

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Főiskola tudományos folyóirata

X. évfolyam 2. szám 2017/2.

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Főiskola tudományos folyóirata
X. évfolyam 2. szám 2017/2.

Főszerkesztő
KOZMA GÁBOR

Szerkesztőbizottság
FEJES RUDOLF ANZELM, HAMVAS ENDRE ÁDÁM,
HORVÁTH GÁBOR, KOVÁCS JÓZSEF, MENYHÁRT JÓZSEF,
SERFŐZŐ LEVENTE, VAJDA TAMÁS, ZAKAR PÉTER

Szerkesztőségi titkár
FORRAI SZILVIA

A tanulmányokat lektorálták
BERTALAN PÉTER, CORA ZOLTÁN, JANKA FERENC, KISS ÁRPÁD,
KOVÁCS BENEDEK, KOVÁCS JÓZSEF, LISZKAI TAMÁS, PETRÓCZI ERZSÉBET,
TAKÁTS ISTVÁN, ZAKAR PÉTER, ZÓLYOMI-KATONA THEODÓRA

Tördelő
Veres Ildikó

Lapterv
Kiss Bea, Varga Péter

Címlap
Szent László testét a kocsi Váradra viszi. Készítette: Róth Miksa üvegfestő.
A kép a szegedi Székesegyház Szent László ablakának részlete.
A fotót készítette: Kisházi Gábor

Kiadó: GERHARDUS KIADÓ, 2017
Felelős kiadó: Dr. Kozma Gábor rektor
A szerkesztőség címe: 6720 Szeged, Dóm tér 6.

Nyomdai munkák: A-Színvonal 2000 Kft. 6722 Szeged, Honvéd tér 5/B
Felelős vezető: Arday Zsolt

ISSN 1789-8919

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
IN MEMORIAM	7
EGYHÁZTÖRTÉNET	9
HAMVAS ENDRE ÁDÁM A FILOZÓFIKUS HERMETIKA KRAKKÓBAN: HANNIBAL ROSSELI ÉS JAKUBUS VITELLIUS	9
HORVÁTH GÁBOR ESZME, JÓSÁG, ERŐ, OLTALOM. AZ APOSTOLI KIRÁLYSÁG GONDOLATA GLATTFELDER GYULA CSANÁDI PÜSPÖK INTERPRETÁCIÓJÁBAN	33
KÄFER ISTVÁN A BUDAI KIRÁLY IGAZSÁGA	103
TEOLÓGIA	110
CZAGÁNY GÁBOR AZ ÚRVA CSORA (EUKARISZTIA) KÖZÖSSÉGI LELKISÉGÉNEK JELLEMVONÁSAI NÉHÁNY ÖKUMENIKUS PÉLDÁN KERESZTÜL	110
HÁMORI ANTAL VÉLEMÉNY AZ AZONOS NEMŰEK „HÁZASSÁGÁRÓL”, A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT SZABÁLYOZÁSÁRÓL AZ ALAPTÖRVÉNY NEGYEDIK MÓDOSÍTÁSA KAPCSÁN II. RÉSZ	135
NEGYELA ZOLTÁN AZ URNATEMETŐK ÉS A SZÓRÁSOS TEMETKEZÉS, MINT VÉGSŐ NYUGALOMRA HELYEZÉS ÚJ DIMENZIÓJA?	169
SERFŐZŐ LEVENTE TRADÍCIÓ ÉS KATOLICITÁS HUSZONÖT ÉVES A KATOLIKUS EGYHÁZ KATEKIZMUSA	180

TÁRSADALOMTUDOMÁNY	188
BIRHER NÁNDOR – JANKA FERENC	
JOG, ERKÖLCS, VALLÁS	188
FEST SAROLTA	
A CSALÁD SZEREPÉNEK ALAKULÁSA A 21. SZÁZADBAN	
A GYERMEKEK SZEREPÉNEK VÁLTOZÁSA A CSALÁDBAN	201
THÉKES ISTVÁN	
FIATAL NYELVTANULÓK ANGOL, MINT IDEGENNYELVI	
SZÓKINCSET MÉRŐ SZÓKINCSTESZT EREDMÉNYEINEK	
ÖSSZEVETÉSE EGY KORÁBBI NAGYMINTÁS VIZSGÁLATTAL	210
ABSTRACTS	223

ELŐSZÓ

*„Vigadozzál, magyar nemzet,
harsonáld, énekeljed
új Királynak új dalod.
Boldog Várad, szálljon híred,
növekedjék dicsőséged,
visszhangozzák századok.”*

(„Regis regum civis, ave” kezdetű
Szt. László himnusz, 3-ik szakasz)

Valóban, Várad boldog volt, és növekedett dicsősége is május 14-én, Húsvét V. vasárnapján, amikor a váradi hagyomány szerint Szent László király egyházmegyei ünnepét ülték 2017-ben, Szent László évében, megemlékezve a szent király trónra lépésének 940-ik és szentté avatásának 825-ik évfordulójáról.

Az ünnepi alkalomra fél évezred múltán tért vissza a szent király fejerekléje Gyórból. A váradi várban, az egykori székesegyházban volt ugyanis Szt. László sírja, a Kárpát-medence leghíresebb középkori zarándokhelye, ahol a híres istenítéleteket tartották a váradi káptalan felügyelete alatt. Aki megesküdt a szent király sírjára, annak peres ügyeiben már nem kellett tanúkat állítania.

Erdő Péter bíboros, e nap ünnepi miséjének főcelebránsa prédikációjában megemlítette, hogy: *„... a Nagyváradon eltemetett király sírkövét olyan próbakőnek tekintették hosszú időn keresztül, amely mellett kiderül az igazság!”*

A tudomány egyik feladata, hogy a létező világ lényegi és történelmi igazságát kiderítse! Amikor a *Deliberationes* újabb számát kezünkbe vesszük, a tanulmányok, amelyeket olvashatunk, pontosan az igazságkeresés jegyében születtek.

*„Menedéke magyaroknak,
örök-társa angyaloknak,
égi kegynek eszköze:
Üdvözlégy, ó, kiváltságos,
híres-neves, igazságos,
jó ítélet hírnöke.”*

(„Regis regum civis, ave” kezdetű
Szt. László himnusz, 2-ik szakasz)

Az abszolút Igazság maga Isten attribútuma, a végtelen szépséggel és jósággal egyetemben. Az idézett himnusz csodálatosan adja elő Szent László király alkatára vonatkoztatva, hogy az Igazság szeretete a hozzá vonzódónak menedék, az isteni kegynek kieszközlője és az isteni múlhatatlan világba emel. E lelki kincsek a földi viszonylatban a kiváltságosságban, a hírnévben, az igazságos ítéletben és bíraskodásban mutatkoznak meg.

Minden tudományos jelleggel bíró tanulmány egy véleményt, illetve a filozófiai logika szerint egy igaznak vélt ítéletet szeretne alátámasztani, illetve bizonyítani. Kívánom a kedves olvasónak, hogy a jelen kiadvány tanulmányai valóban emeljék fel a legmagasabb Intellektumhoz, és bizonyításaik gyönyörködtessék az örök Igazság szépségével!

Szent László király fejereklyéjének váradi megjelenése egy különleges szimbolikus jelentéssel is bír. Ugyanis megjelent közöttünk, az általa alapított, szeretett városban a szent király koponyája, vagyis annak a szellemnek „*foglalata*”, amely az uralkodó személyét híressé, szentté, vitézzé, kiváltságossá és igazságossá tette. Ez a szellem teremtette meg azt, hogy a magyarság és a kereszténység szoros összefogásban jelenjen meg Szent Lászlóban.¹

Uralkodása egy politikailag zavaros időszakban kezdődött, de sikerült nyugalmat teremtenie. Analóg módon mondhatjuk, hogy a tudás is egyfajta intellektuális nyugalmat tud teremteni azon ösztönzés mellett, amely a további kutatásra serkent. Bízom benne, hogy főiskolánk kiadványának újabb száma is be fogja tölteni ezt a küldetést!

Nagyvárad – Szeged, 2017. november 23.

*Ft. Fejes Rudolf Anzelm O.Praem.
apát, prépost-prelátus
Váradhegyfoki Premontrai Prépostság*

¹ Szent László király – a hazai miles Christi (Krisztus katonája) – tisztelete összeforrt a magyar államisággal, így szimbolizálja ő kezdetektől fogva az országát és a kereszténységet védő magyarságot. (Szerk.)

ESTERHÁZY JÁNOS HŰSÉGE NEMZETÉHEZ ÖRÖK ÉRTÉK

gróf Esterházy János (1901 – 1957)

Esterházy János alakja kiemelkedő nemcsak magyar, hanem közép-európai mércével is. Politikusként is végtelen emberszeretetről tett tanúbizonyságot. Keresztény hite olyan elszántsággal és tisztességgel párosult, amely nemcsak azokban a nehéz időkben, de ma is ritkaságszámba megy. Sajnálatos, hogy szlovák részről továbbra is a megalázó „háborús bűnös” billogot sütik rá, miközben cselekedeteivel többszörösen igazolta a vád valótlanágát. Azzal, hogy végakarátának megfelelően szülőföldjén, Zóboralján kapott végső nyughelyet, emberi jóvátételt kapott, de politikusi, közszereplői megkövetése még várat magára.

A prágai nemzetgyűlésben az akkori csehszlovákiai magyar kisebbség érdekeit képviselte. 1936-ban a két magyar párt egyesülése után az Egységes Magyar Párt ügyvezető elnökeként Beneš kormányzati szerepet kínált pártjának. Esterházy emberi és politikusi kvalitásait jól jellemzi, hogy nem fogadta el a szépen csengő ajánlatot. Feltételül egyetlen dolgot szabott: előbb a kormány tegyen érdemi változtatásokat a kisebbségekkel szembeni politikájában, mert amíg ez be nem következik, addig ő nem adja nevét a csehszlovákiai magyarellenes politikához.

A korabeli Egységes Magyar Párt egyetlen képviselőjeként olyan értékek mentén küzdött, amelyek ma is alappillérei a Magyar Közösség Pártjának. Szerénytelenség lenne részemről, ha bármely ma élő szlovákiai magyar politikust a mártír

Esterházyhoz hasonlítható. Az általa képviselt hittel, elvhűséggel és kitartással azonosulni viszont nemcsak szükséges, de kötelesség is minden, a felvidéki magyar közösséget képviselni kívánó személy számára. Méltánytalanul kevés szó esik arról, milyen rendíthetetlen kötelességtudat hatotta át egész életét. A grófi cím sok mindenre feljogosította, olyan lehetőségek álltak előtte, amelyek sokakat megrészegítettek volna. Ő ehelyett saját nemzeti közössége boldogulását tekintette fő feladatának. Élete során sokszor került válaszút elé – 1919-ben, Csehszlovákia megalakulása után, majd az első bécsi döntéskor, s még életében annyiszor – választhatta volna a könnyebb utat: elmenni. Magyarországon rangjához, neveltetéséhez és intellektusához méltó élet várta, ő azonban mindannyiszor a szülőföldet, s vele a kisebbségi létet választotta.

Esterházy János nemcsak „*a magyar ügy*” szószólója volt. Védelmébe vette az üldözött szlovákiai szlovákokat, cseheket és zsidókat is. A szlovák parlamentben – szinte egyetlenként – élesen bírálta a fasiszta szlovák állam lépéseit, a koncentrációs táborok felállítását, az erőszakszervezetek működtetését. Felismerte és hirdette a közép-európai népek közös történeleméből fakadó egymásrautaltságot. A faszmust zsigeri következetességgel utasította el. Emiatt üldöztetés volt osztályrésze a csehszlovákiai, szlovákiai, de a magyarországi szélsőségesek részéről is. A náci ideológiával szembeni nyílt kiállása miatt többször kényszerült bujkálni, de elveit nem adta fel.

1945-ben koholt vádak alapján letartóztatták, és a Szovjetunióba hurcolták, ahol halálos betegséget kapott. Időközben Pozsonyban a Csehszlovák Köztársaság felbomlásának és a faszizmus kiszolgálásának hazug vádjával halára ítélték. Miután hazatért „*kegyelemből*” a büntetést életfogytiglani börtönre változtatták. A mírovi politikai foglyok börtönében halt meg.

2017. szeptember 16. óta Esterházy János hamvai végre szülőföldjén nyugszanak. Az alsóbodoki Szent Kereszt Felmagasztalása kápolna és a hozzá tartozó Esterházy János Zarándokközpont fontos részét képezik annak a misszióknak, amely az Esterházy hagyaték megismertetését jelenti. Az emlékévknek köszönhetően sokan megismerhették Esterházy János életét és munkásságát. Ez évben megkezdte működését az Esterházy Akadémia, amely nemcsak nevében, de szellemiségében is a gróf méltó örököse lehet. Az alapítók és a jelentkezők közös felelőssége, hogy megfeleljenek e küldetésnek. Úgy vélem, az is fontos, hogy Esterházy János alakja és munkássága az iskolákban, akár a nemzeti történelem, akár a társadalomismeret keretében megjelenjen. A felvidéki magyar közélet kiemelkedő személyiségeként megérdemli, hogy a felnövekvő generációk is megismerkedjenek vele.

Esterházy János mélyen vallásos magatartásával és mártírságával az egyház tiszteltét is kivívta. Bízom benne, hogy kezdeményezett boldoggá avatása sikeres lesz.

Dr. Menyhárt József
adjunktus
Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

A FILOZÓFIKUS HERMETIKA KRAKKÓBAN: HANNIBAL ROSSELI ÉS JAKUBUS VITELLIUS

HANNIBAL ROSSELI

A hermetikus irodalom recepciójával foglalkozó kutatók meglepő módon meglehetősen keveset foglalkoznak a ferences szerzetes, Hannibal Rosseli¹ *Pymander* című művével, ami az első, felületes pillantásokat követő benyomásunk alapján egy monumentális kommentár a pogány bölcs, Hermész Triszmegisztosz könyveihez. Ezt akkoriban Marsilio Ficino nevezetes fordítása révén *Pymander sive de potestate et sapientia Dei* címen ismerték, ma pedig *Corpus Hermeticum*ként (CH) tartunk számon, amely hosszabb-rövidebb filozófiai, illetve vallási jellegű értekezéseket tartalmaz, amelyek jelen állapotukban minden bizonnyal a Kr.u. 1–2. században keletkezettek.²

A modern, hermetikus irodalommal foglalkozó filológiai kutatás eleddig szinte teljes mértékben negligálta ezt a monumentális, hat fólíó kötetet kitevő művet,³ ami azonban sokkal érdekesebb annál, mintsem hogy egy-egy mondatban említsük meg. A Hermész Triszmegisztosz neve alatt fennmaradt művek kommentátorai sem szentelnek túl nagy figyelmet a munkának, mondván, hogy Rosseli művéből a hermetikus irodalom megértéséhez nem juthatunk közelebb; ugyanakkor a mű valamiért elkerülte azok figyelmét is, akik kifejezetten a hermetika recepciótörténetével foglalkoznak. Jellemző erre a megközelítésmódra, amit – számba véve a *Corpus Hermeticum* nyomtatott kiadásait – a *Corpus Hermeticum* egyik szövegkiadója, W. Scott jegyzett meg még 1924-ben: „*I have merely glanced into Rossel's commentary;*

¹ A krakkói Bernardinum egy kéziratának margináliája szerint a szerző neve *Rosseli, non Rosselli: Chronica Bernardini Kaliski ex a. 1647*. Catalogus Archiwum Prow. Bern. w Karakowie sygn. RGP-b-2. 83.

Ezek szerint a helyes írásmód az előbbi lenne, és a *Pymander* nyomtatott kiadásnak címlapján is ez található. Ennek ellenére a szakirodalomban igen elterjedt a Rosselli alak. A szerző neve tehát több formában is előfordul: Roselius, Rosellius, Rosseli, Hannibal Rossell. Én tartom magam a korabeli szerző javaslatához, ezért a továbbiakban a Rosseli alakot használom, az idézetek esetében azonban megtartom a forrás által használt alakot.

² Modern kritikai kiadását ld.: Nock – Festugière 1946–1954. A corpus traktátusai mellett Rosseli a latin nyelvű *Asclepius* című dialógusnak is szentelt egy kötetet.

³ A művek adatait ld. a bibliográfiában.

*but I gather from what others say about it that nothing could possibly be gained by reading it. He appears to use saying of Hermes merely as pegs on which to hang his own disquisitions on things on general.*⁴ Talán nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük, hogy Rosseli műve annak a módszertani szemléletnek esett áldozatul, amiről az idézetben Scott beszámol: talán túl sokan hitték el másoknak, hogy a mű nem érdemes a tanulmányozásra, mivel olvasása nem jár sok haszonnal; így maguk sem vették a fáradságot, hogy a szöveggel behatóbban foglalkozzanak, ha foglalkoztak vele egyáltalán. Így szorulhatott e monumentális munka lényegében lábjegyzetekbe azon művekben, amelyek megkísérlik feldolgozni a hermetikus irodalom történetét és recepcióját. A kivételeket tekintetbe veendő meg kell említenünk *Mario Muccillo* alapos tanulmányát, aki ezzel szemben Rosseli kommentárjának skolasztikus vonatkozásait és értelmezését vizsgálta meg körültekintően.⁵

A következőkben magam is megpróbálom némiképpen pótolni ezt a hiányt; röviden ismertetem Rosseli életútját, tanulmányait, azt, hogy miképpen került Krakába, ahol művének hat kötete megjelent, majd megkísérlem feloldani a szerző halálának időpontját illetően a biográfiákban kialakult zavart. Ezután röviden bemutatom művének módszerét és jelentőségét, és kiteérek egy érdekes találkozásra Rosseli és a híres angol mágus, John Dee között. Mindezek után, mintegy függelékként röviden megemlítek egy másik – jóval kisebb terjedelmű művet – ami ugyancsak Hermész krakkói recepciójának történetébe enged bepillantást.

Számunkra azért is lehet érdekes Rosseli munkája, mert személyében egy olyan tudós szerzetessel találkozunk, aki szó szerint magával hozta krisztianizált, eirénikus hermetizmusát Itáliából Közép-Európába, ahol akkor mind személye, mind munkássága nagy tekintélynek örvendett. Éppen ezért is figyelemre méltó, hogy *C. Moreschini* nemrég megjelent könyvében, amelyben a hermetika keresztény recepciójának főbb állomásait dolgozza fel, csak egyetlen sort szentel a kalábriai ferencesnek, Foix de Candale kommentárjának ismertetése közben;⁶ holott az előbbi munkássága egyértelműen jól illeszkedik Hermész Trismegisztosz európai, krisztianizált recepciójának folyamatába. Továbbá, Rosseli és a később említendő, ugyancsak Krakóban működött *Jakubus Vitellius* szövegei azt is mutatják, hogy Krakóban nemcsak a technikai, asztrológiai hermetika volt ismert,⁷ hanem az úgynevezett filozófiai hermetika is, amely különösen alkalmasnak látszott a dogmatikai viták során alkalmazandó érvrendszer alátámasztására. Alább, Rosseli művének ismertetésekor éppen azt fogom bemutatni, hogy ez miért lehetett így, és a pogány hermetikus filozófiai szövegek hogy jelentek meg a teológiai érvrendszer eszköztárában.

⁴ Scott, 1924. 36.

⁵ Muccillo, 2002. 61–101. Vö.: Ebeling, 2007. 69., aki ugyancsak néhány sort szentel Rosselinek.

⁶ Moreschini, 2011. 194.

⁷ Erről, a fontosabb szövegekkel, kéziratokkal együtt ld.: Láng, 2003. A középkori hermetikus szövegek listájához ld.: Lucentini – Compagni, 2001.

Másrészről az is meglehetősen érdekes, hogy a híres angol matematikus, John Dee naplójának néhány elszórt, alább még ismertetőbe bejegyzése alapján arra következtethetünk, hogy nagy izgalommal várta a Rosselivel való találkozást, ami arra utal, hogy az itáliai szerző tágabb értelemben is ismert, sőt elismert szaktekintélynek számított. Rosseli alakját és krakkói tevékenységét minden bizonnyal egy szélesebb kultúrtörténeti kontextusban is lehetne vizsgálni, hiszen – előrebocsájtván néhány következtetésemet – jeles professzor volt, aki monumentális művével valójában a katolikus teológia alapvető kérdéseit tárgyalta. Minderről azonban kissé később, részletesebben fogok szólni; mindenekelőtt érdemes röviden ismertetni Rosseli pályáját, hiszen ahogyan az a fentebbiekből is látszik, alakja a megérdemelnél mindenképpen kevesebb figyelmet kap.⁸ Másrészt a Vitelliusszal és John Deevel kapcsolatos párhuzamok talán mégiscsak hozzájárulnak ahhoz, hogy Rosselit tágabb kultúrtörténeti kontextusban mutassuk be.

Születésének időpontjáról és helyéről maga a szerző számol be a *Pymander* 5. kötetében. Ahogyan később arról a mű ismertetése kapcsán bővebben is említést teszek, Rosseli kommentárja valójában egy komplex teológiai mű, ami egyrészt a világi filozófia, másrészt a teológia segítségével törekszik arra, hogy átfogóan mutassa be a katolikus teológiát. Ez magyarázza meg azt a tényt, hogy a *Corpus Hermeticum* XI. dialógusának egy részlete jó alkalmat szolgáltat számára arra, hogy számba vegye Európa részeit és törvényeit, és szülőhelye, Calabria kapcsán röviden saját életútját is bemutassa. E szerint 1525. augusztus 2-án Gimiglianóban született; jó családból származott, és apja sem volt éppen műveletlen.⁹ Mind ez számunkra érdekesség lehet: Rosseli műveit olvasva kiderül, hogy ő is igen művelt volt, továbbá úgy tűnik, hogy a dátumok rögzítése iránt is meglehetősen fogékony volt; ugyanis művének előszavai esetében, illetve a kötetek végén mindig gondosan lejegyezte, hogy a kéziratot mikor zárta le. Ez azért is érdekes, mert innen kiderül, hogy például a negyedik kötetet 1575. február 6-án fejezte be Todiban; ám a kötet csak 1584-ben jelent meg Krakkóban.¹⁰ Ebből következik, hogy a művet még Itáliában írta, és a kéziratot magával vitte Krakkóba, ahol sikerült pártfogót és kiadót találnia. Éppen ezért mondhattuk az imént, hogy Hermész Trismegisztozt szó szerint magával hozta Itáliából Közép-Európába. Visszatérve szerzőnk életrajzához: 1546-ban Nápolyba ment tanulni, ezután Párizsban, Angliában, majd Löwenben

⁸ A következőkhöz ld.: Daniele G. A. Rosselli összefoglalását: <http://www.iliesi.cnr.it/ATC/htm/accos/2/Rosselli.html>. Vö.: Wadding, 1906. 109–111; W. Murawiec, 1989. Ld. még az általam felhasznált kéziratok jegyzékét a bibliográfiában.

⁹ *Pymander*, vol. 5. 272: *concepit me mater mea Catharina ex patre Ioanne Baptista a Rosellis, bene nato et literarum haud ignaro; peperit vero apud Gimilianum oppidum, ab urbe sex miliaribus semotum, prima Dominica mensis Augusti anno 1525 in media die*. A család történetét – többek között Annibalét is – azóta megírták a leszármazottak: Rosselli, 2014.

¹⁰ Ahogyan majd látni fogjuk, a negyedik kötet jelent meg először.

tanult filozófiát, illetve teológiát. 1571-től tíz évet töltött Todiban, a Monte Santo kolostorban, és itt írta meg – éjt nappallá téve – kommentárját Hermész Triszmegisztoz műveihez, aki bevallása szerint igen nagy hatással volt rá (olyannyira, hogy a nagy Hermészként – Magnus – utal rá), mivel a régi bölcsek közül nem talált olyat, akinek a tanítása jobban egyezne a kereszténységével. Krakkóba előjárója, *Francesco Gonzaga* küldte, minden bizonnyal fent említett képzettsége és teológiai jártassága okán, hogy – ahogyan maga mondja – elősegítse a katolikus hit ügyét (*propagandae nostrae religionis gratia*),¹¹ azaz elsősorban evangelizációs céllal. A lengyel fővárosba 1581 szeptemberében érkezett meg, és kezdett el tanítani a Bernardinum kolostorban.

Ez a rövid összefoglalás jól mutatja, hogy Rosseli rendkívül képzett volt; szerénykedve ugyan, de utal arra, hogy utazásait a tanulási vágya ösztönözte (*Neapolim me contuli... ad philosophiae studia mihi comparanda; theologiae operam dedi*); mindenestre nem tűnik valószínűtlennek, hogy éppen kiváló képzettsége volt az oka annak, hogy Krakkóba küldték. Oktatói tevékenységének az emléke egy, a Czartoryski könyvtárban fennmaradt kézirat, amely egyebek mellett Arisztotelész *De anima*-jának harmadik könyvéhez fűzött, skolasztikus rendszerben előadott magyarázatait tartalmazza. Az előadások szövege 1583-ból származik, és nem maga Rosseli, hanem egy hallgató, Andrea Vilnensis jegyezte le.¹² Az is tudható, hogy kezdetben Petrus Lombardus Sententiáit magyarázta, Duns Scotus nyomán.¹³ Számunkra ez az adalék azért fontos, mert betekintést enged Rosseli tevékenységébe, és megmutatja, hogy nemcsak a platonikus-hermetikus hagyományban, de az arisztoteléanus-skolasztikus tudományban is otthonosan mozgott. A meglehetősen alapos szövegben az egyes felvetett kérdésekkel kapcsolatos érvek, ellenérvek (*argumenta – argumenta contraria*), illetve *solutio*-k követik egymást, tükrözve a *Pymander* monumentális kommentárjának skolasztikus szerkezetét is.¹⁴ A szöveget – amelyet a kéziratban egyéb rövid, de nem Rosseli-nek tulajdonított művek követnek¹⁵ – egyébként tudtommal eddig nem adták ki. A *Pymander* mellett ugyanakkor megjelent a *De septem sacramentis ecclaeiae catholicae* című műve Poznanban 1589-ben, ami az alcíme szerint a Hermész Triszmegisztoz művéhez írt kommentárjának kilencedik kötete.¹⁶ Számunkra

¹¹ Vol. 4., Praefatio. Ezt a célt egyébként többször is hangsúlyozza.

¹² Bibl. Czart. w. Kr. Rkp. 368.

¹³ Murawiec, 1989. 33.

¹⁴ A *Pymander* módszeréhez ld. lentebb, skolasztikus jegyeihez pedig Muccillo 76 skk.

¹⁵ *Calendarium Hebraeorum ad intelligendam Scripturam; Metamorphoses conceptum super universis sensibus divinae...; Tractatus de Sacramento.*

¹⁶ *De septem sacramentis ecclesiae catholicae, fratris Hannibalis Rosseli Calabri, ordinis minorum regularis observantiae... liber, in ordine commentariorum in Mercurium trismegistum nonus. Posnaniae, In officina Typographica Ioannis VVolrabi, 1589.*

különösen is érdekes lehet, hogy fennmaradt Báthori István felett elmondott gyászbeszéde is.¹⁷

Szerzőnk halálának időpontja nem teljesen biztos. A tudósok két lehetséges dátumot vetnek fel: 1592. január elsejét, vagy 1593. február 2-át.¹⁸ A két adat közötti különbség okára egyelőre nem találtam adatot; annyi megállapítható, hogy mindkét dátum meglehetősen korai forrásokra vezethető vissza. Murawiec például egyértelműen az utóbbit fogadja el¹⁹ – de nem adatolja – míg Muccillo és általában az azóta fellelhető szakirodalmi hivatkozások az előbbit tekintik mérvadónak, mivel az a Rosselinek emlékművet állíttató Hieronymus Powodovius (Hieronim Powodowski, 1543–1613) érsek tudósítására megy vissza.²⁰ Érdeemes ugyanakkor megvizsgálni, hogy a krakkói ferences archívumban fellelhető dokumentumok az 1593-as dátumot támasztják alá. A Bernardinum archívumában található, 1741-es *Annales Polono-Seraphicorum* című kézirat első kötete esetében az 1593-as év krónikájának első mondata a következő: „*Anno 1593. Inter caeteros ad vitam immortalem commigrarunt Reverendus Pater Annibal Rosselli, Commissarius olim Generalis Provinciae Nostrae (cujus supra sub Anno 1584 mentio honorifica facta est) non absque moerore Fratrum Cracoviae vita excessit.*”²¹ Ezt a dátumot erősíti meg egy másik, jóval korábbi (1604) kézirat is, amely ugyancsak a Bernardinum kéziratárában található,²² és amely hasonlóképpen az 1593-as évet jelöli meg Rosseli halálaként. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a Bernardinum archívumában található dokumentumok alapján erre az évszámra kell következtetnünk. Nem véletlen tehát, hogy a vonatkozó lengyel szakirodalom, így Murawiec, és Wyczawski is ezt hozza. Másrészt a Szymon Starowski által kiadott *Monumenta*

¹⁷ *Oratio funebris fratris Hannibalis Roselli, in sepultura Stephani I. regis poloniae serenissimi, 1588. Cracoviae, Ex officina Lazari, 1590.*

¹⁸ Ez utóbbit adja meg Murawiec 1989, és a lengyelül elérhető források. Feltűnő, hogy annak ellenére, hogy maga Rosseli igen pontos adatokkal szolgál életére – például születésének napjára vonatkozóan – Dannenfeldt milyen bizonytalan volt a vonatkozó adatokat illetően. Szerinte Rosseli 1524 körül született, és 1600-ban halt meg. (Dannenfeldt, 1960. 144.) Érdekes továbbá, hogy Rosseli halálának dátumával kapcsolatban mennyi a pontatlan hivatkozás: a Dannenfeldt által megadott 1600-as adattal kapcsolatban semmi okot nem találtam e feltételezés alapját illetően. Dannenfeldt talán Waddingtól vette át, aki szerint Rosseli *pervenit ad annum 1600* (111.o.), de hogy utóbbi mire alapozta állítását, annak nem találtam nyomát. A későbbiekben igyekszem tisztázni a kérdést.

¹⁹ Wyczawski, 1981. 417.

²⁰ Muccillo, 2002. 64.

²¹ *Catalogus Archiwum Prow. Bern. w Karakowie sygn. W-24. Annalium Polono-Seraphicorum, Tomus I., Opera A.R. P. Joan. Kaminski, 1721, 314.*

²² *Catalogus Archiwum Prow. Bern. w Karakowie sygn. W-20. Cathalogus fratrum mortuorum ordinis minorum...in prov. Polona. 1604. 130.: R. P: Annibal Calaber lector, qui fuit Commissarius Generalis, mortuus est cum moerere multorum.*

Sarmatorum megőrizte a már említett Hieronymus Powodovius által állítatott emléktábla szövegét, ami viszont egyértelműen 1592. január elsejét adja meg Rosseli halála dátumaként.²³ Ahogyan említettem, nem világos, hogy a levéltári források adatai miért térnek el Rosseli emlékművétől.

Az említett *Annales Polono-Seraphicorum* egyébként azért is figyelmünkre méltó, mert az 1584-es év kapcsán közli egy levél másolatát, amelyben Gonzaga bokros teendőire hivatkozva azt írja, hogy nem tudja meglátogatni Lengyelországot, ezért Rosselit teszi meg Lengyelországi megbízottjának (commissarius), mivel kellő tekintéllyel és tudással rendelkezik, így alkalmas erre a feladatra:²⁴ röviden szólva minden olyan feladattal megbízza, amit ő maga is ellátna, ha jelen lenne. (*Et ut multa uno verbo complectar, tuum erit ea omnia agere, quae egi ipse possem, si praesens essem.*) Megjegyezzük, hogy Gonzaga nagy feladatot rótt Rosselire: előírja neki a vizitációt, azután hangsúlyozza, hogy a meggyengült rendet erősítse meg, továbbá, hogy a testvérekkel kapcsolatos feladatokat is lássa el (beleértve a fegyelmi kérdéseket is).²⁵ Mindezek fényében figyelemre méltó, hogy Rosseli személye a kutatásban eddig csekély figyelmet kapott; ugyanis nemcsak a *Pymander* jelentős alkotás, de a fentebbiekből látható, hogy a kalábriai szerzetes fontos kapcsolatokkal rendelkezett: Gonzaga megbízottja volt, Krakóban talált támogatás műve kiadásához, és még Báthori is megbecsülte. A források egyöntetűen kiemelik tekintélyét és műveltségét. Mindamellet azt is elmondhatjuk, hogy Rosseli korának jelentős teológusa volt: evangelizációs céllal küldték Krakóba, ahol tanított is. Itt olyannyira jelentős

²³ Monumenta Sarmatarum, 162–163. A felirat szövege a következő volt: „*Hannibal Rosellius natione Calaber. Ordinis Minorum de observantia. Vir religione et omni doctrinae genere conspicuus totam fere aetatem divinae simul et humanae sapientiae impendit, cuius postmodum quasi vivos Liberos in orbem diffundens, scripta divina, Mercurii Trismegisti, Tuderti, primum in Coenobio Montis sancti, deinde a Stephano I. Rege Poloniae ad publicam Theologiae Professionem evocatus, hic Cracoviae uberrime explicavit. Libris XII. mira et varia eruditione refertissimis, simul etiam sermonibus sacris, quam de tempore, tum de Sanctis. Horum voluminum maxima iam parte evulgata, cum reliquis eruditiones typis exponit, senectute, et assiduis laboribus fractus docens in Cathedra Paralysis correptus, paulo post pie moritur anno Domini 1592. die 1. Ianuarii, et hoc loco non sine multorum lacrymis sepelitur. Reverendus Dominus Hieronymus Powodovius, huius urbis Archipresbyter et canonicus Patri a Confessionibus, et studiorum suorum fautori desideratissimo, hoc monumentum posuit.*” Érdekességként megemlítem, hogy Sebastiano Ciampi, aki *Viaggio Polonia* című művében (Firenze, 1831) ugyancsak közli a feliratot, a Hermész Trismegisztozra vonatkozó részt kihagyja. (160.o. Találhatók nála egyéb eltérések is, a vivos liberos helyett pl. rivos liberos-t ír.)

²⁴ Uo. 304–306.

²⁵ *Hoc igitur diplomate, postquam Reverendus Pater, qui ei nunc praeest, sui Ministerii expleverit tempus, te Commissarium nostrum in Provincia ipsa Ploniae instituimus, intitutumque declaramus, ut Provinciam eandemmet invisere etiam debeas, collapsam forte sodalitati nostri Observentiam instaurare, ac restituere, decernere, statuere, Fratribus praecipere, absentes vocare, cora admonere, punire, absolvere, sententiam ferre, carceribus trudere, ac quavis alia poena graviore mulctare. Demum Comitua Provincialia indicere, Fratribusque vota ferendi facultatem habentibus praesidere, de novo Ministro deligendo consulere, et quem rite, atque legitime elegerint, confirmare et approbare.*

személyiség lett, hogy híre messze földre, John Dee-ig is elért, sőt a kalábriai szerzetes még Báthori István tiszteletére is gyászbeszédet mondott.

Rosseli életének és művének helyes értékeléséhez továbbá érdemes kiemelni azt, amire Muccillo is utal,²⁶ nevezetesen, hogy kommentárjával tulajdonképpen a kortárs európai szellemi közegehez kapcsolódik. Bár nem tudjuk, hogy ismerte-e, de Rosseli művénel nem sokkal korábban, 1574-ben, illetve 1579-ben jelent meg Foix de Candale kiadása és francia nyelvű kommentárja,²⁷ továbbá a korabeli platonikus-hermetikus irodalom egyik nagy összefoglaló műve, Patrizi *Nova de universis philosophia*-ja, 1591-ben. A kutatás egyébként a két utóbbi munkát – Rosseli kommentárjával ellentétben – jelentős műnek tartja. Mindezzel arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy Rosseli mindenképpen nagyobb figyelmet érdemel annál, amiben a hermetika történetének kutatói eddig részesítették, másrészt számunkra azért is lehet érdekes az alakja, mert olyan szerző, aki konkrét kapcsot jelent az itáliai és közép-európai hermetikus hagyomány között. Ebből a szempontból nem árt még egyszer hangsúlyoznunk, hogy kéziratai révén Todiból magával hozza a filozófiai hermetikus irodalom ismeretét; egy hatalmas anyagot, amit Itáliában ír, de Krakóban ad ki, ahol egyébként nem csak lehetősége nyílik művének kiadására, hanem olvasóközönségre is talál. Különösen jelentős tény tehát, hogy a Bernardinum teológusaként, aki azért van Krakóban, hogy a katolikus ortodoxia és saját rendjének ügyét mozdítsa elő, éppen Hermész alakját tekinti szellemi működése egyik kulcspontjának.

A PYMANDER CÉLJA. BÖLCSELET ÉS TEOLÓGIA SZEREPE ROSSELI MŰVÉBEN

Ahogy már említettem, Muccillo részletesen elemezte a *Pymandert* mint skolasztikus kommentárt. A következőkben én azt kívánom megmutatni, hogy a mű milyen kontextusba helyezi a hermetikus irodalmat; miért volt fontos egy katolikus szerzőnek, hogy éppen Hermészen keresztül definiálja a *pia philosophia* fogalmát, és néhány példán keresztül bemutatom azt is, miképpen nyúl anyagához, hogy abból egy sajátos teológiai struktúrát hozzon létre. Azaz, bár nézetem szerint a *Pymander* valójában egy katolikus teológiai mű, a hermetikus filozófiának valóban fontos szerep jut benne. Egy olyan kiindulópont, ami a ficinói *pia*-, illetve *prisca theologia* eszményéhez nyúlik vissza, hogy bemutassa a keresztény hitgazságok univerzalitását. Ficinóhoz hasonlóan tehát Rosseli is krisztianizálja Hermészt, másrészt egy sajátos, skolasztikus teológiai mű keretein belül közelít a hermetikus anyaghoz, ami így különös színezetet ad a műnek. Azt is mondhatjuk tehát, hogy a ferences szerzetes megalkotta a ficinói platonizmus és skolasztikus filozófia és módszer szintézisét.

²⁶ Muccillo, 2002. 68.

²⁷ Moreschini, 2011. 189–244.

Hogy világossá tegyem, miről van szó, bemutatom, hogy Rosseli maga hogyan jellemzi művének a koncepcióját: mi lett volna a könyv eredeti szerkezete, és hogyan ölelte volna fel a katolikus teológia egészét. Mindez azért érdekes, mert a *Pymander* monumentális mivolta ellenére is csonka: az eredetileg tervezett tíz kötetből hat jelent meg.²⁸ Éppen ezért igen érdekes, hogy az elsőként megjelent negyedik kötetben mit ír Rosseli: milyen témákat fog átfogni műve a maga teljességében?

Ahogy arra már többször utaltam, érdekes módon nyomtatásban először nem a mű első, hanem negyedik kötete jelent meg. Ennek lelegején, az olvasóhoz írt előszavában Rosseli fel is sorolja a *Pymander* tervezett tematikáját, továbbá a következő köteteket.²⁹ Hogy az olvasó is egyértelműen láthassa a *Pymander* célját, illetve hogy előrevetítsem, miért állítom azt, hogy itt valójában egy katolikus teológiai műről van szó, Rosseli szándékának megfelelően – aki lényegében evvel kezdi nyomtatott művét – röviden ismertetem a *Pymander* szerkezetét. E szerint az első könyv az Atyáról és a Fiúról, a második a Szentlélekről és az angyalokról, a harmadik a létezőről, az anyagról és a formáról, a negyedik az égről (mennyről), az ötödik az elemekről, illetve a földkerekség teljes ismertetéséről, a hatodik az emberi értelemről, a hetedik az emberi akaratról, és a szabad akaratról, a nyolcadik az érzékelésről és az emberi testről, a kilencedik a keresztségről, az eukarisztiáról, és a papi szentségről, a tizedik pedig Krisztus megtestesülésének titkáról szól.³⁰ A felsorolásból világosan kitűnik, hogy Rosseli terve egy átfogó teológiai mű megalkotása volt; egy olyan nagy skolasztikus munka létrehozása, amely tartalmazza az anyagi világ egészére, és az isteni misztériumokra is vonatkozó, ám elérhető emberi tudást; egy olyan alkotásé, amelyben az antropológiai és földrajzi ismeretek enciklopédikus tárháza ugyanúgy megtalálható, mint a Szentháromság misztériumának teológiai értelmezése. Ennek fényében azt mondhatjuk, hogy Rosseli műve

²⁸ A *Pymander* egyes köteteit illetően ld. a bibliográfiát.

²⁹ A *Pymander*nek van egy 1630-as, kölni kiadása is, amely azonban jelentős mértékben eltér a krakkói kiadástól, mivel közli Foix de Candale előszavát, illetve utóbbi edíciójának latin és görög szövegét. Ez azért jelentős kérdés, mert maga Rosseli valószínűleg nem ismerte Foix de Candale kiadását, így ez a kötet utólagos kiadói bővítésének tekinthető. Vö.: *Divinus Pymander Hermetis Mercurii Trismegisti, cum commentariis R. P. F. Hannibalis Rosseli... Tomus primus. Ex officina Choliniana sumptibus Petri Cholini, 1630.*

³⁰ *Pymander, vol. 4, Ad lectorem exhortatio, 1: Hoc tibi proposito, librorum ordinem declarabo. Primus liber est potissimum de Patre & Filio in divinis. Secundus de Spiritu sancto, et de Angelis. Tertius de ente, de materia et forma, et rebus metaphysicis. Quartus de Coelo, qui prodit in lucem, iussu Illustrissimi et Reverendissimi D. D. Archiepiscopi Gnesnen: primi Principis in Regno Poloniae. Quintus de elementis, et descriptione totius orbis. Sextus de intellecto humano. Septimus de voluntate humana, et hominis libero arbitrio. Octavus de sensibus et corpore humano. Nonus de Baptismo, et Eucharistia, de Sacerdotio, de purgatorio, de communione sub duplici specie, de adoratione sanctorum, de veneratione sanctorum imaginum, aliisque quae pertinent ad Eucharistiae Sacramentum, denique de aliis Sacramentis. Decimus, vita comite, de mysterio incarnationis Christi.*

valójában egy olyan átfogó katolikus teológiai, illetve dogmatikai kézikönyv, amelynek fejezetei tulajdonképpen különálló értekezések. Ezek mindig egy hermetikus szövegrészletből indulnak ki; majd tartalmazzák az adott textus kommentárját, illetve a szövegrésszel kapcsolatban felvethető ellenvetéseket, azok cáfolatát és magyarázatát, bőséges filozófiai, teológiai és szentírási forrásanyagot dolgozva fel. A *Pymander* tehát szerkezetét tekintve egy alapos, ám bonyolult skolasztikus konstrukció, amelynek célja, hogy bemutassa a tudás univerzális rendszerét. Nem véletlen, hogy ez a tudáskonceptió éppen a ferences Rosselinél jelenik meg, mivel – ahogyan arra Murawiec egy másik, a krakkói Bernardinummal foglalkozó cikkében rámutat – kora ferences hitvallásának tekinthetjük azt, hogy a teológia művelése megkívánja minden emberi tudomány tanulmányozását is.³¹ Ha Rosseli *Pymander*ét vizsgáljuk, akkor nyilvánvalóan látszik, hogy törekedett ennek az eszménynek a megvalósítására.

A negyedik kötet előszava egyébként azért is fontos, mert itt egyértelműen kitűnik Rosselinek a katolikus vallásról és evvel párhuzamosan az emberi bölcsességről vallott nézete. Humanista elődeihez hasonlóan a bölcsességet ő is olyan isteni adománynak látja, amelynek az a célja, hogy az embert felemelje, és ezáltal visszasegítse égi honába. A bölcsességnek tehát szerinte minden emberre vonatkozó célja van; és e bölcsesség, amely természetesen az isteni kinyilatkoztatásból fakad, már a pogányoknál is megtalálható volt. Ez a bölcsesség különben nem csak az emberi tudásra, hanem a tudásból fakadó humánusra, azaz erkölcsre is vonatkozik, azaz nemcsak bölcsőbbé, de jobbá is teszi az embert. Itt jutunk el arra a pontra, ahol Rosseli le is írja, hogy ez a bölcsesség hol található meg az emberiség történetében. „Ezért – mondja – akik a bölcsesség útját és a megfelelő életmódot követték, ahogyan a zsidóknál a próféták, a perzsáknál a mágusok, az indiaiaknál a brahmanok, az egyiptomiaknál a papok, az etiópoknál a gymnoszophiszták, a görögöknél a legregebbi költők, a rómaiaknál a szónokok, azokat bölcseknek nevezték.”³² Azaz Rosseli itt egyértelműen a *prisca theologia* hagyományos értelmezéséhez nyúl, amely szerint

³¹ Murawiec, 1994. 41. A szerző ebben a cikkében egyébként bemutatja, hogy miként jelent meg a jól szervezett ferences oktatás, egyetemi központokkal, illetve gondosan gyűjtött könyvekkel együtt. A mi szempontunkból ez azért lehet jelentős, mert Rosseli egyrészt meglátogatta e központokat, másrészt segít megérteni azt, hogy miért lehetett fontos szerepe krakkói működésének. Murawiec ugyanis rámutat arra, hogy milyen fontos volt például Krakkóban a már meglévő alapokon újjáalakítani és újjászervezni a katolikus evangelizációt és tudományt Trient szellemében. Ahogyan arra már utaltam, Rosselinek valószínűleg fontos szerep jutott ebben. A szerző egyébként azt is bemutatja, miért volt Krakkó olyan fontos tudományos központ, aminek élénk kulturális kapcsolatai voltak Nyugat-Európával, például éppen a beáramló könyvek révén. A ferences tudományról újabban ld.: Roest 2015.

³² *Pymander*, vol. 4, Praefatio ad S. Karnkovsi: *Hanc, qui secuti sunt sapientiae viam, normamque vivendi, ut apud Hebraeos Prophaetae, apud Persas Magi, apud Indos Brachmanes, apud Aegyptios Sacerdotes, apud Aethiopes Gymnosophistae, apud Graecos Poetae antiquissimi, apud Romanos Oratores, sapientes sunt appellati.* (4. kötet, Praefatio)

létezik az az ősi és isteni, végső forrásában Isten által kinyilatkoztatott bölcsesség, amely mindig is ott lappangott az emberiség emlékezetében, még ha a legtöbben nem is voltak ennek tudatában.³³ Ott van azonban már az ősi, pogány szerzők műveiben; így azok olvasása egy katolikusnak is hasznára válik, amennyiben segítségükkel jobban ki tudja fejteni a katolikus hit igazságait. Rosseli műve éppen erre tesz kísérletet: a hermetikus traktátusokat veszi alapul, hogy kommentárja segítségével valójában megírja saját dogmatikai értekezését. A megjelent hat és a további tervezett kötetetek egyes fejezetei tehát éppen e dogmatikai művet tartalmazzák, hiszen lényegében Rosseli saját teológiai értekezéseit fogja össze egy sajátos szerkezet szerint csoportosítva azokat. Ahogyan maga is írja: könyvével célja a keresztény hit előmozdítása, továbbá a filozófusok és eretnekek tanításának cáfolata.³⁴ Ha tekintetbe vesszük, hogy e szavakat nem sokkal a tridentinum után vetette papírra, akkor nyilvánvalóvá válhat az is, hogy – amint arra már utaltam – Krakkóban végzett teológiai munkássága valóban az ellenreformáció céljának megfelelően történt, mégpedig Trient szellemében.

Másrészről látható, hogy ezt a célt eirénikus módon, a katolikus hit univerzalizmusának felmutatásával akarja bemutatni, hiszen célja annak bizonyítása, hogy az isteni igazság egyetemes, és mivel egyetemes, a bölcsek mindig is élvezhették gyümölcseit. Érdekes itt megemlítenünk, hogy *Stanislaus Karnkowski* püspök, akinek ezt a könyvet ajánlja, meglehetősen lelkesedéssel fogadta a művet, és támogatta annak kiadását; továbbá a *Pymandert* pontosan abban a kontextusban értelmezi, amiben Rosseli szeretné: ugyanis a püspök szerint Triszmegisztoosz a dolgok természetéről – azaz a természettudományos kérdésekről – igen okosan írt, a hit kérdéseiről és titkairól pedig mint egy igazi keresztény és nagy teológus. Éppen azért is nevezik „*Háromszor legnagyobbnak*”, mert a Szentlélek által inspirálva először tudott beszélni a Szentháromságban megnyilvánuló isteni egységről. Nem kétséges tehát, hogy a kommentárban már Karnkowski püspök is igazi katolikus teológiai művet látott; olyat, amely egyrészt természettudományos, másrészt dogmatikai apparátusával is a katolikus hit igazságainak megszilárdulását szolgálja.³⁵

³³ A *prisca theologia* kérdésének meglehetősen kiterjedt irodalma van. Itt csak két műre hívom fel az olvasó figyelmét: Schmidt-Biggemann, 2004.; Hanegraaff, 2012.

³⁴ *Quapropter pietati tuae, atque sapientiae, hos meos labores offerre, nihil prorsus reformidavi, firmissime mihi persuadens, quod ad propagandam Christianam religionem, ad sacrae Theologiae studia promovenda, ad confutandos Philosophorum, tum Haereticorum errores, egregiam, et singularem operam sit omnibus ostensura plus satis, quam ipse petere, aut intelligere valeam.*

³⁵ *Nam de rerum natura acutissime disputat, ut Philosophus: de ortu et casu signorum coelestium, de vi, proprietate et effectis eorum, ut Aegyptius et magus, i. sapiens: de difficillimis obscurissimisque fidei nostrae mysteriis, plane ut Christianus, summusque Theologus. Nam de abscondito Sanctae Trinitatis mysterio, quod est praecipuum religionis nostrae caput, ante omnes philosophorum scholas, divini spiritus afflatu edidit oraculum, asserens in Trinitate unam esse divinitatem, indeque Ter Maximus est appellatus.*

Tanulságos ebben a kontextusban azt is megvizsgálunk, hogy mit tekint Rosseli a bölcsesség céljának, hiszen az említett átfogó tudáseszmény elméleti alapjaira maga világít rá a negyedik kötetnek az olvasóhoz szóló bevezetésében. Ezt röviden azért lesz célszerű ismertetnünk, hogy lássuk, a ferences Rosseli számára a tudomány valóban kiegészíti a teológiát. A kérdéses előszóban először is utal arra, hogy maga is végigjárta korának fontos egyetemeit (Párizs, Löwen), amelyek azokban az időkben minden tudományban jeleskedtek,³⁶ majd ezután visszatért Itáliába, Todiba, abba a városba, amely humanitásával, azaz műveltségével is kiemelkedett. Rosseli számára tehát egyértelmű, hogy a világi bölcsesség olyan tudás, amelynek fontos szerepe van az emberi élet és erkölcsök formálásában. Ezután ismerteti Hermész Triszmegisztosz alakját, aki a régi bölcsök közül a leginkább közel került a kereszténység igazságának megértéséhez, aki ezzel – még a pogányság idejében – az emberek szeméről eloszlatta a homályt, és így képes volt formálni az emberek lelkét. A filozófus tehát Rosseli szerint az a bölcs, aki mintegy „*az elme festőjeként*” az igazság alakjához igazítja és formálja az ember elméjét; azaz megismerteti az igazsággal és a jó törvényekkel, hogy megerősítse az erőtlent lelkét. A bölcs működése tehát az igazság fényében teszi jobbbá az embert.³⁷ Néhány oldallal korábban, Karnkowski püspökhöz írott, már említett ajánlásában is megtaláljuk ezt a gondolatot, ami azonban jóval több, mint egyszerű frázis, hiszen itt is kiemeli a bölcsök univerzális, azaz már a pogányok idejében is meglévő tevékenységét és feladatát:³⁸ megértetik az emberrel azt a célt, amiért Isten teremtette. E szerint a dolgok bölcs alkotója, a teremtő Isten, csak az embert emelte fel, hogy szemlélje az eget, hogy megértse önnön eredetét, és így megpróbáljon visszatérni eredeti honába.³⁹

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy Rosseli kommentárja egy rendkívül összetett mű, amely a skolasztikus módszer mellett lényegében a humanista, újplatonikus-hermetikus tradíciót követi, azt a bölcsességeszményt és azt a katolikus univerzalitás eszményt, amit a basel-ferrarai zsinat nyomán Ficino fogalmazott meg, és amelynek a firenzei filozófus Hermész-fordítása és ahhoz írott

³⁶ Pymander, vol. 4. *Ad lectorem: quibus in locis tum temporis omnium artium atque disciplinarum inclytæ Academiae resonabant.*

³⁷ Uo. *Ipse quippe (ti. Hermés Trismegistos), tanquam optimus pictor, ad veritatis figuram, humanam naturam contemperavit: ab animis hominum, tanquam ab oculis sanctissimæ Trinitatis caliginem dispulit: optimas leges, pro infirmis animis curandis adhibuit. De angelorum ordinibus, de elementorum qualitatibus, de hominis creatione, virtute, potentia, deque multis aliis rebus, quæ plurimum nostram religionem iuvare possunt, sapientissime disputavit.*

³⁸ Vö.: 32. jegyzet.

³⁹ Pymander, vol. 4. *Ad Episcopum Karnovski: Quapropter ille sapiens opifex rerum et conditor Deus, solum hominem erexit ad coeli conspectum, ut sui ortus originem agnosceret, atque ita ad pristini domicilii locum reverti conaretur.*

rövid bevezetése (Argumentum Ficinii)⁴⁰ lett az egyik alapműve. Nem tűnik túlzásnak, ha azt mondjuk, hogy a ferences Rosseli éppen ezen eszmék mentén és Trient szellemében működik Krakóban, saját szavaival élve: a kereszténység előmozdítása érdekében. Ebben a kontextusban a *Pymander* egy olyan monumentális teológiai alkotás, amely a skolasztikus módszert a humanista platonikus hermetizmussal övezi.

PÉLDÁK A PYMANDER MÓDSZERÉRE

Rosseli a hermetikus szövegeket Ficino latin fordítása alapján értelmezte, ami azért fontos, mert egyrészt ma már tudjuk, hogy a firenzei filozófus szövege, ami eredetileg kéziratban terjedt, és csak igen rossz minőségű, lényegében kalózkodásban volt elérhető nyomtatásban, sok javítást tett indokolttá, másrészt pedig azért, mert a fordítás egyértelműen krisztianizálja és sok szempontból átértelmezi a szöveget.⁴¹ E helyen nincs lehetőségünk a ficinói fordítás jellegének részletes illusztrálására, ezért itt csupán a Rosseli szövegével kapcsolatos néhány példára hagyatkozom, részletesebb elemzést az olvasó Moreschini, illetve Campanelli hivatkozott könyveiben talál.⁴² Első pillantásra tehát úgy tűnhet, hogy Rosseli mintegy nagyobb léptékben viszi tovább Ficino krisztianizált hermetizmusát. Ez a megállapítás részben igaz, másrésztől, ahogyan arra már utaltam, a kalábriai szerzetes tovább is lép, hiszen monumentális dogmatikai műve fejleszti vállalkozását. A következőkben azt szemléltetem, hogyan teszi ezt.

Először is érdemes tisztázni, hogy Rosseli művét csak részben tekinthetjük kommentárnak. Bár a kötetek címei arra utalnak, hogy bennük az egész *Pymander* megtalálható lesz, ez nem teljesen így van. Egyrészt a kötetek nem folyamatos kommentárokat tartalmaznak, ehelyett a szerző inkább a ficinói fordítás – helyenként inkább parafrázis – egyes hosszabb-rövidebb részeit, mondatait emeli ki, mintegy hermetikus szentenciákként, esetenként aforizmákként, és azokhoz mellékeli a saját, gyakran igen hosszú gondolatmeneteit, bizonyításait, amelyeket egy-egy dogmatikai kérdés köré csoportosít. Így a *Pymander* lényegében olyan teológiai értekezések gyűjteménye, amelyek fő problémáikhoz egy hermetikus szövegrészlet adja a kiindulópontot. Másrészt Rosseli nem mindig követi az adott hermetikus szöveget: egy kérdésen belül több szövegre is hivatkozik, így akár több textust is kommentál egyszerre párhuzamosan, egymásra vonatkoztatva. Az első kötet például harmincöt ilyen skolasztikus traktátust tartalmaz, mintegy 381 fólió oldalon. Láttuk, hogy Rosseli magyarázta Arisztotelész *De anima*-ját, illetve előadásokat tartott Scotus

⁴⁰ Vö.: Clement, S.: *Echoes of Egypt in Hermes and Ficino*. In: Allen et alii, 2002. 115–135.; Idel, Moshe: *Prisca Theologia in Marsilio Ficino and in Some Jewish sources*. In: Allen et alii, 2002. 137–158.

⁴¹ Ficino fordítására vonatkozóan ld.: Campanelli, 2011.

⁴² Moreschini, 2014. 156–160.

Petrus Lombardus szentenciáihoz írott magyarázatiról; tehát talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy ez utóbbi szolgált mintául a *Pymander* szerkezeti felépítéséhez, ahol a *Corpus Hermeticum* egyes szövegrészletei szolgálnak a skolasztikus kommentátor kiinduló szentenciáiként. Ennek a módszernek az alkalmazása során Rosseli adott esetben hozzá is nyúl a ficinói alapszöveghez: ha kell, lerövidíti, vagy éppen átalakítja kissé a textust. Az első kötet 333. oldalán, a keresztény tanítás természetét vizsgáló részt például a *Corpus Hermeticum* első dialógusa alapján vezeti be:

„*Hec ipse percepi per Pimandri verbum, qui me stupore attonitum sic iterum affatus est: Vidisti in mente primam speciem, infinito imperio prevalentem? Eiusmodi quedam mihi Pimander.*”

Itt némileg eltér Ficino eredeti szövegétől:

„*Hec ipse percepi per Pimandri verbum. Qui me stupore attonitum sic iterum affatus est: »Vidisti in mente primam speciem, infinito imperio prevalentem«. Eiusmodi quedam mihi Pimander.*”

Nagy különbség, hogy Ficinónál – ez esetben a görög eredeti intenciójának megfelelően – Poimandrész a látomás magyarázatának bevezetéseként kijelenti a prófétának, hogy az utóbbi a látomása során az őseredeti képmást, mindeneknek a kezdetét szemlélte; Rosseli interpretációjában ellenben kérdezi, hogy azt látta-e.⁴³ Az eltérés jelentőségét persze nem feltétlenül kell eltúlozni (bár egy revelatív szövegben az ilyen hangsúlyeltolódásnak komoly szerepe lehet), mindenestre mutatja, hogy Rosseli szabadon használta fel forrását, és az alapul szolgáló anyag meglehetősen képlékeny számára. (Ugyanakkor azt sem zárhatjuk ki, hogy egy olyan Ficino verzió volt a birtokában, ami így tartalmazta az adott szövegrészletet.)

Van azonban a módszeren túl egy másik kérdés, ami a mi szempontunkból még fontosabbnak tűnik, mégpedig az, hogy mit árulnak el egyes szövegrészek Rosseli teológiájáról. Ezt két példán mutatom be röviden: az egyik Isten megismerhetőségének a kérdése, a másik pedig az angyalok természetével és funkciójával kapcsolatos probléma. Mint tudjuk, ez utóbbi kérdés izgatta annyira John Deet, hogy felkeresse a téma szakértőjét, Rosselit.

Hogyan lesz tehát a *Corpus Hermeticum* első darabjának elején olvasható hermetikus revelációs jelenet a keresztény tanítás és a keresztény ember megismerőképességének természetét bemutató traktátus kiindulópontja? Milyen értelmet kap az a jelenet a katolikus szerzőnél, amikor a későbbi próféta a számára megjelenő

⁴³ Vö.: CH. I. 7–8:

ταῦτα δὲ ἐγὼ διειροήθην ὁρῶν διὰ τὸν τοῦ Ποιμάνδρου λόγον. ὡς δὲ ἐν ἐκπλήξει μου ὄντος, φησὶ πάλιν ἐμοί, Εἶδες ἐν τῷ νῶ τὸ ἀρχέτυπον εἶδος, τὸ προάρχον τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπεράντου-
ταῦτα ὁ Ποιμάνδρης ἐμοί. — Τὰ οὖν, ἐγὼ φημι, στοιχεῖα τῆς φύσεως πόθεν ὑπέστη; — πάλιν ἐκεῖνος πρὸς ταῦτα...

isteni erőtlől, azaz Poimandrésztlől (innen kapta az első traktátus, illetve az egész mű is a korabeli latinizált címét: *Pymander*) magyarázatot kap arra, hogy mi volt a korábban elhangzott, a fény és sötétség, illetve az alakuló világ természetét leíró vízió értelme?⁴⁴ Kommentárja elején Rosseli kifejti, hogy ezen a ponton Hermész azért akar olyan dolgokat megérteni, mint Isten megismerhetősége, illetve isteni mivoltának végtelensége, hogy megtudja, az embereknek miként kell helyesen tisztelniük Istent. Márpedig – folytatja – Lactantius szerint egyedül az ember lett felemelve arra, hogy szemlélje az eget, mégpedig azért, hogy megértsük, hogy a legfőbb jót Istenben kell keresnünk. Éppen ezért egyedül az ember részesült a vallásban is, hogy megértse, a lelke halhatatlan, és ezért vágyakozzon a halhatatlan Istenre. Ezt a célunkat pedig a tudás és az erény révén érhetjük el; a tudás ugyanis azt mutatja meg, hová és hogyan igyekezzünk, az erény pedig azt, hogy miként érjünk el oda.⁴⁵

Az idézett sorok alátámasztják, amit Rosseli elvi állásfoglalása kapcsán fentebb megállapítottunk: az emberi tudás szükséges eszköz Isten megismeréséhez, mert a körülöttünk lévő világ vizsgálata által megvilágítja az okokat és az emberi lélek természetét, ebből következően rávezet az emberi élet céljára, és megmutatja a helyes cselekvés (virtus) értelmét. Mindebből következően előkészíti a teológiát, illetve az Istenhez való helyes viszonyunkat is, azaz a keresztény életet, amely az Istennek való engedelmisségben áll.⁴⁶ Felhívnám azonban a figyelmet annak a fontosságára, amit Rosseli a megértésnek tulajdonít, hiszen az ember mindezt képes belátni, és megérteni. A helyes keresztény élethez tehát a helyes hit és a helyes tudás is szükséges.

Ugyanakkor Rosseli, céljának megfelelően, a hermetikus revelációs szöveget egy tágabb keresztény kontextusba helyezi. Először is a szöveget ótestamentumi helyekkel, elsősorban a Számok könyvével hozza párhuzamba (főleg 12,6).⁴⁷ Ennek az a célja, hogy megállapítsa, Hermésznek milyen típusú revelációban lehetett része (azaz Isten közvetett vagy közvetlen látásában volt-e része), hiszen

⁴⁴ CH. I. 1–8.

⁴⁵ *Pymander*, Liber 1. 334: *Dei notitiam, magnitudinem, divinitatem immensam, imperii et potentiam ubique, et perpetuo dominantem, creaturam mentibus studiose inserere studet: ut illius perspecta magnitudine, ipsum vere, et intimeque colant. Soli, inquit, Lactantius li. 3. cp. ultimo animantium ad aspectum coeli erecti sumus, ut summum bonum nostrum, in summo Deo esse credamus; ideo religionem soli capimus, ut ex hoc sciamus humanum spiritum non esse mortalem, quod Deum, qui est immortalis, et desiderat et agnoscit. Haec enim duo sunt, quae efficiant illud, quod quaeritur, scientia et virtus: scientia id praestat, ut quomodo et quo perveniendum sit, noverimus. Virtus ut proveniamus.*

⁴⁶ *Uo. Alterum sine altero nihil valet: ex scientia enim virtus, et ex virtute summum bonum nascitur. Hac quippe conditione nati sumus, ut generanti nos Deo, iusta et debita obsequia praebeamus.*

⁴⁷ A Corpus Hermeticummal kapcsolatban az ószövetségi párhuzam egyébként egyáltalán nem megalapozatlan. Erről ld.: Dodd, 1935.

az szerinte világos, hogy isteni bölcsességét (divina sapientia) nem emberi módon, hanem isteni kinyilatkoztatás útján szerezte.⁴⁸ A Számok könyve vonatkozó fejezetének⁴⁹ az a funkciója, hogy ezzel bizonyítsa, Hermész próféta, hiszen a prófétáknak Isten látomás útján jelenik meg. E kontextusban lesz fontos Ficino latin szövege, amely szerint a próféta valami hatalmas testű jelenést vélt maga előtt megjeleníteni,⁵⁰ szemben az eredeti görög szöveggel, ami sokkal óvatosabban fogalmaz: a beavatandó számára e szerint pusztán valaki szokatlanul nagy jelent meg.⁵¹ A különbség lényege az, hogy a görög szövegben nem szerepel a test kifejezés, csak a határozatlan névmás, ami a látomás alanyát valakiként jelöli meg. Ezzel szemben Rosseli, Ficino fordítását véve alapul, elfogadja azt, hogy a látomás valamiképpen testi mivoltában jelent meg Hermész előtt; azaz – a kérdéses helyet a Számok könyvére vonatkoztatva – Hermész próféta volt, ám nem volt az isteni olyan jellegű tudásának birtokában, mint Mózes. Hermész számára az isteni jelenés csak közvetetten, azaz egy testi forma közvetítésével jelenik meg.

Rosseli célja – ahogyan ezt a későbbi fejtegetésekben ki is mondja – az, hogy rámutasson, mégis miért lehet fontos a hermetikus reveláció a keresztény olvasó számára. Amellett, hogy a fentebbiek alapján Hermész próféta, látomása megmutatja az isteni megismeréséhez vezető út módszertanát. A megjelenő istenség, Poimandrész kérdésére, hogy mit szeretne megtanulni, Hermész azt feleli, meg akarja érteni a dolgok természetét, vagyis a filozófia alapelveit akarja elsajátítani, majd meg akarja ismerni magát Istent. Tehát – a ferences oktatás szellemének megfelelően – az isteni természet helyes megértése csak fokozatosan következhet be, és magába kell foglalnia a teremtet és az emberi világ megismerését is. A tudomány ugyanis egyfajta lépcsőzetes felemelkedés a teológia szent tudományának befogadásához: „*Scientia enim de rebus naturalibus est quaedam scala ad sacrae theologiae cognitionem capescendam.*”⁵² A hermetikus tanítás tanulmányozása tehát a szent teológiához vezet el az embert, és éppen ez az, amit Rosseli hatalmas művében be is mutat: hogyan szolgál alapul a *Pymander* a teológiai doktrína kifejtéséhez. Meg kell jegyeznünk, hogy Rosseli egy szépen felépített, sok példával illusztrált gondolatmenetet épít fel, amelynek egyértelmű tanulsága, hogy a fentiek alapján a régi bölcsüket méltán nevezik teológusoknak, hiszen jó értelemben

⁴⁸ *Pymander*, liber 1, 2: *Hanc autem divinam sapientiam dicit se non ab hominibus accepisse, per studium, et exercitium humanum, sed per revelationem divini Pymandri, id est pastoris hominum: sic enim Deum vocat, coelitus edoctus.*

⁴⁹ Szám 12,6: *Halljátok beszédem! Ha valaki közületek prófétája az Úrnak, annak látomásban jelenek meg vagy álomban szólok. Ám Mózes, az én szolgám nem ilyen: ő az én egész házamban meghitt, mert vele szemtől szembe beszélek, s ő nyíltan, nem rejtélyekben és jelképekben látja az Urat.*

⁵⁰ subito mihi visus sum cernere quendam immensam magnitudine corporis

⁵¹ ἔδοξα τινα ὑπερμεγέθη μέτρῳ ἀπεριόριστῳ τυγχάνοντα καλεῖν μου

⁵² 2. o.

véve kutatták az isteni titkokat. A teológia tanulmányozása pedig előzetesen megragadja azokat, akik foglalkoznak vele, azaz mintegy felkészíti és alkalmassá teszi őket arra, hogy végül képesek legyenek befogadni az isteni tudást. Ez a tudás, amely Istenhez vezet, végül megnyugtatja és erőssé teszi a lelket, mivel a Krisztusba vetett hitben marad szilárdan, és a szeretetben gyökerezik.⁵³ Összességében tehát ez a bölcsesség Istenhez köt minket, az angyalokkal rokonít, és boldoggá tesz. Márpedig láttuk, hogy Rosseli számára a keresztény ember tudása az emberi élet teljességére vonatkozik; nemcsak okossá, vagy bölccsé, hanem boldog és jó emberré is tesz minket. Hermésszel együtt ezt a tudást adhatja meg nekünk az isteni *Pymander*, az értelmükkel élő emberek pásztora.⁵⁴

„I TOOK GHOSTLY COUNSEL”: JOHN DEE ÉS HANNIBALL ROSSEL

A híres angol tudós és mágus, John Dee közép-európai utazásainak története szerencsére meglehetősen jól dokumentált, és a szakirodalom által mára igen jól fel is dolgozott terület, ahol kiváló monográfiáknak köszönhetően is, meglehetősen biztos ítéletet mondhatunk egyes kérdésekben.⁵⁵ A szeánszain az angyalokkal társalgó mágus bizonyára nem véletlenül kereste meg krakkói tartózkodása idején a *Pymander* második kötetét az angyaloknak szentelő Rosselit. Láttuk, hogy a ferences szerzetes szerint a teológia az angyalokkal rokonít minket (nos... angelos sociat), így nem lehet véletlen, hogy Dee mint szakértővel, Rosselivel is akart találkozni; bár méltán merülhet fel bennünk a kérdés, hogy miért lenne valakinek szüksége emberi konzulensre, ha kérdéseit feltehetné közvetlenül az angyaloknak is? A válasz alighanem abban a történeti, vallástörténeti kontextusban keresendő, amelyben Dee krakkói tartózkodása fontos értelmet nyer: naplója beszámolója szerint ugyanis az angyalok itt felvilágosították arról, hogy az áldozás során magához vett kenyér nem pusztán Krisztus testének képe, hanem valóságosan is Krisztus teste;⁵⁶ azaz azt

⁵³ 4. o.: *Clara est theologia, magistra veritatis, quae nunquam marcescit, et facile videtur ab his, qui diligunt illam: praeoccupat siquidem eos, qui se concupiscunt. Qui de luce vigilaverit ad illam, non laborabit: assidentem enim illam foribus suis inveniet. Haec est animi nostri constantia, et fortitudo, quae metu non frangitur, potestate non mutatur, non attollitur prosperis, non tristibus mergitur, non ut parvulus fluctuat, neque circumfertur omni vento doctrinae, sed manet immobilis in Christi fide, et doctrina, in charitate fundata, et radicata.*

⁵⁴ Uo.: *Haec (ti. sapientia) nos Deo coniugit, angelos sociat, vereque felices efficit et beatos. Huius igitur cognitione, et notitiam, cum Magno Mercurio optemus, a magno Pymandro nobis dari, qui est pastor hominum, qui ratione utuntur.*

⁵⁵ Szőnyi, 1998. 2004.

⁵⁶ *The Bread that was ministered by Christ unto his Disciples, was not a figure of his body, but his true body. So the Minister using the office and person of Christ in office, pronouncing the words, doth also give unto the people not Bread, but the true body.* Idézi: Szőnyi, 2004. 257.

sugallták neki, hogy részesüljön a katolikus eukarisztiában. A naplóból az is kiderül, hogy 1585. április 20-án éppen a Bernardinumban áldozott, *ott, ahol ez a Doktor (ti. Rosseli), professzor*. Űgy tűnik tehát, hogy a korabeli Krakóban Báthori István királysága idején megvolt a remény a keresztény felekezetek közötti megbékélésre, ahogyan ezt az anglikán Dee esete is mutatja, aki éppen abban a Bernardinumban részesül katolikus áldozásban, amelyben Rosseli is működött, és olyan fontosnak is tartja ezt a tényt, hogy maga emeli ki visszaemlékezéseiben. Mindenesetre egy rövid és talán megfelelő magyarázat kínálkozik arra, hogy Dee miért fűzött nagy reményeket a Rosselivel való találkozáshoz. A *Pymander* szerzője a kommentár egész második kötetét a Szentléleknek, illetve az angyaloknak szentelte. A hermetikus corpus első darabjának kilencedik fejezetében arról olvashatunk, hogy isten hét kormányzót hozott létre, akik szféráikkal átfogják a kozmoszt, és így a végzet révén irányítják azt.⁵⁷ Itt nyilvánvalóan az asztrális determinizmus hermetikus elméletével találkozunk: a hét kormányzó a hét bolygóistenség, akiknek hatása és működési területe befolyással van az emberi életre. Ahogyan a szöveg későbbi részéből⁵⁸ kiderül, a hermetikus tudás beavatottja képes lesz arra, hogy felemelkedjen az isteni szférához, és ezáltal elkerülje a kozmikus istenségek hatását, és a végzet kényszerétől mentes, azaz szabad legyen. Érdeemes megjegyeznünk, hogy az ilyen jellegű, hermetikus asztrológiai szövegek már a középkorban is elterjedtek voltak, tudjuk, hogy Krakóban is olvasták ezeket; azaz az asztrológia ekkor még nem feltétlenül jelentett valamiféle okkult tudományt, együtt járt a csillagászattal, és többek között arra hívta fel a keresztény hívők figyelmét, hogy az égbolt szabályos rendjében is az isteni gondviselés nagyszerűsége nyilvánul meg.⁵⁹ A kérdéses hermetikus szöveget tehát egyáltalán nem volt nehéz krisztianizált kontextusban olvasni. Számunkra itt az az érdekes, ahogy Rosseli magyarázza a kormányzók szerepét, ami talán Dee számára is iránymutató lehetett abban, hogy bizonyos „szellemi” lények valójában angyalok. Rosseli szerint itt ugyanis semmiféle okkult tudománnyal nem állunk szemben, egyszerű nyelvhasználati kérdésről van szó. Ennek lényege szerinte abban áll, hogy Hermész és a szibillák is az angyalokat nevezik isteneknek. Így a szerző egyrészt a hermetikus asztrális istenségeket hét angyali rendként interpretálja, hogy utána levezesse ebből azt,

⁵⁷ CH. I. 9: ὁ δὲ Νοῦς ὁ θεός, ἀρρενόθηλος ὦν, ζωὴ καὶ φῶς ὑπάρχων, ἀπεκύρῃσεν λόγῳ ἕτερον Νοῦν δημιουργόν, ὃς θεὸς τοῦ πυρὸς καὶ πνεύματος ὦν, ἐδημιούργησεν διοικητὰς τινὰς ἑπτὰ, ἐν κύκλοις περιέχοντας τὸν αἰσθητὸν κόσμον, καὶ ἡ διοίκησις αὐτῶν εἰμαρμένη καλεῖται.

Rosseli latin szövegében: *Septem deinceps fabricavit gubernatores, qui circulis mundum sensibilem compectuntur, eorumque dispositio fatum vocatur.*

⁵⁸ CH. I. 25.

⁵⁹ Vö.: G. Bos et alii, 2001.

hogy Hermész tanítása helyes, hiszen az alacsonyabb rendek kevésbé részesülnek Isten jelenlétéből és ismeretéből. Másrészt a corpus második dialógusának egy helye alapján,⁶⁰ ezzel kapcsolatban arra is rámutat, hogy Hermész valójában csak egyetlen igaz Istent fogad el (ez egyébként a kérdéses görög szöveg legitim olvasata lehet), azaz az általa isteneknek nevezett lények valójában angyalok, akik tevékenységüket az egyetlen jó és teremtő Isten akarata és szándéka szerint végzik. Jegyezzük meg továbbá, hogy az interpretáció több, különböző jellegű szöveg párhuzamos olvasatának eredménye: a hét kormányzót, mint hét angyali rendet a Jelenések könyvének magyarázata alapozza meg, sok más textus felhasználásával együtt.⁶¹ Deet talán azért foghatta meg Rosseli álláspontja, mert utóbbi az angyalokat olyan spirituális lényeknek írja le, akiket Isten belülről⁶² eltöltött fényvel, és az isteni jelenlét manifesztációiként éppen e fény révén képesek arra, hogy közvetítsenek Isten és az ember között. Az isteni egység természetesen nem teljesen egységesen oszlik meg a spirituális világban: az angyalok ható és cél okukat illetően Istentől függenek, és rangjuk, illetve pozíciójuk szerint nem azonos mértékben szemlélik az isteni értelmet, ebből következően nem is tudják azonos mértékben közvetíteni az isteni fényt.

Végül is azt nem tudjuk, hogy Dee és Rosseli találkozásuk során mire jutottak az angyalok természetét illetően; e kérdésben Dee ugyanis meglehetősen szűkszavú, csak arról tesz említést, hogy április 19-én találkozott a híres professzorral, és a szellemeket – minden bizonnyal angyalokat – érintő kérdésben kérte ki tanácsát.⁶³ Bár ez a megjegyzés fájdalmasan kevés arra, hogy rekonstruáljuk az eseményeket, érdemes megemlíteni azt a tényt, amire Szőnyi György Endre hívja fel a figyelmünket, hogy Rosseli szinte az egyetlen olyan humanista tudós, akit Dee, akinek olyan híres könyvtára volt, és aki e könyvtár egy részét magával is hozta európai útjára, név szerint meg is említi, és akinek a művét, amint láttuk, oly nagy elismerésre méltatja.⁶⁴

Talán nem tévedünk nagyot, ha feltételezzük, hogy Dee és Rosseli kereszténységre vonatkozó nézeteiben – személyiségük és tevékenységük olyannyira ellentétes mivolta ellenére is – volt valami közös, nevezetesen az, hogy látták annak lehetőségét, hogy a kereszténység egy univerzális, a felekezeti vitákon felülemelkedő vallás legyen, és e folyamat motorját éppen a hermetikus irodalomban látták. E keresztény univerzalizmus egyik, bár gyorsan elillanó pillanata volt Deenek a bernardinumbeli áldozása 1585 húsvétján.

⁶⁰ CH. II. 14.

⁶¹ Pymander, vol. 2. 181.

⁶² Pymander, vol. 2. 187.: *sunt manifestatores divinae illuminationis*.

⁶³ *I took ghostly counsel of Dr. Hannibal, the great divine, that had now set out some of his commentaries upon Pymander, Hermetis Trismegisti*. Szőnyi, 2004. 257.

⁶⁴ Szőnyi, 2004. 258.

Ahogy említettem, többet sajnos nem tudunk Dee és Rosseli kapcsolatáról; így azt sem tudhatjuk, hogy az említett találkozás mennyiben válthatta be Dee reményeit. Úgy tűnik, hogy végül csatlakoznia kellett, és mivel nem nyerte el Báthori támogatását, kíséretével együtt rövidesen visszatért Prágába.⁶⁵

E rövid kitérével mindössze azt a környezetet kívántam illusztrálni, ami jobban érthetővé teszi Rosseli krakkói tevékenységének jelentőségét. Dee példája, szűkszavú beszámolója ellenére is, rávilágít arra, hogy Rosseli krakkói tevékenysége jelentős volt, és az, hogy az anglikán tudós részesült a katolikus szentáldozásban, arra is rávilágít, hogy a kalábriai ferences tudományos munkássága mellett, tekintélye révén, tulajdonképpen sikeresen képviselte a katolikus megújulásnak azt az ügyét, amiért Krakóba küldték.

KITEKINTÉS: HERMÉSZ RECEPCIÓJA KRAKKÓBAN. JACOBUS VITELLIUS

A következő rövid kitekintésben a hermetika krakkói recepciójának egy újabb példáját mutatom be, jelezve, hogy e kérdést illetően további vizsgálódásokra van szükség. A krakkói egyetemi könyvtárban őriznek egy rövid, ám figyelemre méltó szöveget, Jakubus Vitellius⁶⁶: *Hermes Trismegistus. Virtuti et honori* című kis írását.⁶⁷ A szöveg tulajdonképpen nem más, mint egy verses oratio,⁶⁸ amit Vitellius a jeles tudósnak, Adam Opatoviusnak,⁶⁹ a krakkói egyetem későbbi rektorának⁷⁰ tiszteletére mondott el azon alkalomból, hogy Opatovius, a krakkói Szent Anna templom esperesi tisztségének megtartása érdekében, a professzorok körében, egy, a predestinációról szóló dispután vett részt. Egyébként Vitellius is említésre méltó, művelt és jeles személyiség volt, a krakkói egyetem hallgatója, majd magister artium és filozófiai doktor (1615), illetve maga is az egyetem rektora.

Minden bizonnyal Opatovius nagy tudását és műveltségét van hivatva illusztrálni a szövegbe illesztett négy görög nyelvű sor, illetve a végén található héber szöveg. Ugyanakkor ismét csak ki kell emelnünk azt az első pillantásra meglehetősen különleges helyzetet, hogy egy ilyen jeles, a katolikus teológia szempontjából fontos témát érintő vita kapcsán Vitellius nem valamely keresztény szenthez vagy filozófushoz, hanem a pogány Hermész alakjához fordul a híres teológus szellemi nagyságának dicsérete okán. A szöveg mondanivalóját röviden összefoglalva

⁶⁵ Szőnyi, 1998. 60–61.

⁶⁶ Jakub Witeliusz, 1587–1648.

⁶⁷ A szövegre eddig sehol nem találtam utalást, úgy tűnik, eddig elkerülte a kutatók figyelmét.

⁶⁸ *Ode tricolos tetraastrophos*, azaz háromtagú, négy soros egységekből álló költemény.

⁶⁹ Adam Opatowczyk, 1574–1674.

⁷⁰ Minden bizonnyal tekintélyéről árulkodik az a tény, hogy háromszor is viselte a rektori tisztséget: 1630–1631, 1635–1637 és 1641–1642 között.

ugyanis azt mondhatjuk, hogy az Hermésznek az emberi nem között végzett rendkívüli teljesítményéhez – amely során elpusztította az emberekre leselkedő veszélyeket, és a tévútra tévedőket visszavezette a helyes ösvényre⁷¹ – hasonlítja Adam Opatovius ugyancsak nagyszerű teljesítményét, amely abban áll, hogy az isteni titkokat, amelyeket nem szabad csak úgy kifecsegni, megtanítja az embereknek. Tudniillik a bölcs nagy feladata, hogy a titkokat a kellő óvatossággal tárja fel, hogy ezek fényében az emberek megvizsgálják hibáikat.⁷² Látható, hogy itt a Rosseli féle teológiaelfogás köszön vissza, amennyiben az isteni tudomány elsajátítása az emberi lélek jobbításához, nyugalomához és boldogságához vezet. Bár Vitellius, aki 1587-ben született, már nem lehetett a Bernardinum professzorának tanítványa, mindenestre látható, hogy krisztianizált hermetizmusa ugyanabba az irányba mutat, mint ferences elődjéé. Rosseli fentebb bemutatott szerepe és ismertsége alapján pedig mindenképpen arra kell következtetnünk, hogy Vitellius ismerte Rosseli művét. Ugyanakkor azt is ki kell emelni, hogy Vitellius Hermész-képe nem kis részben a klasszikus mitológia istenén alapul, összevegyítve a hermetikus szövegekben található egyiptomi bölcs némely vonásával. Ebben a formában jelentős szerepet kap például az emberi barbárságot szimbolizáló Argosz megölésének motívuma, ami ahhoz vezet, hogy Hermész egy klasszikus, a görög mitológiából olyan jól ismert kultúrhéroszként jelenik meg, aki az emberiség életének jobbítója, ahogyan Opatovius is fároszként küldi tudásának fényét kora embereinek megvilágítására. Ezt erősíti meg az, hogy az esperest máshol Prométheuszhoz hasonlítja, aki a görög

⁷¹ *Monstrorum domitor prodigialium,
Quorum tabifica, et pestifera lue,
Qua se porrigit usque
orbis perlitus horruit.
Nonnunquam ambiguum, praetereuntibus
Hermes monstrat iter, perpetua fide
Ne quem devius error,
Recta flectat ab orbita.*

⁷² *An non grande Sophos, talia quae nefas
Effari est homini, scire recludere, et
Sacrați arcta silentii
Caute exsolvere vincula?
Haec tu multimodis nexibus, admodum
In se se implicita, et cedere nescia,
Vinclis expedis istis,
Cum primum alta Pharos tuae
Diffulsit populo mentis, et Unica
Quae primos aditus, et facilem viam
Fax praeluxit, ut omnes
Se se erroribus eximant.*

hős mintájára az égből ragadja el a csillagok tüzéhez hasonlított tudást, ami – itt ismét előkerül a bölcsességnek az emberi életre vonatkozó szerepe – mintegy lecsillapítja a nyugtalan emberi értelmet.⁷³ Összességében elmondható, hogy Vitellius rövid köszöntő költeménye alapján nem következtethetünk arra, hogy szerzője milyen mélységben ismerhette a Hermész Triszmegisztosznak tulajdonított *corpust* vagy Rosseli művét, mivel inkább a klasszikus allúziókat alkalmazza Opatovius tudásának dicséretére, mindamellett sokatmondó, hogy a szöveg címét adó és a metaforát felvezető mitikus alak, az isteni tudomány letéteményese nem más, mint Hermész Triszmegisztosz.

Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy Hannibal Rosseli személye, krakkói munkássága és *Pymander* című műve mind a hermetikus irodalom recepciójának története szempontjából, mind önmagában mint katolikus összefoglaló teológiai mű, sokkal érdekesebb a figyelmünkre, mint amiben eddig részesítettük.

Láthattuk, hogy Gonzaga, rendjének vezetője jelentős céllal, a katolikus egyház megszilárdításának feladatával küldte Krakkóba, ahol nemcsak hitéleti, hanem tudományos, illetve oktatási tevékenységet is kifejtett. Figyelemre méltó, hogy hatalmas művének kéziratát még Todiból hozta magával, azaz esetében egy olyan közvetítő láncszemre bukkanunk, aki minden bizonnyal hozzájárult a filozofikus hermetika elterjedéséhez Közép-Európában, sőt még távolabb is, hiszen láthattuk, hogy még John Dee is különös figyelmet szentelt Rosseli munkásságának.

Véleményem szerint levonhatjuk azt a következtetést, hogy Rosseli munkásságával a hermetikus irodalom recepciója még szélesebb körű lett a korabeli Krakkóban: a Hermésznek tulajdonított mágikus és asztrológiai kéziratok mellett feltűnik és ismertté válik a krisztianizált próféta és ősi teológus, azaz bölcs alakja, ahogyan azt Jacobus Vitellius ismertetett rövid költeménye is tanúsítja.

Dr. Hamvas Endre Ádám
adjunktus

Gál Ferenc Főiskola Társadalomismeret Tanszék

⁷³ *Hausta de superis tu facula ignibus,
Ut quondam altivoli dextra Promethei,
Ne mens palpitet usquam,
Lucem sideream praeis.*

FELHASZNÁLT FORRÁSOK**Bernardinum archívum**

Catalogus fratrum mortuorum ordinis minorum... in prov. Polona. 1604. Catalogus Archiwum Prow. Bern. w Karakowie sygn. W-20.

Annalium Polono-Seraphicorum, Tomus I., Opera A.R. P. Joan. Kaminski, 1721. Catalogus Archiwum Prow. Bern. w Karakowie sygn. W-24.

Chronica Bernardini Kaliski ex a. 1647. Catalogus Archiwum Prow. Bern. w Karakowie sygn. RGP-b-2.

Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia Provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae 1453.1656. Catalogus Archiwum Prow. Bern. w Karakowie sygn. M-25.

Czartoryski könyvtár

Explicationes in librum tertium de Anima... per me fratrem Andream Vilnensem, 1583. Bibli. Czart. w. Kr. Rkp. 368.

Jagello könyvtár

Jakubus Vitellius: *Hermes Trismegistus. Virtuti et honori. Cracoviae.* In: *Officina Typographica Francisci Caesarii, 1628.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

Allen, Michael J. B. et alii (eds.): *Marsilio Ficino: His Theology, His Philosophy, His Legacy.* Leiden, Brill, 2002.

Campanelli, Maurizio: *Mercurio Trismegisto, Pimander sive de Potestate et Sapientia Dei, a cura di M. Campanelli.* Ficinus Novus, Opere di Marsilio Ficino, I. Torino, Aragno, 2011.

Dannenfeldt, K. H.: *Hermetica philosophica.* In: P. O. Kristeller (ed.): *Catalogus translationum et commnetariorum.* Washington, 1960. 137–164.

Dodd, H.: *The Bible and the Greeks.* London, Hodder & Stoughton, 1935.

Bos, G. et alii (eds.): *Hermetis Trismegisti Astrologica et divinatoria.* Corpus Christianorum: Continuatio Mediaevalis. Turnhout, Brepols, 2001.

Lucentini, Paolo – Compagni, Vittoria Perrone: *I testi e i codici di Ermete nel Medioevo.* Firenze, Edizioni Polistampa, 2001.

Ebeling, Florian: *The secret history of Hermes Trismegistus.* Ithaca, Cornell University Press, 2007.

Ficino, Marsilio: *Pymander, seu De potestate et sapientia Dei*. Venezia, Maximus de Butricis, 1491.

Gentile, S. – Gilly, C: *Marsilio Ficino e il ritorno di Ermete Trismegisto/Marsilio Ficino and the Return of Hermes Trismegistus*. Florence, Centro Di, 2001.

Hanegraaff, Wouter: *Esotericism and the Academy: Rejected Knowledge in Western Culture*. Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

Láng Benedek: *The Kraków readers of Hermes*. In: *Hermetism from Late Antiquity to Humanism: La tradizione ermetica dal mondo tardo-antico all'umanesimo, Atti del Convegno internazionale di studi, Napoli, 20–24 novembre 2001, ed. by Paolo Lucentini, Iliaria Parri, and Vittoria Perrone Compagni, Instrumenta Patristica et Mediaevalia*. 40, Turnhout, Brepols, 2003. 577–600.

Láng Benedek: *Középkori diákok mágikus kézikönyvei: avagy milyen tanulmányokat folytathatott volna Faust a krakkói mágusiskolában?* In: Pócs Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság: vallásnéptudományi fogalmak tudományos megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről IV.) Budapest, Balassi Kiadó, 2004. 175–194.

Moreschini C.: *Hermes Christianus. The Intermingling of Hermetic Piety and Christian Thought*. Turnhout, Brepols, 2011.

Muccillo, Maria: *Annibale Rosselli „scholastischer” Hermetismus und die Trinitätslehre*. In: *Das Ende des Hermetismus Historische Kritik und neue Naturphilosophie in der Spätrenaissance. Dokumentation und Analyse der Debatte um die Datierung der hermetischen Schriften von Genebrard bis Casaubon, a cura di M. Mulsow*. Tuebingen, Mohr-Siebeck, 2002. 61–101.

Murawiec, Wiesław: *Hannibal Rosselli – profesor Akademii Krakowskiej i autor „Pymandra”*. In: *Folia Histoica Cracoviensia*, 1989. 1. 33–53.

Murawiec, Wiesław: *Księgozbiory krakowskie zakonu Braci Mniejszych – bernardynów i reformatów – w świetle not proveniencyjnych w XVI–XVIII w.* In: *Folia Histoica Cracoviensia*, 1994. 2. 49–61.

Nock, Arthur Darby – Festugière, André-Jean: *Corpus Hermeticum I–IV. Texte établi par A. D. Nock et traduit par A.–J. Festugière*. Paris, Les Belles Lettres, 1946–1954.

Roest, Bert: *Franciscan Learning, Preaching and Mission c. 1220–1650*. Leiden, Brill, 2015.

Rosselli, Daniella: *Rosselli di Gimigliano. Dalle origini a noi*. Sigismundus, 2014.

Schmidt-Biggemann, Wilhelm: *Philosophia perennis. Historical Outlines of Western Spirituality in Ancient, Medieval and Early Modern Thought*. Dordrecht, Springer, 2004.

Scott, Walter: *Hermetica. I–IV. ed. et. trans. W. Scott. (vol. IV. ed. A. S. Ferguson).* Oxford, Clarendon Press, 1924–1936.

Starowolski, Szymon: *Monumenta Sarmatarum, Cracoviae.* In: *Officina Viduae et Haeredum Francisci Caesarii*, 1655.

Szőnyi György Endre: *Exaltatio és hatalom. Keresztény mágia és okkult szimbolizmus egy angol mágus műveiben.* Szeged, JATEPress, 1998.

Szőnyi György Endre: *John Dee's Occultism. Magical Exaltation through Powerful Signs.* Albany, Sunny Press, State University of New York Press, 2004.

Wadding, L.: *Scriptores Ordinis Minorum. Quibus accessit syllabus illorum, qui ex eodem ordine pro fide Christi fortiter occubuerunt. Recensuit Fr. Lucas Waddingus. Editio novissima.* Romae, Nardecchia, 1906.

Wyczawski, H. E.: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich: Bernardyni i Franciszkanie Śląscy, Franciszkanie Konwentualni, Klaryski oraz Zgromadzenia III Reguły.* Archiwum Prowincji 00. Bernardynów, 1981.

A PYMANDER KÖTETEI

Liber 1. *De SS. Trinitate. Cum Commento Fratris Hannibalis Rosseli.* In: *Officina Typographica Lazari*, Cracoviae, 1585.

Liber 2. *De Spiritu Sancto et angelis.* In: *Officina Typographica Lazari*, 1585.

Liber 3. *De ente, materia, forma, et rebus metaphysicis.* In: *Officina Typographica Lazari*, Cracoviae, 1586.

Liber 4. *De coelo.* In: *Officina Typographica Lazari*, 1584.

Liber 5. *De Elementis, et descriptione totius orbis.* In: *Officina Typographica Lazari*, Cracoviae, 1586.

Asclepius Mercurii Trismegisti. Lib. 6, de immortalitate Animae, qui est primus Asclepii. In: *Officina Typographica Lazari*, Cracoviae, 1586.

[*De septem sacramentis ecclesiae catholicae, fratris Hannibalis Rosseli Calabri, ordinis minorum regularis observantiae... liber, in ordine commentariorum in Mercurium Trismegistum nonus.* Posnaniae, In: *Officina Typographica Ionnis Vvolrabi*, 1599.]

[*Divinus Pymander Hermetis Mercurii Trismegisti, cum commentariis R. P. F. Hannibalis Rosseli... Tomus primus... Opus vere aureum...; accessit eiusdem textus graecolatinus, industria D. Francisci Flussatis Candallae. Ex officina Choliniana sumptibus Petri Cholini*, 1630.]

ESZME, JÓSÁG, ERŐ, OLTALOM. AZ APOSTOLI KIRÁLYSÁG GONDOLATA GLATTFELDER GYULA CSANÁDI PÜSPÖK INTERPRETÁCIÓJÁBAN

BEVEZETÉS

Évek óta foglalkoztat a szegedi Fogadalmi templom és tér története. Elsőként a Trianoni kapu rejtett szimbolikájáról jelent meg tanulmány 2011-ben, akkor még nem tudtam, ki volt a kapu megrendelője és tervezője. Feltételeztem, hogy a megrendelő Glattfelder Gyula püspök, tervezője pedig Rerrich Béla építész lehetett. Kivitelezője egyértelműen Kónya György szegedi lakatosmester volt. Idővel a fenti kérdésekre sikerült megtalálni a pontos válaszokat. A kutatást hátráltatta, hogy a források között a Trianoni kapu névre figyeltem, ill. hogy jelen pillanatig nem sikerült kézbe venni a kapuról készült terveket, pedig azok is léteztek biztosan. Később előkerült egy levél, 1929. október 21-i keltezéssel, melyben Rerrich Béla minden kétséget kizáróan igazolta a fenti hipotéziseimet. Azt írta a püspöknek, hogy „A püspöki toronyba készülő kapu rajzát még az nap megküldtem Kónya lakatosmesternek, de árat, még nem kaptam rá.” Ebből a híradásból megtudjuk azt, hogy Rerrich szóhasználatában a kapu – a ma már feledésbe merült néven – a püspöki toronyban lett kialakítva, ugyanis a Trianoni kapu fölött, ahol az aranyozott kettős keresztet tartó Szent Gellért szobor áll, volt a püspöki dolgozószoba. A nyertes tervrajzon még nem látható sem a püspöki palota kőből épült toronypárja, Szent Gellért szobra, de a Trianoni kapu és a felette lévő rácsos körablak sem,² ami azt

¹ Szeged-Csanádi Egyházmegyei Levéltár, SZCSEL VII. 15. 2499/1929. A levéltári forrásokból és a folyóiratokból származó adatokat a hosszú terjedelemre való tekintettel csak a lábjegyzetekben közöljük, a dolgozat végén lévő Felhasznált irodalomban az ezekkel kapcsolatos információk nem találhatóak meg.

² Rerrich 1928, 2. Ybl Ervin rövid összefoglalójában – *A szegedi Fogadalmi templom környékének művészi kiképzése* – a bírálóbizottság indoklását is közölte: „A tér építészeti kiképzése feltétlenül biztosítja a térnek egységes, bensőséges hatását, anyagszerűsége tökéletes összhangba hozza a templommal, egyszerűsége a templomot kiemeli, teljes érvényre juttatja.” Ybl azzal zárja sorait, hogy „Reméljük, hogy a szép terv nem marad az eszmék birodalmában, hanem közel jövőben megvalósításra is kerül. Ez esetben Szeged dicsekedhetnék Magyarország legművészeibb terével, amely mellesleg mondva, bizonyára nem kerülne több pénzbe, mintha egymástól függetlenül, de egymást túlharsogó, hivalkodó épületeket emelnének Rerrich nemesen egyszerű és nagyvonalú homlokzatai helyett.”

jelenti, hogy ezek a motívumok összetartoznak, egy időben lettek megtervezve a püspök kérésére. A *Püspöki Intézmények Végszámláiban* végül arról olvashatunk, hogy „A kegyelmes Úr rendelkezésére készült díszkapu”-ról van szó.³ Glattfelder püspök többször építészeti megoldások esetében is „intézkedett”, mint például a Trianoni kapu vagy a szeminárium – a mai főiskola – bejárata előtti kőoszlopok,⁴ de a templom volt természetesen az a hely, ahol kimondottan az ő elképzelései érvényesültek.

Ez a dolgozat a templom szentélyének egy látszólag lényegtelen részletét törekszik bemutatni és értelmezni: ezek a nyolc boldogsághoz hasonló, az oldalfalakon ábrázolt, előzmény és párhuzam nélküli, eszme, jószág, erő és oltalom motívumok. (*Melléklet, 5. kép*) Sem a nyolc boldogság, sem ez a négy nem látható az építész, Foerk Ernő 1913-as tervein, és nagyon kevesen voltak olyanok, akik ezekkel a fogalmakkal tanulmányaikban, könyveikben részletesebben foglalkoztak volna. Akik eddig a Dómról írtak, csak azt írták le, amit láttak, és nem arra törekedtek, hogy az üzenetről beszéljenek. A szakrális témában folytatott kutatásainkat és jelen dolgozatunkat is meghatározta az a szemlélet, mely a Bangha Béla és Artner Edgár által írt *Római útikalauz* című könyv bevezetőjében olvasható: „Nem túlhalmozott Bädekert s mégis siváran ürest akar nyújtani, amely millió aprósággal nyomja el a fontosat s amellet katolikusellenes elfogultság- és sablonosságából sokszor a legfontosabbat és legérdekesebbet elhallgatja, sőt pozitív valótlanosságokat tálal a hiszékeny olvasó elé; hanem kiválogatja az igazán fontosat, de annál aztán kiemel néhány oly adatot is, amely nélkül a dolgokat itt megérteni s méltányolni nem lehet.”⁵

KUTATÁSTÖRTÉNET

A Dómról szóló szakirodalmat átolvasva azt állapíthatjuk meg, hogy nincsenek értelmezve a templom és így a szentély részletei sem 1930 óta. Jellemző, hogy már a kezdeti korszakban – a második világháború előtt – egészen sajátos, leértékelő vélemények is napvilágot láttak, mivel ezek nem a kutatásokból, hanem a benyomásokból táplálkoztak. Ilyet olvashatunk a kegyesrendiek 1942-es évkönyvében Megyer József piaristától: „A fényképekről ismert templom a valóságban nem olyan szép, és inkább az áldozatos várost dicséri, mint a tervezőt. Nem is a tervező a hibás elsősorban, hanem a körülmények: a kedvezőtlen történeti pillanat. Akkor

³ A püspöki levéltárban van a „Szegedi Templomtéri Püspöki Intézmények Végszámláinak Felülvizsgálata, a XIII. XIV. XV. rész: Lakatos, Mázoló, Üveges Munka. Vállalkozók: Kónya József (sic!), Nagy Pál, Tóth és Árgány” – tudjuk, hogy „A Gizella téri Trianoni kapu 1250 pengő” és hogy az „A kegyelmes Úr rendelkezésére készült díszkapu”. SZCSEL VII. 15. – b. 5. A kapu vizsgálata során feltárult a benne lévő üzenet, Trianon dátuma. Vö. Horváth 2011/2, 100–140.

⁴ Rerrich Béla 1929. május 6-i levelében írja Budapestről: „A szegedi püspöki intézmények szemináriumi bejáratához Eminenciád két kőből faragott pillért kívánt. A kőből faragott pillérek az épületbe igen jól beleilleszkednek úgy, hogy építőművészi szempontból nagy örömmel vettem ezt az intézkedést.” SZCSEL VII. 15. 17/1929.

⁵ Bangha – Artner, 1934. 6.

tervezték, mikor a modernkedő építészet még nem tudta, hogy mit akar. A történeti stílusokat már nem akarta másolni, de új mondanivalóval még nem tudott előállni. S így akarva, nem akarva mégis mindig a régibe botlott bele, de minden stílusba egyszerre. A tornyok őse a velencei campanile, a bejárat a román székesegyházaké, a kupola oszlopkoszorúja a rajnai dómoké, az emberi tevékenységeket ábrázoló domborműveket a firenzei dóm tornyáról ismerjük.⁶

Nem szabad elfelejteni, hogy a *campanile* tornyok szándékosan Velencére utalnak, tekintettel arra, hogy az egyházmegye első püspöke, Szent Gellért onnan érkezett Magyarországra. Ezt még Schulek Frigyes tervezte.⁷ Az emberi tevékenységek közt láthatunk magyar viseletben lévő (paraszt)embereket (szántó, vető, arató), sőt a Nemzeti Hadsereg katonáját is. Ezt a katona „Bocskai” sapkája árulja el, melyet topándísz és toll díszít.⁸ (Melléklet, 1. kép) Ismert történelmi tényet ábrázol tehát a jelenet, mivel a Nemzeti Hadsereg 1919-ben Szegeden alakult meg, hogy Magyarország alkotmánya, területi egysége helyreálljon.⁹ Klebelsberg Kuno erről így írt: „Vesztett háború és csődöt mondott forradalom után itt állott az ország, mint egy kiegészített kráter, kiürítve, letarolva, a felmerült eszmék inkább a lázbeteg látomásai voltak, semmint politikai koncepciók és megvalósítható programok. Ebben a helyzetben egy erőgócpontnak kellett létrejönnie, amely körül államéletünk újból kristályosodhatott, és ezt az erőgócponatot teremtette meg a nemzeti hadsereg szervezésével nagybányai Horthy Miklós.”¹⁰

Glattfelder püspök Szent Istvánról szóló prédikációit olvasva egészen konkrét utalásokat találhatunk a magyar nép munkaszeretetéről, akinek az *acélos búza*

⁶ Megyer, 1942. 16.

⁷ Klebelsberg, 1932. 3.

⁸ Az egyenruháról Shvoy Kálmán – vezérkari ezredes, a szegedi vegyes dandár parancsnoka, a volt 5. honvéd gyalogezred bajtársi szövetségének ügyvezető elnöke – naplójában vannak utalások: „1919. július 8. Kijön a rendelkezés az új egyenruhára, amely khaki, álló, lehajtott gallérú zubbony, magyaros zsinórozással, a régi rangjelzés, sapka: ernyő nélküli »Bocskai«-sapka, díszben egy tollal, oldalán zsinórozás és paroli színnel. Az egyenruha egy értekezleten lett megbeszélve, amelyen a fő szerepet Toókos Gyula vitte. Úgy is nézett ki.” (Shvoy, 1983. 51.) A sapkán lévő toll a nemzeti függetlenséget szimbolizálja.

⁹ Galamb Sándor szinkritikus, irodalomtörténész a *Magyar Passiónak* a szegedi Fogadalmi templom terén 1931-ben előadott előadásáról ezt írta: „A magyar feltámadás ígéit lélekbe markoló visszahanggal verték vissza azok a falak, melyek a nemzeti hadsereg megszületésének tanúi voltak.” (Voinovich Géza: *Magyar Passió*. In: Ujváry – Vertel, 2014. 155.)

¹⁰ Gróf Klebelsberg Kuno: *A negyedik kormányzó I.* In: *Budapesti Hírlap*, 1930. március 1.; Dr. Mandola Aladár szegedi tanár, idegenvezető így írt evvel kapcsolatban: „E nagy mű nemcsak Isten háza, nemcsak dísz a városképnek, hanem szimbóluma annak a konstruktív szellemnek, amely Szegeden a Tiszával való évszázados küzdelem eredménye és amelynél fogva először ugrott talpra Szegeden a nemzeti hadsereg és először rakott téglát téglára e templom építésénél, hogy megmutassa miszerint e hazát nem siránkozással, hanem aktív, konstruktív szellemmel lehet helyreállítani.” (Dr. Mandola Aladár: *A fogadalmi templom teljes magyarázata*. In: *Katolikus Alföld*, 1937. május 15. 81.)

termelését, a páratlan magyar kenyér felszolgálását köszönhetjük, amire Szent királyunk tanította a népet. Visszatérő gondolat a prédikációkban a kötelességteljesítés fogalma, amiről ezt mondja: „Szent István hősi karja megtörte azt a balga igézetet, mintha erőszakkal és felelőtlen rajtaütéssel egyesnek vagy népnek boldogulni lehetne, az ő dolgos keze pedig ránevelte a magyar népet a munka szeretetére: példája értesse meg a nemzettel, hogy csak ernyedetlen kötelességteljesítés biztosít mindig kenyeret éppúgy mint hatalmat.”¹¹

Ebben az esetben sem a velencei vagy firenzei párhuzamok a lényeges szempontok tehát, hanem egyrészt az 1919-es szegedi események és a Trianon utáni megújulás feladatai és reményei, másrészt az ábrázolt mesterségek – hivatásrendek – és szentségek¹² sokkal inkább a korszakot meghatározó *Rerum Novarum* enciklikával hozhatók összefüggésbe.¹³ Ezek az ábrázolások már Foerk Ernő 1913-as tervében is szerepeltek, persze akkor azt még senki sem sejtette, hogy itt a Nemzeti Hadsereg katonája is ábrázolva lesz. Foerk ezt írta: „A főpárkány magasságában lévő négyzetes mezők pedig az ösfoglalkozásokat feltüntető domborművek befogadására szolgálnak.”¹⁴ Megyer József így folytatja: „És az sem csoda, hogy a templomnak nincsenek idomai: mindenfelé nyugtalanság, megbontott falfelületek, mindenütt zsúfoltság és mégis kevés mondanivaló! S belül a káosz még fokozódik: nincs egy tenyérnyi közömbös felület a falon, mindenütt szín és egymásba bonyolódó vonalak. A képekkel is baj van. Nem az a baj elsősorban, hogy az ószövetség túlharsogja az újat, a szívünkhez közelebb állót, és ezidőszert még szinte teljesen hiányoznak a keresztény évezredek ábrázolásai, hanem az a kiábrándító, hogy ami van, az is csak illusztráció jellegű: megnéztük egyszer, s mondhatjuk, végeztünk vele. A kép ismételt megpillantása sem mond többet, legfeljebb a művész technikáját kezdjük tanulmányozni. Ennek

¹¹ A Szent Jobb. In: Glattfelder, 1938. 147.

¹² A Dóm külső oldalfalain hat szentség látható a hét helyett, ugyanis az egyházi rend nincs ábrázolva. Ennek miertjével egyetlen tanulmány, kiadvány sem foglalkozott.

¹³ *Rerum Novarum*. In: Tomka – Goják, 2005. 43., 52. „Szükség van olyanokra, akik a közügyeket intézik, törvényt hoznak, igazságot szolgáltatnak, a közigazgatást és a hadügyeket szervezik. Teljesen világos, hogy ezeknek fontosabb a szerepük, és a nép között bizonyos elsőség illeti meg őket, mert a szó szoros értelmében és kiemelt módon szolgálják a közjót. [...] Sőt ezen a téren a munkásoknak olyan nagy a szerepük és jelentőségük, hogy valójában kizárólag az ő munkájukból származik az állam gazdagsága. [...] Tehát a közös munka Istenből induljon ki, s helyezzen nagy súlyt a valóságos képzésre, hogy minden tag megismerje Isten iránti kötelességét, azt, hogy miben kell hinnie, mit kell az örök élettől remélnie és hogyan kell egész élettevékenységét arra irányítani. Különleges gonddal kell megerősíteni a tagokat a téveszmék és az erkölcsi romlás különféle veszedelmei ellen, buzdítani kell őket az istentiszteleteken való részvételre és az ájtatosság gyakorlására, különösen az egyházi ünnepek megtartására. Tanulja meg a munkás és a munkaadó közös anyáinkat, az egyházat becsülni és szeretni, parancsait követni, szentségeivel élni, amelyeket Isten eszközüül adott bűneink lemosására és a tökéletes lelki élet megalapozására.”

¹⁴ Foerk, 1914. 1. A Dóm oldalfalain nemcsak az ösfoglalkozások domborművei, hanem a szentségek is láthatóak. Foerk ezekről nem írt. A *Rerum Novarum* buzdít az egyház szentségeivel való életre.

is gyorsan a végére járunk. Mennyire mások, izgatóbbak, kifejthetőbbek, lelkünkben egyre gazdagabbá válók ott kint az ősi toronyban *Aba-Novák tüzesszemű alakjai!*¹⁵

Ha nem ismerjük Glattfelder püspök gondolatait, akkor talán szemlélnénk így is a templom „képeit”. Nem szabad elfelejteni viszont egyrészt azt, hogy 1930-ra a templom csak részben készült el, másrészt pedig azt, hogy az ószövetségi példák a tipológia alapján nem pusztán az Ószövetségről és Krisztusról szólhatnak, hanem ebben az esetben a magyarság sorskérdéseiről is. A templom így válik egyrészt abszolút értelemben katolikussá és egyben magyarrá anélkül, hogy túlságosan áthatná azt a nemzeti jelleg, pedig abban a korban ez sem volt ritka.¹⁶ Itt, a templomi ábrázolások esetében a Trianoni kapuhoz hasonló mélységű tartalommal és minőséggel állunk szemben, ugyanis az ószövetségi példákon keresztül is jól szemléltethető az építető püspök szándéka. A bibliai párhuzamokra ő maga is tett utalást: „*Megisméltódtunk nemzetünk történetében az a bibliai jelenet, amikor Salamon király a szent hegyen elfeledve minden emberi hiúságot és nagyratörést*» értelmes szívet kért, hogy ítélni tudja a népet és megkülönböztetni a jót és rosszat«...¹⁷ A teljesség igénye nélkül bemutatunk néhány epizódot. A templom tizenhat ószövetségi témájú képe közt megtalálható az egyiptomi József. Róla ezt mondja a püspök egyik beszédében: „*Valamikor az egyiptomi József felé kiáltotta a nép: «Üdvösségünk a te kezében van», ugyanígy hirdette nemzeti élete válságos fordulóján a magyar, hogy biztonsága és jövője ebbe a kézbe [Szent István] van letéve.*”¹⁸

Egy kicsit bővebben is olvashatunk erről az ószövetségi párhuzamról prédikációit tartalmazó könyvében: „*Valamikor az egyiptomi József felé kiáltotta a hét szűk esztendőben a tömeg: «Megmaradásunk a te kezében vagyon.» (Gen. XLVII.25.) Ott volt a nép reménye és menedéke, mert az ószövetségi pátriárka Isten gondviselésének volt eszköze s ő nem a maga erejében bízva, hanem Isten segítségét kérve s tanácsát készséges lélekkel fogadva, szervezte meg a mentő műveletet. A szent jobb kezében van a mi üdvünk is.*”¹⁹

József történetét röviden összefoglalta, többek között, Kolláti István piarista is a templomról írt könyvében. „6. Egyiptomi József. Izrael utolsó előtti fiát, Józsefet testvérei rabszolgának adták el Egyiptomban. Itt megfejtette a fáraó álmát a hét teli és hét üres búzalkalásról, a hét kövér és hét sovány esztendőről. Így szabadult

¹⁵ Megyer, 1942. 16.

¹⁶ Jó példa erre a budapesti helyőrségi templom, a „*Kapisztrán-templom*” szentély freskói, amely ábrázolta Kapisztrán Szent Jánost, amint Zadravecz István, tábori püspöktől átveszi a hadsereg patrónusi bulláját, jobbra Hunyadi János és serege, balra pedig Horthy Miklós Nemzeti Hadserege élén volt látható. Zadravecz, 1967. 69–71.

¹⁷ *A bölcs király.* In: Glattfelder, 1938. 60.

¹⁸ *A Szentjobb intelme a szent hegyen.* Esztergom, 1938. május 31. 2. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek. 86.

¹⁹ *A Szent Jobb.* In: Glattfelder, 1938. 151–152.

ki fogságából és tudott jóval megfizetni később testvéreinek.²⁰ Összevetve a püspök gondolatait a Kolláti-féle idézettel, láthatjuk, hogy nem elég röviden elmondani, ki volt József, mert az üzenet szempontjából ez csak az első szint, hanem azt kell keresni, hogy Glattfelder püspök mit gondolt, mert csak így jutunk közelebb a megértéshez.

Más esetben azt láthatjuk, hogy Noé egyik gyermekével éppen a bárkát építi, mely az Egyház allegóriája egyetemes értelemben. (*Melléklet, 2. kép*) Nem a kész bárkát ábrázolja a kép, hanem csak annak vázát. Ha a magyarság történetén keresztül nézünk erre a jelenetre, talán Szent István és Imre párhuzamát láthatjuk. Szent István az, aki megalapozta a keresztény magyar államot, amely ezer éven át fennállt, ez tartotta meg a magyarságot. A püspök erről azt mondta, hogy „Magyarország nemzeti életének alapjait is szentek és hősök építették. Az első király szent és hős.”²¹

A főhajó lecke felőli oldalán látható a bilincsbe vert, megvakított, mégis az égre tekintő Sámson, aki lerombolja a filiszteusok házát.²² (*Melléklet, 3. kép*) Sámson nemcsak a feltámadás, a feltámadt Krisztus ószövetségi előképe,²³ hanem párhuzamba állítható a megalázott magyarsággal és annak remélt feltámadásával. Sámsonnak is visszaadta az Úr egykori emberfeletti erejét.

„Ha történelmünk során újból a Kálvária útját járjuk, nem elég láncainkat rázni, még kevésbé káromkodni és mesés ábrándokat szöni, hanem lélekben kell megnőni, erkölcsi ellenállóképességünket edzeni s annak tudatára ébredni, hogy az első szent király által nemcsak megálmódott, de hősi karddal megvalósított isteni tervet kell újból jogaiba helyezni s kontár történet-csinálókkal szemben Szent István birodalmát helyreállítani.”²⁴

A püspök a Trianoni kapu bezárásakor évről-évre – másokhoz hasonlóan – a „bilincsbe vert” ország helyzetére hívta fel a figyelmet.²⁵

²⁰ Ábrahám – Zombori, 2001. 92.

²¹ *Szentek és hősök*. In: Glattfelder, 1938. 129.

²² Az ószövetségi – Oltárizsentségre vonatkozó – előképek esetében az egyiptomi Józsefet ábrázoló képen búzagalaszok is láthatóak, Sámson történeténél pedig az oszlopokon felfutó szőlő, amely Sámson véráldozatára utal. Talán az sem véletlen, hogy a püspöki palota belső udvarának falán vadszőlő fut fel, a püspök beszédeinek visszatérő gondolata, amint látni fogjuk, az áldozatkészség.

²³ Sámson Gáza városának kapuival – Krisztus feltámadása; Sámson széttépi az oroszlánt – Krisztus a pokol tornácán. Wehli – Zentai, 1988. XLIII.

²⁴ *A hős király*. In: Glattfelder, 1938. 81.

²⁵ „Régi zászlónk összetépve, fegyverünk csorba — lelkünkön bilincs.” (Kós Károly: *Kiáltó szó*. 1921.); „Itt ölelkezik ma a Fölvidék ezernyi próbát, böcsülettel kiállt népe a trianoni börtönráccsal telve húsz éven át elválasztott kilenc milliónyi magyarral. Ma itt van lélekben velünk az egész ország. Sokáig vártunk erre a napra! Megéltük! Köszönjük! Elsősorban az Úristennek. Köszönjük! Másodsorban Főméltóságodnak.” (Gróf Esterházy János (1901–1957) 1938. novemberi kassai beszédének részlete.); „De most, hogy a mesterségesen kovácsolt rabbilincsek jórészt lehullottak és az Uzsoki-hágó ormán újra ott lobog a nemzeti zászló, mikor a magyar honvéd diadalmasan halad az ősök véráztatva útjain és megpihen a 30-as honvédek csontjai felett domboruló halmokon, most meg kell kérdezni az utódoktól: Tudjátok-e kik voltak a 30-as honvédek?” (Paulovits, 1939. 4.)

„A mai napon zárva lesz a püspöki palota melletti trianoni kapu is, hogy emlékeztessen bennünket bilincseinkre.”²⁶

„A trianoni évforduló. Június 4-én, szombaton a trianoni békediktátum aláírásának évfordulóján dr. Glattfelder Gyula megyéspüspök elzárhatja a püspöki palota Szent Gellért-kapuját. A lezárt kapuval a békeszerződés által bilincsbe vert országot kívánja szimbolizálni a megyéspüspök.”²⁷

1938-ban jelent meg a *Szentek és hősök* című prédikációkat tartalmazó könyv, melynek meglehetősen összetett gondolatmenetén végigvezethető egy szál, mely a Trianon utáni magyarság feladatait mutatja be lépésről-lépésre a magyar szentek példáján keresztül, amely áldozatok árán, de meghozza a várt feltámadást. A teljesség igénye nélkül, röviden bemutatjuk a Sámson életútjára emlékeztető gondolatmenetet.

A püspök Trianont egy „börtön”-höz²⁸ hasonlította, „megalázott hazá”-ról²⁹ írt, melynek következménye „a szomorú jelen”.³⁰ „Történelmünk legnagyobb csapása alatt pedig épp most vonaglunk, mert Judás-kezek hívásának engedtünk s Szent István atyai intelmeit megvetettük. Elbuktunk, mert amikor erősnek és hűnek kellett volna maradnunk, az idegen kezét ragadtuk meg s a mi drága ereklyénket elvesztettnek nyilvánítottuk.”³¹ Az árulás következménye, hogy „a magára maradt kicsiny magyar nemzet létével játszik”.³² Tekintsünk Szent Istvánra, aki „a győzelmek előtt nemcsak a seregek, hanem a lélek és élet Urától várta az eredményt”.³³ „A kis siralomvölgyünkben” hálásak lehetünk a Gondviselésnek, hogy ilyen tragikus nagyságot állított, mint Szent István. „Mert az áldozatban nagyobb, mint ő senki sem találtatott”.³⁴ Áldozatot kell hoznunk, mert „ma a legszentebb eszmények forognak kockán, melyek nélkül nem érdemes élni, s ha azok védelmében sokat ígérő fiak is elesnek, ne vádolja senki a végzetet, hanem áldja a Gondviselést, mely nem epigon sorsot juttatott nagyreményű ifjaknak.”³⁵ Ebben a küzdelmünkben, „a fájdalom magyar éjszakájában világitójel ez ifjú [Szent Imre] ércalakja, hogy nem szavak,

²⁶ Szegedi Uj Nemzedék, 1931. június 4.

²⁷ Délmagyarország, 1932. június 4.

²⁸ A Szent király. In: Glattfelder, 1938. 23. A rácsos Trianoni kapu sem más, mint egy börtönajtó. Gróf Bethlen István miniszterelnök is ezt a szimbolikát használta 1928. március 4-én előadott debreceni beszédében: „Ezekre a határookra fel lehet építeni egy börtönt, amelyben mi vagyunk az őrzöttek és a győzők az őrzők. De messze vagyunk még attól, hogy megnyíljanak ennek a börtönnek ajtajai.” (Bethlen István: A revízió szükségességéről. 1928.)

²⁹ Az élő szentszobor. In: Glattfelder, 1938. 251.

³⁰ A jó király. In: Glattfelder, 1938. 50.

³¹ A Szent Jobb. In: Glattfelder, 1938. 153.

³² A bölcs király. In: Glattfelder, 1938. 58.

³³ Uo. 60.

³⁴ A nagy király. In: Glattfelder, 1938. 110–111.

³⁵ A hős anyja. In: Glattfelder, 1938. 187.

hanem tettek, nemcsak külső, de mindenekelőtt belső nehézségekkel szemben érvényesülő bátorság – az áldozat bátorsága – a tartós nagyság és siker első föltétele.³⁶ „Ne csak szobrot emeljenek neki [Szent Gellért], nagyságát ne csak dalban dicsőítsék, hanem az életet az ő szelleme szerint formálják. Akkor nyugodtan tekinthetünk a jövőbe, mert az az új nemzedék, mely ebben az iskolában [Szent Gellért iskolája] nevelkedik majd a szentek szellemével s a hősök erejével, a reá váró történelmi feladatot is dicsőségesen fogja megoldani.”³⁷

Megyer József piarista gondolatai azért is rendkívül sértőek és tapintatlanok, mivel Glattfelder Gyula volt az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat elnöke, a püspök pedig a művészet egyetemes, illetve a népművészet sajátos jelentőségével és társadalomra való hatásával is tisztában volt. Nem véletlen tehát, hogy a Dómban több helyen népművészeti motívumokat is láthatunk.³⁸ Ha beleolvasunk az eredeti, korabeli dokumentumokba – amit Megyer József nem tett/tehetett meg –, akkor minden vonatkozásban magasztos célokkal, szándékokkal szembesülünk. Elég, ha csak a Hősök Harangja létrejöttének körülményeit vesszük alapul.³⁹ Várhelyi József a „Fogadalmi Templom plébánosa” a bizottság nevében 1927. március 15-én ezt írta: „Most egész országunkat öntötte el az ár, nem a víz, a vér árja. Elestett testvéreink vérző sebeinek szent vére hullása. Ennek a véráradatnak, melynek minden cseppje égeti emlékezetünket, de amelyből szintén fakadni fog egy nagyszerű megújulás, új életet teremtő rügyfakadás, ennek a véráldozatnak még nincs az elesett hősök áldozatához és a mi kegyeletünkhöz méltó országos emléke.”⁴⁰

³⁶ Az élő szentszobor. In: Glattfelder, 1938. 249.

³⁷ A tanító Szent Gellért. In: Glattfelder, 1938. 293.

³⁸ Glattfelder Gyula (az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat elnöke): *Művészet és nemzetnevelés*. In: *Nemzeti Ujság*, XVIII/139. (1936. június 19.) 1. „A művészi megnyilvánuláson keresztül jut el egy nép tulajdonképp nemzeti volta öntudatára. Amíg érzelmeit dalba önteni vagy bármily primitív formában színben megjeleníteni nem képes, addig csak tömeg, mely lehet esetleg igen nagy s ennél fogva számerejéhez képest félelmes, de nemzeté tömörülni csak akkor fog, ha emelkedett életszemlélet kezd benne kialakulni s azon keresztül látja és rögzíti meg a természetben vagy lelkében felcsillanó tüneményeket. Ebből a szempontból a népművészet jelentőségét nem lehet eléggé kiemelni.”

³⁹ Bizottság jött létre a harang elkészítésére, melynek fővédnöke vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó és József Főherceg tábornagy volt. Védnökei: gróf Bethlen István miniszterelnök, gróf Csáky Károly honvédelmi miniszter, Csernoch János bíboros-hercegprímás, Glattfelder Gyula csanádi püspök, Jánky Kocsárd, a magyar honvédség főparancsnoka, gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter, Szcitovszky Béla, belügyminiszter, gróf Teleki Pál volt miniszterelnök. A Bizottság tagjai között Aigner Károly, Szeged város főispánja, Gerevich Tibor egyetemi tanár, Herczeg Ferenc író, Hóman Bálint egyetemi tanár, a Nemzeti Múzeum főigazgatója, Hubay Jenő, a Zeneművészeti Főiskola főigazgatója, Shwoy Kálmán vezérkari ezredes, Somogyi Szilveszter Szeged polgármestere stb. nevei szerepelnek. A teljes lista a püspöki levéltárban megtalálható. SZCSEL I. 1. a 505/1931. 666/1927.

⁴⁰ SZCSEL I. 1. a 505/1931. 701/1927. A levél a Függelékben (1.) olvasható.

Jellemző, hogy a kiadványok sem az építkezést meghatározó Glattfelder Gyula püspök gondolatait, sem Foerk Ernő naplóját,⁴¹ levelezéseit nem idézik. A templom részleteinek megértéséhez ezek elengedhetetlenek. Ha közelebb szeretnénk jutni a valódi üzenethez, akkor a legalapvetőbb forrásaink csakis Foerk naplója és Glattfelder püspök beszédei, ill. prédikációi lehetnek, amelyek alapján rekonstruálhatjuk, felvázolhatjuk a mondanivalókat.⁴² Az egyházmegyei levéltárban megtalálhatóak a püspök prédikációi, megnyilatkozásai, melyeket Lotz Antal rendszerezett.⁴³ Ezek közt olyanok is vannak, amelyeket még seminaristaként írt. A legterjedelmesebb munka az 1938-as Eucharisztikus Kongresszusra készített, *Szentek és hősök* című, már idézett könyve, amely Szent Istvánról hét, Gizelláról, Imréről és Szent Gellértről szóló három-három beszédet tartalmaz.⁴⁴ Több esetben a püspök az apostoli királyság üzenetéről beszélt,⁴⁵ emellett egyértelmű utalásokat találunk a Dóm térrel és templommal kapcsolatban is. A könyv írójának történelemszemléletét tükrözi vissza a következő idézet, amely kimondottan a Nemzeti Emlékcsarnokról szól: „[...] a magyar kereszténység megerősödésének s ezzel a magyar állam és művelődés biztonságának tényezői voltak mindazok a királyok, államférfiak, papok és tanítók, akik fáradtak és verítékeztek e nép szellemi és társadalmi szintjének fölemelése érdekében, de az erkölcsi újjászületés nagy művét az tetőzte be s a jövőt végeredményben az biztosította, aki nemcsak zengő szavú hírnöke volt Krisztus igazságának, hanem égő áldozat is lett, amely Istent a nemzet bűneiért kiengesztelte s a nemzetet az örökkévalósággal teljesen összeforrasztotta.”⁴⁶

Olvashatunk olyan megjegyzéseket, amelyek csak ebből a könyvből ismertek. A Szent Gellértről írt gondolatai ráillenek arra a Trianoni kapu felett lévő szoborra, mely egyben a püspöki palota homlokzatát, és egyúttal a Nemzeti Emlékcsarnok bejáratát díszíti. „Az isteni küldetés, a nagy papi hivatás e bélyege, nyilvánvalóbb

⁴¹ Foerk 1899-től haláláig, 1934-ig írt naplót. In: Hadik 1998, 14.

⁴² Ebben a dolgozatban legfőképp Glattfelder püspök prédikációt, egyéb megnyilatkozásait elemeztük. Foerk Ernő naplójának hasonló szempontok szerinti vizsgálata még várat magára, pedig a szegedi Dóm Foerk főműve, legnagyobb szabású alkotása a szakirodalom szerint. A levéltárban lévő prédikációk digitalizálásáért köszönetet szeretnék mondani Kövécs Ildikó könyvtárvezetőnek és Szaplóczay Miklósné levéltárvezetőnek. A prédikációk elérhetőbbé tétele sokban segítette azok elemzését.

⁴³ Lotz, 1995. 21–34.

⁴⁴ A könyv kézírata sajnos nincs meg, csak a mappa maradt fenn, ennek eredeti felirata: „*Szentek és Hősök*” c. könyv kézírata ad 1000/938 sz. A püspök prédikációit rendező Lotz Antal felülírta a kéziratot tartalmazó mappát: *Glattfelder kisebb, nyomtatásban megjelent cikkei, vagy értekezései. Őrzés Kézirattár.*

⁴⁵ Rövid részleteket olvashatunk, többek között, a Szent Koronáról (18., 42.), a királyi tekintélyről (36.), a királynői hivatásról és koronázásáról (167.), a trónutódlásról (180.), a koronázási palástról (201.).

⁴⁶ *A vértanú Szent Gellért.* In: Glattfelder, 1938. 302.

*azonban senkinél sem volt, mint a velencés Szent Gellértnél, aki a magyarság Pantheonjában mint a nemzeti újjászületés elsőrendű tényezője azért foglal helyet, mert nála kétségbe nem vonható, hogy őt e szent feladatra a Mindenható küldötte.*⁴⁷

Hasonló módon vélekedett Szent Imre herceggel kapcsolatban is. Valóban igaz, hogy a Szent Imre Kollégium – a mai Szent Gellért Szeminárium – pilonjának sarkán, a térre befelé eső oldalon, az első emelet magasságában – az egykor aranyliliomot tartó – Szent Imre herceg szobra látható. Megállapítható, hogy amit a beszédeiben olvashatunk, azok szinkronban vannak a téren látottakkal. Mindkét szobor Ohmann Béla alkotásai. *„Szent Imre dicsőségét rendszerint a szüzesség hősi megvalósításában látják és magasztalják. S ebben van is sok igazság. Mert az érzéki ösztön oly domináló szerepet játszik általában, s a pogány szellemmel átítatott korban különösképpen, hogy e téren elért teljes, még a legszentebb jogon is aratott, győzelem ifjú hősünket a mennyei pantheon legelső helyére teszi méltóvá.*⁴⁸

Glattfelder püspök nem írt a mai turisztikai céloknak megfelelő kiadványt, de láthatjuk, hogy prédikációi segítségével megérthetjük, hogy a velencei Szent Márk térhez hasonlított Fogadalmi templom és tér mit üzen a múltból a mának.

A templom története abból a szempontból is specifikus, hogy terveit közvetlenül az első világháború előtt, vagyis a *„boldog békeidőkben”* véglegesítették, befejezésére, több módosítást követően viszont Trianon után, annak tízedik évfordulóján került sor, ami érthetővé is teszi a módosításokat. Trianon után minden megváltozott, ez a tragédia mindent felülírt. Módszerünk a cél elérése érdekében az volt, hogy az 1913-ban véglegesített Foerk féle terveket összehasonlítottuk a megvalósult ábrázolásokkal,⁴⁹ amiből azt állapítottuk meg, ahol eltérések vannak, azok Glattfelder püspök akaratóból történtek. A püspök Klebelsberg miniszterrel folytatott levelezéseiből viszont az is kiderül, hogy – szinte – mindenben együtt gondolkodtak, mindenben előzetesen egyeztettek.⁵⁰ A miniszter 1927. augusztus 31-én azt írja: *„A fogadalmi templom kupolájának mozaikjaira százezer pengőt szántam. Nagyon kérek, hogy ha legközelebb Pestre jössz, hoznád magaddal Foerköt és Roth Miksát, hogy a részleteket átbeszéljük és hogy a rendelés mielőbb megtörténhessenek.”* Erre a püspök azt válaszolta, hogy *„A mozaik ügyében Foerkkel és Róththal legközelebb*

⁴⁷ *A pap Szent Gellért.* In: Glattfelder, 1938. 262.

⁴⁸ *Égi trónigény.* In: Glattfelder, 1938. 230.

⁴⁹ Foerk, 1914.

⁵⁰ *„Mert Klebelsberg gróf Glattfelder püspöknek, a katolikus reneszánsz nagy organizátorának meghallgatását sohasem mulasztotta el, – nemcsak Szeged naggyátételével kapcsolatos terveinél, hanem az ország kulturális felemelését célzó programjának megvalósításánál sem és különösen is hálásan vette az ő tanácsait azoknál a terveknél, amelyek a katolikus Egyház évezredes kulturtevékenységének erősítésére irányultak.”* (Gévay-Wolff Nándor dr. ny. vallás- és közoktatásügyi államtitkár: Glattfelder Gyula püspök a katolikus közéletben. In: Szegedi Katolikus Tudósító, VIII/5. [1934. március 15.] 76.)

*Budapesten fölkereslek...*⁵¹ Jó példa a püspök tevékenységéről Muhits Sándor festő levele is, aki a templom ószövetségi képeivel kapcsolatban írja, hogy „Alázatosan kérem Őméltóságát, kegyeskedjen megállapítani a fogadalmi templom következő falsíkjaira festendő képek témáit.”⁵²

A templom maga az Isten háza, ezért nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a hívek számára lévő főhajó oldalfalain miért a nyolc boldogság motívumai láthatóak egy-egy szenttel párosítva,⁵³ a kupola csegelyein pedig a négy sarkalatos erény. Miközben itt is azt lenne jó tudni, hogy Glattfelder püspök mit gondolt ezekről. A következő oldalakon összefoglaljuk, hogy mit írtak eddig az eszme, jóság, erő és oltalom motívumokról. (Melléklet, 5. kép)

Elsőként a templom részleteiről, – természetesen – a '30-as években Dr. Szőnyi Ottó írt. Megemlíti ugyan a szentély oratorium-erkélyeit, ahol a négy motívum is látható, de csak a sekrestyeajtó reliefdíszítéseiről értekezett, melyből hiányolta a mélyebb gondolatokat. Hangvétele nagyon hasonló Megyer Józseféhez. „Tárgy szerint nincs ebben az ornamentika-tengerben egyetlen eredeti motívum sem, de alkalmazás szerint csillognak az ötletek. A román stílus egész régi díszítménytára fel van itt használva, rendesen jól. A technikájuk hajszálpontos, kivitelük mintaszerű. A pécsi székesegyházon kívül nincs az országban mása. Nem hiába Glasernél tanult Beszédes. Amit a falfestésben kifogásolnom kell, az nem a kivitel módja, hanem a képtárgyak sorrendjének és az alkalmazott szimbólumoknak rendszertelensége. Az Újszövetség fenséges jeleneteit, Krisztus életét hiába keressük itt. Egészen a szentély küszöbéig minden Ószövetség. A szimbólumok pedig az unalomig ismétlődnek és többnek közülük pogány filozófiai és nem keresztény értelme van. Itt nem ártott volna egy jóra való program a középkor.”⁵⁴

⁵¹ SZCSEL I. 1. d 15.

⁵² SZCSEL I. 1. a 1999/1930. A levél a Függelékben (2.) olvasható.

⁵³ A fogalmakhoz egy-egy szent is tartozik, de a nyolc képből csak négy készült el Glattfelder püspök idejében. Összetartozó párokba, nem pedig sorba rendezve láthatóak az egyes motívumok a főhajóban. *Alázatosság* (1.), Assisi Szent Ferenc – *Béketűrés* (3.), Loyolai Szent Ignác; *Szelídség* (2.), Liseauxi Kis Szent Teréz – *Békeszeretet* (7.), Nagy Szent Leó; *Töredelmesség* (4.) – *Szívítisztaság* (6.); *Igazság* (8.) – *Irgalmasság* (5.). Nagyon didaktikus az egyes boldogságok összepárosítása, ami arra utalhat, hogy alázatosság nincs béketűrés nélkül, szelídség nincs békeszeretet nélkül, töredelmesség szívítisztaság nélkül, igazság pedig irgalmasság nélkül. A püspök hasonló koncepció alapján építtette meg a temesvári szeminárium kápolnáját. A Róth Miksa által készített üveglakokra itt is a nyolc boldogság került: Nagy Szent Leó pápa (7.), Assisi Szent Ferenc (1.), Szalézi Szent Ferenc (2.), Xavéri Szent Ferenc (4.), Szent Péter (3.), Szent István (5.), Szent Gellért (8.), Gonzága Szent Alajos (6.). Amint látható, két esetben a szegedi és a temesvári ábrázolások között egyezés van. A temesvári üveglakok megmaradtak, túléltek a történelem viharait, ma is láthatóak a püspökség épületében, de eredeti elhelyezkedésük a kápolnában nem ismert. Ezen a képen Szent István az irgalmasság megszemélyesítője, aki a szegényeket, a mankóra támaszkodó koldust pénzzel megsegíti. (Melléklet, 4. kép)

⁵⁴ Szőnyi, 1932. 32.

Legtöbbet a Fogadalmi templommal Dr. Mandola Aladár (1875–1945),⁵⁵ a Szegedi Királyi Katolikus Tanítóképző Intézet tanára, Szeged város idegenvezetői tanfolyamának előadója, maga is idegenvezető foglakozott.⁵⁶ Egy alkalommal meglehetősen röviden, értelmezés nélkül erre a négy fogalomra is kitért. Ő „*isteni eszmékként*” határozta meg ezeket: „*A szentély oldalfalain az isteni eszmék emblémái: Eszme (kígyó a könyvvel), Jóság (mérlegen korona és parasztsüveg), Oltalom (füstölővel), Erő (pajzs és kard).*”⁵⁷

A háború után íródott először – már a kommunizmusban –, 1949-ben egy részletes munka a Dómról. Kolláti István piarista kibővített könyve viszont csak 2001-ben jelent meg Ábrahám István és Zombori István szerkesztésében, mivel korábban erre nem volt lehetőség. A „*négy isteni tulajdonságként*” meghatározott fogalomból háromról úgy szól a könyv, hogy az *Eszme, Jóság, Erő* esetében Madách Imre művét, *Az ember tragédiáját* idézik. Ez alapján tehát azt gondolhatnánk, hogy ezeknek a fogalmaknak *Az ember tragédiája* lehet a forrása, miközben abban nincs szó az Oltalomról. Ebben a könyvben is, noha számtalan esetben eredeti dokumentumok alapján íródott, mégis legtöbbször megállapítások, asszociációk olvashatóak csak.

⁵⁵ Várhelyi József plébános 1929. december 7-én levelet írt Glattfelder püspöknek Mandola Aladáról, melyben igazgatói kinevezését kérte a kir. kat. Tanítóképző Intézet élére. „*Kurrikulum vitaeje röviden a következő: elvégezte a budapesti Tudomány Egyetemet, ott doktorátust nyert és megszerezte a népiskolai tanítói, a polgári iskola tanári és a tanítóképző tanári képesítést és ezek alapján oly sokoldalú tevékenységet fejtett ki az iskolán kívüli népművelés terén, hogy nemcsak a Főispán úr elismerését vonta magára, hanem a katonai parancsnokság elismerését is, mivel a legénységet az általános műveltségre oktatta s velük múzeum látogatást tett. Ezenkívül állandó rendezője a katolikus Advent-kulturdelutánoknak, melyeket Nagyméltóságod is másodízben szerencsétlen előadásával. Ha hozzávésszük hírlapírói tevékenységét, melyekkel a tanyavilág néprégeire is kedvezően hatott és végül, hogy már egyszer kultuszminiszteri elismerésben részesült, felhívom figyelmét Nagyméltóságodnak szóbanforgó tanár tevékenységére s őt Nagyméltóságod kitüntetésére ajánlom.*” Rövid megjegyzés van a levél hátoldalán: „*Őméltósága utasítása válasz elhalasztatik.*” SZCSEL I. 1. a 970/1930.

⁵⁶ Dr. Mandola Aladár többször is írt a templomról, de csak egyszer említette a szentélyben lévő motívumokat. Rövidebb értekezései a *Szegedi Katolikus Tudósítóban* jelentek meg: *Szegedi fogadalmi templom.* 1927. 6–7.; *A Fogadalmi templom ciboriuma.* 1930. 364–365.; *A fogadalmi templom szószerke.* 204–205.; *A fogadalmi templom stílusa.* 54–55.; *A szegedi fogadalmi templom főoltára.* 1932. 337–340.; *A fogadalmi templom baptisztériumának freskói.* 1933. 359–360.; *A fogadalmi templom Szent Gellért oltára.* 1933. 23–26.; *A szegedi fogadalmi templom homlokzata.* 1934. 355–356. Később a *Katolikus Alföldben* írt: *A Fogadalmi templom esztétikuma.* 1936. 78–79.; *A fogadalmi templom teljes magyarázata.* 1937. 38–39., 54–55., 81. Önálló tanulmányai: *A szegedi fogadalmi templom.* Endrényi Lajos Nyomda- és Hírlapkiadó Vállalat R.T., Szeged, 1930.; *A szegedi fogadalmi templom dialektikája. A székesegyház fennállásának 10 éves emlékére (1930–1940).* Endrényi Lajos Nyomda- és Hírlapkiadó Vállalat R.T., Szeged, 1941.

⁵⁷ Dr. Mandola Aladár: *A fogadalmi templom teljes magyarázata.* In: *Katolikus Alföld,* 1937. május 15. 81. Mandola leírásából hiányzik a „*parasztsüveg*” mellett a mérlegen látható sarló.

„Az oratórium felett a négy isteni tulajdonság szimbólumai: Mint Madách mondja:

»Ki a végtelen űrt kimérted,
Anyagot alkotván beléje,
Mely a nagyságot és a messzeséget
Egyetlen szódra hozta létre:
Hozsanna néked, Eszme.«

Nyitott könyv az alfa és az omega: Isten a kezdet és a vég, előtte a kígyó: az okosság és mindentudás. Ő az emberi eszmék eszménye.

Isten az örök Jóság:

»Ki boldogságot áradoztatsz
A testet öntudatra hozva
és bölcsességed részesévé
az egész világot felavatva.
Hozsanna néked, Jóság!«

A jóság alapja az igazság, amelynek immanens isteni törvényeit Mózes kőtáblája jelzi. Isten egyforma jó mindenkire, mérlegén a királyi korona és a szegény ember süvege egyformán nyom.⁵⁸ Királyt, parasztot, szegényt, gazdagot, egyformán bírál, emel, vagy sújt. Jósága minden emberi jóság forrása.

Isten az örök erő:

»Ki az örökké változandót
S változatlant egyesíted,
végtelent és időt alkotva
egyéneket és nemzeteket.
Hozsanna néked, Erő!«

Ha Szent Pál szavai szerint Krisztusba öltöziünk, fegyverünk a hit pajzsa, Szent Mihály fegyverzete, lánzsája és kardja győzelemre segít a gonosz ellen. Küzdelmünk díja az örök élet jutalma, amit itt a szimbólumon a tölgyfakoszorú jelent. Hogy alkossunk, erő kell. A mi erőnk forrása pedig az idő- és tér fölötti Isten.

És Isten az örök Oltalom, előtte semmivé válik a gonosz, mint az égbeszálló füst. Ezt jelképezi a tömjén füstje. Ha kísért a sátán, ha gyötör a földi élet ezernyi gondja-baja, menedéket, oltalmat csak istennél lelhetünk.⁵⁹

⁵⁸ A „szegény ember süvege” kifejezés valószínűleg átvétel Mandola Aladártól, a sarlóra való utalás itt is hiányzik.

⁵⁹ Ábrahám – Zombori, 2001. 63–64.

Végezetül legutóbb Dusha Béla, *Az árvízi fogadalom temploma* című könyvében, melynek szövegét Dajkó Pál írta, említés szintjén, de már név nélkül olvashatunk ezekről a szimbólumokról. Itt sem derül ki az, hogy mik ezek a motívumok, és hogy miért vannak a szentélyben.

„Az *Eszme allegóriája, a Szent Könyvön a Kezdet és a Vég (Alfa és Ómega), előtte a Kigyó. A Jóság összetett szimbólumán a mózesi kőtáblák előtt az Igazság mérlege áll... Az Erő szimbóluma, pajzs és dárda. Az Oltalom ábrázolása, melyet a füstölő jelképez.*”⁶⁰

A Szegedről szóló könyvek, melyekben a Dómról is esik szó, nem beszélnek ezekről a részletekről.⁶¹ Ha elfogadjuk, hogy ezek a motívumok az *isteni eszmék emblémái*, vagy a *négy isteni tulajdonság*, akkor nincs mit kutatni. Ebben az esetben azt feltételezzük, hogy ezek a szimbólumok a világ bármely templomában megtalálhatóak lehetnének, tehát semmilyen magyar, sajátos vonatkozása nincs, miközben a szentélyben a Magyarok Nagyasszonyát láthatjuk királyi díszben, illetve az apszisban országos szinten, egyedülálló módon a Teremtő és a Megváltó a Szent Koronát tartják a kezükben. Az ószövetségi ábrázolások esetében is azt láthattuk Glattfelder püspök gondolatai alapján, hogy itt egy sokkal mélyebb elképzelésről van szó. A püspök Szent Istvánról szóló prédikációit olvasva egészen más véleményre jutottunk az *isteni eszmék* emblémáival kapcsolatban.

A DÓM SZENTÉLYE

Az apszismozaikon a Szentháromság látható három-három angyallal körülvéve. Legfelül van a Szentlélek – *és Isten Lelke a vizek felett lebegett* – galamb képében ábrázolva, alatta pedig egy fényes kereszt, amely Konstantin császár 312-es győzelme óta Róma, „*az örök város falai felett emelkedő üdvösség jele*”.⁶² A Megváltó, az Atyaistennel egy trónon ül, mindketten királyi ruházatban vannak és a Szent Koronát fogják, amelyből fény árad, miközben a Mindenható jobb kezét áldásra emeli.

⁶⁰ Dusha, 2005. 204–205. A könyv újdonsága, hogy szép, jó minőségű képekkel van illusztrálva, így a szentély négy motívuma első alkalommal lett kézbe vehető. Józsefről annyit ír, hogy „Egyiptomi József. Jákob fiát testvérei eladták rabszolgának Egyiptomba. Az okos és erényes József végül megfejtette a fáraó álmát a hét kövér és hét sovány esztendőről, magas rangra emelkedett, így kiszabadulhatott fogságából.” 159.

⁶¹ Bálint, 1959. 133–134. „Az a néhány elsőrangú, napjaink legjobb törekvéseire, de ugyanakkor a román stílus igazi lényegére is utaló, nagyvonalú stilizált alkotás: Ohmann Béla Klebelsberg-síremléke, továbbá Szent Dömötör-, István-, László-oltár kompozíciói, nemkülönben Márton Ferenc nagyszabású, magyarizáló szentélymozaikja (Mária megkoronázása) nincsenek, nem is lehetnek összhangban a darabokra szaggatott belső falfelülettel (az akusztika mégis igen rossz), a festészeti dekoráció szecessziós tarkaságával, a szimbólumok átgondolatlan, rendszertelen zsúfoltságával (tervezte Foerk Ernő, festette Beszedes Ottó), a belső díszítőplasztika vidékies színvonalával (Tóth István művei, csak a kórus tartóoszlopain látható evangélisták érdemelnek figyelmet).”

⁶² Glattfelder, 1900. 9.

Ő az, aki beszél. A mozaikon látottak az ábrázolt szentekkel együtt párhuzamba állíthatóak Raffaello *Disputa*-jával.⁶³ Erről a képről a püspök azt írta: „Fenséges vízió a hatalmas trónszékből mindenki felé szeretetet és segítséget sugárzó uralkodó képe. Ebben szinte az a mennyei dicsőség ragyog, melyet Rafael örökített meg azon grandiózus festményen, amelyen Krisztus Király körül a szenteknek minden élethivatásban hősen küzdő serege, a földön trónoló Oltáriszentség körül pedig a legkülönbözőbb osztályok és társadalmi rendek képviselője találkozik a hódolatban s annak visszfénye minden arcon a boldogság és öröm, mely a Krisztus jóságát ragyogtató választottak páratlan szépsége.”⁶⁴

Az apszismozaik alapján azt gondolhatnánk tehát, hogy a templom a Szentháromság tiszteletére van szentelve. Az alapkőletételnél az hangzott el, hogy a templomot a Magyarok Nagyasszonyának fogják dedikálni. Tény viszont, hogy a felszentelés utáni első búcsút Nagyboldogasszony ünnepén tartották. A Márton Ferenc által megtervezett és Zsellér Imre kivitelezésében elkészült apszismozaik Mária megkoronázását ábrázolja.⁶⁵ A templom első búcsújáról így számolt be a *Szegedi Katolikus Tudósító* 1931-ben:

„Nagyboldogasszony napján felvirradt a szegedi fogadalmi templom első búcsúnapja. Szeged egész környéke megmozdult e napon s igazán elmondható, hogy a még meg nem szokott ünnepi alkalom sok hívő léleknek szerzett nagy lelki épülést, Istennek s a Nagyasszonynak: a templom Patrónájának pedig dicsőséget.

Az ünnep előestéjén délután hat órakor Varga Ferenc szegedbelvárosi adminisztrátor szentbeszéde vezette be az ünnepet. A Szűzanya énekét: a *Magnifikat*-ot fejtegette s alkalmazta Nagyasszonyunk mennybevitelére s városunk örömeire, hogy íme, hosszú idő után ez a nagy örömnapp, a búcsú ünnepe elérkezett. A szentbeszédet követő litánia és áldás alatt megkezdődött a gyóntatás, melyben a világi papságot a jézustársasági és kegyesrendi atyák is segítették. Százával járultak a hívek a töredelem szentségéhez és másnap az Úr asztalához.

Nagyboldogasszony napján reggel hat órától kezdve félóránként volt szentmise. Dr. Balogh István celebrálta papi segédlettel a szentségkitételes plébániai szentmisét. Tíz órakor Sopsich János pápai kamarás, püspöki titkár mondta nagy asszisztenciával az ünnepi zenésmisét. Evangélium után Kiss István, az Iskolanővérek lelkiigazgatója szentbeszédet tartott, melyben a nap sokszoros jelentőségének kidomborítása mellett behatóan foglalkozott az efezusi zsinat s az Istenanyaság hitcikkelyének másfélzres jubileumával. A zsúfolásig telt templomba pedig ezalatt még mindig özönlöttek

⁶³ Az ábrázolt angyalok, ahogyan a *Disputa*-n is a teremtés napjainak angyalaira utalhatnak. Vö.: Pfeiffer, 2000. 193.

⁶⁴ *A jó király*. In: Glattfelder, 1938. 48–49.

⁶⁵ Márton Ferenc tiszttában volt az elkészült munka jelentőségével. Köszönőlevelében ezt írja a püspöknek: „Érzem és tudom, hogy olyan dolgot csináltam, amelyet még e nemben magyar piktor nem canyaráított.” SZCSEL I. 1. a. 561/1930. A levél a Függelékben (3.) olvasható.

a vidékről érkező búcsúsok. Délután 3 órakor ünnepélyes vecsernye és szent Gellért ereklyéjének nyilvános tisztelete következett. Négy órakor sikerült orgonahangversenyen mutatták be a vidéki híveknek a szegedi orgona csodás képességeit. Cholnoky Margit operaénekesnő s a Belvárosi Egyházi Énekkar szép számokkal gyönyörködtette az egybegyűlt ájtatos sereget. De a végén már sietni kellett, mert készült a papság a Megyéspásztor fogadására, aki öt órakor érkezett a templomba, hogy a búcsút befejező szentségi körmenetet vezesse. Ájtatos tömeg kísérte a Legszentebbet az árkádok alatt s jámbor lelkükből feltörték az ég felé a Szentséget dicsőítő s a Nagyasszonyhoz könyörgő énekek. A körmenet végén litánia, szentségi áldás, a pápai és a magyar himnusz fejezte be a magasztos ünnepet.⁶⁶

A templom augusztusi főünnep a '30-as⁶⁷ években nem változott,⁶⁸ de egykori búcsúja mára feledésbe merült. Az új püspöki székhely kijelöléséről szóló 1931. június 19-i pápai bullában is a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére szentelt templomról olvashatunk: „Az említett városban lévő Isten dicsőségére s a Boldogságos Szűz Mária, Magyarország Nagyasszonya tiszteletére emelt templomot pedig székesegyház rangjára és méltóságára emeljük, a székesegyházakat megillető törvényes jogokkal, kiváltságokkal, terhekkel és kötelezettségekkel.”⁶⁹ Hogy mikor változott meg a búcsú napja, egyelőre még nem sikerült a dokumentumokban fellelni.

Tény az is, hogy a szentélyt többször át kellett terveznie az építésznek. Az 1924-es vázlaton jól látható, hogy a szentélybe Foerk Ernő öt ablakot tervezett, az ablakközöket az evangélisták alakjai és a felettük elhelyezett attribútumaik díszítették,

⁶⁶ Szegedi Katolikus Tudósító, V. évf. (1931. szeptember 1.) 247.

⁶⁷ „Makóiak zarándoklata Szegedre. Csepregi Imre dr. makói apátplébános akciót indított, hogy augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján a Fogadalmi templom búcsúünnepségére az egyházmegye híveinek nagy serege zarándokoljon el Szegedre. Elegendő számú jelentkező esetén külön filléres gyors hozza a zarándokokat Battonyáról, Elekről és a közbenső állomásokról. A zarándokok az egész napot Szegeden töltik és este térnek vissza otthonukba.” In: Szegedi Katolikus Tudósító, VI. évf. (1932. augusztus 1.) 247.; „A fogadalmi templom búcsúja augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján lesz, melyet a belvárosi plébánia az immár hagyományos fényvel és bensőséggel kíván megünnepelni. Az ünnepi nagymiséét dr. Glattfelder Gyula megyéspásztor, az ünnepi szentbeszédet pedig Kiss István tanítóképző-intézeti h. igazgató mondja. Az egyházi énekkar Csomák Elemér karnagy vezetése alatt Rheinberger C-dur miséjét adja elő nagy zenekari kísérettel.” In: Szegedi Katolikus Tudósító, VIII. évf. (1934. augusztus 15.) 236.

⁶⁸ 1930 előtt is már található utalás az augusztusi főünnepre: „Augusztus 15-én Nagyboldogasszony, Mária mennybemenetelének ünnepe. E napon a megyéspüspök 9 órakor a fogadalmi templomban ünnepi misét celebrál, mely alatt a templom kiegészített nagy énekkara König Péternek miséjét fogja énekelni. Mise után a templom előtt a megyés püspök megszenteli az új harangokat, közöttük a Hősök Emlékharangját, mely nem csak a fogadalmi templomnak, de az országnak is legnagyobb harangja. A harangszentelés szertartásra a városba összesereglegő sok ezer dalos is két ének számmal fog bekapcsolódni.” In: Szegedi Katolikus Tudósító, VII. évf. (1927. augusztus 1.) 15.

⁶⁹ 1931. június 19-én XI. Pius pápa a „Per Apostolicas” kezdetű bullájával a csanádi egyházmegye székhelyét újra Szegedre tette át, a püspöki templomot pedig székesegyházi rangra emelte. SZCSEL I. 1. a 1030/1931.

font az apszisban lett volna angyalok között a trónon ülő Mária, a Magyarok Nagyasszonya, előtte az ország címere. (Melléklet, 6. kép) Az első jelentős módosítás ehhez a tervhez képest 1925-ben következett be, amikor a középső ablakot befalazták annak érdekében, hogy a Mária ábrázolásnak helyet biztosítsanak. Az ablak kívülről természetesen ma is látható. A Szegedi-belvárosi római katolikus egyházközség 1925. május 2-ára keltezett beszámolójában, amely az 1924. évi működésről szól, azt olvashatjuk, hogy „Elhatározta az egyházközség, hogy a fogadalmi templom üvegmozaik-oltárképét elkészítteti s hogy az a Patrona Hungariaet ábrázolja.”⁷⁰ Ez lett volna a templom eredeti tervek szerinti titulusa. Az 1925. augusztus 18-ai jegyzőkönyvben már az elkészült Mária képről olvashatunk.⁷¹ Foerk Ernő 1928. január 28-án a püspöknek írt levelében meglehetősen szomorú véleményt fogalmazott meg a „fejedelmi” szentély változtatásaival kapcsolatban, melyekkel nem értett egyet: „Fájó szívvel úgy látom, le kell mondanom erről a második főoltárról is és művészi álmodom a szegedi fogadalmi templom fejedelmi szentélyéről kezd szertefoszlni.”⁷²

Glattfelder püspök prédikációinak tartalmát – többek között az igazság, a család, az egyén, a keresztény nevelés, a hívők aktív részvétele, az állam szerepe – jelentősen meghatározta XIII. Leó és XI. Pius pápák tanításai is. Természetes dolog, hogy püspökök gyakran idézik és magyarázzák a pápák gondolatait. Ez több esetben Glattfelder prédikációiban is tetten érhető.⁷³ Azt viszont kevesen gondolják, hogy ez látható módon az építkezésekre is kihatott, pedig a templom diadalívén a „*Facere magna et pati fortia Hungaricum est*” felirat mellett a pápa neve is olvasható. XI. Pius, egy nagy pápa,⁷⁴ a „*Pax Christi in Regno Christi*” jelmondatot választotta.

⁷⁰ SZCSEL VI. 32. a 232. 104/1925.

⁷¹ „1. Elnök előterjeszti, hogy az egyházközség által a fogadalmi templom részére, Zsellér Imre budapesti üvegfestő és mozaik kép készítőnél megrendelt »Patrona Hungariae« mozaikkép elkészült és a szentély falára fel is építetett. A kép megsejmlésére annak idején a bizottsági tagok közül külön-külön meghívtak, annak megsejmlésére alkalmuk volt. Azonkívül itt vannak és a tanácsnak bemutatottak a képre vonatkozó fénykép felvételek; döntés tárgyát képezik, hogy az átvétel tárgyában a tanács minő javaslatot tegyen a képviselő testületnek, miután ezzel kapcsolatban a műszaki felügyelettel megbízott Foerk Ernő tanár, idecsatolt szakvéleménye felolvastatott, beható eszmecsere után meghozatott a következő határozat:

Az elkészült mozaikképnek jelentékeny fogyatkozásai és hibái vannak, ezeknek a kijavítása biztos eredménnyel aligha történhetik, ezért további kellemetlenségek, esetleg per elkerülése érdekében és tekintettel a műszaki ellenőrzéssel megbízott véleményére, a képviselőtestületnek a mű átvételét javasolja.”

⁷² SZCSEL VII. 15. 52/1928. A levél a Függelékben (4.) olvasható.

⁷³ Az élő szentszobor c. beszédben például XI. Pius 1929. december 31-én megjelent *Divini illius magistri* enciklikájára hivatkozik, amely a fiatalság keresztény nevelésével foglalkozik. In: Glattfelder, 1938. 251.; Budapesten, a Móricz Zsigmond körtéren álló Szent Imre szobor átadásakor az ünnepi beszédet Glattfelder Gyula csanádi püspök mondta 1930. augusztus 17-én. Szent Imre a kezében arany liliumot tart, amint az a szegedi Dóm téren is így volt. *Magyar Katolikus Almanach*, 1930. 471., 669–670.

⁷⁴ A Szent király. In: Glattfelder, 1938. 12.

Az első világháború után többszáz éves rendszerek omlottak össze, országok estek szét, újak alakultak, minden bizonytalanná vált, és rengeteg áldozatot követelt a világháború. Az új békerendszer, noha lezárta a háborút, nem hozott megnyugvást. Igazi békére lett volna szükség. Ezért hirdette meg a pápa az 1925-ös jubileumi szentév ünnepélyes bezárásaként, szinte megkoronázásaként, a *Quas Primas* enciklikában Krisztus Király ünnepét december 11-én, amely a jubileum folytatása, meghosszabbítása kívánt lenni. Krisztust kell királyként tisztelnünk, ha valódi békét szeretnénk.⁷⁵ Glattfelder püspök a katolikus nagygyűlésen elmondott beszédében ezzel kapcsolatban így nyilatkozott 1929-ben: „*S ha van a magyar nemzetnek komoly oka bízni valamiben, ami szörnyű sorsát jobbra fordíthatja, úgy az egyedül az igazságosság és méltányosság szellemének XI. Pius által is szüntelen sürgetett, Krisztus békéjét, Krisztus országában kereső, programjában rejlik.*”⁷⁶

1925 jubileumi év volt abban a tekintetben, hogy 1600. évfordulója volt a niceai zsinatnak, amely kimondta az egyszülött Fiúnak egylényegűségét az Atyával, ami Krisztus királyi méltóságát hirdette. Ekkor került bele a Hiszekegybe a „*s országának nem lesz vége*” hitigazság. Az ünnep október utolsó vasárnapjára került. A pápa még azt is elrendelte, hogy ezen a napon újítsák meg az emberi nem Jézus Szívének történő felajánlását. A Dómot az előzetes tervektől eltérően csak később 1930. október 24–25-én szentelték – nem október 8-án, Magyarok Nagyasszonya ünnepén vagy szeptember 24-én, Szent Gellért ünnepén⁷⁷ –, vagyis Krisztus Király ünnepén, mégpedig úgy, hogy a város polgármestere, Somogyi Szilveszter Szeged városát ismételten Jézus Szívének ajánlotta fel. Krisztus a Dóm apszisában egy trónon ülve a Teremtő Istennel királyi méltóságban, magyaros viseletben látható, hasonlóan az Atyához. Egylényegűségüket a ruházat és a (közös) trón fejezi ki. (Melléklet, 7. kép) Ezek a gondolatok az enciklika üzenetével hozhatóak összefüggésbe.

Azt láthatjuk, hogy a Teremtő – aki beszél – jobb kezét a Szent Korona felett tartja, megáldja azt. Az ábrázolás a püspök gondolatai alapján arra az ígéretre utalhat, hogy Magyarország örök, amelyről ő azt mondja, hogy „*Erős kéz [Szent István] pedig azért volt, mert isteni küldetés eszközének tekintette magát s az Isten országát kívánta magyar földön megalapozni, és csak arról áll az ígéret, hogy a sötétség hatalmai nem vesznek erőt rajta. Akik azelőtt jártak erre népek, tiszavirágszerű életet éltek, mert csak a földre néztek. Ez a Szent Kéz ég felé mutatott s azt magyarázta, nincs itt maradandó városunk, ezért szerzett a nemzet számára e történelmi viharszögletben*

⁷⁵ Compagnoni, 1999. 261.

⁷⁶ *Hithűség és béke*. In: *Szegedi Új Nemzedék*, 1929. november 1. 2.

⁷⁷ A fennmaradt levelezések alapján a Dóm felszentelésének napja szeptember végére volt időzítve. Ezt támasztja alá a *Szent Imre ünnepek Budapestén 1930 május–november* című kiadvány is, melyben *A Szent Imre jubileumi év országos programjában* arról olvashatunk, hogy „*Szegeden a Fogadalmi templom felszentelése szeptember 24-én*”, tehát Szent Gellért ünnepén lesz.

ezeréves életet s csak az biztosít újabb ezer évet.”⁷⁸ Az apszisban látható Koronával egy magasságban helyezkedik el a templom homlokzatán a Szent Korona országainak és nemzeti királyaink címerképeivel díszített, Foerk Ernő által tervezett rózsablak is.⁷⁹

Őszösvetségi előképe Krisztus Királynak, a király és pap Melkizedek a jobboldali kereszthajóban látható, ruházata megegyezik Krisztus és az Atya papi és királyi viseletével. (Melléklet, 8. kép) Krisztus országának alapjai a nyolc boldogságban foglalhatóak össze. Láthattuk, hogy a főhajóban a nyolc boldogság motívumai kerültek az oldalfalakra. Magyarországon Isten országát Szent István apostoli király alapozta meg, azóta Magyarország Krisztushoz tartozik. 1914. december 8-án I. Ferenc József király a Monarchiát Jézus Szívének ajánlott fel a döblingi karmeliták templomában lévő, *Miasszonyunk a lehajtott fővel* kegykép előtt. A magyar plébániákon 1915. január 1-jén történt meg az országfelajánlás, Szent István Mária országává tette hazánkat, I. Ferenc József pedig Jézus Szíve országává.⁸⁰ Nem véletlen, hogy Glattfelder Gyula 1915-ben, Szent István király ünnepén a budavári koronázó templomban nagy tisztelettel beszélt Ferenc József királyról, akit Szent Istvánhoz hasonlított: „[...] őrizd a hősök és szentek lelkületét apostoli királyunkban. Aki majd egy századon át járt a szentek és hősök útján, áraszd reá az első szent király nagy lelkét, hogy kormányzatát, melyet páratlan kötelességtudás jellemzett, hős harcok után szentek elismerése jutalmazza.”⁸¹

1925 után ez már azt jelentette, hogy Mária és Jézus (Szíve) országa, az apostoli királyság Krisztus Királysága. P. Bíró Ferenc *A Szív újság* elindítója,⁸² aki Glattfelder püspöknek nagy tisztelője volt,⁸³ a felajánlásról szóló kiadványának van egy szentkép

⁷⁸ *A Szentjobb intelme a szent hegyen*. Esztergom, 1938. május 31. 2. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek. 86.

⁷⁹ Csongrád Megyei Levéltár, Szeged Város Építési Terveinek és Iratainak Gyűjteménye, XV. 2. b. 60. d.

⁸⁰ P. Bíró, 1915. 7.; I. Ferenc József király felajánlása volt ábrázolva egykor a pozsonyi Szent Márton dóm Hadi oltarán is. Vö.: Hal’ko – Komorný, 2016. 211.; Müller Lajos jezsuita ezt írta az 1915-ös felajánlással kapcsolatban: „Méltán hihető, hogy ha ez a felajánlás meg nem történik, hazánk már csak a történelem emlékei közé tartoznék”. (Müller, 1944. 371–372.)

⁸¹ *Szentek és hősök*. In: Glattfelder, 1938. 133.

⁸² *A Szív újságban* a második bécsi döntéssel kapcsolatban ezt olvashatjuk: „Magyar katolikus testvéri szeretettel üdvözlünk benneteket az 1940 augusztus 30-iki bécsi döntéssel hozzánk, az anyaországához visszatért összes magyar katolikus testvéreket! [...] Legyetek velünk egyek Jézus Szívében, hogy a nagy eszmét: Jézus Szíve országát diadalra juttassuk minden magyar szívében, a Regnum Marianum, Szent István országa egész területén! A Szív szerkesztősege.” In: *A Szív*, 1940. szeptember 14. 1.

⁸³ A jezsuita Bíró Ferenc méltatása ismert Glattfelder püspökről: „Merem állítani, ha nem Glattfelder a püspök Szegeden, akkor Szeged nem vált volna azzá, amivé alakult. Tudom, hogy nem ő egyedül alkotta Szegedet újjá, de azt méginkább tudom, hogy nélküle meg nem történt volna. S mi árad ki és mi fog Szegedből évszázadokon át kiáradni abba az elhanyagolt szépséges Magyar Alföldbe még? Szeretem hinni, hogy az egyszer még Magyar Paradicsom lesz. Az alapot, a gyökérmunkát elvégezte az a püspök, aki a »tettek és alkotások« embere.” P. Bíró Ferenc S. J. tartományfőnök: *Az alkotó vezér*. In: *Szegedi Katolikus Tudósító*, VIII/5. (1934. március 15.) 71.

melléklete, melyen a király, I. Ferenc József Jézus és Mária előtt térdel. (*Melléklet, 9. kép*) A szentképen lévő hasonló elrendezésben láthatjuk Jézust és Máriát a Dóm szentélyében, ahol az árvízi és az újjáépítési jelenetek domborművein az apostoli király is ábrázolva van.

A templom lecke oldalán foglal helyet Melkizedek, az evangéliumi oldalon pedig Eszter, aki Szűz Mária ószövetségi előképe. (*Melléklet, 8. kép*) A kereszthajó mindkét rózsablaka Jézus és Mária szívét ábrázolja, az alattuk lévő íveket pedig Jézus és Mária szimbólumok egészítik ki, a szőlő és a búza, illetve a liliom és a rózsa.⁸⁴ A templom egy kettősséget mutat: egyszerre, egyforma hangsúllyal jelenik meg benne Szűz Mária mint *Patrona Hungariae* és Krisztus Király tisztelete. Erre utaló szimbólumok már a bejárat oszlopfőkn is láthatóak.⁸⁵ (*Melléklet, 10. kép*)

Glattfelder Gyula 1917-től a Ferenc József Rend tagja volt. A Dóm felszentelésének éve, 1930, egybeesett az apostoli király születésének centenáriumával, szobra a téren is megtalálható, a templom az ő emlékét is őrzi. 1936-os beszédében arról szolt, hogy „mindig kegyelettel fog adózni I. Ferenc József emlékének”. Ebben a beszédében is találkozunk az „egyesült erő” kifejezéssel. „A művészek pedig ne meddő harcokban és hiábavaló vitákban pocskolják el erőiket, hanem elismerve minden egészséges művészi irány létjogosultságát alkossanak nemes verseny során a lelket minél inkább gyönyörködtető remekműveket s egyesült erővel találjanak módot – miként e kiállításon is megkísérelték – a közönség érdeklődésének fölkeltésére s a műpártolásnak újból aktívvá tételére.”⁸⁶

Sokszor szólalt meg Glattfelder püspök Krisztus Király ünnepével kapcsolatban.⁸⁷ A szeminárium kápolnáját – a mai Glattfelder terem – 1933. november 5-én

⁸⁴ Ábrahám – Zombori, 2001. 97.

⁸⁵ A Krisztust ábrázoló oszlopfőn az IHS, a pelikán és az Isten báránya ábrázolások láthatóak, melyek a szentélyben szintén megjelennek az ablakok magasságában, a tabernákulumon és a püspöki – Jézus Szíve tiszteletére szentelt – kápolna falán is. A Máriát ábrázoló oszlopfőn a Szent Szűz monogramja, egy galamb és egy liliom van, mindezek az Angyali üdvözlés témájához tartozó motívumok. Mindkét esetben a korban használatban lévő regensburgi *Missale Romanum* és breviáriumok, illetve Dr. Schmid, Andreas: *Christliche Symbole aus alter und neuer Zeit*. Freiburg im Breisgau, 1909. illusztrációi lehetnek hasonlóságaik alapján ikonográfiai forrásai a Dómban lévő képeknek, szimbólumoknak. A bejárat kapuzaton is, fent egy-egy angyal egy pajzsot tart, amin Krisztus monogram (X és P) és egy liliom látható. Vö.: <http://flickriver.com/photos/immaculata/8485898177/>

⁸⁶ Országos Magyar Képzőművészeti Társulat jubileumi kiállításának megnyitója 1936. május 4. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek. 56.

⁸⁷ *Mindannyiunk ügye*. In: *Szegedi Katolikus Tudósító*, VIII/11. (1934. június 5.) 159. „Nem csak a vérség, hanem a lelkiség kötelességei is érvényesülnek s a szentek és pápák szünet nélkül hangoztatják, hogy a lélekben testvérek egymás boldogulásáért és haladásáért fáradozni tartoznak s ez a jogcím az, miért a világi embernek épp úgy, mint a papoknak kell buzgólkodni és munkalehetőséget keresni, hogy a hit és keresztény erkölcs minden embertestvér lelkében gyarapodjék, Isten országa terjedjen és Krisztus királysága a lelkek buzgalmában és szentségében erősödjék.”

Krisztus Király Szívének tiszteletére szentelték, Krisztus mellett Szent Gellért püspök és Gonzaga Szent Alajos szobrai álltak,⁸⁸ hasonlóan a *Cordi Christi Regis* tiszteletére szentelt budapesti jezsuita lelkigyakorlatos házhoz és noviciátushoz, a Manrézához.⁸⁹ Egy 1935-ből származó fotón jól látható a bejárati ajtó feletti *agnus Dei* ábrázolás, illetve az, hogy a falakon lévő hat darab lámpa mögött a szentségek voltak megfestve egy-egy felirattal. Három szentség ábrázolásról maradt fent fénykép: a *confirmo te* – bérmálás, a *hoc facite* – Oltáriszentség és a *Deus coniunxit* – házasság, a hetedik szentségre ugyanis maga a főoltár utalt. Fent említettük már, hogy a Dóm külső falán is csak hat szentség van ábrázolva, mivel a kápolnához hasonlóan, az egyházi rend szentségét maga Krisztus Király jeleníti meg. Jézus Szíve tiszteletére szentelte ugyanakkor Glattfelder püspök a püspöki magánkápolnát is. Zichy Gyula kalocsai érsek a Dóm felszentelése utáni évben így vélekedett: „Az új dómnak égbenyúló tornya Krisztus Király felkiáltó jele. Azé a királyé, kinek e nép földjét, földjének hozamát, dalos munkakedvét, hazájának forró szeretetét, hitét, bizalmát és üdvét köszöni s akitől a trianoni gyászban, nemzetének minden fájaldalmában és a csonka haza válságai közt is rendületlen hittel várja és reméli a szebb magyar jövőt. S minél többen lesznek az ilyen magyarok, akik Benne bíznak és szent hitük parancsai szerint munkálják üdvüket és hazájuk javát, annál biztosabban és annál hamarabb felderül felettük a borús magyar ég.”⁹⁰

APOSTOLI KIRÁLYSÁG

Magyarország államformája 1945-ig királyság volt, amit Szent István révén apostoli királyságnak nevezünk. Gyakran elhangzik ma is ez a kifejezés, de hogy az mit jelent, kevesen tudnák világosan és röviden megfogalmazni. Glattfelder Gyula püspök egyrészt egyike volt azon püspököknek, aki részt vett és segédkezett a magyar király és felesége, IV. Károly és Zita 1916. decemberi koronázásán (*Melléklet, 11. kép*),⁹¹

⁸⁸ Zsódi, 2007/3–4. 78. Szent Alajost többen Szent Imrével azonosították. Róla így vélekedett a püspök: „Szent Alajos, Kosztka Szent Szanniszló s a többi angyali lélek a bűnnel viaskodó ember és pap örök vigasztalása és reménye.” (Örök tavasz. In: Glattfelder, 1938. 212.)

⁸⁹ A Manréza kápolna diadalívének jobb oldalán magyar szentek, Imre, Gellért és László, bal oldalán jezsuita szentek, köztük nagy valószínűség szerint Szent Alajos volt látható. Szent Ignác és az országot Szűz Máriának felajánló István király tiszteletére külön oltárt szenteltek a kápolnában. Vö.: Csávossy, 1941. 233.

⁹⁰ Gróf. Zichy Gyula v. b. t. t. Kalocsa-bácsi érsek: *A katolikus Szeged a magyar kultúra fellejvára*. In: *Szegedi Katolikus Tudósító*, V. évf. (1931. szeptember 15.) 257–259.

⁹¹ „Fél kilenc. A koronázási templom orgonájának sípjai megharsannak, a kórus az *Ecce Sacerdos Magnus* éneklei. Megérkezik segédletével a hercegprímás és a királyi pár két-két segédkező püspöke: dr. Várady L. Árpád kalocsai érsek, akinek gróf Széchenyi Miklós nagyváradi püspök asszisztált, báró Hornig Károly bíboros, veszprémi püspök, a királyné kancellárja, akinek dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök segédkezett.” (Koronázási Album. Az Érdekes Ujság Kiadása. Budapest, 1917. 42.)

másrészt az egyetlen olyan püspök volt a háború utáni Magyarországon, akinek új központot kellett kiépíteni épp Szegeden, az ország második legnagyobb – és katolikus – városában, az *Alföld Metropoliszában*, a *Nemzeti Megújulás*,⁹² a *Civitas Solis et Resurrectionis*,⁹³ a *Boldogasszony városában*.⁹⁴ Ragaszkodása a Habsburgokhoz élete végéig megmaradt. Híve volt az apostoli királyságnak, amit Szent Istvánról szóló prédikációiban rendszeresen értelmezett. Szent Istvánt „a magyar keresztény múlt legnagyobb alakjának” tartotta.⁹⁵ Mivel több Szent Istvánról szóló prédikációt vizsgálhatunk, lehetőségünk van arra is, hogy rekonstruáljuk, időről-időre mit tartott fontosnak a püspök az apostoli királyságról. 1902-es beszédének jelentősége abban áll, hogy már ebben is megtalálhatóak a későbbi gondolatok: „Szent István halhatatlan, mert gondolata – ha olykor ködös, borús időkben, alant járó lelkekben elhomályosul is – mindig újra bebizonyítja létjogosultságát s igazát. Szent István gondolata, mely őt nemzetalkotó munkájában vezette, egy program, mely mindig modern, mert ha az utódok nagyralátása vagy kislelkűsége gyakran túl is akart adni rajta, a jobb belátás vagy a kényszerűség mindig visszavezette ahhoz a nemzetet. [...] Hirdeti az új evangélium elveit, s beleneveli azokat nemzete lelkébe, ha eleinte ellenkezik is a „testi ember”. De lassanként egy új világ emelkedik ki a romokból, új szellem terül el a földön, új világnézet uralkodik a lelkeken a szent király tanító működése nyomán. [...] Mi tehát Szent István gondolata, melyet nemzete meggyőződésébe akar átvinni? E nagy gondolat, e győzedelmes eszme, melyet szentünk egy régi világ romjai fölött, kezében az új világrenid jelvényével hirdet, s melyről mi is ma meg akarunk győződni az, hogy az embernek s a nemzetnek nem elég a természet kultusza, hanem az Isten lelkének kiáradására van szükségünk, a kegyelem erejével kell telnünk s emelkednünk azon cél felé, mely hozzánk méltó, melyet nekünk Jézus Krisztus kijelölt s mely megnyugvást és boldogságot egyedül biztosít. Szükséges, hogy meghaljon bennünk a természeti ember s diadalmaskodjék a kegyelem embere.”⁹⁶

Gondolatmenetünk szempontjából különösen fontos a püspök *Szentek és hősök* című prédikációja, melyet 1915-ben, Szent István király ünnepén, a budavári koronázó templomban mondott el. Ez a prédikáció adta a könyv címét 1938-ban.

⁹² Horváth, 2013/2–2014/1. 108–115.

⁹³ A „*Civitas Solis et Resurrectionis*” ünnepe. In: *Katolikus Alföld*, IV. (XIX.)/8. (1939. augusztus 15.) 115–116.

⁹⁴ *Boldogasszony Városa*. In: *Katolikus Alföld*, IV. (XIX.)/12. (1939. december 15.) 1–2.

⁹⁵ Glattfelder, 1938. 3.

⁹⁶ *A természeti ember s a kegyelem embere*. Szent István-napi egyházi beszéd, melyet a székesfehérvári székesegyházban mondott Dr. Glattfelder Gyula, a budapesti központi papnevelő tanulmányi felügyelője. Budapest, 1902. 4–6. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek. (A Lotz-féle felsorolásban ez a prédikáció nem szerepel.)

A háború folyamán elmondott beszéd több vonatkozásban méltatja az uralkodót, Ferenc Józsefet,⁹⁷ szól a megmaradásról, eszméről, mindarról, amit az alábbiakban részletezni fogunk. Ebben a beszédében található egy emlékezetes fohász: „Mialatt a határokon túl ágyúink dörögnek s testvéreink egy ellenséges világgal viaskodnak, az itthon maradt nemzet térdre borulva könyörögjön. Nem kérünk kincseket. Nem akarunk szolgaságunkba hajtott nemzeteket. Nem óhajtjuk, hogy az ellenséges vér patakja mossa fel diadalunk útját. Hanem azért könyörgünk, hogy megmaradjunk s amit az ösöktől drága kincsként átvettünk: hazánkat, szent koronánkat, ereklyéinket, nemzeti integritásunkat, szokásainkat és törvényeinket, az utódoknak becsülettel átszolgáltassuk. S mivel – ha eddig nem láttuk, ma tapasztaljuk – ehhez ellenségek közepette mindenk fölött emelkedett lelkületre, erős nagy áldozatokat hozni képes szívre van szükség, olyanra, aminő a szenteké és hősöké volt: könyörgésünk refrénje: »Cor magnum crea in me Deus«, Nagy szívet, áldozatkész lelket adj Uram e nemzetnek...»⁹⁸

Talán a legértékesebb emlék az a püspök ünnepi beszéde, amelyet tartalma alapján a királyi pár, IV. Károly és Zita szegedi látogatására készített.⁹⁹ A látogatás időpontja 1918. október 30-ra volt időzítve, de erről már 1918. július 26-án tudósított a *Délmagyarország*.¹⁰⁰ Az eseményre a város polgármestere levélben (október 5.) hívta meg a püspököt, aki természetesen elfogadta a meghívást. Október 18-i válaszlevelében így írt a püspök: „Ő Felségének legmagasabb személye s a királyi trón iránt tartozó igaz jobbágyi hűségem kifejezésére részt óhajtok venni a felségeknek fogadó ünnepén s ez alkalommal Ő Felsége elé kívánom vezetni papságomat.”¹⁰¹

⁹⁷ Ferenc József 1848-as beiktatása után a püspökkari körlevelekben több alkalommal olvashatunk az uralkodóról, melyben tulajdonképpen megtalálhatóak azok a fogalmak, melyekről a dolgozat szól. „Csak egy éve még, hogy mostani urunk ő felsége legelső hivatalos föllépésével az ország' fővárosában mindnyájunk' szeretetét, tiszteletét 's bámulatát magához hódította vala; akkor az ország' ő felségében egykori dicső, 's a' nemzethez különös vonzalmat tanusító királyát üdvözölte: most az isteni gondviselés ő felségét megadta nekünk és a' nagy birodalomnak; 's mivel gondosan, és hazánk iránti folytonos figyelemmel neveltetett föl, az Úr, ki a' népek' millióinak jóllétét tette le kezeibe, megadta neki bölcsességének 's igazságának azon ismeretét, mellyel népeit erős karral fogja védeni, szelid jószággal kormányozni, jogtisztelet, igazság-kiszolgáltatás, a' szellemi 's anyagi kincsek' fejlesztése által boldogítani. In: Pásztori levél a' magyarhoni kath. egyház' minden tisztelendő lelkészeinek, és a' minden renden levő, Krisztusban kedvelt katolikus hiveinknek az Úrtól üdvet, áldást, és békességet! Kelt Pesten, Január' 20-án, 1849. A' magyar püspöki kar. 3.”

⁹⁸ Szentek és hősök. In: Glattfelder, 1938., 132.

⁹⁹ SZCSEL I. 1. d KI 17–12. A kéziratos vázlaton évszám nem található, és a Lotz-féle felsorolásban sem szerepel. Tanulmányában azt írja: Az 1910–14 és 1916–29. közti időről nem található semmi. Lotz, 1995. 27.

¹⁰⁰ A királyi pár Szegeden címen jelent meg tudósítás a látogatásról a *Délmagyarországban*: Újsághírek szerint az idei őszön királynapok fénye és szépségei köszöntenek Szegedre.

¹⁰¹ SZCSEL VI. 32. a 118. 5351. A polgármester és a püspök levele a Függelékben (7., 8.) olvasható.

Az elkészült beszédet végül nem kellett elmondani, mert a királyi pár szegedi látogatása az ismert történelmi okok miatt elmaradt, amiről a korabeli sajtó természetesen tudósított.¹⁰² A datálatlan beszédvázlat tehát 1918. október 5., de inkább október 18. és 28. között íródhatott. A benne olvasható gondolatok pontosan azt a lelkeséget hordozzák, amellyel a Dóm szentélyében találkozunk, vagyis az apostoli királyság erényeit: az eszme, jóság, erő és oltalom, melyben Szent István „egy nép atyja”.¹⁰³ „[...] s mint akiket Felségedhez fűz nem csak a törvény parancsolta hódolat, hanem a lelkeket szent egységbe forrasztó hit közössége is, kérjük Felséged atyai és egyházzvédői pártfogását e nehéz időkben viharok tombolása közt kifejtett működésünkhöz.”¹⁰⁴

Később, amikor első királyunkról beszélt, rendszeresen e négy fogalom köre csoportosította már gondolatait. Ezeket láthatjuk szimbólumaikkal a szentély falán. Az említett négy fogalomnak a püspök beszédeiben gyakran szinonimáit is használta, ezzel még világosabbá teszi azok sajátos jelentéseit:

„Jósága, emberséges gondolkodása, irgalmas szamaritánus segítő készsége minden fényes külsőségnél jobban juttatta kifejezésre, hogy a krisztusi vonás nála nem csak máz és gesztus volt, hanem életet formáló és mások életét boldogító lelki gazdagság.”¹⁰⁵

„[...] az uralkodó leginkább kegyességével, isteni küldetésével, a mennyei jóságnak a földi viszontagságok közé átültetésével nyer hódolatot és tart össze milliókat a legnemesebb erkölcsi befolyás erejével.”¹⁰⁶

„S ha a haza bölcsének tiszteleti címe ezer éves történelmünk során többeknek kijár is, mégis legteljesebb és legmaradandóbb eredmények által kiérdemelt módon

¹⁰² 1918. október 27-én a Délmagyarország arról tudósított, hogy *Elmarad a királylátogatás.* „A királylátogatás ügyében szombaton fordulat következett be. Károly király főudvarmesteri hivatala értesítette Szegeden tartózkodó kiküldöttjét, hogy tekintettel a kül- és belpolitikai helyzetre és a királynak ebből folyó nagyarányú elfoglaltságára, őfelsége október 30-ára tervezett szegedi látogatását bizonytalan időre elhalasztotta. [...] A polgármester [Somogyi Szilveszter] az értesítés vétele után azonnal intézkedett, hogy a királylátogatás előkészületeit szüntessék be. Még a délelőtti folyamán leszedték a városházáról a pénteken fölszerelt transzparenszeket, délután pedig megkezdődött a korzó ívlámpáinak leszerelése.”

¹⁰³ *A jó király.* In: Glattfelder, 1938. 43.

¹⁰⁴ A látogatásra készült viszonylag rövid, de meglehetősen emelkedett hangvételű, koncentrált, ünnepi beszédének vázlata a Függelékben (9.) teljes terjedelemben olvasható. A zárójeles részek korrekciókat jelentenek, ami szintén ritka eset összehasonlítva a püspök egyéb beszédeivel. Természetesen Temesváron is maradtak Glattfelder Gyula tevékenységéhez kötődő dokumentumok csodával határos módon, mivel a püspökséget a kommunisták felszámolták, de ezt a vázlatot a többi levéllel együtt ő maga nagyon fontosnak tarthatta, mert azok 1923 után átkerültek Szegedre.

¹⁰⁵ *A jó király.* In: Glattfelder, 1938. 34–35.

¹⁰⁶ Uo. 40–41.

első szent királyunkat illeti, de egyúttal figyelmeztet, hogy ha fönmaradni és a történelem útvesztőjében eligazodni kívánunk, az ő útján kell járnunk, komolyságban, igazságkeresésben, határozottságban és nagyvonalúságban az ő példáját szabad csak követnünk.¹⁰⁷

„Új lélekre, eszményi életfelfogásra, a bátorságnak erkölcsi tartalmára, a hatalomnak hitben és kegyelemben megalapozására volt szükség, hogy a magyar törzsekből nemzet s az egyéni önkény útján járó szabadosságból állam legyen.”¹⁰⁸

„Mert ez a harcos, dolgozó és segítő kéz imádkozó kéz is volt. Imára tudott kulcsolódni, épp azért tudott kormányozni, győzni és segíteni.”¹⁰⁹

Több mester munkálkodott a szentély létrehozásában, többek között, Márton Ferenc, Muhits Sándor. A királyi erények motívumait nagy valószínűség szerint Beszédes Ottó és fia, László festették. Az 1930. október 25-i *Délmagyarországban* azt olvashatjuk, hogy Beszédes Ottó végezte a belső festést. „Oly szép és impozáns ez a munka, amilyen ritkán látható. Beszédes, valamint László fia, aki az összes tervezeteket készítette, 1929. június 1. óta itt dolgoznak, fáradtság nélkül, igaz lelkesedéssel, minden tudásukat e munkának szentelve. Meg is van az eredménye. Ilyen fenséges szép díszítőfestést magyar vállalat eddig még nem igen produkált.”¹¹⁰

Kolláti István azt írta a templomról: „Térjünk vissza a szentély közepére, a román stílusú sárgaréz örökmécses állvány mellé, nézzük a festményeket. A dekoráció itt is Beszédes Ottóék munkája, a képek pedig Muhits Sándor művei.”¹¹¹ A levelezések alapján az látható, hogy a templom esetében a püspök Foerk Ernőn, a tér munkálataival kapcsolatban pedig Rerrich Bélán keresztül kommunikált a mesterekkel.¹¹²

¹⁰⁷ A bölcs király. In: Glattfelder, 1938. 52–53.

¹⁰⁸ A hős király. In: Glattfelder, 1938. 76.

¹⁰⁹ A Szent Jobb. In: Glattfelder, 1938. 152.

¹¹⁰ Hogyan épült fel a fogadalmi templom. In: *Délmagyarország*, 1930. október 25. 10.

¹¹¹ Ábrahám – Zombori, 2001. 63.

¹¹² Foerk arról tájékoztatja a püspököt 1930. február 18-án, hogy „Csatolva küldöm a Muhits Sándor tervezetét a hevederek festésére – kéri, hogy Méltóságod ezt felülbírálni, esetleg jóváhagyni kegyeskedjék, hogy ő is hozzákezdhesen a kivitelhez.” Foerk levelére ezt válaszolta a püspök: „Muhits tervezete kissé zavaros. Kár volna úgy összekeverni a különböző típusokat. Legjobb volna talán a szentély felé eső íven az angyalokat, vele szemben a prófétákat s két oldalt esetleg pátriárkákat és pátriárka (ó-szövetségi szent) nőket reprezentálni. Vagy ha nagyobb számuk miatt az ívekben kívánja hagyni a prófétákat közöttük szimbólumos angyalokkal, akkor a négy-négy falsíkra jöhet a szentélynél Ábel, Ábrahám, Melkizedek és Salamon áldozata, szemben a három főangyal és az őrző angyal, két oldalt négy pátriárka és ószövetségi szentnő kép.” (SZCSEL I. 1. a 561/1930.)

Eszme

Az illusztráción egy nyitott könyvet, az Élet könyvét, rajta A és az Ω betűkkel,¹¹³ előtte pedig egy felegyenesedő (érc)kígyót láthatunk.¹¹⁴ A kép háttérében egy korong van, amiből körben fény árad. A fényt árasztó korong az Oltáriszentséget szimbolizálja. Ez a meglehetősen összetett motívum a hit allegóriája.

1910-ben az aradi *Függetlenség* című politikai lapban közölt cikkében Glattfelder az eszméről írt, amit hitként értelmez: „Az összes civilizált népek között az anyagi jólét legmagasabb fokára a francia lépett s amit az emberi ügyesség és lángész produkálni képes volt, a földi élet kényelmére és jólétére mind megszerezte. Ámde rászakadt e dicső nemzet lelkére egy szörnyű válság, mely ítéletét megzavarta s szakítva nemzeti múltjával, megtagadta sorba mindazon eszményeket, amelyeket a kereszténység lelkébe oltott s tisztán az anyagi javak kultuszában kereste nagyságát és dicsőségét. S ma Franciaország hit, lelkesedés, önzetlen áldozatkészség híjján ereje és gazdagsága vesztét is félti s a nemzetek éléről mindjobban kezd leszorulni.”¹¹⁵

Amikor Szent Ágoston alapján a királyokról beszél, akiknek legfőbb feladatuk, hogy gondoskodjanak az istenes szellem elterjesztésén, illetve az ország megújulásáról Krisztusban, akkor azt állítja, hogy „a középkori uralkodók közül Szent István valósította meg talán a legjobban e keresztény uralkodó eszményt, mely vallásos meggyőződésből táplálkozó kegyességet jelent. Hogy jóságot kell ragyogtatni s embereket nem leigázni, hanem engedelmességüket lélekkel megnyerni, az bibliai királyfogalom”.¹¹⁶ Szent István tehát olyan uralkodó volt, aki vallásos meggyőződésből cselekedett. Hite az evangélium tiszta üzenetére épült, Krisztus apostola volt első királyunk.

Küzdelmei előtt Szent István mindig Krisztusra tekintett, miként a választott nép vándorlása során az érckígyóra. Mózes ércből készített kígyót az Úr parancsára és azt egy póznára erősítette. Aki rátekintett a kígyóra, az megmenekült, mindez Krisztus, a keresztrefeszítés ószövetségi előképe.

„Szent István győzelmes fegyverei, bölcs törvényei, tudós iskolái kétségkívül mind hozzájárultak, hogy a kalandokban elaprózott és veszedelmébe rohanó magyar élet egységes és határozott irányt nyerjen, de hogy ez a törekvés ne csak kísérlet legyen,

¹¹³ A keresztény ábrázolásokon, melyeknek forrása a Jelenések könyve, az A és az Ω általában Krisztusra vonatkozik, ami egyben az Atyával való egylényegűségéről is tanúskodik. In: Seibert, 1994. 16.

¹¹⁴ A kígyó Krisztus ószövetségi előképe. „Csinált tehát Mózes egy rézkígyót és kitette jelül: a megmarta, ha feltekintenek rá, meggyógyultak.” (Szám 21,9) A kígyó az Újszövetség alapján az okosság attribútuma is. „Elküldelek titeket, mint juhokat a farkasok közé: legyetek tehát okosak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok!” (Mt 10,16)

¹¹⁵ Glattfelder Gyula dr. (egyetemi tanár): *Új élet*. In: *Függetlenség. Politikai Napilap. Az Országos 48-as Függetlenségi Kossuth-Párt és az Aradi Függetlenségi Párt hivatalos lapja*, IX/71. (1910. március 27.) 1.

¹¹⁶ *A jó király*. In: Glattfelder, 1938. 39–40.

hanem új és szilárd életrend, annak biztosítéka a nagy királynak az a bölcsessége volt, amellyel a földi győzelmeknél inkább áhította népe lelki újjászületését, belső átalakítását s az eredményt nemcsak a seregek, hanem a lélek és élet Urától várta és kérte.¹¹⁷

Krisztus az Oltáriszentségen keresztül van jelen. A püspök 1939-es katolikus nagygyűlésen elmondott meglehetősen lelkes beszédét teljes terjedelemben közölhetnénk, mivel ebben minden ábrázolt motívumra kitért: Krisztusról, az Oltáriszentségről, és az evangéliumról beszélt: „Az örvény szélén állította meg népét a szent király nem kancsukával sem ábrándképek hamis ígéréssel, hanem a Krisztus erejével, Kinek oltárához elvezette s testének és vérének titkos gyönyörűségével megismertette s ráeszméltette, hogy csak a hittel szabadon választott úr és mester fegyelmének megvalósításával lehet nemzetté lenni. [...] Csak amikor a Krisztus oltárai megépültek s templomai benépesültek s a magyar nép elhitte, hogy közte él és parancsol a világ ura s csak az Ő nevében kíván engedelmességet földi vezére, amikor csapások és veszedelmek idején fölcsendült az ájtatos ének: »Áldd meg országunkat, mi magyar hazánkat, vezéreljed jóra a mi királyunkat« s a gondokkal teli lelkek fölött föltűnt a Szentostya színében ég és föld ura, Kinek nevében a királyok uralkodnak és parancsolnak s előtte térdre borul a hatalmas fejedelem éppúgy, mint az utolsó pór, akkor érezte és érezheti ma is mindenki alacsony sorban vagy szédítő magasságban, hogy nem véletlenül összeverődött tömeg vagyunk, hanem minden földi erőnél hatalmasabb kötelék fűz egybe. Így alakult ki Szent István bölcs rendelkezésének gyümölcseként szabad emberek lelki egysége, mely a nemzet legnagyobb ereje volt történelme során s mindennél jobban segített helytállni vagy katasztrófák után újból talpraszökni. [...] Szent István sem káprázatokkal kívánta hitegetni népét, hanem a legtermékenyebb erőforrást nyitotta meg számára, amikor az Oltáriszentséghez elvezette s annak titkos mélységeiből hűséget, kitartást, áldozatosságot, az emberi nagyság mindannyi feltételét meríteni megtanította. Minden kormányzati és katonai intézkedésének jelentősége háttérbe szorult azon tény mellett, hogy a pogány magyart egy mesevilágból az élet realitásába visszavezette s gondolatai és törekvései középpontjába az ember által megközelíthető Istenembert helyezte. [...] Kétkelkedhetik-e bárki Szent László, Hunyadi János, Zrínyi Miklós, vagy Rákóczi Ferenc akár győzelmes, akár tragikus nagyságban? S ha nemzeti múltunk e díszjeinek gondolatát kutatjuk vagy hősi elhatározásaik indító okainak rejtelmét elemezzük, senkisé fogja tagadásba venni, hogy nagy tetteik igazi géniusza az a Krisztus volt, akinek életrendjéért síkra szálltak, s akinek nemcsak szava és evangéliumának holt betűje, hanem az Oltáriszentségben állandón lüktető szíve adott indítást és magyarázatot nem egyszer érthetetlen hősi nagyságra. [...] Hogy a magyar 900 év múlva is ide találjon s tudományon, gazdaságon és

¹¹⁷ A bölcs király. In: Glattfelder, 1938. 60.

*technikai készsége túl az istenszeretet akadályt nem ismerő lendületével, a jótettek gazdag ajándékaival gyarapítsa az életet s meggyőzze a kicsinyeket és szenvedőket a krisztusi szentség hódító erejéről, ez Szent István üzenete és hagyatéka a XX. század számára.*¹¹⁸

Jóság

Az illusztráció háttérében a mózesi kőtáblák jelennek meg előtérben egy mérleggel, melynek bal oldali serpenyőjében egy stilizált korona, a jobb oldaliban pedig egy tollas fűveg és egy sarló látható. Ez a motívum a legösszetettebb, éppen ezért a legnehezebben is értelmezhető a négy közül.

A *Szentek és hősök* című könyv második fejezetében, *A jó király*, a jóság fogalmát értelmezi a püspök úgy, hogy közben a többi fogalommal is összekapcsolja azt: „*Hasznos munkát végeznének a föld hatalmasai, a népek kormányzói, ha gyakran elolvasnák a századik [101.] zsolnárt, amelyben egy királyi lélek fenséges képet rajzol az igazi királyi útról, amelyen járva népek bizalmát és ragaszkodását meg lehet nyerni.*» Figyelni fogok a szeplőtelen útra – ez a jámbor uralkodó szava – nem fog ragaszkodni hozzám az álnok szív, a tőlem elhajló gonosz terveinek nem leszek ismerője, kinek a szeme kevély, szíve telhetetlen azzal nem eszem, szemeim a föld hívein lesznek, hogy velem üljenek, ki szeplőtelen úton jár az fog szolgálni nekem.« *Ez fejedelmi program, mely hódít, leszerel s hatalmat biztosít, a szívek felett mivel szívjósból vezeti le jogcímét s azért nagyobb erőt jelent minden más emberi elgondolásnál. [...] Ez az élő hit, amelynek legillatosabb virága a kegyelemből fakadó jóság. [...] A szent királynak pedig s köztük talán első sorban Szent Istvánnak jutott a feladat bizonyítani, hogy a kegyelemből merítő jóság, a Krisztus-követésének legmeghatározóbb gyakorlata, nemcsak a magánéletet ragyogja be glóriával, hanem közhatalmi téren is oly áldásként jelentkezik, mellyel semmi kormányzati ténykedés és erény föl nem ér.*¹¹⁹

Azzal, hogy Szent István király hitből élt, törvényeit az isteni törvényekre alapozta, erre a háttérben látható kőtáblák utalnak. Ebből fakadt az uralkodó jósága. Az előtérben ábrázolt mérleg a Szent Korona-tan képi ábrázolása. A tollas fűveg a nemességet,¹²⁰ a sarló pedig a népet, a parasztságot szimbolizálja, ketten összesen a nemzetet jeleníti meg 1848 óta. 1927. november 25-én, amikor törvénybe iktatták Kossuth

¹¹⁸ *Egység, nagyság és szentség mestere.* (Kath. nagygyűlés 1939. V. 21.) In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek. 112.

¹¹⁹ *A jó király.* In: Glattfelder, 1938. 36–37.

¹²⁰ Amint fent említettük (8. lábjegyzet) a Nemzeti Hadsereg ruházatához hozzá tartozott a toll, ahogyan a nemesi viseletek részét is alkotják a fűvegek és a különböző forgók, toll díszek. Ebben az esetben is két dologra utalhat a toll: a függetlenségre és a magyarsághoz való tartozásra, összességében tehát a nemzeti függetlenségre.

Lajos örökös érdemeit és emlékét, illetve március tizenötödikét nemzeti ünneppé nyilvánították a törvényjavaslat vitája során a püspök épp emiatt méltatta '48-at. „Az az átalakulás azonban, amelyet 1848 a magyar nemzet történetében jelent, nemcsak a nemzeti önállóság teljességének gondolatát hordozza. Ez az átalakulás a demokratikus gondolatnak, a haza minden fiára való jogkiterjesztés nagy gondolatának is jegyében folyt, és dicsősége, soha el nem múló nagysága annak a nemzedéknek, amely e nagy történelmi folyamatot lebonyolítani képes volt, hogy, amikor milliókat bevont az alkotmányos jogok sáncai közé, azokat, akik a régi privilégiumokat és jogokat megosztották, nem brutalizálta és nem tiporta le, hanem erkölcsi fölényével meggyőzve őket önkéntes hódolatra a kor követelményei előtt, azt az örömet és büszkeséget szerezte meg a nemzet egészének, hogy e nagy átalakulás mindenki érzelmeinek és lelkének sérelme nélkül történhetett meg. És ez, méltóságos Felsőház, magyarázata annak, hogy más, kevésbé örvendetes, sőt szégyenletes forradalmakkal szemben 1848-nak hősi átalakulása és a demokratikus jogok kiterjesztésének páratlan nagysága a nemzet minden osztályának, minden rendjének és felekezetének egyhangú elismerésével és örömeivel történhetett meg.”²¹

A magyar alkotmányos hagyomány szerint a nemzet – '48 óta a haza minden fia a régi privilégiumok és jogok gyakorlóival együtt – választ magának királyt, akit a korona illet meg. Ketten, király és nemzet, egymásra utaltan uralkodnak. Király nép nélkül nem létezhet, nép pedig király nélkül.

A Dóm homlokzatán az isteni eredetű egyházi és világi hatalom szimbólumai jelennek meg: az oroszlanok a pápai tiarát és a Szent Koronát fogják, és a homlokzaton a két ülő alak, pápa és király láthatóak. Ezek a motívumok Feokl Ernő eredeti tervein is szerepeltek. A homlokzaton jelenik meg viszont a magvető és a sarlóval arató parasztember domborműve, amely azt fejezi ki, hogy a nemzet része a nép, a parasztság is. (Melléklet, 12. kép) A főhajó mennyezetén lévő állatövi jegyek közt is találkozunk ezekkel a szimbólumokkal. A szűz ábrázolása esetén egy szegedi népviseletes lányt láthatunk, aki jobbáiban sarlót, bal kezében pedig kalászkot tart. (Melléklet, 13. kép) Az ő áldozatos munkájuk révén jut kenyérhez az ország!²² „Szent István hősi karja megtörte azt a balga ígézetet, mintha erőszakkal és felelőtlen rajtaütéssel egyesnek vagy népnek boldogulni lehetne, az ő dolgos keze pedig ránevelte a magyar népet a munka szeretetére: példája értesse meg a nemzettel, hogy csak ernyedetlen kötelességteljesítés biztosít mindig kenyeret éppúgy mint hatalmat.”²³

Ebben az idézetben kenyérről és hatalomról olvashattunk. A kenyér a parasztság, a nép munkája révén kerül az asztalra, melynek a sarló a szimbóluma, a hatalmat

²¹ Az országgyűlés felsőházának 19. ülése 1927. évi november hó 25-én, pénteken. 6.

²² A magvetővel egy magasságban az oldalfalon egy szántó embert, a sarlóval arató férfi mellett szintén az oldalfalon pedig egy szüretelő női alakot láthatunk. A búza és a szőlő együttesen Krisztus testére és vérére, az Oltáriszentségre is utalnak.

²³ A Szent Jobb. In: Glattfelder, 1938. 147.

pedig a király gyakorolja, akinek koronája van. Ha hatalmát helyesen gyakorolja, akkor lesz csak képes arra, hogy a lelkeket összeforassza, és így a nemzeti egységet, a társadalmi harmóniát, amelyet a mérleg szimbolizál, megteremtse.

„Amikor a megszilárdult központi hatalom ugyanolyan figyelmet fordít a népjóléti intézkedésekre mint a pénzügyi törvények vagy a hadsereg szervezésére, akkor egészen más kapcsolatok létesülnek alattvalók és uralkodó között, a jogot kiegészítő kegyesség a hatalmat megkedvelteti, a trónon helyet foglaló felebaráti szeretet a függést és szolgálatot érthetővé teszi, a gondoskodás, amellyel a keresztény uralkodó a kegyes Krisztus nyomdokain járva mindene kíván lenni mindenkinek, a lelkeket összeforrasztja s megteremti azt a nemzeti egységet, amelynek jelképe a szent király koronája, de egybefogó ereje az ő áldott szelleme.”¹²⁴

„A szegény-tanyákat járó, koldusok által magát lökdösni és megráncigálni hagyó Szent István is egy önző kényelemben merült társadalom emlékébe idézi, hogy csak nagy lélekkel és sablonnal szakító személyes áldozatossággal lehet nemcsak pillanatnyi éhséget csillapítani s kegyként nyújtott alamizsnát juttatni, hanem lelkeket megbékíteni, ellentéteket elsimítani s az oly sokszor emlegetett és mindig távolabb ködébe tűnő társadalmi harmóniát megvalósítani. A szentistváni gondolat a különbség nélkül való segítés szelleme.”¹²⁵

Gondolatmenetünk és az ábrázolás megértése szempontjából rendkívül értékes az 1930. október 26-án a Katolikus Nagygyűlésen elmondott ünnepi beszéd, melyben a püspök „kiegyenlítő erő”-ről szól, mikor a Habsburg „főherceg [József] és az utolsó koldus” együtt tárgyaltak. A mérleg véleményünk szerint egyrészt ezt a kiegyenlítő erőt, a nemzeti egységet szimbolizálja.

„A Szentírás mondja: »Keressétek előbb az Isten országát és az ő igazságát és a többi mind hozzá adatik nektek!« Előbb lelki fundamentumot kell teremteni, az Isten országát kell keresni. Ha az Isten országa, mint a szikla áll, a többi mind hozzá járul.

Ne múljon el az Alföldi Katolikus Nagygyűlés annak hangoztatása nélkül, hogy kívánjuk a karitászt érvényesítését a városi, az állami életben és kívánjuk azokat a törvényes intézkedéseket, amelyek biztosítják az emberek minimális életszükségeit. Az egyéni tisztesség és egymás közötti jóság jegyében záruljon le a katolikus nagygyűlés; kicsinyek és nagyok, rendkívül gazdagok és szegények fogjunk össze közös céljaink érdekében.

Szeretném látni azokat a liberális nagy gondolkodókat, akik a vallás jelentőségét tagadják és szeretném tőlük megkérdezni, hogy hol van arra példa, hogy főherceg és az utolsó koldus együtt tárgyaljon? Van-e ennél nagyobb kiegyenlítő erő,

¹²⁴ A jó király. In: Glattfelder, 1938. 41–42.

¹²⁵ Uo. 45.

*mint az a szellem, amely a mi gyűlésünket áthatja? Szeretném behívni szociáldemokrata testvéreinket és a kommunistákat – bármennyire gyűlölnék is bennünket, de mi őket szeretjük – szeretném behívni őket és megmutatni nekik, nézzék meg, hogyan tanácskoznak együtt az Anyaszentegyház főpapjai, főherceg és miniszterek, az állam, a város vezetői, a társadalom legjobbjai a legszegényebb emberekkel. Van-e itt gyűlölet, ártó szándék? Nincsen más, csak olyasmi, ami összeforraszt, csak arra van buzdítás, hogy aki felkerült nyúljon le, érezze meg Isten szívének dobbanását és aki lent van lássa meg a feléje nyújtott kezét és fogja meg. Fogjanak össze kicsinyek és nagyok és mutassák meg nekik ezt a csoportképet, amelynél szebbet sem Rafael, sem Michael Angello nem tudott festeni, mert ilyent csak az Isten lelke tud alkotni.*²¹²⁶

Többször találunk utalást könyvében a *Iustitia regnorum fundamentum* kifejezésre, amely „a mi kuriánk homlokán és a bécsi Burg homlokán szintén az erőnek és az önbizalomnak hitvallása”. Azt írja, hogy ez „az országok és dinasztiaiák igazi alapja, fönmaradásuk biztosítéka s vele együtt népek boldogulásának is feltétele.”²¹²⁷ A szeretet, amely a hatalom részéről megnyilvánul, annak erejét hirdeti, hogy a király népéért él „s az ő boldogulásukért áll őt helyén s e tudat minden erőnél nagyobb biztonságot nyújt.”²¹²⁸ A jóság ábrázolásánál a mérleg, noha hiányos – mivel itt nincs kard –, egyértelműen az igazságot szimbolizálja, amely a keresztény állam alapja.¹²⁹

¹²⁶ Glattfelder Gyula dr. csanádi megyéspüspök beszéde a VII. Alföldi Katolikus Nagygyűlésen. Szeged, 1930. október 26. 3–8. Raffaello *Disputa-jára* utalt ebben a beszédében is.; Mandola Aladár leírása a korabeli felfogás, szóhasználat szempontjából érdekes. Olyan szimbolikáról ír a templommal és a társadalommal kapcsolatban, amire Glattfelder Gyula hagyatékában eddig még nem találtunk utalást. „A szociológusok a társadalmi osztályokat is kiolvassák e nagy műből, ugyanis legalul a nyerskő a teherbíró népet jelenti, efölött a mű konstruktív vagy értelmi része, az értelmi középosztályt, a legfelsőbb, könnyű, áttört dekorációk pedig az arisztokráciát jelentik, amely mintegy koronája a társadalmi rendnek.” Dr. Mandola Aladár: *A fogadalmi templom teljes magyarázata*. In: *Katolikus Alföld*, 1937. május 15. 39.

¹²⁷ A bölcs király. In: Glattfelder, 1938. 61–62.; máshol: „Élet és történelem igazolja az ősi mondást: *istitia regnorum fundamentum*.” (A jó király. 36.), „Ezért a birodalmak, melyeket ez a kíméletlen hódító kard szerez, törekenyek minden nagyságuk dacára és sorra buknak, mert megcáfolhatatlan törvény és ősi példaszó: *iustitia regnorum fundamentum*.” (Égi trónigény. 229.)

¹²⁸ A jó király. In: Glattfelder, 1938. 36.

¹²⁹ A mérleg alapján az igazságra szokás asszociálni. Ez a motívum a kupola csegelyén a négy istenes erény esetében, az igazságot szimbolizáló női alakot mérleggel és karddal láthatjuk. Az igazság mérlegét karddal láthatjuk a nyolc boldogság Igazság motívumán is a főhajóban. A jóság ábrázolásánál a kard hiányzik.

Erő

Az illusztráció egy keresztbe helyezett kardot és egy lándzsát ábrázol, előtérben egy Gorgó fejfel díszített pajzssal, melyet tölgyfaágak vesznek körül.

Szent István rendelkezett hadsereggel. Ennek szimbóluma az a sokszor említett hősi kard, mellyel első királyunk nemcsak megálmodta, hanem meg is valósította isteni tervét. Külső és belső ellenségeit több esetben katonailag is legyőzte, de hatalmával nem élt vissza, erejével nem terjeszkedett túl. Hadseregét a védelemre használta csak fel, értelmetlen hódításokba nem bocsátkozott, „*a Gondviselés által a magyarnak szánt határokat*” évszázadokra megszilárdította. A történelemben számtalan birodalom, melyeket „*Attilák és Dzsingisz-kánok isteni tekintetét félretéve szörnyű emberáldozatok árán meghódítottak*”, rövid idő alatt össze is omlottak. „*Annak a hősi koncepciónak azonban, melyet Szent István kifelé és befelé egyaránt megvalósított, összeforrasztó hatása oly erőnek bizonyult, hogy vele szemben végzetes történelmi erők ideig-óráig érvényesülhettek, de az első kedvező alkalommal az újból jogába lépett, Szent István népét egyesítette, szent koronája fényét újból felragyogtatta s korszakos múltával is nemzetboldogító és egységesítő tényezőnek bizonyult.*”¹³⁰ Ebben az idézetben tulajdonképpen annak a képnek az üzenete van megfogalmazva, amely az első kedvező alkalomra váró Sámsonat ábrázolja. Így lehet „*Szent István birodalmát helyreállítani.*”¹³¹ Ez a gondolat is megtalálható már az 1915-ös beszédében: „*Szenteinktől s hőseinktől öröklött eszményi gondolkodásunk őrizte meg a nemzeti öntudatot akkor is mikor a haza függetlensége összetört, s e hamu alatt lappangó parázsból lobbant újra lángra a nemzeti erő és élet szent tüze, mikor kedvező körülmények azt megengedték.*”¹³²

Szent István a lázadókkal szemben szigorú volt, „*nem ok nélkül alkalmazott drákói szigort is*”.¹³³ „*A Koppányok, a Gyulák és Ajtonyok, magyar egység és dicsőség helyett kiskirályságot állítottak maguk számára s azért az ország biztonságáért és boldogságáért reszkető király velük szemben csak irgalmatlan szigort alkalmazhatott.*” A félrevezetett népnek megtorlástól, vérfürdőtől nem kellett tartani.¹³⁴ Királyunk „*erősen tartotta a kardot annak az eszménynek védelmében, melyet Róma s Szent Péter utóda oltott*” a magyarokba, miszerint „*ez az ország független és nagy csak addig lesz, míg Isten lovagjaként a kereszténység védőbástyájának hivatását tölti be a művelt világ keleti várfokán.*”¹³⁵ A harcban – a belső ellenséggel, melyre a szabljáját kezéből kiejtő, magyaros viseletű, tollas fővegben ábrázolt alak utal –

¹³⁰ A hős király. In: Glattfelder, 1938. 79.

¹³¹ Uo. 81.

¹³² Szentek és hősök. In: Glattfelder, 1938. 129.

¹³³ Égi trónigény. In: Glattfelder, 1938. 229.

¹³⁴ A jó király. In: Glattfelder, 1938. 47.

¹³⁵ A Szent Jobb. In: Glattfelder, 1938. 143.

vitézül küzdő Szent Istvánt láthatjuk szintén egyedülálló módon, a mellékhajó Róth Miksa által készített üvegablakában (*Melléklet, 14. kép*), ugyanis a harcoló király alakját inkább Szent Lászlóval szokás párosítani. Az országot védő első király emlékével hozható összefüggésbe a királykoronázások során a kardvágás.

Oltalom

Ebben az esetben egy füstölő látható csak, melynek a háttérben egy (pünkösdi) rózsa van.

A templomban több helyen jelenik meg a füstölő és a rózsa is. Ehhez a motívumhoz a legközelebb, szinte mellette, a diadalív lecke felöli oldalán is láthatjuk a Szűz Máriát szimbolizáló „tömjéntartó oltár”-on¹³⁶ elhelyezett füstölőt, amely egyben Krisztus szimbólum is.¹³⁷ Szent István az üldözöttet, menekülőt, rászorulót, „az útszélen vérében hagyott szerencsétlen ember”-t „a krisztusi jóság szamaritánus lelkével” karolta fel, fogadta be, gondoskodott róla.¹³⁸ Egyrészt ezt szimbolizálja a füstölő. A nyolc boldogságból épp a király irgalmasságát jeleníti meg az 1911 és 1914 között létesített temesvári szeminárium kápolnája is. (*Melléklet, 4. kép*) Szent István esetében már akkor ezt tartotta kiemelendőnek a püspök. Egy 1897-es beszédében arról elmélkedik, hogy ki a felebarát?

„A Jézus szelleme szerint élő keresztény u.i. nem kérdezi: Ki az én felebarátom? Mert tudja, hogy minden ember, ki segítségére rászorul. Nem kérdezte a szamaritánus az útfélen fekvő embert kicsoda; látta, hogy szerencsétlen és segített rajta. Pedig föltartotta őt útjában, költséget okozott neki, de ezt az igaz szeretet nem nézi, mert annak sajtátsága, hogy áldozatra kész. Még ellenségét, üldözőjét, haragosát se zárja ki jóakaratóból, jól tudván, hogy az Úr Jézus követőjének ellenségeit is kell szeretnie, mestere példáját utánozva, ki azokért kinszenvedése alkalmával is imádkozott.”²¹³⁹

A háttérben látható rózsa természetesen Szűz Máriát, a Magyarok Nagyasszonyát szimbolizálja,¹⁴⁰ akinek oltára előtt oltalma alá helyezte Szent István az országot. A következő idézetben foglalatát találjuk a *Regnum Marianum* koncepciójának: „Bájos, de rendkívül stílszerű megkoronázása ennek az apostoli elgondolásnak a szent király lelkének utolsó nagy sóhajtása, amikor élte alkonyán a Szent Szűz oltára elé vezeti magát s országának védelmét, művének szilárdságot esdvén, Isten Anyjának ajánl föl mindent, amit rendelt és alkotott. Mintha csak hallaná aggódó lelke hősi

¹³⁶ *Litánia a boldogságos szűz Máriáról. Szent Ágoston szerint.* In: Pongrácz, 1869. 262.

¹³⁷ A tömjén Krisztus istenségének szimbóluma. In: Seibert, 1994. 119.

¹³⁸ *A jó király.* In: Glattfelder, 1938. 44.

¹³⁹ *Szent beszéd. Pünkösöd utáni XII. vasárnapra.* Elmondta Almásy Pál telepen 1897. augusztus 29-én. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek.

¹⁴⁰ Seibert, 1994. 272.

küzdelmekkel és kockázatokkal teli útjának végén a kereszten diadalmaskodó Mester biztató szavait: *István ne félj* »íme a te Anyád.« (Ján 19,27) A Regnum Marianum gondolata Szent István apostoli lelkének legragyogóbb sugárzása. Nem kép és nem költői látomás, nem álom vagy rajongás ez a beállítás, amelyben Isten Anyja mint országunk védasszonya és örökös királynéja szerepel, hanem küldetésstudatáról minden kétséget kizáró módon biztos apostoli királyunknak az a gondolata és akarata, hogy ne emberek karja és kardja biztosítsa a keresztény kormányrend fennmaradását, hanem a leghatalmasabb uralkodói jogar lehanyatlása után is idők végezetéig érvényesüljön a koncepció, amelyet a magyarok apostola kigondolt s amelynek lényege, hogy e hazai földön Krisztusnak kell uralkodónak maradni.¹⁴¹

Ez a két motívum együttesen talán Szent István és I. Ferenc József király országfelajánlásaira utalhat. A rózsza Szűz Máriát, míg a füstölő Jézust szimbolizálja. Az Ő oltalmuk alá helyezték királyaink az országot. Az 1915. január 1-jén megtartott *Főljánló imádság* is kifejezi mindezt: *Úr Jézus, akinek a Mennyei Atya örökségül adta a népeket és birtokul a föld határait, hozzád fordulunk a megpróbáltatások nehéz napjaiban és esedezve kérünk, vedd oltalmadba örökségedet, a háború csapása alatt vérző magyar hazánkat. [...] Új frigyét akarunk kötni Veled, amely örökre biztosítja nekünk atyai szeretetedet és hathatós oltalmadat.*¹⁴²

Az oltalom, mint kifejezés Rómával – *a szikla, amelyen a viharzó tenger hullámai megtörnek*¹⁴³ – kapcsolatban is megjelenik a *Szentek és hősök* című könyvben. Szent István „*a római Szentszékhez úgy fűzte nemzetét mint a sötétségben iránymutató fényforráshoz*”,¹⁴⁴ oda, „*ahova Krisztus tette le mennyek országa kulcsait*”.¹⁴⁵ A korábban idézett szinonimák segítenek eligazodni egyrészt abban, hogy az oltalom kifejezés az „*irgalmas szamaritánus*”, segítő királyra értendő, aki országát Mária oltalma alá helyezte, másrészt abban, hogy mi az erények helyes sorrendje.

„*A szent király nem hiába kérte Rómától koronáját s nem ok nélkül nyert szentesítést a legfőbb erkölcsi tekintély részéről államszervező munkájához. Ebben a tényben az a felfogás nyert kifejezést, hogy a magyar birodalom Isten oltalma alá*

¹⁴¹ *A Szent király.* In: Glattfelder, 1938. 18–19.

¹⁴² Az esztergomi főegyházmegye hivatalos imádsága 1915. január 1.-én. Nyomatott és kapható Buzárovits Gusztávnál Esztergom.

¹⁴³ *A Szent király.* In: Glattfelder, 1938. 28–29.

¹⁴⁴ A nyolc boldogságot megjelenítő *békeszeretet* motívum egy fároszt ábrázol két galambbal és egy szívárvánnyal. Ehhez a képhez épp Nagy Szent Leó római pápa van rendelve. Attilával szemben ugyanis „*csak Nagy Szent Leó pápa csodálatos közbenjárása tudott a pusztulásnak gátat vetni.*” (*A Szent király.* In: Glattfelder, 1938. 11.); Rómával – „*a világ fővárosa*” – kapcsolatban a fárosz hasonlat már az 1900-ban megjelent írásában is olvasható: „*Büszkén emelkedik ez intézmény szemeink előtt s ragyog messze világitó fároszként az emberi érdekek ellentétes küzdelmei között.*” (Glattfelder, 1900. 18.)

¹⁴⁵ *A bölcs király.* In: Glattfelder, 1938. 57.

*helyezi magát s egyedül az Ő törvényeit ismeri el életszabályul, illetéktelen emberi beavatkozást pedig és idegen szellemet érvényesíteni kívánó kísérletet épp ezen égi szentesítéssel nyert szabadság és függetlenség jogán hárít el magától – ha kell az Isten nevében forgatott kard erejével.*¹⁴⁶

A Róth Miksa üvegfestő által készített, Szent Istvánt ábrázoló üveglablak jelenetei is a fent említett négy királyi erényt mutatja be: az eszme Vajk megkeresztelkedése és István királlyá koronázása, a jóság a törvénykező király, az erő a pogányok – a belső ellenség – ellen harcoló király, az oltalom pedig az országot Máriának felajánló (és a halott) király képi megfelelője. (*Melléklet, 15. kép*)

Végezetül a Dóm szentélyében – ahogyan a főhajóban is a nyolc boldogság motívumai esetében – a négy apostoli királyi erény felett két szentírási idézet is olvasható Dániel próféta könyvéből. Ezeket a feliratokat általában idézni sem szokták az egyes kiadványokban. Az eszme és jóság ábrázolások felett az „*Áldjátok az Úr papjai az Urat, Dicsérjétek és magasztaljátok Őt mindörökké.*” (Dán 3,84) Az erő és oltalom oldalán pedig az „*Áldjátok emberek fiai az Urat, Dicsérjétek és magasztaljátok Őt mindörökké.*” (Dán 3,76)¹⁴⁷ Glattfelder püspök 1938. október 23-án Szent Mórról elmondott pécsi beszédében a szentírási idézetekre is találunk magyarázatot. Szent Gellért volt, aki tündöklő kegyelmi életre nevelte a trónörökös, s az így „*megnevelt ifjú szent és vezér misztikus csókjával irányította királyi atyja figyelmét Szent Mórra, hogy őt a szerzetes cella magányából az egyik legfontosabb határszéli egyházmegye élére emelje s vele egy hatalmas országrész erkölcsi és anyagi érdekeinek őrévé tegye. Hogy ez a Szent Mór, az újfent kísérletező és garázdálkodó pogány kalandorkodás pusztulásai után tette a szent koronát I. Endre király fejére, abban szintén mély tanulság rejlik és kiviláglik, hogy az egyház útja építés és haladás...*” Itt utalnunk kell arra, hogy az 1930-ban kivitelezett Szent Gellért oltáron lévő szobor és dombormű épp ezt a gondolatot ábrázolja. 1938-as beszédében lényegében arról szólt a püspök, ami a szenteket ábrázoló domborművökön látható.¹⁴⁸ Majd egyház és állam kapcsolatára és feladataira vonatkozóan ezt írja: „*Székely Bertalannak a pécsi dómban tündöklő képe, mely a királyt koronázó Szent Mór püspököt ábrázolja nem csak művészi alkotás, hanem felséges harmóniában annak kifejezése, hogy csak egyház és állam, lelki és polgári rend egyetértésével biztosítható*

¹⁴⁶ A hős király. In: Glattfelder, 1938. 84.

¹⁴⁷ Ábrahám – Zombori, 2001. 65.

¹⁴⁸ A Dómról szóló kiadványok ebben az esetben is csak egy egyszerű leírást közölnek. „*A fülkék alá Szent Imre herceg életéről szóló domborműveket faragtak. A bal oldalin Imre átveszi atyja Intelmeit, a jobb oldalin a trónörökös csókkal üdvözli Boldog Mórt, a későbbi pécsi püspököt.*” (Dusha 2005, 117.) Glattfelder püspök gondolatai a pogánylázadások utáni királykoronázó Szent Mórról azért is fontosak, mert a Szent Gellért és Szent Imre oltár egy olyan korban épült, amikor volt az országnak törvényesen megkoronázott királynéja, Zita és hercege is, Ottó, akik száműzetésben éltek.

az az erkölcsi egyensúly, mely a politikai, társadalmi és gazdasági ellentéteket elsimítja s ha őszintén alkalmazzák teremt meg oly szintézist, melyben minden jogos érdek kielégülést nyer. Nem arról van szó, hogy egyik uralkodjék a másikon – s amikor ily kísérlet bármely oldalról jelentkezett, annak mindig tragédia volt a következménye – hanem hogy a szellem megszentelje az erőt, a kegyelem biztosítsa a jogot s a krisztusi erkölcs irányítsa a kardot, miáltal az élet biztonsága az elengedhetetlen emberi méltósággal találkozik.¹⁴⁹

Egyház és állam együttműködését szimbolizálja tulajdonképpen minden, ami a téren és a templomban látható: a szentély idézetei, a Szent Gellért oltár domborművei, a főiskola bejárata fölötti Szent Ágoston dombormű, talán az előtte álló két kőoszlop is és a felettük lévő homlokzaton elhelyezett két zászlótartó ministráns, a Dóm homlokzatán elhelyezett pápa és király, a Nemzeti Emlékcarnok királyszobrai, illetve Rerrich Béla építész tervei alapján kivitelezett, a ma már nem látható címerek – Szeged, Magyarország és a püspöki – a Szent Gellért kapun.

SZENT ÁGOSTON HATÁSA

Az apostoli királyság eszmeisége a püspök felfogása szerint a Szentírásra és Szent Ágoston tanítására épül, akit többször idéz. Véleményéből érezhető iránta tanúsított tisztelete, sőt egyfajta párhuzamosság is kiérezhető kettőjük életútjából.¹⁵⁰ Szent Ágoston a Fogadalmi templom terén, a Nemzeti Emlékcarnokban is központi helyet foglal el. Domborműve az egykori szeminárium – ma Gál Ferenc Főiskola – bejárati ajtaja felett foglal helyet ministránsok és szerzetesek társaságában. (*Melléklet, 16. kép*) Bal kezében könyvet tart,¹⁵¹ jobbát esküre emeli, amely művészi kifejezése – talán Glattfelder püspök – a nemzet feltámadásába vetett hitének.¹⁵² A püspök mellett térdelő ministránsok a papi szolgálatra készülő kispapok, kezükben mitrát, püspökbotot és keresztet tartanak. A párokba rendezett három-három szerzetes ruházatuk alapján pedig olyan rendek lehetnek, amelyek Szent Ágoston regulája alapján szervezték meg életüket, vagyis (talán) a premontrei,

¹⁴⁹ Király és püspök. (Szent Mór Collegium Sz. István jubileumi ünnepein 1938. X. 23. Pécs) 2. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek. 92.

¹⁵⁰ „Milánóban egy vallási és erkölcsi tévelyek viharai között hányt-vetett ifjú kételkedve gondol az üdvösség útjára s égi szótatot hall: „Tolle lege”, üsd fel és olvas benne, s ráesik tekintete a keresztény erkölcsi élet és lelki megújulás alapszabályára s a Te Deum hangjai között megkeresztelkedik majd szentelést nyer a tévelygő ifjú, hogy Szent Ágoston lépjen a történelem színpadára s lángeszével, de sokkal inkább a kegyelem kimeríthetetlen erejével, főpásztora legyen egy viharvert városnak s világitó fáklyája a papi rend értékeinek ragyogtatásával az egész emberiségnek.” (A pap Szent Gellért. In: Glattfelder, 1938. 258.)

¹⁵¹ Ez a könyv, a Szentírás volt látható az 1930-ban alapított szeminárium pecsétjén.

¹⁵² A Hősök kapuján is láthatunk esküre emelt kezű embereket, az „Az nem lehet, hogy annyi szív hiába ontá vért” felirattal, miként a Dóm tornyán. Ez a kéztartás valószínűleg itt sem jelent mást.

domonkos és a pálos rend. Mutatja ezt a ruha fehér színe, a skapuláré, a rózsafüzér és pileólus is.¹⁵³ Szent Ágoston jelentőségéről a püspök több alkalommal egyértelműen beszélt. „*Hogy pillanatnyilag mi szükségesebb – a iustitia vagy a charitas – arról lehet vitatkozni, de hogy a keresztény kormányzat eszménye a lélek fölemelése s az emberiség megsegítése, az az evangéliumnak oly alapvető követelménye, hogy előle igazi keresztény uralkodó és államférfiú el nem zárkozhat. Ez a felfogás nyilvánul meg Szent Ágostonnak az Isten országáról írt hatalmas munkájában, amelyben a királyokat a lelki élet legfőbb öreiiül mutatja be s az ő feladatukat és tisztüket első-sorban abban látja, hogy az istenes szellem elterjesztéséről s az országnak Krisztusban megújításáról kell gondoskodni.*”¹⁵⁴

1930 jubileumi év volt abban a tekintetben is, hogy Szent Ágoston halálának 1500 éves évfordulója volt.¹⁵⁵ A hippói püspök jelenléte a Nemzeti Emlékcsarnokban két dologra is utal. Egyrészt arra, hogy Glattfelder püspök úgy képzelte el a papképzést, mint Ágoston, vagyis a püspök egy szerzetesi közösséget alkot kispapjaival, másrészt pedig arra, hogy Szent Ágoston gondolataira épült a szent-istváni állam. A papi szeminárium és a püspökség épülete egymás mellett, átfedésben épültek meg.¹⁵⁶

„*Szent István nagyságának az a bizonyítéka, hogy mindent az örökkévalóság szemszögéből ítélt meg s Isten országáról nemcsak Szent Ágostonnak szárnyaló gondolatait olvasta, hanem földi országának ügyeit rendezve és képviselve azok*

¹⁵³ A domborművet – „*Szent Ágoston a tanítványokkal ábrázoló relief*”, ahogyan a szobrász nevezi – készítő Ohmann Béla Szent Ágoston mellett balra az első szerzetes esetében Rerrich Béla építész örökítette meg. 1930. szeptember 6–14. között rendezték meg Budapesten a XII. Nemzetközi Építész Kongresszust is, amelynek főtítkára volt Rerrich. Ohmann Béla erre a rendezvényre emlékérmét készített, ahol profilból ábrázolta Rerrich mellett Kertész K. Róbertet és Virágh Andort. Rerrich a ruházata alapján – talán – pálos szerzetes lehet: pileólussal a fején, rózsafüzérral az oldalán, skapulárében látható. A többi arc is perszonifikálható, jól látszanak a különbségek és az egyéni arcvonások, de kutatás híján a személyek ma sem ismertek, pedig ennek tükrében pontosabb képet kaphatnánk a tér létrejöttének személyi vonatkozásairól. A kortárs Ybl Ervin erről így írt: „*A szeminárium kapuja fölött ismét szigorú középkori séma uralkodik a szemben trónoló Szent Ágostonnal, az ösztövé szerzetesek előrehajló, ritmikus együttesével és a két térdelő kispappal. Csak a szerzetesek arckifejezése portrészzerű, a többi részlet mind hieratikusan elvonatkoztatott.*” (Ybl, 1942. 233.)

¹⁵⁴ *A jó király.* In: Glattfelder, 1938. 39. Amint látható, Glattfelder Gyula püspöki jelmondata, a „*Iustum amore*” is az ágostoni tanításra vezethető vissza.

¹⁵⁵ Vass, 1930. 720–722.

¹⁵⁶ 1908-ban készült tanulmányában már így írt a papképzéssel kapcsolatosan Szent Ágostonról: „*Már a IV. században, mikor az egyház még csak alig gyűrte le a pogányságot s a keresztény kultúrának alapjait építette csupán, Szent Ágoston megvalósította a felsőbb papképzést. [...] E kiváló, papi embereket nevelni volt hivatva Szent Ágoston szeminárium, az ő saját püspöki háza, hol kész papok a legnagyobb egyháztanító vezetése mellett képződtek s lettek az egyháznak kiváló lelkipásztorai és tanítóiv.*” (Glattfelder, 1908. 2.)

szerint cselekedett és küzdött is mindig. Az ő nagy lelkében mielőtt még földrajzilag kialakult volna meg volt rajzolva Nagymagyarország képe.¹⁵⁷

„Azt írja szent Ágoston Isten országáról írt hatalmas művében: »Két országot épített két szeretet: a földit, az önszeretet egész Isten megvetéséig, az égít az istenszeretet egész az önmegvetésig. Az előbbi ugyanis önmagával az utóbbi Istennel dicsekszik. Amaz emberektől vár dicsőséget, emennek a lelkiismereten keresztül tanúskodó Isten legnagyobb dicsősége. Az a maga dicsőségében emeli magasra fejét, ez az Istennek mondja, »Te vagy Uram az én dicsőségem és fölemelem fejemet.« Az nagyjaiban saját erejét énekli, ebben pedig nincs semmi emberi bölcsesség, hanem csak jámborság, mely az igaz Istent leheli s a szentek társaságában csak azt reméli, hogy Isten legyen mindenütt mindenekben.« (S. Augustinus: *De civitate Dei*. L. XIV. C. 28.) Az isten országának ez a víziója Szent Istvánnál élet- és kormányprogram. Mindenben Isten dicsőségét kereste s a korlátolt emberi szempontokat kerülte, ezért nőtt oly nagyra, hogy a csodálkozó utókor szeméből és kegyeletéből nem fog eltűnni soha.¹⁵⁸

Szeged országos, 1919-es történelmi jelentőségével magyarázható, hogy a templom szentélyében az apostoli királyság erényei mellett, a téren és a templomban is több helyen olyan emlékek vannak,¹⁵⁹ amelyek a királyság és ezzel együtt a magyar királyok koronázási és eskütételi szertartásának elemeivel hozhatók összefüggésbe.¹⁶⁰

A MAGYAR KATOLICIZMUS REMÉNYSÉGEI

A felszentelést követően Glattfelder Gyula levélben kérte Foerk Ernőtől, hogy a kivitelezésben résztvevő mestereknek köszönje meg munkájukat.¹⁶¹ Ez meg is történt úgy, hogy Foerk levelet írt a püspök nevében. A püspök csak Foerknek köszönte meg személyesen ezt. A levél több szempontból fontos. „A *magasba*

¹⁵⁷ *A nagy király*. In: Glattfelder, 1938. 97.

¹⁵⁸ Uo. 113.

¹⁵⁹ A vármegyecímerek, a négy égtájrát utaló tér, esküre emelt kezek a Nemzeti Megújódás emlékművén Horthy Miklós alakjával a Dömötör torony oldalában elhelyezett emlékművön és a bejárati ajtó felett Szent Ágoston esetében, a nemzeti királyok szobrai a téren – IV. Béla, Nagy Lajos, Hunyadi Mátyás – és ezen dinasztiák címerei a Dóm rózsablakában, a Szent Korona országainak címerképeivel. Mindezek a korabeli budapesti Szabadság tér emlékeivel állíthatók párhuzamba.

¹⁶⁰ Horváth, 2014. 31–41.

¹⁶¹ A levéltárban megtalálható a kivitelezésben résztvevők neveit tartalmazó lista. „A Fogadalmi templom építkezése körül kiváló érdemeket szereztek: a templom technikai kivitele körül Petrovác Gyula és Ottovay István; az építkezés adminisztrációs vezetése körül Fenyő Lajos és Berzenczey Domokos; önálló művészi alkotásokkal Tóth István, Márton Ferenc, Muhits Sándor és Reischl Károly; művészi munkával Beszédes Ottó és László fia, Krausz Lajos, Tarján Oszkár, Zsellér Imre és Róth Miksa; kitűnő munkáért Seenger Béla, Král Gyula, Auer Sándor, Fischer János fiai kőfaragók, Danó Károly, Fischer Antal, Dávid János kőszobrászok, Kónya J [sic!] lakatos, Neuhauser János és fia műmárványos, dr. Szőry Szilárdné és Heksch Nándor ötvösök, Fenyő és Gegus és Petri asztalosok.” (SZCSEL I. 1. a 3071/1930.)

*emelkedő templom a magyar katholicizmus reménységeit, de az alkotó művész lelkének magas röptét és fejlett ízlését is hirdeti, s mint főpásztornak jólesik, ezért elismeréssel adóznom.*¹⁶²

Ebben a levélben a legkülönlegesebb gondolat az, ahogyan Glattfelder püspök a Fogadalmi templomról – egy korszak szimbólumáról – beszél. Nem az árvízről, nem Szeged fogadalmi elhatározásáról írt, hanem azt mondja, hogy az „*a magyar katholicizmus reménységeit hirdeti*”. Ez a mondat is arra szólít fel minket, hogy az ószövetségi képek esetében is keressük a magyar történelmi párhuzamokat, vonatkozásokat. Hogy mit ért Glattfelder püspök a katholicizmus reménységein, szintén viszonylag könnyű rekonstruálnunk megmaradt ünnepi beszédeiből, prédikációiból, ugyanis beszédei végén rendszeresen a reményről szólt. „*Akik az élet delelőjén már túl vannak nem melankolikus lélekkel, sem a temporis laudator acti kicsinyes érzelmeivel tekintenek a mai generációra, hanem a döbbenetes módon megnőtt feladatok láttára azzal a meggyőződéssel, hogy a múltból meg fogják tanulni fenntartani a kapcsolatot az élettel, a jelen pedig ráeszmélteti őket, hogy csak megnőtt lélekkel, megedzett akarakterővel és soha el nem ernyedő optimizmussal lehet annak meghódítására elindulni. A XX. század Magyar Egyházirodalmi Iskolája legyen e viharokkal dacoló lélek gyakorló tere s minden nagy reménységünk elindítója.*”¹⁶³

Glattfelder püspök mindvégig hitt abban, hogy az ország területi egysége helyreáll, saját szavaival „*a nemzeti fölemelkedés, az integritás helyreállítása*” megvalósul.¹⁶⁴ Ezzel kapcsolatos mindennapi imáira utalt akkor is, amikor Wlassics Gyulát felsőházi elnököt köszöntötte 80.-ik születésnapja alkalmából. A püspök imáinak helyszíne az a kápolna volt, melynek oltára Jézus Szíve tiszteletére van szentelve. A kápolna hatalmas üvegablaka a feltámadt Krisztust és a szivárványban ragyogó Fogadalmi templomot ábrázolja.¹⁶⁵ „*Amikor tehát mi ő excellenciájának a 80.-ik év beteltekor jót kívánunk, akkor a mi imádságunk azért emelkedik az Ég felé, hogy ha ifjúkorának zavartalan emlékeit megőrizni a történelem nem is engedte meg neki, adja meg a mi jóságos Istenünk neki és az egész nemzetnek, hogy ebből a székből majd hirdethesse a nemzet itt egybegyűlt értékes, szelektált képviselőinek a szebb kor hajnalhasadását, amelyért mindannyiunk imádsága nap-nap után száll az Ég felé és hogy ennek bejelentésére az isteni Gondviselés ő excellenciájának módot, időt és lehetőséget nyújtson.*”¹⁶⁶

¹⁶² SZCSEL I. 1. a 3071/1930. A püspök és Foerk levele a Függelékben (5., 6.) olvasható.

¹⁶³ *A Magyar Egyházirodalmi Iskola és a közélet kapcsolatai.* 1931. 6. 1931-ben az iskola Jubileumi Emlékkönyvvel ünnepelte fönállásának centenáriumát.

¹⁶⁴ *Budavára felszabadulásának tanulsága.* 1937. 1. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek.

¹⁶⁵ „*A Seenger féle ruszkicai fehér márvány mensa mögött az üvegablak alján megjelenik a szegedi dóm képe, fölötte felhőkön lebegve a kezeit széttárá álló Krisztus figurája.*” (Vadászi – Zombori, 2005. 84.) A szöveg írója nem tesz különbséget Krisztus figurája és a Jézus Szíve ábrázolás között, pedig ez a kápolna Jézus Szíve tiszteletére van szentelve.

¹⁶⁶ *Az országgyűlés felsőházának 11. ülése 1932. évi április hó 14.-én, csütörtökön.* 150.

A pápa béke iránt kifejtett tevékenységéről, Rómáról, amit „a világ szívének, a civilizáció fővárosának” nevez, azt írja, hogy a népek, ha „minél készségesebben fognak a Krisztus szellemét hirdető legfőbb földi tekintélyre hallgatni, annál több okunk van nekiünk, erőszakkal letiport és legszentebb jogainkban és érzelmeinkben megalázott szegény magyaroknak, az igazság felvirradásban reménykednünk.”¹⁶⁷ Szolnoki beszédében arra szólította fel hallgatóságát, hogy „amikor a történelem Szent István örökségének megmentésre szólít, értse meg minden magyar, hogy gondviselésszerű feladatra csak felsőbb ihlettel szabad vállalkozni”. Szent Istvánt „a hit, fegyelem és emberséges érzés” tette naggyá, s ha ez „mozgatja ma is a magyart”, ami érvényt szerez az örök igazságnak, „s attól várhatjuk mi magyarok is a föltámadást”.¹⁶⁸ Mi magyarok, akik Szent István útmutatását követjük, 1938-ban, az Eucharisztikus Kongresszus évében „bebizonyítottuk a szentségi Jézus előtt, hogy sehol sincs annyi istenhívő és Krisztust megvalló lélek, mint hazánkban”. Ezért még nem jár földi jutalom, „de azt igenis szabad remélni, hogy a hív gyermekét az Atya jobban szereti”.¹⁶⁹ Az első bécsi döntést, „a fordulat, amely most elkezdődött”, első sikerként értékelte „húszévi nyomorúság után”, amely éppen Szent István évében, amikor a legtöbben fohászokdtak hozzá, vált valósággá. Horthy kormányzó, „aki itt Szegeden emelte föl a megalázott nemzeti lobogót”¹⁷⁰ „s azzal az ígérettel indult történelmi útjára, hogy annak becsületét visszaszerezi túl a rabhatórokon is s fogadalmát a talpig férfi hűségével s a keresztény lélek becsületével ime be is váltotta”. Minden magyar hittel reméli: „vajha megadatnék neki gondviselésszerű feladatát egészen befejezni”.¹⁷¹ Ellenkező esetben „[...] nem kell csodálkozni, hogy Szent István világnézetének megtagadása folytán a mohácsi vereségek megismétlődnek s a trianoni börtönök megnyílnak, mert Nagymagyarország csak nagy és szent lelkeken épül fel s Szent István birodalma csak az ő szellemének összefogó erejével marad együtt.”¹⁷²

Az ország feltámadásába vetett hitéről tett tanúbizonyságot Serédi Jusztinián hercegprímásnak írt 1943. március 20-i levelében, melyben a pallium viselésével kapcsolatban kért tájékoztatást kalocsai érsekké történt kinevezését követően. „[...] a legteljesebb bizalommal bátorkodom érdeklődni, hajlandó volna-e Eminenciád

¹⁶⁷ A világ szíve. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek.

¹⁶⁸ Szolnoki Szent István ünnep – 1938. szeptember 29. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek.

¹⁶⁹ Hálaadás a Felvidék visszaszerzéséért (1938. nov. 6. Szeged) In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek.

¹⁷⁰ Az 1919-es eseményekre utal a sokak által forgatott katonai imakönyv az *Ima homvédségünkért* részlete: „Hosszú hónapok teltek el komor, sötét éjszakában, mire felocsúdott a nemzet! Áldottak azok, akik a sárból felemelték Krisztus keresztjét, kardot, fegyvert ragadtak és Szegedről új honfoglalásra indultak a szentelt magyar földön!” (Nagy, 1939. 61.)

¹⁷¹ A Felvidék visszaszerzésére (1938. nov. 16-án Szeged város díszgyűlésén). In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek.

¹⁷² A Szent király. In: Glattfelder, 1938. 23–24. A püspök által említett trianoni börtönök kifejezés a Trianoni kapuhoz kapcsolható, amely június 4-én, amikor zárva volt egy börtönajtót szimbolizált.

– tekintettel a történetekre s a csanádi egyházmegye előrelátható területi gyarapodására – a csanádi mindenkori püspök számára a pécsi analógiájára a pallium és érseki kereszt elővitele jogát az Apostoli Szentszéknél kezdeményezni.¹⁷³

A megválasztott nemzeti királyság élén Glattfelder püspök – és Apponyi Albert – szerint a legalkalmasabb Ottó herceg lett volna. A trónörököszt már 1918-ban „a nemzet reményének” nevezte elő nem adott, a szegedi királylátogatásra írt beszédében. Ő is celebrált Ottó-misé, amiről a *Magyar Katolikus Almanach* tudósít: „1927. november 20-án Glattfelder Gyula csanádi püspök ünnepi nagymiséjét mondott II. Ottó 15-ik születésnapján. A szentbeszédet Strommer Viktorin, a pannonhalmi bencés főiskola igazgatója mondotta”.¹⁷⁴ A szegedi Dómban is volt hasonló esemény egy évvel később: „Ottó király születésnapja. November hó 20-án lesz Ottó király 16-ik születésnapja. Ez alkalommal a Fogadalmi templomban délelőtt 10 órakor ünnepélyes szentmise lesz.”¹⁷⁵ A püspök felsőházi beszédében azt is kinyilvánította, hogy a jogfolytonossággal kapcsolatban Apponyi Alberttel egyezik véleménye, amely kizárólag Ottó herceg utódlását fogadja el. „És amikor a nagy összeomlásban legtöbbször a pillanatnyi sikerhez szegődtek és oly könnyen feledni tudták azt, ami a nemzetnek dicső hagyománya, ami a nemzet múltjában minden büszkeségnek bázisa, amikor Apponyi Albert a jogfolytonosság nagy gondolatával oly hatást és oly lelki befolyást tudott ebben a széttagolt magyar társadalomban elérni, amelyet lehetségesnek a legtöbbször nem tartottunk, amelyet azonban valósággá tett, hogy egész gondolkozása, lelkének minden idegszála ott gyökerezett ebben a tradíció-tiszteletben, ebben a mély és termékeny humusztalajban.”¹⁷⁶

Ha sikeresen megvalósul az elveszített területek újraegyesítése, akkor ezt követően kerülhetett volna sor arra, hogy királyt válasszon magának a nemzet. Ezzel lehetőséget kapna a magyarság arra, hogy újra elindulhasson azon az úton, amelynek célja, hogy a királyi tekintély helyreálljon. Szegeden egyértelműen ez azt eredményezte volna, hogy az országosan egyedülálló téren, a hiányzó vármegye-címerek a helyükre kerültek volna. „De Budavár bukása és felszabadulása arról is szól, hogy a nemzet hanyatlása és virágzása a királyi hatalom gyengeségével és erejével függ össze. Az Árpádok, Anjouk és Hunyadiak káprázatos dicsősége után érthetetlen rejtély Magyarország rabságba görnyedése, ha nem tudjuk, hogy azt megelőzte a királyi tekintély oly aláhanyatlása, mely a benne rejlő erők kifejtésére teljesen képtelenné tette. [...] de oly uralkodók mint Szent István, Nagy Lajos, Hunyadi Mátyás, Mária Terézia, Ferenc József alatt, akik felséges küldetésük tudatával bírnak s annak

¹⁷³ SZCSEL I. 1. d K1 7. 888/1943. A teljes levél a Függelékben (10.) olvasható.

¹⁷⁴ *Magyar Katolikus Almanach*, 1928. 687–688.

¹⁷⁵ *Szegedi Katolikus Tudósító*, 2. évf. 1928. november 15. 341.

¹⁷⁶ *Az országgyűlés felsőházának 32. ülése. 1933. évi február hó 13-án, hétfőn, báró Wlassics Gyula elnöklete alatt. Tárgyai: Elnök gyászbeszéde gróf Apponyi Albert felett. – Glattfelder Gyula beszéde. – Elnöki előterjesztések. – Az ülés jegyzőkönyvének hitelesítése. 116.*

*komoly következtetéseit istenfélő lélekkel levonják, mindig áll Buda és virágzik s vele együtt boldogul és gyarpszik minden magyar, mert annak a szent koronának, melynek alkotmányunk szerint mindannyian tagjai vagyunk nem csak dicsőségében és vereségében osztozunk, hanem polgári életünk minden vonatkozásában is áldását élvezzük vagy nélkülözzük. Épp ezért, amikor Budavár visszavételének örömnépét üljük honfi szívünk leghőbb imája csak az lehet, hogy az isteni Gondviselés a nemzeti talpraállás biztosítására vezesse vissza a szent falak közé az osztatlan tekintélyű királyi hatalmat, melynek ereje szerezte azokat vissza s védi meg időtlen időkig. [...] s az istentől rendelt királyi hatalmat hűséggel követni minden magyar szent kötelességének ismerje, mert csak így marad miénk és lesz jogos büszkeségünk, mindannyiunk boldogulásának központja és forrása a keresztény fényben tündöklő, felszabadított Budavára.*¹⁷⁷

Ezek az előfeltételei annak, hogy Magyarország betölthesse történelmi „fenséges hivatását”, azaz hogy „Krisztus előőrseinek dicső seregeként a kereszténység kapujában”,¹⁷⁸ annak védőbástyája lehessen. 1938-ban így buzdította a híveket Esztergomban: „A Szent Jobbkéz országlátogató útra indul s ennek során tartja első állomását ezen a helyen, ahol valamikor a kereszténység bölcsőjét ringatta. Úgy jár körül, mint hajdan a véres kard, mely a nemzetet veszedelemre és kötelességre figyelmeztette. A drága ereklye is fölkiáltójel és nemzeti riadó: Ébredj magyar! Értsd meg dicső múltadat, amikor a pápák a kereszténység védőbástyájaként ünnepeltek, mert fogtad Szent István kezét és az tartott Téged. Akkor az élen tudtál járni a nemzetek között, s ha most újból igazolni kívánod erkölcsi jussodat, csak az új kor káros lim-lomjának kisöprésével, a régi szentistváni habitusban való bátor síkraszállással teheted.”¹⁷⁹

BEFEJEZÉS

Ma konszenzus van abban a tekintetben, hogy a szegedi Fogadalmi templom Foerk Ernő legfőbb alkotása, ahogyan a tér Rerrich Béláé. Az eddig megjelent kiadványok – amint láthattuk – meglehetősen szubjektíven, hibásan és hiányosan értékelték éppen a templomot, pedig az tulajdonképpen Klebelsberg Kuno és Glattfelder Gyula legfőbb, közös alkotása is. Azonban ha Foerköt leértékeljük, akkor ezzel a minden más téren elismert kultuszminisztert és püspököt értékeljük le. Ebből fakad az, hogy a templomot nem a megfelelő helyen és szinten kezeljük, aminek az az egyik következménye, hogy annak létrejöttét kizárólag az 1879-es árvízzel magyarazzuk, miközben nem szólunk a mindent felülíró Trianonról és Szeged háború utáni országos jelentőségéről. Hiányos, felületes ismereteink alapján azt gondoljuk,

¹⁷⁷ *Budavára felszabadulásának tanulsága.* 1937. 3–4. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek.

¹⁷⁸ *A nagy király.* In: Glattfelder, 1938. 104.

¹⁷⁹ *A Szentjobb intelme a szent hegyen.* Esztergom, 1938. május 31. 1–2. In: SZCSEL V. 4. b. Glattfelder beszédek. 86.

hogy minden, ami látható, kizárólag az építészeknek köszönhető, miközben megfedkezünk a püspökről. Egészen sajátos jelenséggel állunk szemben ezért abban a tekintetben is, hogy a Fogadalmi templomról 1930-as felszentelése óta nem tudott elkészülni egy átfogó, tartalmas és érthető, előítéletektől mentes bemutatás. A szentélyben ábrázolt apostoli királyi erényekről is láhattuk, hogy azok forrása nem *Az ember tragédiája*, hanem Glattfelder püspök prédikációi, melyeknek visszatérő gondolata az áldozatkészség. A *Szentek és hősök* című prédikációkat tartalmazó könyv annak ellenére, hogy az mindenki számára elérhető volt, mégsem tudott bekerülni a Dómról szóló egyetlen kiadványba sem, miközben abban minden lényeges megállapítás megtalálható. A dolgozat a tér legszentebb helyét, a szentélyt próbálta meg bemutatni eddig nem tárgyalt, új szempontok és források alapján annak érdekében, hogy jobban érthessük az egész épület-együttes mondanivalóját.

KONKLÚZIÓ

Dolgozatunk végén fel kell tennünk azt a kérdést, ha sikeresen megvalósult volna az ország területi egységének helyreállítása, abban az esetben hol koronázták volna meg az ország újjászületése utáni első magyar királyt? Ezt sokan nem is gondolják, hogy kérdés lehet, hisz köztudott, Budapesten van a Koronázó templom.

A Fogadalmi templomon látható állami és egyházi, összességében hatalmi szimbólumok valódi értelmet és jelentőséget azzal kaphattak volna, ha az ország feltámadása utáni királykoronázásra, amelyre a templom és a tér teljes egészében alkalmas, Szegeden, a Nemzeti Megújulás városában került volna sor. Ez méltó elismerése lett volna mindannak, ami Szegeden kezdődött 1919-ben, amikor az ország visszazerezte függetlenségét, és megkezdte alkotmányos rendjének, a királyságnak helyreállítását. Így Szeged nemcsak koronázó várossá, hanem az újkori, független Magyarország királyi temetkezőhelyévé válhatott volna, mint Székesfehérvár a középkorban. A kormányzati központ Budapest, míg Szeged, Magyarország spirituális fővárosa lett volna. Ez a gondolat illeszkedik Klebelsberg Kuno decentralizációs politikájához.

A koronázó templom jelleget erősítik a tartalmi párhuzamok, amelyek a Dóm és a Budavári Koronázó templom összehasonlításából következnek. Glattfelder püspök megváltoztatta az eredeti elképzelést, a Magyarok Nagyasszonya helyett Nagyboldogasszony tiszteletére lett felszentelve a Dóm, ahogyan a Budavári. A Teremtő és a Megváltó Isten a Szentlélek jelenlétében a Szent Koronát tartják Szűz Mária felett, Budán mindez egy stilizált korona.¹⁸⁰ Szegeden, országos szinten, egyedülálló módon a fényt árasztó Szent Korona került az apszisba, mely az 1916-os

¹⁸⁰ Pozsonyban a rekonstruált szentély mérműves üvegablakaiban legfelül a Szent Korona látható.

koronázó főpap, Csernoch János hercegprímás gondolataira emlékeztetnek.¹⁸¹ Párhuzamot mutatnak a szentély üvegablakain ábrázolt szentek is: Keresztelő Szent János, Szent Péter és Pál, Szent József mindkét templom apszisában láthatóak.

IV. Károly király és Zita királyné koronázása során derült ki az, hogy a Budavári templom alkalmatlan ilyen nagyszabású események megrendezésére. A koronázás előtt teljesen át kellett alakítani a belső teret, és a templom előtti tér is kevés volt az ünnep lebonyolításához. Erről épp az a Kertész K. Róbert írt, aki később államtitkárként, Klebelsberg miniszter munkatársaként a Dóm körüli építkezéseket is felügyelte. *„Egyáltalán nehéz volt a restaurációval lényegesen csökkentett alapterületű templomban a mintegy 1200 főnyi közönséget elhelyezni. [...] Külön tribünök épültek a püspökök és a kormány tagjai részére.”*¹⁸²

Az 1934-es *Szegedi Katolikus Tudósító* egyik száma csak Glattfelder püspök tevékenységével foglalkozott, ezzel köszöntötték őt 60. születésnapján. Ebben többek között, *Csanád Nagy Püspöke*, Pálffy József polgármester, *Az alkotó vezér*, Bíró Ferenc jezsuita tartományfőnök, *Temesvár nagy püspöke*, *A nagy szónok*, *Glattfelder Gyula püspök a katolikus közéletben*, Gévay-Wolff Nándor, és Kertész K. Róbert is írt *Glattfelder Gyula, az építő püspök* címen. Ebben a megnyilatkozásban azt olvashatjuk, hogy a püspök az, aki székesegyházából *„ékes szóval hirdetni fogja a hitet és a nemzeti gondolatot”*, ő az, aki *„Klebelsberg Kunoval kéz a kézben alkothatott. Fáradságos hónapokat, gondterhes napokat és lázas órákat áldozott Glattfelder püspök művének, mely ma ott áll Szeged és az ország legszebb terén, hogy hirdesse egy magyar főpap hitbuzgalmát, tudását, művészet szeretetét – oly időkben –, amikor ez az Istennek tetsző munka egyúttal nemzeti cselekedet is volt... Ez az alkotás kimagaslóan sikerült... A mai esztétikai elvek érvényesülnek benne és mégis a hagyományok szelleme, történelmi levegő járja át. A múltban gyökerezik és a jövőbe mutat... Oda áll, hogy elvezesse a kibontakozás útjára, az újjászületés felé. Ahogy ott van helye a nagy szellemi vezérek sorában, akik ezt az országot a feltámadás felé vezetik...”*¹⁸³ A kultuszminiszter 1928-as nyilatkozatai még ennél is nagyobb tervekről szóltak az építkezésekkel kapcsolatban. A korabeli sajtóban is nyilatkozott erről: *„Az elnöklő miniszter az ülést megnyitó beszédében utalt arra, hogy a Templom-tér kiképzése egy újabb nagyjelentőségű esemény és ezért a munka megkezdésekor súlyt helyez arra, hogy meleg köszönetét fejezze ki egyrészt a püspök*

¹⁸¹ „Csodálatos mélyértelmű a magyar jognak tanítása, amely szerint a szent korona a magyar államnak titokzatos megszemélyesítője és minden jognak forrása. A koronában a király és a nemzet egy testet alkot. A király a fej, a polgárok a tagok. Amint a testnek minden szerve az élő organizmus javára változatlan törvényszerűséggel működik, úgy kell a magyar nemzettest szerveinek is a magyar nemzet javára, állandó egyetértéssel és céltudatossággal dolgozniok. Ezt az igazságot juttassa eszünkbe a koronázás napján a szent koronának sugárzó fénye és égesse bele a lelkünkbe.” (Csernoch János: *A szent korona*. In: *Koronázási Album*. Az Érdekes Ujság Kiadása. Budapest, 1917. 39.)

¹⁸² Kertész K., 1917. 22.

¹⁸³ Kertész K. Róbert: *Glattfelder Gyula, az építő püspök*. In: *Szegedi Katolikus Tudósító*, VIII/5. (1934. március 15.) 85–88.

úrral szemben, aki magáévá tette a tér egységes megoldásának tervét és ezáltal előmozdította, hogy Szeged városa ehhez a művészileg elsőrendű térhez jusson, amelyhez hasonlóval egyetlen magyarországi város sem rendelkezik.¹⁸⁴ Pár nappal később pedig már azt nyilatkozta, hogy „Itt Szegeden rombolások történnek most. De ezek a rombolások nem azok, mint 1918–1919-ben voltak, hanem olyanok, amelyekből alkotás fakad. Itt és ott építkezés, ott olyan, hogy megérjük a magyar feltámadás egyik jelképét, Európa legszebb terét.”¹⁸⁵

Klebelsberg Kuno szerteágazó munkásságát ma már mindenki elismeri. Tudjuk azt is, hogy Szegedre szabadtéri játékokat tervezett, de tényleg csak ennyit szeretett volna? Az egyetemi építkezések sem kívánták volna meg, hogy egységes arculattal épüljön ki a tér ráadásul úgy, hogy az történelmi hangulatot árásson. Az egyetemhez és a Fogadalmi templomhoz Nemzeti Emlékcsarnok sem kellett volna. Ez kimondottan Szeged országos jelentőségét volt hivatott bemutatni és emelni. A debreceni, de a pécsi egyetemi építkezéseknél sem látható hasonló elképzelés. Nem szabad azt sem elfelejtenünk, hogy Klebelsberg Kuno és Glattfelder Gyula templommal és térrel kapcsolatos tervei csak részben valósulhattak meg. Klebelsberg Kuno a püspöknek 1930. január 13-án a térrel összefüggő további terveiről írt. A levelezés jól tükrözi a két ember barátságát is (*Melléklet, 17. kép*): „Ha már városrendezési kérdéseknél tartunk, engedd meg, hogy becses figyelmedet felhívjam azokra a legújabb rajzokra, amelyeket Rerrich a Templom-tér további kiképzése dolgában útbaigazításaim szerint készített. [...] Utasítottam tehát Rerrichet, hogy a terveket Neked mutassa meg és jó lenne, ha ügyelnél, hogy a szegedieknek ne mint valami költséges tervezettség jusson a terv tudomásukra, hanem pusztán mint előrelátás, mint gondolkodás arról, hogy a jövő nemzedéknek hátrahagyjuk, hogyha nem lettünk volna ilyen elszegényedettek, mit csináltunk volna és mi az, aminek megépítését utódainktól joggal elvárhatjuk.”¹⁸⁶

A gazdasági világválság, majd pedig Klebelsberg halála – 1932 – után megváltoztak a lehetőségek, a célkitűzések. Az építkezések leálltak, a Hősök kapuja is csak 1937-re épült meg. A második világháború idejében – Glattfelder püspök halálát követően – ezekre a tervekre már nem irányult figyelem, majd az azt követő kommunista időszak pedig teljesen elfeledtette mindazt, amit a '20-as évek írói, politikusai, egyházi szereplői megálmodtak. A tér Beloianisz nevét vette fel!

Klebelsberg kultuszminiszternek egyéb városfejlesztési elképzelése is volt még, többek között, az Alsóvároson épp Kertész K. Róbertet kérte fel arra, hogy tervezzen egy Hunyadi ligetet,¹⁸⁷ és amint láttuk, a Dómot teljesen körül kívánta építeni.

¹⁸⁴ Klebelsberg Kuno: A kultuszminiszter elnökleivel döntött az egyetemi építési bizottság két kémiai intézet építése ügyében. In: *Szegedi Napló*, 1928. november 18.

¹⁸⁵ Klebelsberg Kuno: Valamennyien egybefogunk az építő munkában. In: *Szegedi Napló*, 1928. november 20.

¹⁸⁶ SZCSEL I. 1. a 170/1930.

¹⁸⁷ *Klebelsberg elgondolása, Kertész K. Róbert tervei és az alsóvárosi templom jubiláris éve*. In: *Délmagyarország*, 1934. augusztus 25. 4.

Ha ez megvalósul, akkor modern, de történelmi hangulatban méltó helyszínen lehetett volna lebonyolítani nemcsak egy színházi előadást, hanem a magyarság legfőbb ünnepét, a királykoronázást. Ehhez párosul, és ezt szolgálhatja az ország legnagyobb harangja és orgonája is. „A magyar koronázáson érezzük, hogy itt a szertartásos cselekvények összessége egy évezredek állam lelkének nagyjelentőségű megnyilatkozása. Annak a népléleknek, mely megszemélyesíti a szent koronát. Népléleknek, mely ebben látja a főhatalmi jogoknak egyetlen alanyát, Magyarország függetlenségét, önállóságát, az állami főhatalmat, a király és nemzet legbensőbb egységét. Ebben a megszemélyesített koronában látja az ország területét, népét, a magyar királyságnak az alkotmány által korlátolt monarchiai jellegét, tántoríthatatlan hűségét az alkotmányhoz és királyához. Ezért nekünk nem külső fény és pompa, de áhítat, ihlettség, imádság, szent fogadalom, legnagyobb ünnepünk a koronázás.”¹⁸⁸

Szeged helyszíneként mindenre alkalmas: a koronázási eskü a templomnál a Szentháromság szobor előtt, hasonlóan Budához, a Tisza parton, a legmagyarabb folyó partján – mint Pozsonyban – a koronázási domb a négy kardvágáshoz, az alsóvárosi ferences templomban, ahol született a Nemzeti Hadsereg, az arany-sarkantyús vitézek avatására,¹⁸⁹ a koronázási lakoma pedig a püspöki palotában lehetett volna. Ezzel székesfehérvári és pozsonyi emlékek is átöröklődhetnek volna Szegedre. Pozsonyban a szegedinél jóval kisebb méretű ferences templomban bonyolították le az arany-sarkantyús vitézek avatását. Sajátos az is, hogy Szent István kultuszának állított emléket Klebelsberg Kuno azzal, hogy ekkoriban ajándékozta a bambergi lovasszobrot az alsóvárosi ferenceseknek, amit ő a bajor kultuszminisztertől kapott. Eredetileg az a templom hajójában, a kolostor felőli bejárat felett volt elhelyezve, később elbontották. De az ő ajándéka volt a bautzeni Mátyás szobor másolata szintén, amely a templom oldalában van ma is. Szent István szobrának itteni elhelyezése ugyancsak arra mutat, hogy a lovasszobor sem csak „dekoráció”, sokkal inkább az arany-sarkantyús vitézeknek szól! Ezt a szobrot akár a Dómban is elhelyezhették volna. A Boldogasszony sugárút is, mely az Alsóvárost köti össze a Hősök kapuján át a Dóm térrel, részévé vált e tervnek.¹⁹⁰

A Dómmal szemben lévő kémiai intézet – *barokk palotahomlokzat leegyszerűsítve* – hatalmas erkélye és tetőterasa leginkább arra alkalmas, hogy kiemelt vendégek számára elegendő helyet biztosítson.¹⁹¹ Ez az erkély és tetőterasz ma is kihasználatlan,

¹⁸⁸ Wlassics Gyula: *Emléksorok*. In: *Koronázási Album*. Az Érdekes Ujság Kiadása. Budapest, 1917. 145.

¹⁸⁹ Vö.: Pál, 2000. 471–478.

¹⁹⁰ A Hősök kapuját Pogány Móric tervezte. Ő is egyike volt azoknak, aki az 1916-os királykoronázás kivitelezési munkálataiban részt vett. Nevéhez fűződik a koronázási eskü díszleteinek az elkészítése a Szentháromság szobornál.

¹⁹¹ Vámosy Ferenc: *Utószó a könyvről, a korról és a műről*. In: Régi-Rerrich, 2002. 111. Vámosy Ferenc azt írja: „A Dóm tér architektonikus világa lehet, hogy nem több, mint egységes architektúra értelmes eltérésekkel; történelmi előképek reminiscenciája, történelmi séma átfórmálva, megújítva; román elemek, gótikus kimunkáltság, barokk palotahomlokzat leegyszerűsítve, sajátos, szinte laza fegyelemmel és romantikus részletekkel ráterítve a három térfalra, stílusvilágában semlegessé és bizonyos mértékig mégis narratívávé téve a hagyományos formákat és anyagokat.”

mert a vegyészek sincsenek annyian, és a szabadtéri játékok alkalmával sem volt funkciója. Kertész K. Róbert azt írja „A pénzügyminisztérium palotájának emeleti díszterme és nagy balkonja az arisztokrácia azon tagjai részére voltak fenntartva (zászlósurak családtagjai, palotahölgyek, belső titkos tanácsosok stb.), kik a templomban már nem fértek el, valamint ide helyeztettek a külföldi diplomácia családtagjai és hivatalos kíséretük is”.¹⁹² Kertész K. Róbert, Rerrich Béla halála után így tekint vissza egykori munkatársára: „Itt a Nagy Magyar Alföld szívében, a magyar feltámadás székhelyén, a megújulás apoteózisát, a szegedi Fogadalmi Székesegyházat és a Nemzeti Emlékcarnokot magában foglaló ünnepélyes fórumot alkotta meg, melyhez hasonló feladat még nem jutott osztályrészül magyar architektusnak...”¹⁹³

A főhajó falain ábrázolt nyolc boldogság mindenki számára érthető üzenetet hordoz, hisz azt fejezi ki, akik a templomi közösséget alkotják, Isten országát – Krisztus királyságát – építik. De fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy az apostoli királyság erényei mit és kinek üzennek? Egyrészt utalás ez arra, hogy Szegeden állították helyre a történelmi alkotmányt, vagyis a királyságot. Ezzel a történelmi ténnyel magyarázható a templom, különösen a „fejedelmi” szentély előzmény és párhuzam nélkülisége. Másrészt mindezek legfőképp egy leendő királynak szólhatnak, akinek a társadalmi harmónia megteremtése a legfőbb feladata. Az apostoli királyság négy fogalma párhuzamba állítható a királykoronázás egyházi és világi ceremóniája során lefolytatott eseményekkel is. Az eszme ebben az esetben az evangéliumra, illetve az alkotmányra tett eskütellet,¹⁹⁴ a jóság az aranysarkantyús vitézek avatásával, vagyis azzal, hogy az uralkodó már megkoronázásától elkezdti uralkodását, az erő, amely az ország védelméről szól, a kardvillogtatással és a négy kardvágással állítható tartalmi párhuzamba, az oltalom pedig az ajándékkal és a lakomával, amikor az uralkodó megvendégeli alattvalóit, népét.¹⁹⁵ Kimondhatjuk, hogy a szentély Szűz Mária mennybevételének, a Szent István és Ferenc József féle országfelajánlásoknak, a város és az ország megújulásának, feltámadásának, az apostoli magyar királyságnak, Krisztus Királyságának a misztériumára épül, egyház és állam kapcsolatát jeleníti meg. Ilyen templom nincs másik az országban.

A mára leginkább Árvízi Fogadalmi templomként ismert szegedi Dóm egy olyan hely, amely egyedi szentélyének és az előtte kialakított térnek köszönhetően,

¹⁹² Kertész K., 1917. 86.

¹⁹³ Kertész K., 1932. 1.

¹⁹⁴ Bánffy, 2013. 30–31. [az eskütellet], „mely a magyar koronázásnak talán legmélyebb értelmű és legmagasztosabb pillanata. Legrégibb magyar hagyomány határozza meg. Bizonyára abból az időből származik, midőn még sátoztáborban választották a királyt. A törvénye az, hogy az új király a Szent Koronával a fején, az ősi paláttal a vállain Isten szabad ege alatt és az országnak egész népe előtt teszi le az esküt arra, hogy megtartja és megtartatja a törvényt. Ez az a meg nem másítható, ország-világ előtti kötelezettség, melynek csorbítatlan fennmaradásáért annyi harcot vívott és annyi szenvedést viselt el a nemzet sok századokon át...”

¹⁹⁵ A magyar királyok koronázási szertartásának rendje a Pontificale Romanum és az ország szokásai alapján. In: Hegedűs, 2012. 45– 51.

befogadhatott volna akár egy királykoronázást is. Ha sikeresen megvalósul a teljes területi revízió, amiben Glattfelder püspök élete végéig, töretlenül hitt, abban az esetben a vármegyecímerek felkerülhettek volna a tér falaira. A kupola alatti íveken a 63 vármegye (9×7) címerképe már teljességükben látható.¹⁹⁶ A tér szabályos formájából a címerekkel és a szobrokkal a négy égtájjra asszociált Kertész K. Róbert: „Ezt a biztosra vett, szent reményt szimbolizálja a szegedi Nemzeti Emlécsarnok, amelyet magyar művészkéz alkotta, hatalmas galériában mutatja meg országnak, világnak, mit adott a nemzetnek és az emberiségnek az a Nagy-Magyarország, melynek Keletje, Nyugatja, Délje és Északja ezeket a lángelméket szülte.”¹⁹⁷ A tér üzenete ebben a tekintetben is szinkronban van a templommal és annak rózsablaival,¹⁹⁸ ugyanis mindkettő, a tér és a templom, az integer, nemzeti, Szent Ágoston tanítására épülő apostoli Magyar Királyság, a Regnum Marianum, Krisztus Királyságának allegóriája.

Pogány Móric építész, grafikusművész a Hősök kapuja tervezőjének gondolatai a dóm téri építkezésekről több összefüggésre rámutatnak: „A kultuszminiszter úr munkásságát, lelkesedését, a művészi dolgok iránt érzett ösztönös szeretetét és cselekvő erejét semmi sem jellemzi jobban, mint a most befejezett templomtéri épületek. Itt is az ő agyában született meg a tér kiképzésének elgondolása, amit azután, mint látjuk, Rerrich Béla művészi zsenialitása csodaszépen megvalósított. Én, mint fővárosi ember, büszke volnék, ha Budapesten láthatnánk ilyen teret. De büszke lehet bármely külföldi nagyváros is, amely csak megközelítően hasonló alkotásokkal dicsekedhetik. Különösen akkor, ha ilyen nagykonceptiójú feladatot a szegedi építkezések hihetetlenül rövid ideje alatt volt képes megoldani. Le a kalappal Rerrich Béla előtt!”¹⁹⁹ A szoborcarnokról kiadott ismertetőből körvonalazódik, hogy az alapításkor milyen küldetést szántak az emlécsarnoknak. Kertész K. Róbert szavai a reményről szinkronban vannak a püspök gondolataival: „Ez a Nemzeti Emlécsarnok nem egyéb, mint egy lelki értelemben már is integer Magyarország, mert azt tárja a világ elé, hogy ezek a lánglelkű nagyok az egységes Nagy-Magyarország szülöttei, egy szétszakíthatatlan, nagy egységes kultúra szülöttei, katonái és reprezentánsai!

¹⁹⁶ A címerekről egészen mást olvashatunk: „A kupola négy hevederén a 63 vármegye címere sorakozik egymás után, annak emlékéül, hogy Szeged újjáépítéséhez az ország minden megyéje, városa és falucskája hozzájárult.” (Ábrahám – Zombori, 2001. 96.)

¹⁹⁷ Kertész K. Róbert: *A Nemzeti Emlécsarnok szimbóluma*. In: Rerrich, 1930. 2.

¹⁹⁸ Egyedülállóan mondható a Dóm homlokzatán lévő ablak is, mely a nemzeti királyok (Árpádok, Anjouk, Hunyadiak) címerei mellett a Szent Korona országainak címerképeit (Horvátország, Dalmácia, Szlavónia, Erdély) ábrázolja, középen Szeged címerével. A nemzeti királyok szobrai láthatóak a tér szoborcarnokában: Szent István, Szent László, Imre herceg, Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás. A szegedihez hasonló ablak csak Budapesten van, mégpedig az angyalföldi Szent Mihály templomban – a Dóm „kistestvére” –, melyet szintén Foerk Ernő tervezett. A címerképek (a sorrend nem) megegyeznek, középen természetesen Budapest címere látható.

¹⁹⁹ *Az új tanítói internátus és a „városkapu” – Beszélgetés a tervező Pogány Móric műépítésszel*. In: *Szegedi Szemle. Városfejlesztési Hetilap*, III/23. (1930. október 31.) 7–10.

[...] Tíz esztendővel ezelőtt ez a város volt színhelye a nemzet elhivatott Vezérének erélyes és bölcs irányítása mellett az alkotó nemzeti erők új kibontakozásának is, innen áradt szét az új nemzeti hit és reménység, illő hát, hogy ez a Nemzeti Emlécsarnok itt hirdesse a jelen és a jövő magyarjainak a nagyszerű múlton keresztül a bizalommal várt és biztosan eljövendő jobb magyar jövőndőt.²⁰⁰

2016. december 19-én nyílt meg a Magyar Nemzeti Múzeumban az *Utolsó felvonás. IV. Károly király koronázása – 1916* című kiállítás. A királykoronázás tekintetében valóban utolsó ilyen ünnepi esemény volt IV. Károly király és Zita királyné budapesti koronázása. A szegedi Dóm és tér viszont az utolsó királykoronázás utáni utolsó olyan törekvésként értelmezhető Magyarországon, amely egyértelműen arra irányult, hogy élénk tárja, mit jelent és mit üzen az ezeréves apostoli királyság, Szent István öröksége függetlenül attól, hogy itt koronázták volna meg a sikeres revízió utáni első apostoli királyt.

A *Szentek és hősök* című könyv vége tulajdonképpen egy összegzés. Az utolsó bekezdést teljes terjedelmében közöljük, így mintha maga Glattfelder püspök szólna és zárná a gondolatmenetet. „Ez a kálváriaút évszázadok óta tart s ma sem ért véget. De bármely hosszúra nyúljon is, azon a magyarnak nagynak kell bizonyulni s emberfölötti helyzetekben emberfölötti erőt kell érvényesíteni s emberfölötti erényt ragyogtatni. Hova menjen ezeket megtanulni, ha nem Szent Gellért iskolájába? Hogy abba jártak elődeink, az a magyarázata, hogy tatár és török veszedelem után talpraálltak, belviszály és erkölcsi süllyedés után pedig Krisztushoz s rajta keresztül nagy hivatásukhoz visszataláltak. S ha úgy fordult népünk sorsa, hogy még mindig nem bűnhődte meg eléggé a múltat és jövőndőt, ne keseregjünk, végzetünket ne átkozzuk, hanem a nemes energiákat elsorvasztó kereszténytelen életszokások megtagadásával a győzelem reményével kecsegtető hősök vértjét öltjük magunkra, a Szent Gellértek áldozatkészségével fogjunk munkához s mint a törökvész idején keblünkéből és érenyeinkéből építsük fel újra a kereszténység védőbástyáját. Akkor, ha szenvedünk vagy talán vérezniünk is kell, nyugodtak lehetünk a végső sikerről, a hős vértanúk zászlajára, melyet szent szellő lobogtat, két szó van írva: győzelem és dicsőség.”²⁰¹

Dr. Horváth Gábor
tanszékvezető, főiskolai docens
Gál Ferenc Főiskola Egyháztörténet Tanszék

²⁰⁰ Rerrich, 1930. 2.

²⁰¹ A vértanú Szent Gellért. In: Glattfelder, 1938. 143.

MELLÉKLET

1. kép: A Nemzeti Hadsereg katonája.
Mintázta Tóth István, a fotót Dusha Béla készítette.

2. kép: A bárkát építő Noé.
A festményt Muhits Sándor festőművész, a fotót Dusha Béla készítette.

3. kép: Sámson.

A festményt Muhits Sándor festőművész, a fotót Dusha Béla készítette.

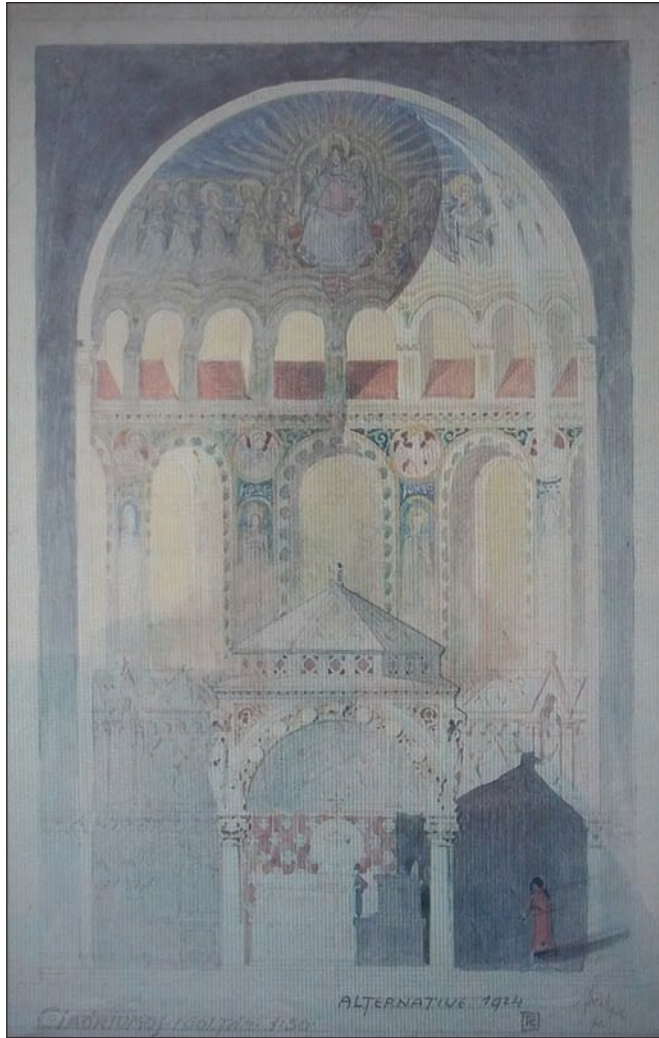

4. kép: A temesvári szeminárium Szent István királyt ábrázoló ablaka.

Készítette: Róth Miksa üvegfestő.

5. kép: A királyi erények motívumai, ahogyan a szentélyben egymást követik: eszme, jószág, erő, oltalom. A fotót Dusha Béla készítette.

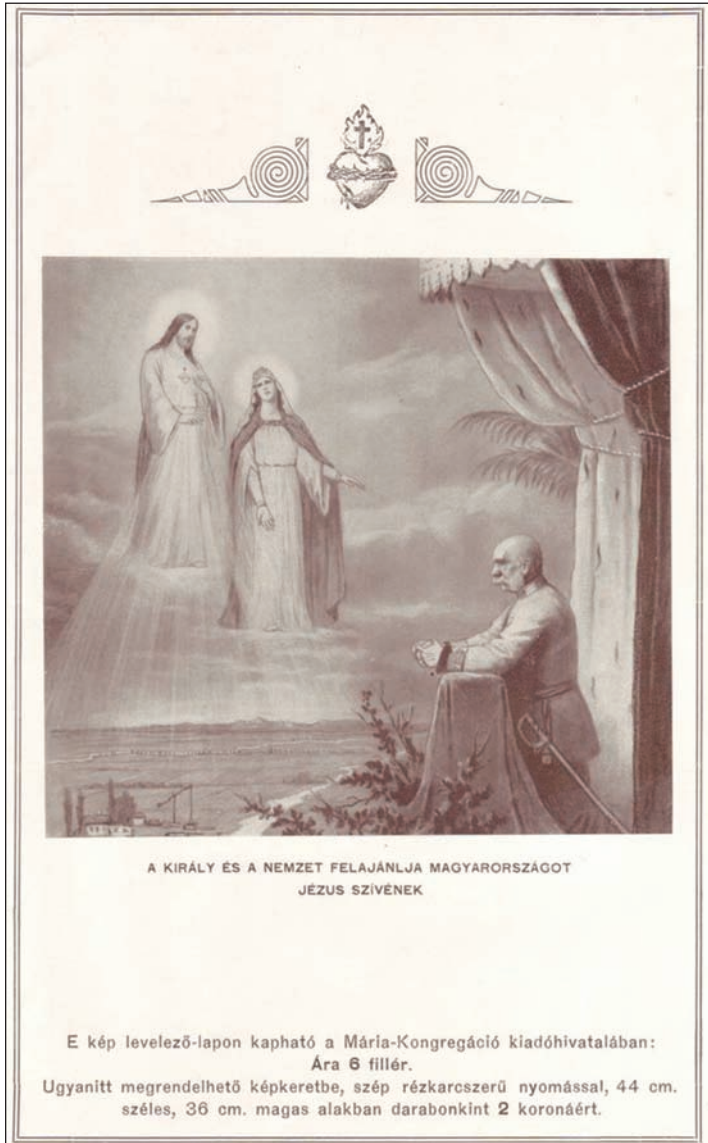
6. kép: Foerk Ernő 1924-es vázlata a szegedi Dóm szentélyéről, Szegedi Dóm Látogatóközpont. A fotót a szerző készítette.

7. kép: A Teremtő és Megváltó képe az apszisban.
A fotót Kisházi Gábor készítette.

8. kép: Eszter és Melkizedek.
A festményt Muhits Sándor festőművész, a fotót Dusha Béla készítette.

9. kép: P. Bíró Ferenc 1915-ben kiadott könyvének szentkép melléklete.

*10. kép: Krisztus és Szűz Mária a Dóm bejárati oszlopfőin.
A fotót a szerző készítette.*

*11. kép: IV. Károly király eskütétele 1916. december 30.
A királytól jobbra, az ötödik főpap Glattfelder Gyula csanádi püspök.*

12. kép: A magvető és a sarlóval arató parasztemberek a Dóm homlokzatán.
A fotót a szerző készítette.

13. kép: A szűz alakja szegedi népviseletben a templom főhajójának mennyezetén.
A fotót Kisházi Gábor készítette.

14. kép: Szent István a harcban.
Az ablakot Róth Miksa üvegfestő, a fotót Kisházi Gábor készítette.

15. kép: Szent István életének jelenetei.
Az ablakot Róth Miksa üvegfestő, a fotót Kisházi Gábor készítette.

16. kép: Szent Ágoston a tanítványokkal.
Készítette: Ohmann Béla szobrász. A fotót a szerző készítette.

17. kép: Glattfelder Gyula püspök és Klebelsberg Kuno miniszter
egy fogadáson a '20-as évek végén. A kép a püspöki levéltár tulajdona.

FÜGGELÉK

1. Várhelyi József plébános felhívó levele a Hősök Emlékharangjával kapcsolatban

Magyar Testvéreink!

Az 1879.-iki árvíznek, mely végzetességében is Szeged város megújításának és gyönyörűsége fejlődésének volt kezdete, ma már csak egy emléke áll: a Fogadalmi Templom. Ott áll, mint az Isten áldásából táplálkozó magyar küzdés, magyar élni-akarási, magyar géniusz kőbevésett, monumentális szimbóluma. Úgy tekintünk rá, mint Noé az első szivárványra, mely záloga volt annak, hogy az Isten soha többé vízözönt nem bocsát az emberiségre.

Most egész országot öntötte el az ár, nem a víz, a vér árja. Elestett testvéreink vérző sebeinek szent vére hullása. Ennek a véráradatnak, melynek minden cseppje égeti emlékezetünket, de amelyből szintén fakadni fog egy nagyszerű megújítás, új életet teremtő rügyfakadás, ennek a véráldozatnak még nincs az elesett hősök áldozatához és a mi kegyeletünkhöz méltó országos emléke.

De lesz! A MAGYAR HŐSÖK EMLÉKHARANGJA a szegedi Fogadalmi Templomban, tehát a pusztulásból való feltámadás e nagyszerű szimbólumában fogja hirdetni időtlen időkhöz a világháborúban elesett magyar hősök emlékét.

Száz mázsás harangjával minden határokon túl szólítani fog minden magyart: imára a hősökért, munkára a hazáért. Búgni fog bánan, fájdalmasan... de majdan... zúgni fog diadalmasan lendülettel!

A száz mázsás harang – az ország legnagyobb harangja – AHŐSÖK EMLÉKHARANGJA május utolsó vasárnapján, a hősök napján szólni fog. És szólni fog mindannyiszor ha emlékeznünk kell majd!

Magyar Testvéreink! Mindegyikünk erősítse hangját, növelje erejét, vigye biztos diadalra a HŐSÖK EMLÉKHARANGJA ügyét!

Szeged, 1927. III. 15.-én

Hazafias üdvözléssel:

„A HŐSÖK HARANGJA A Szegedi Fogadalmi Templomban Bizottság” nevében

Várhelyi József,

pp. prelátus,

a Fogadalmi Templom plébánosa

2. Muhits Sándor levele Glattfelder Gyulához a templom falsíkjaira festendő képekről

Főtisztelendő Titkár Úr!

Mély tisztelettel az alábbi kérelmet terjesztem elő: Alázatosan kérem Öméltóságát, kegyeskedjen megállapítani a fogadalmi templom következő falsíkjaira festendő képek témáit:

Tekintettel arra, hogy a képek kis területűek, a komponálás szempontja miatt csakis egy vagy két figurával kifejezhető témák kívánatosak. Mellőzendő – a templom által stylusa miatt – az olyan témák, amelyek táji perspektívát igényelnek. (Pld. Jefta áldozata) Kegyes hozzájárulás végett bejelentem, hogy a szentély előtti hevederen mint prófétákat Ker. Szt. Jánost és Simeont a gyermek Jézussal fogom festeni. Ugyanis van összesen a négy hevederen 20 oly mező, amelyekbe próféták festendők, viszont laikus tájékozottságommal úgy tudom, hogy csak 18 prófétát tart számon az Ószövetség. Azt hiszem, hogy Ker. Szt. János, valamint Simeon prófétáknak tekinthetők, mindenesetre jobban beilleszthetők ők a prófétasorozatba, mint bármely más ószövetségi szereplő.

Ha azonban Öméltósága e két vakant helyre mást akar festetni, ez esetre kérem Főtisztelendő Urat, kegyeskedjen engem a határozatról pesti címemre értesíteni, (Bpest, IX. Kinizsy u. 31.) mert most éppen ezeket a kartonokat csinálom.

Maradok Főtisztelendő Úr készséges híve:

Szeged, 1930. VII. 22.

Muhits Sándor

festő

3. Márton Ferenc levele Glattfelder püspöknek

Méltóságos Glattfelder Gyula Püspök Úrnak
Szegeden.

Méltóságos Püspök Úr!

Mély tisztelettel jelentem, hogy az apsis mozaiktervei készek. Zsellér úrnak folyó hó 16-án adtam át.

Köszönettel s igaz hálával vagyok Méltóságodnak külön is, hogy szerénységemet hozzásegítette ehhez a feladathoz.

Érzem és tudom, hogy olyan dolgot csináltam, amelyet még e nemben magyar piktor nem kanyarított.

Még egyszer különös hálám s nagyrabecsülésem mellett vagyok Méltóságodnak legalázatosabb szolgálója.

Budapest, 1930. augusztus 22.

Márton Ferenc

Lakás: VII. Damjanich utca 52.

4. Levél Glattfelder Gyula püspöknek a főoltár és a szentély átépítéséről

Ó-Buda

Föld-u. 61.

Méltóságos Uram!

Fájó szívvel úgy látom, le kell mondanom erről a második főoltárról is és művészi álmom a szegedi fogadalmi templom fejedelmi szentélyéről kezd szertefoszlni. Az építészet, ez a szerencsétlen művészet, a kompromisszumok, a megalkuvások művészete és a szegény építész hiába rajzol, hiába tervez – csak azt valósíthatja meg, amihez az építető – a mecénás – megadja a pénzt. Pénz nélkül nincs építészeti alkotás.

Utána jártam a dolognak – legfeljebb 5-6000 Pengővel lehetne csökkenteni az apostol-oltár költségeit, hogy művészi becsben kár ne érje: 80,000 Pengőből az ki nem hozható fehér márványból – csak úgy, ha egyelőre nem csináltatjuk meg mind a tizenkét szobrot, hanem az oldalrészekben levő nyolcz alakot egy későbbi időre hagyjuk. Az oltár azért nem lesz csonka, mert aki nem ösmeri a tervet, nem is nélkülözi ezeket a figurákat. De lehetne úgy is megoldani, hogy a város mint kegyúr vállalja a hiányzó szobrokat, amint vállalja a világító és felszerelési tárgyakat is.

Mindenekelőtt kötelességemnek tartom, hogy egy olcsóbb megoldással is segítsen a kibontakozást, mely olcsóbb tervet és költségvetést legközelebb szándékozom bemutatni.

Ami a tervezői tiszteletdíjat illeti, azt csak a szegediek alkudták le 7,2%-ra, mert úgy a Mérnök és építész egyesület, mint az Iparművészek egyesülete, a Műemlékek Országos Bizottsága és a Kultuszminisztérium maga is 10%-ban állapította meg

a belső berendezések és templomi felszerelések díjazását, ami a jelen esetben csak azért is nem sok, mert már a harmadik tervet dolgoztam fel a szükséges részletrajzokkal együtt, mert csak így sikerült pontos és megbízható költségvetéseket beszereznem. A gipszmodellek ellenőrzése és irányítása egyik legfontosabb teendője a tervezőnek és azért mindenkor felszámíttatik.

Azt szeretném, ha Méltóságod elhinné, hogy művészi becsületem annyira össze van nőve a szegedi fogadalmi templom épületével, hogy még áldozatok árán is mindig azon leszek, hogy ez a templom minél szebb és méltóbb legyen, mert hivatva van, nemcsak Méltóságod és a város, hanem az én nevemet is századokra megörökíteni. Hasznos ember nem épít az Istennek hajlékot – én is mint szegény ember fogok meghalni.

Méltóságod igaz tisztelője

Budapest, 1928. jan. 26.

*Foerk Ernő építész
tanár*

5. Glattfelder Gyula püspök köszönőlevele Foerk Ernőnek

3071/1930.sz.

Méltóságos Foerk Ernő építész-tanár úrnak, Óbuda.

Méltóságos Építész-Tanár Úr!

Köszönettel vettem sorait, hogy a fogadalmi templom munkálatainál érdemeket szerzett művészekkel és iparosokkal elismerésemet közölte. Engedje meg Méltóságod, hogy most Méltóságodhoz, mint a nagy mű tervezőjéhez s a sikeres lebonyolítás mesteréhez forduljak és legteljesebb elismerésemnek adjak kifejezést azért az odaadó szeretetteljes munkáért, melyet hosszú évek során a magyar katolikus egyház büszkeségére szolgáló fogadalmi templomra áldozott. A magasba emelkedő templom a magyar katolicizmus reménységeit, de az alkotó művész lelkének magas röptét és fejlett ízlését is hirdeti s mint főpásztornak jólesik, ezért elismeréssel adóznom. Adja Isten, hogy Méltóságod még sokáig gyönyörködhesék nagy alkotásában s élvezhesse az egész ország elismerését, lehetőleg új nagy művészi feladatok elnyerésében is.

Felhasználom ezt az alkalmat, hogy közöljem miszerint a hercegprímás úr Őeminenciáját felkértem, hívja meg Méltóságodat az egyházművészeti tanács tagjai közé. Meg vagyok győződve, hogy ez eddig csak elnézésből nem történt meg, mivel biztosan emlékszem, hogy Méltóságod neve az eredeti lajstromban benn szerepelt.

Fogadja Méltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Szeged, 1930. évi, december hó 29-én.

GGy

csanádi püspök

6. Foerk Ernő válasza Glattfelder püspökhöz

Ó-Buda

Föld-u. 61.

Kegyelmes Uram!

Hálásan köszönöm azokat a megtisztelő elismerő szavakat, melyekkel Excellenciád a fogadalmi templom tervezése és vezetése körül kifejtett tevékenységemet méltatta.

Ezt az elismerést annál magasabbra értékelem, sőt fölébe helyezem a konvencionális kitüntetéseknek, mivel olyan helyről jön, mely ismerve a templom egész geneziséét, elsősorban hivatott bírálatot mondani munkámról. Ha egyebet nem nyertem volna, ez a levél egymagában kárpótolna minden keserűségért és meg nem érdemelt mellőzésért.

Fogadja Excellenciád mégegyszer hálás köszönetemet baráti jóindulatáért, melyet továbbra is megérdemelni és megtartani legfőbb igyekezetem lesz.

Excellenciád egész hű tisztelője

Bp.

1931. jan. 1.

Foerk Ernő – építész
tanár

7. Meghívó IV. Károly szegedi látogatása alkalmából

Szeged szab. kir. város polgármesterétől
9068/1918 eln. sz.

Méltóságos Püspök Úr!

Apostoli királyunk IV. Károly és hitvese Zita magyar királyné Ő felségeik alattvalói hódolattal előterjesztett kérésünket kegyesen fogadva városunk meglátogatását elhatározni méltóztattak, ahol is fogadják Országrészünk képviselőjét.

Tiszteletünket, ragaszkodásunkat, hálánkat és szeretetünket ez alkalommal őseinktől örökölt hűséggel óhajtván kifejezésre juttatni, teljes bizalommal kérjük Méltóságodat, városunkat megjelenésével szerencsételni és a tisztelgő papságot Ő felsége elé vezetni méltóztassék.

Ő felségeik 1918. október hó 30. napján délelőtt 10 órakor érkeznek a Szeged állomáson és a városháza nagytermében fogadnak délelőtt 11 órakor.

Becsés elhatározását kérjük e hó 20. napjáig közölni, jelezve azt is, vajjon szállásról vagy fogatról gondoskodjunk-e.

A további részleteket közölni fogjuk.

Fogadja Méltóságod igaz nagyrabecsülésünk és őszinte tiszteletünk tolmácsolását.

Kelt Szegeden, 1918. október 5.

A törvényhatóság megbízásából
Somogyi Szilveszter
polgármester

Méltóságos és főtisztelendő
Dr Glattfelder Gyula
Csanád egyházmegyei püspök úrnak
Temesvár

8. Glattfelder Gyula válasza Somogyi Szilveszter polgármesternek

5351

Szeged – királyi látogatás
okt. 18.

Ngs Somogyi Szilveszter dr.
polgármester
Szeged

Köszönettel fogadtam a hó 5-én 9068. sz. a. arról szóló szíves értesítését, hogy Ő Csász. és Ap. Kir. Felsége, valamint felséges hitvese Szeged szab. Kir. Városát legmagasabb látogatásukkal megtisztelik. Ő Felségének legmagasabb személye s a királyi trón iránt tartozó igaz jobbágyi hűségem kifejezésére részt óhajtok venni a felségeknek fogadó ünnepén s ez alkalommal Ő Felsége elé kívánom vezetni papságomat. Minderről azzal van szerencsém Ngodat tiszteletteljesen tudósítani, hogy szállást a Szegedbelvárosi plébánián nyerek és nagy köszönettel fogadom, ha Ngsod szíves lesz ez alkalommal városi fogatot használatomra átengedni.

X/18.

9. Glattfelder Gyula beszédének tervezete IV. Károly király szegedi látogatására

Szeged hű népének örömeiben, melyet Felséged és Felséges hitvesének látogatása vált ki a lelkekből a legelsők közt osztozik e városnak, de az egész csanádi egyházmegyének is papsága, melynek hódolatát s minden megpróbáltatással dacoló törhetetlen ragaszkodását a királytisztelő és szerető magyar szív lelkesedésével tolmácsolom.

Szent egyházunknak, a tekintély iskolájának szellemében szüntelenül törekedtünk e jó magyar népet a hűség és kötelességtudás erényében Felséged trónja legmegbízhatóbb gyámolává nevelni, s hogy lelkipásztori (tevékenységünk) és nevelő munkánk Isten kegyelmének harmatától öntözve a haza javára s Felséged dicsőségére gyümölcsöző volt azt Szeged fiai, a mi buzgó híveink, száz csatában bizonyították, (amint) kik a hitet (úgy) s az abból fakadó hűséget is végig megtartották, s a kötelességteljesítés égi Mesterének kegyelmével szívükben minden feladattal szemben

férfiaknak bizonyultak. Ezreiknek sírja felett gyászol és virraszt papi szívünk, mely a megpróbáltatás e nehéz napjaiban a határtalan áldozat komorságával szemben abban a felemelő tudatban lel vigaszt és (tájékozódást) eligazodást, hogy ennyi hit és áldozatkészség meddő nem maradhat, s az a nép, mely a hűségnek és kötelességtudásnak ily felséges példáját szolgáltatva nem csak a harcban, de még inkább a békében van nagyra (nagyot fog alkotni) hivatva.

S mi ünnepélyes ígéretet teszünk Felséged előtt, hogy amint a harc vihara közben szüntelenül serkentettük kitartásra híveinket, úgy a békében, amelyért egyedül harcoltunk, még fokozottabb buzgósággal fogjuk szívükben a vallási és polgári erényeket ápolni, bennük a hazát és trónt fenntartó lelket erősíteni.

Büszkeséggel telik meg a lelkünk annak tudatára, hogy Felséged hitbuzgósága és egyházas érzése a szívek rejtekében ható folyó, de a közéletet is megszentelő ezen (működésünket) tevékenységünket méltányolja, s mint akiket Felségedhez fűz nem csak a törvény parancsolta hódolat, hanem a lelkeket szent egységbe forrasztó hit (egysége) közössége is, kérjük Felséged atyai és egyházzvédői pártfogását e nehéz időkben viharok tombolása közt kifejtett működésünkhöz (-kel szemben).

Naponkint kérjük az Istent szentmisénkben, erősítse a magyar királyt a magyar egyház hajójának vezetésében. Szüntelen száll fohászkodásunk, hogy hű és boldog népet lásson a nemzet (jóságos) atyja. Imánk kíséri minden léptét a királyi ház s az egész nemzet jóságos anyjának (angyalának) Felséges Asszonyunknak, s miként a közelmúltban a gondjainkra bízott gyermekek ezrei egyesültek az Úr testének vételeiben Felségtek s a nemzet reményével, a trón örökösével, úgy zárjuk mi is imánkba és szívünkbe az egész királyi család törekvéseit és (reményeit) eszményeit s lelkünk soha nem szűnő fohászának visszhangja ajkunk szava: Isten áldd meg a királyt! Kegyelmed árja borítsa a magyar nemzet nagyasszonyát!

10. Glattfelder érsek-püspök levele Serédi hercegprímásnak a pallium viseléssel kapcsolatban

Főmag. és Főtőd. Bíbornok Hgprímás Úr!

Méltóztassék megengedni, hogy ez úton is hálás köszönetet mondjak tegnapi kegyes látogatásáért. Újabb jele ez Eminenciádnak hozzám való kíméletes jóakarátának.

Legyen szabad azonban visszatérve a megbeszélésre tisztelettel megkérdezni, az érsek-püspökök viselnek-e palliumot, mert arra nézve teljesen tájékozatlan vagyok. Ha pedig nem, úgy a legteljesebb bizalommal bátorkodom érdeklődni, hajlandó

volna-e Eminenciád –tekintettel a történetekre s a csanádi egyházmegye előrelátható területi gyarapodására – a csanádi mindenkori püspök számára a pécsi analógiájára a pallium és érseki kereszt elővitele jogát az Apostoli Szentszéknél kezdeményezni.

Hódoló, mély tisztelettel

Bp. 1943. III. 20.

*Gl
érsek-püspök*

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ábrahám István – Zombori István (szerk.): *A szegedi székesegyház*. Szeged, 2001.

Bangha Béla – Artner Edgár: *Római útikalauz*. Budapest, Pázmány Péter Irodalmi Társaság Kiadása, 1934.

Bálint Sándor: *Szeged városa*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1959.

Gróf Bánffy Miklós: *Egy erdélyi gróf emlékiratai. Emlékeimből – Huszonöt év*. Budapest, Helikon Kiadó, 2013.

P. Bíró Ferenc S. J.: *Magyarország Jézus Szíve országa. Az 1915. év január elseje és június 13-ka emlékére*. Budapest, Apostol Nyomda Részv.-Társ., 1915.

Compagnoni, Giordano Monzio: *I giubilei del XX secolo*. In: Mezzadri, Luigi (szerk.): *Giubileo Anni Santi. Storia, significato e devozioni*. Roma, Edizioni San Paolo, 1999. 253–293.

Csávossy Elemér: *Manréza iskolája*. Budapest, Korda R.T. Kiadása, 1941.

Dusha Béla: *Az árvízi fogadalom temploma*. Szeged, Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója, 2005.

Foerk Ernő: *A szegedi Fogadalmi templom építő tervei*. Budapest, „Pátria” Irodalmi Vállalat és Nyomda R.T., 1914.

Glattfelder Gyula: *XIII. Leó s a pápaság világtörténelmi hivatása*. Budapest, Stephaneum Nyomda R.T., 1900.

Glattfelder Gyula: *Felsőbb magyar papnevelő intézet*. 1908.

Glattfelder Gyula: *Szentek és hősök. 1038–1938*. Szeged, Juhász István Könyvnyomdája, 1938.

Hadik András: *Foerk Ernőről és a Magyar Építészeti Múzeumban lévő dokumentum-anyagról. Lapis Angularis II. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből.* OMvH Magyar Építészeti Múzeum, 1998, 11–95.

Hal'ko, Jozef – Komorný, Štefan: *Dóm – a pozsonyi Szent Márton-székesegyház.* Gencsapáti, Szülőföld Könyvkiadó, 2016.

Hegedűs András (szerk.): *Ius coronandi. Koronázási emlékek az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye gyűjteményéből.* Esztergom, 2012.

Horváth Gábor: „*de minden év egyik napján mindég zárva lesz*” *Megjegyzések a szegedi Trianoni kapu szimbolikájához.* In: *Deliberationes*, IV/2. (2011) 100–140.

Horváth Gábor: *A Nemzeti Megújulás napja és szegedi emlékei.* In: *Deliberationes*, VI/2. – VII/1. összevont sz. (2013–2014) 108–115.

Horváth Gábor: *A Szegedi Dóm és a tér fogadalmi szimbolikája. Tér, Művészet, Szellemiség. Konferencia-kötet I. Szegedi Szabadtéri Játékok.* Szeged, 2014. 31–41.

Kertész K. Róbert: *IV. Károly apostoli magyar király koronázásának művészi és műszaki munkái.* Budapest, Hornyánszky Viktor Csász. és Kir. Udvar. Könyvnyomda, 1917.

Kertész K. Róbert: *Rerrich Béla 1881–1932.* In: *Magyar Iparművészet*, XXXV. évf. (1932) 1.

Gróf Klebelsberg Kuno: *A szegedi gondolat.* In: *Magyar Iparművészet*, XXXV. évf. (1932) 2–7.

Lotz Antal: *Glattfelder Gyula a hitszónok és papnevelő.* In: Zombori István (szerk.): *Igazságot – szeretettel. Glattfelder Gyula élete és munkássága.* Budapest – Szeged, 1995. 21–34.

Megyer József: *Séta a szegedi piarista gimnázium körül.* In: *A Kegyesrendiek vezetése alatt álló szegedi városi róm. kat. Dugonics András Gimnázium Évkönyve az 1941/42. iskolai évről az iskola fennállásának 221. esztendejében.* Közzéteszi: Csonka Mihály igazgató. Szeged, 1942. 5–31.

Müller Lajos: *Jézus Szíve tisztelet története.* Budapest, 1944.

Nagy László: „*Katolikus Honvéd*”. *Imakönyv katolikus honvéd, csendőr, rendőr, levante és minden magyar férfi számára.* A Szózatot Dr. Hász István m. kir. tábori püspök írta. Az imakönyvet írta és összeállította: Nagy László m. kir. szászados. Budapest, 1939.

Dr. Paulovits Sándor: *Harmincas honvédek a halálmezőkön.* Kecskemét, 1939.

Pál László: *A bambergi Szent István lovasszobor másolatának restaurálása. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti Tanulmányok. Studia Historica 3.* Szeged, 2000. 471–478.

Pfeiffer, Heinrich: *La Disputa di Raffaello. La pittura eucaristica nelle Stanze del papa Giulio II.* In: Marinelli, Francesco: *Roma eucaristica. Spiritualita. Storia. Arte. Cultura.* Roma, Edizioni Vivere In, 2000. 187–193.

Pongrácz Ester: *Arany korona.* Budapest, 1869.

Rerrich Béla: *A szegedi Fogadalmi templom körüli tér rendezésének I. díjjal kitüntetett pályaterve.* Budapest, 1928.

Rerrich Béla: *A szegedi Nemzeti Emléksarnok.* Szeged, A Szegedi Szemle kiadása, 1930.

Régi-Rerrich Béla: *A szegedi Templomtér.* (Hasonmás-kiadás) Szeged, Press Kontakt, 2002.

Dr. Schmid, Andreas: *Christliche Symbole aus alter und neuer Zeit.* Freiburg im Breisgau, 1909.

Seibert, Jutta: *A keresztény művészet lexikona.* Budapest, Corvina Kiadó, 1994.

Shvoy Kálmán *Titkos Naplója és Emlékirata 1918–1945.* Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Pernecki Mihály. Budapest, Kossuth Kiadó, 1983.

Szőnyi Ottó Dr.: *A szegedi Fogadalmi templom.* In: Magyar Iparművészet, XXXV. évf. (1932) 26–32.

Tomka Miklós – Góják János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok.* Budapest, Szent István Társulat, 2005.

Ujváry Gábor – Vertel Beatrix: *Kultúra nélkül nincs Magyarország.* Budapest, Árgyélus Kiadó, 2014.

Ybl Ervin: *Ohmann Béla művészete.* In: *Szépművészet*, 1942. 231–239.

Vadászi Erzsébet – Zombori István: *A szegedi püspöki palota.* Szeged, Juhász Nyomda, 2005.

Vass József: *Néhány szó Szent Ágostonról.* In: *Napkelet*, 1930. augusztus 1., 8. sz. 720–722.

Wehli Tünde – Zentai Loránd: *Biblia Pauperum és előtte a Vita et passio Christi képei a Szépművészeti Múzeum kódexében.* Budapest, Európa Könyvkiadó, 1988.

Páter Zadravec titkos naplója. Szerkesztette és a bevezetőt írta: Borsányi György. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1967.

Zsódi Viktor: *A szegedi Egyházmegyei Papnevelő Intézet története 1930–1955 között.* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2007/3–4. 69–87.

„Meghalt Mátyás, oda az igazság;
a nép száján gyakran halljuk ezt most is.”
(L'udovít Štúr)

KÄFER ISTVÁN

A BUDAI KIRÁLY IGAZSÁGA¹

Meghalt Mátyás király, oda az igazság. Ez a frazeológiai egység mindmáig él a szlovák nyelvben is. A nemzet viharos története nem tudta ezt a magyar királyt² sem ki-sajátítani, elszlovákosítani, sem kizárni. Annak ellenére, hogy tudnia kellett szlovákul, gyakran időzött a szlovák³ etnikai területen, hogy Nagyszombatban rendbe tette az etnikai viszálykodásokat, hogy közvetve-közvetlenül neki köszönhetjük az 1479. október 25-én kelt szlovák nyelvemléket, mindmáig él a szlovák folklórban, históriás énekekben és a szlovák nemzeti írásbeliség néhány történeti prózájában. És ez a Mátyás igazsága olyan erős, hogy nem lett a hagyományos magyar–szlovák csetepaték tárgya sem a közös szellemi örökség tulajdonjogáért. És megint csak annak ellenére sem, hogy Mátyás a magyar nemzet történetének egyik legnagyobb alakja lett.

Bak Gáspár, Mátyás fekete seregének katonája magyar volt. Jeles katonai szolgálataiért a király szepesi prépostnak nevezte ki. Az egykori katona a bolognai

¹ A pozsonyi *Historická revue* c. folyóirat 2017. májusi számában megjelent írásom fordítása, terminológiai kísérletezéssel.

² A szlovák szövegben a magyar király *uhorský kráľ*. Az utóbbi másfél évszázad szlovák nyelvi gyakorlatában az *uhorský* egyértelmű jelentése: minden magyarországi etnikum tagja, tehát a magyar és a szlovák is. A szlovák nyelvben az etnikai magyart a *Mad'ar* jelenti, ugyanígy az *Uhorsko* az 1920 (1918) előtti, a *Mad'arsko* az ez utáni Magyarországot. A magyar nyelvi gyakorlat az *uhorský* fogalomra legtöbbször a szlovákok számára igen negatív *magyar-t*, jobb esetben a *magyarországi-t* használja. Alternatív megoldásként nem sok sikerrel próbálkoztunk a *Magyarhon*, *magyarhoni* archaizmus használatával, de elképzelhető lenne a szlovák terminus átvétele *uhorszki* formában, hiszen a *szlovák* szó is idegen a magyarban. A megoldás keresése természetesen csak szlovákról magyarra fordítás, illetve szlovák témájú közlésformákban érvényes. A *hungarus* a legkevésbé elfogadható a szlovákok számára.

³ A magyar nyelvben a *szlovák* szó politikai terminus. A szlovák etnikumot a magyar a 20. század első harmadáig *tót-nak* nevezte és a szlovákok is így hívták magukat, ha magyarul kommunikáltak. Mai irodalmi nyelvüket a 19. század derekán foglalták rendszerbe, addig a biblikus csehet és különböző nyelvjárási formákat használtak, de mindezeket *slovenský-nek* nevezeték, a magyarban (és főleg a latinban) pedig sokszor a *slavus* = *szláv-val* keverik. A népnyelv helyes magyar fordítása itt mindenképpen a *tót*. A kérdés részletes tárgyalása: Ábrahám, 2008.

egyetemen tanult, sőt teológiai doktorátust is szerzett, és október 25-én IV. Sixtus pápa pappá szentelte. Hazatért, befejezte Szepeskáptalan templomának építkezéseit. Hét évvel szentelése után, pontosan 1479. október 25-én felszentelte a templomot. Tisztelte a hagyomány méltóságát, és a szentmisében mondott imádságában fejezte ki köszönetét a káptalannak és nyilván a tehetősebb szepesi nemzetségeknek is áldozatkészységükért, anyagi támogatásukért, „*amivel segítettek diákságom során, habár nem tudnék mindenkit külön néven nevezni...*” Hasonlóan köszönte és imádkozott „*mindazokért, akik ezt a szentegyházat ellátták ruhákkal, kelyhekkel, könyvekkel, mindenféle egyéb értékekkel*”. És nem utolsósorban imádkozott „*a világi rendekért, Mátyás magyar [uhorszki] királyunkért*”. Ez a lelkiismeretes főpap feltehetően tudott szlovákul [szlávul], de nem olyan szinten, hogy emlékezetből képes lett volna imádkozni. Ezért egy pergamendarabra leírta, talán leíratta a szöveget. Az írást több helyen javították.⁴

Mátyás király 1486-ban megszabta a bírók sorrendjét a nagyszombati németek és szlovákok között, és 1488-ban „*fidelo nostro Holy de Hradna*” nemesi címet adományozott, és kinevezte városkapitánynak.⁵ Bár az etnikai összefüggésekben abban az időben egyáltalán nem jelentkeztek nemzeti feladatok, Mátyás közelről ismerte egyszerű alattvalóit is, és bizonyára nem latinul társalgott velük. A budai királynak élő kapcsolatai voltak a cseh királysággal is, és a cseh nyelv használatának meghonosodása Magyarországon, a szlovákok irodalmi-liturgikus nyelveként, egészen a XIX. század derekáig nemzetközi különlegesség Közép-Európa nemzeteinek fejlődésében. Bél Mátyás mint pozsonyi szlovák hitszónok a mai fülnek kissé meglepően fogalmazott: „*A szlovák nyelv már akkor meghonosodott Magyarországon [Uhorszkóban], mivel a magyarok 7 vezér alatti bejövetele után ezt használták a Duna-menti szlávok ... Azután amikor Corvin Mátyás leverte a huszitákat, állampolgárságot szerezve sok cseh megtelepedett Magyarországon. A hazai szlovákok nyelvét olyan finomságra és használhatóságra emelték ... hogy megegyezik a cseh nyelv eredeti bájával ... Magyarországon nemcsak a tudós emberek, hanem a mágnások és a főnemesség is sohasem habozott e szlovák-cseh nyelv támogatásával.*”⁶

Ez a nyelv, amint a cseh exulánsok nevezték, a *szlovák vagyis cseh*, érthető volt az egyszerű szlovák [tót] nyelvet beszélőknek is. Szépséges népköltészetében és meséiben alig akad bohemizmus. Egy közismert népballadában Rakovec kovácsának szép lánya volt.

⁴ Pauliny, 1983. 92–95.

⁵ Pöstényi, 1938. 5–9.; Pöstényi, 1943. 2.; Šimončič, 2006. 21–26. Nagyszombat tudós kutatója közli, hogy a város nemzeti nyelvű istentisztelet-igényét Morvaországból érkezett plébánosok látták el, nyilván cseh nyelven. Vö.: Käfer, 2016. 273–275.

⁶ Tibenský, 1965. 69–70.

*Beleszeretett a király maga,
 kereste az utat hozzá.
 Nőnek öltözött, így jutott be a lányhoz
 Amikor meg hajnalodott,
 városszerte az mondatott,
 Anyicska biz nem szűz már,
 vele hált a magyar király.
 És egy esztendő múltán
 karján vitte Jancsikáját.
 És amikor ringatgatta,
 szerelmesen ezt dúdolta:
 haja-buja kicsi fiam,
 Mátyás a te apádurad.*

Kollár népköltési gyűjteményében e dal változata így hangzik:

*Zöld pártám már odavan,
 bár ne adtam volna
 sem Mátyás aranyáért,
 sem a király jószágáért.
 Amit nagyon szerettem,
 arany övem vesztettem,
 Mátyás volt, ki meglelte.
 Mátyás, Mátyás, ne vedd el,
 Sörre adok pénzt neked.
 Jól fog neked ízleni,
 amikor jössz vadászni.⁷*

Mátyás szerette a Királyhegyet. Mindmáig van ott egy nagy szikla, ahol szívesen időzött és ebédelt a király, de majd' minden határ őrzi a nevét. Van ennek nyoma Bél Mátyás és Buhuslav Tablic műveiben is. Bél IV. Béla királyt is emlegeti, de a néphagyományban ennek nincs nyoma. A révészek, az egyszerű emberek bizalmas viszonyban voltak a királlyal, különösen egy szegény kántortanító. Szerényen megvendégelte Mátyást, de nem maradt pénze borra, ezért kabátját adta zálogba a kocsmárosnak. A király ezért bőségesen megajándékozta a tanítót a budavári palotában. Míg a déli szlávok Mátyás hősi tetteit éneklik, a szlovákok intim kapcsolatban vannak vele. Annál is inkább, mivel Mátyás igazságossága közeli rokonságot mutat a Jánosík-hagyománnyal.⁸

⁷ Az idézett ballada: Horák, 1956. 123–125. Saját fordításom, a Kollár-változat is.

⁸ A népmesékről: Komorovský, 1957.

Mátyás az Igazságos és Buda vára, mint a haza szabadságának szimbóluma eleven a szlovák históriás énekekben is. Idézzünk három szakaszt az 1599-ből származó *Egerről és némely vitézekről* c. énekből:

(7) *Megváltozott már a magyar királyság,
mert nincs hatalmunkban a szép Budai vár.*

(8) *Hol van Fejérvár, hol van délen Nándor,
Hol jó védelmezőnk, nagy Hunyadi Mátyás?*

(48) *Uram Isten, engedj szebb időket látnunk,
Magyarhon királyát Budán viszontlátunk.*⁹

A budai király tovább él a szlovák történeti prózában, elsősorban Janko Kalinčiak műveiben, a *Bozkovci* és a *Milkov hrob* c. kisregényében, sőt a kevésbé ismert *Orava* és más prózájában. Idézet a *Bozkovci*-ből: „*Dicső és igazságos király ült Magyarországon trónján. Szent István koronája régi idők óta nem ragyogott méltóbb fejen. Mátyás nagyobb valamennyi eddigi király között, a legnagyobb és a legfényesebb. Hadseregének ereje és tanácsainak bölcsessége a szlovákokból táplálkozott, ennek ellenére nem engedte szembeszállni a szlovákokat a magyarral és a némettel.*” A figyelmes olvasó már természetesen mindenütt felleli a 19. század derekának valóságát amikor a szlovák nemzet kereste az utat egyenjogúságának elismeréséhez az országban. Mint önéletírásában, a *Vlastný životopis*-ban írja: „*A diákság már nemzetiség szerint csoportosult, a magyarnak a szlovákokhoz és fordítva semmi köze sem volt. Eltűnt a fratres és az amici szó. Lőcséről távozóban én természetesen a szlovák oldalhoz csatlakoztam.*”¹⁰

A forradalom előtti években a szlovák szellemi élet hazájának tekintette Magyarországot/Uhorszót, bár tudatában volt, hogy a szlovák nemzet a szlávok nagy családjához tartozik. A szlovák értelmiség akkor elfogadta ezt a sorsot, amint azt Kalinčiak pályatársa, Andrej Sládkovič is kifejezte. Mátyás király az ő költészetének csúcspontján is alkalmas volt, hogy a szlovák nemzet hőse legyen.

A *Gyetvai legény* harmadik része, a *Szalatnai vásár* tanúsítja, hogy a szlovákság tudatosan vállalja a hazáját és történelmét az ország valamennyi nemzetével és egész területével egyetemben.

*Aztán Rozgonyi meséli harcát
Giskrával. Hős történetek,
Bátory és a Barát hatalmát
hallja a maroknyi sereg.*

⁹ Az idézett históriás ének: Brtán, 1978. 119., 123.

¹⁰ A Kalinčiak-idézetek: *Kalinčiak*, 1975. I. 31., II. 337, a magam fordításai.

*Törökkel vívott csatára térnek,
dicsőítik az erdélyi népet
szó szót követ, hallgatni jó.
Egyszerre csak a városba érnek,
eszem-iszom, fütty, tánc, zene, ének,
itt paraszt, ott úr, amott zsidó.*

A király igazságos uralkodó, az egész nép, polgár, paraszt éljenzi. A költő félretette a meggyalázott völgy, az elnyomott szlovák nép keserűségét. Mátyás szeretettel fogadja Martint, megbocsátja neki a sólyom lenyilazását, és hogy Sládkovič a maga mélységében fejezze ki a haza problémáit, valamiféle német veti a fiú szemére, hogyan merészel beszélni a királlyal mint vele egyenlővel:

*Őfelségével így kell beszélned te
faragatlan bitang –
szól a tömegből valami német.*

Ez a Marína teuton irigysége, a szlovák szegénység, Krman Dániel és a szlovák kurucok németellenes világa.

A szinte forradalmi néptribunnak, hősnek ábrázolt Mátyás csak az erős Martinban és a nép fiaiban talál igazi szövetségeseket. Ezért nem árt királyi tekintélyének az a nyakleves sem, amit Elenka, Martin kedvese oszt ki neki. Sládkovič mélyre hatolhatott a szlovák hagyományokba, és a *Gyetvai legény* királya lehet reális, de ugyanakkor a nép képzeletében eszményített alak is, mert eredete a szlovák népi epika forrásából táplálkozik. Ez a népi király jól tudja, hogy

*a múltó gyönyörűség percei
kicsiny viskókban nincsenek,
de a parasztkunyhók boldogságát
a palotákban nem leled.**

A nép szereti, isteníti királyát, aki tudja, hogy a hatalom a nép kezében van. A népnek pedig szabadnak kell lennie, hogy a haza is szabad lehessen. A gyetvai Martin a Fekete-sereg kedvéért sem válik meg a számára a szabadságot jelentő fokosától, a nép életét szimbolizáló viseletétől és gyönyörű, természetes hollófekete hajfonatától. A világért sem bújná a németek furcsa ruhájába, akár a kismesek Kalinčiak *Szentlélekfalva* c. elbeszélésében.

A forradalom után a 19. század hetvenes éveinek közepéig élt a szlovák reménység, hogy létrejöhet az elfogadható megegyezés Magyarország politikusaival a lehetséges nemzeti létezésről. Sládkovič *Szentmártoniáda* c. eposzában Budát és Pestet kiált:

*Utánam, kiváló férfiak! Néhány nap múlva
a haza atyjaihoz megyünk, ahová
a Duna a szlovák vizeket hordja s roppant
bilincsben hallgat fölöttük a tátrai gránit,
népek rajában a büszke Buda és
a magyar fejdíszes szép menyasszony, Pest
örök kézfogójukat ünneplik;
oda visszük el e levelünket
Szent Mártonnak eme testamentumát.**

Közép-Kelet Európa romantikus jövővé válik, a megifjodó öreg kontinens látomásává:

*Fogjunk kezet testvérek, honfitársak!
Ruszin, horvát, szerb, magyar, meg románok!
Fonjuk körül arany és szent köteléssel,
Magyarhon szívárványával a kelyhet,
amit hazának hívunk és amelyben
a szabadság bora csillog, a miénk.*¹¹*

Magyarország nemzeteinek egyenlőségét fejezi ki L'udovít Kubáni *Valgatha* c. elbeszélésében: Valgatha leánya és Hunyadi László házasságával képzelte el a szlovákok egységét a magyarokkal. Idézzük az ország egységének képét: „Székelynek a középet jelölte, amelyben a Hunyadiakhoz hű maradt erdélyi románok a szlovákokkal végtelenül erős, várfal szilárdságú gyalogságot alkottak, Rozgonyinak a hajdúvárosok és a kunok balszárnyát, a magyar nemesek jobbszárnyát azonban Lackó fiának, Kanizsyt mint a pusztai szélvész gyors csokósokkal tartalékolva hagyva ... A cseh gyalogság iszonyú rohama megtört a románok [vlachok, oláhok] sziklaszilárd falán.”¹²

A budai király igazsága napjainkban is él. Az idézett részletek hozzáférhetők és közismereti felhasználásukkal nemzeteink mai közeledését szolgálhatják. Hasonlóképpen tanúsítja ezt Mátyásról a szlovák történettudomány is egy újabb publikációban Magyarország történetéről: „Mátyás királyt a szó szoros értelmében magyar [uhorszki] királynak kell tartani, vagyis olyan ország uralkodójának, amely jóval előtte és később is sok etnikum és nemzetiség otthona és hazája volt, akár magyarokról, szlovákokról, horvátokról, németekről, latinokról, románokról, akár Magyarországon élő zsidókról van szó.”¹³

*Dr. Käfer István
címzetes egyetemi tanár
Gál Ferenc Főiskola Keresztény Művelődéstörténeti Intézet*

¹¹ A Sládkovič-szövegek: Sládkovič, 1957. 429. a magam fordítása.

¹² A Valgatha szövege: Kubáni, 1976. 151–152. a magam fordítása.

¹³ Kónya, 2013. 143.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Brtáň, Rudo: *Historické spevy a piesne*. Bratislava, Tatran, 1978.

Horák, Jiří: *Slovenské ľudové balady*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.

Ján Kalinčiak. Bratislava, Tatran, 1975. 2 kötet

Kubáni, L'udovít: *Valgatha*. Bratislava, 1976.

Sládkovič, Andrej: *Marína, Detvan*. Bratislava, Tatran, 1957.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Ábrahám Barna (szerk.): *Magyar–szlovák terminológiai kérdések. A 2006. június 8-án és december 1-jén Esztergomban rendezett nemzetközi konferenciák anyaga*. Piliscsaba – Esztergom, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Szlavisztika–Közép-Európa Intézet, Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, 2008.

Käfer István: *Pázmány Péter, az „tót náció” lelkipásztora és helye a szlovák nemzet művelődésében*. In: *Magyar Sion*, 10/2. (2016) 273–275.

Komorovksý, Ján: *Kráľ Matej Korvín v ľudovej prozaickej slovesnosti*. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1957.

Kónya, Peter (szerk.): *Dejiny Uhorska 1000–1918*. Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013.

Pauliny, Eugen: *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983.

Pöstényi, Ján: *Slovenský národný život v Trnave*. In: *Kultúra*, 15/8–9. (1943) 1–16.

Pöstényi, Ján: *Z minulosti Trnavy do prevratu (1918)*. Trnava, Spolok Sv. Vojtecha, 1938.

Šimončíč, Jozef: *Peter Pázmaň a Slováci v Trnave*. In: *Fons Tyrnaviensis I.* (2006) 21–26.

Tibenský, Ján: *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1965.

AZ ÚRVACSORA (EUKARISZTIA) KÖZÖSSÉGI LELKISÉGÉNEK JELLEMVONÁSAI NÉHÁNY ÖKUMENIKUS PÉLDÁN KERESZTÜL

ELŐSZÓ

Az utóbbi években egyre többet lehet hallani a protestáns fülnek korábban teljesen idegenül csengő „*spiritualitás*”, vagy magyarosítva „*lelkiség*” kifejezést. Teológiánk korábban szívesebben használta a „*kegyesség*” szót, de a kortárs magyar református és evangélikus irodalmat olvasva az a benyomás támadhat bennünk, mintha a spiritualitás fogalma lassan, de biztosan kiszorítaná a „*kegyesség*” sajátosan protestáns szóhasználatát.

Azonban a két fogalom nem felcserélhető, így nyelvi változás helyett a protestáns teológia gazdagodásának láthatjuk példáját, mégpedig egy olyan fogalomkör befogadásával, amely az egyetemes kereszténység közös kincse, és amely mindezedáig kívül rekedt a hitvallásaink által képzett gátakon.

E dolgozat nem a spiritualitásról szól, hanem annak egy nagyon fontos szegmenséről, mégpedig a liturgiából, közelebről az eukarisztiából vagy úrvacsorából fakadó közösségi lelkiségről. Célja az, hogy a teljesség igénye nélkül példákat soroljon fel a reformátusság – magyarországi szempontból – két legjelentősebb testvéregházának lelki életéből, megmutatva azt, hogy melyek azok a pontok, ahol a már említett közös lelki kincsek gyakorlattá válhatnak.

Annak ellenére, hogy a dolgozatnak nem maga a lelkiség problematikája a témája, mégis az első fejezet a spiritualitás fogalmának általános megközelítéséről szól. E bevezető fejezetre azért van szükség, hogy azok a fogalmak, amelyeket a későbbi fejezetek használnak, megfelelő kontextusba kerüljenek.

A második fejezetben térek rá az úrvacsora lelkiségének, illetve a keresztény közösséggel való kapcsolatának konkrét vizsgálatára. Először a kérdéskör teológiai alapjait érintem, majd pedig bibliai, ógyházi és középkori megjelenéseit vizsgálom.

A harmadik és negyedik fejezetben a római katolikus és evangélikus tapasztalatokból emelek ki néhány példát, amelyekben a közös az, hogy mindegyik egyfajta megújulásnak tekinthető, hiszen a felvilágosodáshoz köthető spirituális kiüresedés nem csak a református egyházakat sújtotta, de megjelent a nyugati tradíció valamennyi felekezetében. E példák, reményeim szerint, segítenek bepillantást nyerni testvérközösségeink lelki életének színességébe, a számunkra is lehetséges alternatívák megismerésére.

SPIRITUALITÁS FOGALMÁNAK ÁLTALÁNOS MEGKÖZELÍTÉSE

A spiritualitás fogalmának meghatározása és szerepe a protestantizmus életében

A spiritualitás kifejezés eredetileg „... a francia dominikánus rendi teológiából ered, a »spiritualité« fogalmából. A katabatikus mozgalom így írja le ezt az alapfogalmát: a Lélek testté lesz, a Lélek életforma lesz, a Lélek tetté lesz. (...) A spiritualitás szó jelentése a 20. században oly mértékben kitágult, hogy ezzel a szóval ma mindent ki lehet fejezni, ugyanakkor semmit sem.”¹

Amikor ugyanazt a kérdést tesszük fel, mint az előbbi idézet szerzője Christian Möller, azaz hogy „mi is a spiritualitás?”, végeredményben hasonló válasza fogunk jutni, mint ő. Azaz mindent nevezhetünk spiritualitásnak, de bizonyos tekintetben minden spiritualitásnak nevezett jelenség leírható valamely más, régebbi kifejezéssel is.

Mi szükség van tehát erre az új fogalomra? A választ nem elméleti módon kell megfogalmazni, hanem a külvilág igényeire tekintettel. Az utóbbi évtizedekben ugyanis gomba módra szaporodnak a spirituális centrumok, könyvek tömege kerül piacra ezt a témakört körüljárva és érintve. Ebben nagy szerep jut a keleti vallások nyugati térnyerésének is, ahol azok vagy megőrzik eredeti üzenetüket, vagy egyfajta szintézisben hoznak elő valami egészen újat. A meghatározás szükségességét tehát az élet hozta.

Manapság kevésbé lehet arról beszélni, hogy „Isten halott”. A vallások visszatérni látszanak saját természetes gyökereikhez, és ezen belül tanúi lehetünk a kereszténység „újraéledésének”, ami az Isten közvetlen, transzcendens tapasztalata iránti szomjúságból és szenvedélyes vágyból ered.

Vallásszociológusok ezt a „spirituális ébredést” a „modern kultúra határozott szubjektív irányba fordulásának” fogalomkörével írják körül, jelezve azt, hogy az eddigi objektív szabályok és kötelességek rendszeréből az egyén immár az önmaga által megélt tapasztalatai alapján kívánja életét berendezni.² A spiritualitás így – vallásoktól függetlenül – a viszonylagos emberi alkotmányok helyett a Forrásra, a transzcendensre való rácsodálkozás kereteit adná meg.

Ebben az összefüggésben a spiritualitásnak van egy kétségtelenül tágabb értelmezése is, amelybe a keresztény spiritualitás is behelyezhető. Ebben a formában a spiritualitás „Az Abszolúthoz való viszony” egésze lenne. Ez természetesen nagyon megfoghatatlan meghatározás.³

Ha a kereszténységben belül keressük a választ, arra, hogy mi a spiritualitás, akkor az Isten–ember viszonyt egy adott – a kereszténységhez kötődő – fogalmi

¹ Möller, 2005. 162.

² Clapsis, 2007. 191.

³ Kocsev, 2006. 273.

készlettel leíró jelenségről beszélhetünk, amely kortól és helyzettől függően változik, hol az Istenre (szent), hol az emberre (odaszentelődés) téve a hangsúlyt.⁴ Mindez azonban csak akkor lesz tipikusan keresztény spiritualitás, ha – *Pásztor János* szavait használva – megtörténik Krisztus halálának és feltámadásának az Ige és a Lélek vezetése alatt való átélése és elfogadása.⁵

Az, hogy ez a fogalom a modern kori teológiai életben leginkább a római katolikus vagy az ortodox közösségekhez kötődött, annak az oka, hogy a protestánsok minden jelenséget a *gondolkodás* és a *cselekvés* lépcsőfokain keresztül kívántak megközelíteni. A katolikus és a keleti tradíció ezzel szemben jól ismerte a *megtapasztalás* vagy *átélés* fogalmát is.⁶

Mindez persze nem azt jelenti, hogy a spiritualitás kizárólag a római katolikus egyház sajátossága volna. Az evangélikus teológia gyökereinél, *Luther* műveiben is megjelenik a gyakorlati spiritualitás, amikor a középkori misztika meditációjának három lépcsőfokát – a *purgatio*-t (megtisztulás), az *illuminatio*-t és az *unio*-t – gondolja tovább a Kis Kátében. Luther itt ezt a három fokozatot a Tízparancsolat tükörként való felhasználásához, a keresztséghez és az úrvacsorához kapcsolja.⁷

A protestáns gyakorlati teológiában, a korábbi évszázadok hallgatása után, *Manfred Seitz* hívta fel a figyelmet a spiritualitás fontosságára a lelkeszi szolgálatban. Az új pasztorális spiritualitás kérdéséhez írott tanulmányában világít rá arra, hogy az utolsó protestáns professzor, aki aszkétikát adott elő, az *Johann Friedrich Flatt* (1759–1821) volt, azaz végeredményben 150 éven keresztül, e példánál maradva, az evangélikus teológiában a tudományos képzés elvált a spirituális formálás folyamatától.

A XX. század nyolcvanas éveitől kezdődően azonban a spiritualitás problémája újra egyre gyakrabban kerül elő a protestáns gyakorlati teológiában.⁸

Bármely református vagy nem református felekezet gyakorlati teológiáját is vizsgáljuk, a teológusok a spiritualitásnak *két alapvető formáját* említik. Az *egyik* egy alapvetően individuális megközelítés, amely az egyén mindennapi életéből indul ki, és gyakorlatilag pszichológiai módszerekkel tárja fel az Istenhez való kötődés meglétét, milyenségét és mélységét.⁹ Ez egyébként jobban megfelel az általános keresztény lelkiérfelfogásnak is.

A *másik* felfogás lényege, hogy a spiritualitás ugyan az egyénnél, az individuumnál kezdődik, de a közösségben bontakozik ki, dolgozik tovább, hatni

⁴ i.m. 274.

⁵ Idézi: i.m. 272.

⁶ i.m. 281.

⁷ Varga, 2006. 99.

⁸ Boross, 2000. 94.

⁹ Kocsev, 2006. 275.

kívánva a társadalomra is.¹⁰ E felfogás más oldalról azt is vallja, hogy a spiritualitásnak bizonyos szintjei – mindezek után – csakis a közösségi dimenzióban érhetők el.

E kettősség *John Zizioulas* vizsgálatai szerint már a korai egyházban is megvolt. Az egyik vonulat azzal a típusú spiritualitással határozható meg, amely az eukarisztiai közösségen alapul, és magában foglalja a közösséget, annak meghatározó, eszkatológikus irányultságával. A másik az a spiritualitás, amely az egyén tapasztalatain alapul, és amely küzd a szenvedélyek ellen, és a morális tökéletesedés felé halad, azaz a lélek és az elme egységét keresi Isten Logoszával. A monasztikus, kontemplatív tradíció tulajdonképp ezt a vonulatot vezette tovább a maga belső, személyes, a Szentlélek által vezetett cselekedeteivel, ami Krisztus egyéni követése felé irányult.¹¹

Ugyanez az egyéni kegyesség jelent meg pl. a pietizmus életében is, ahol szintén azon volt a fő hangsúly, hogy miként lehet Jézus Krisztus tanítását minél inkább befogadni és a hétköznapiak során személyesen megélni.

A következőkben a spiritualitás e két formáját szeretném bemutatni.

Az egyén és azon belül a lelkipásztor spiritualitásának jelentősége

Az egyén – keresztény értelemben vett – spiritualitását jól körülírhatjuk bibliai terminológiával. A páli teológiában a Lélek fogalma (*pneuma*) szemben áll a romlandó hús-testtel (*sarx*), de nem áll szemben a másik, teremtett testre vonatkozó fogalommal, a *soma*-val. Pálnak a lélek az emberi természet azon aspektusa, amely nyitottá tehet valakit Isten Lelke iránt, amíg a „*hús-test*” minden olyat reprezentál, ami ellenáll Isten Szentlelkének. Az ellentét így tulajdonképpen nem a testi és nem-testi között van, hanem a két életmód között.¹²

Az egyén spiritualitását az határozza meg, hogy mennyire képes lelki módon élni, azaz egész emberi természete mennyire nyitott Isten Lelkére.

A keresztények – hitükben a Szentlélek által megerősödve – nem tudnak többé olyan életet élni, amely pusztán természeti és földi horizontokat lát. A hívők többé nem „*pszichikusok*”, hanem „*pneumatikusok*”, legalábbis életvitelükben.¹³

Mindez azonban nem jelenthet valamiféle gnosztikus értelemben való elszakadást a földi élettől. A keresztény ember élete, így spiritualitása is mindig a felebaráttal szemben fogalmazódik meg.¹⁴ Ez különösen a közösségi értelemben vett spiritualitás vizsgálata során válhat világossá.

¹⁰ i.m. 278.

¹¹ *Zizioulas* gondolatait idézi: Clapsis, 2007. 196–197.

¹² Clapsis, 2007. 195.

¹³ i.m. 195.

¹⁴ i.m. 197.

A korábban ismertetett „szubjektív fordulat” fényében könnyen abba a csapdába eshet a keresztény spiritualitás, hogy a kizárólag egyénileg értelmezett lelkiség hirdetésével mindössze az individualizmus egyfajta vallási oldalról történő megerősítését végzi el. Ez mindenképp kerülendő.

Hasznos lehet azonban, ha az egyén spiritualitása a közösség szolgálatába áll. Ebben nagy szerepe lehet egy-egy kisebb-nagyobb közösség lelki vezetője, papja, lelkésze, de akár magasabb szintű vezető, pl. püspök spirituális életének is.

Boross Géza összefoglaló tanulmányában a lelkipásztori spiritualitás négy ismertetőjegyét írja le, amit a spiritualitás hat gyümölcsével egészít ki. Ezek a következők:¹⁵

A lelkészi spiritualitás jellemzői	A spiritualitás gyümölcsei
1. a lelkipásztor imaélete	1. radikális liturgikai revízió
2. a Szentírás rendszeres olvasása	2. homiletikai megújulás
3. a meditáció (beszélgetés Istennel a textus alapján)	3. katechézisünk újragondolása
4. a megszenteltetésért való küzdelem	4. lelkigondozói munkánk formálása
	5. a misszió és a gyülekezetépítés
	6. diakónia megelevenedése

Mindez rávilágít egy nagyon fontos jellemzőre, hogy a lelkipásztor lelkisége döntő jelentőségű a gyülekezet életének minden aspektusára. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a gyülekezet megújulása pusztán egy embertől függne. Dolgozatomban elsősorban a közösségi spiritualitást vizsgálom, amelyben azonban – ahogy utaltam rá – jelentős szerepet játszik a gyülekezet vezetőinek, többek között a lelkipásztor(ok)nak a spiritualitása.

A közösségi spiritualitás ismertetőjegyei

Ahogy szó volt róla, az egyén lelkiségét a Szentlélekre való nyitottsága határozza meg. A Szentlélek ajándékai azonban minden egyes hívőnek megadatnak, akit a Lélek behelyez Krisztus Testébe, azaz az egyházba, amelynek legmagasabb rendű összetartó ereje a szeretet (1Kor 13,13), így kimondható, hogy Isten Szentlelkének áldásai teljességben csak a közösségben élhetők meg.

¹⁵ Boross, 2000. 95–96.

A korai egyházban, ahogyan annak leírását az Újszövetségben megtalálhatjuk, a hívőknek kettős szentségi tapasztalatuk volt. Egyrészt a keresztségben, amely részesedés Krisztus halálában és feltámadásában, valamint az eukarisztiában, amely Krisztus eljövendő királyságának előízét adja.¹⁶

Mindez ma is igaz lehet. A lelkiség „belső” és szemlélődő oldala csak egy aspektus, ami ma sem gyakorolható az egyházi életen kívül. A Lélek a világ egészét újítja meg, az emberi természetnek mind a belső, mind a kifelé irányuló oldalát. Ez a hangsúly nagyon fontos, hiszen a spirituális élet átlépi a belső élet határait, és folytatódik azon kívül is.

Ezt az igazságot meg is lehet fordítani, azt mondva, hogy külső lelki életünk a legfőbb forrása belső életünknek. *Ludwig Wittgenstein* meggyőzően érvel amellett, hogy külső életünk, név szerint testünk, tetteink, szokásaink, közösségiünk és tradícióink, amit ő összefoglalóan „*az élet dolgainak*”, vagy „*életformáknak*” hív, elsődleges forrása mindannak, amit „*belsőnek*” hívunk.¹⁷

A közösségben való forgolódásunk tehát egyáltalán nem függetleníthető belső életünktől, sőt mind a két oldalról felismerhető kölcsönhatás működik belső és külső világunk között. A közösségben megélt spirituális tapasztalatok így első soron a közösség összetartozását erősítik, míg másodsorban kihatással vannak a közösség egyes tagjainak egyéni lelki életére és fejlődésére.

A keresztyén közösségi lelkiség egyik kiemelkedő formája az úrvacsora vagy eukarisztia ünneplése, ami pontosan arra taníthat meg bennünket, hogy miként lehet a közösségi tapasztalat építő az egyén számára. Hosszú évszázadokon át a római katolikus, majd a hitvallások megmerevedése után a protestáns tradíció is elsősorban az egyén épülésére használta ezt a szentséget. A következő fejezetben azt vizsgálom, hogy az úrvacsora a történeti jelenségekkel szemben mégis alapvetően közösségi karakterű.

AZ ÚRVACSORA KÖZÖSSÉGI LELKISÉGÉNEK ELMÉLETI ÉS TÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉSE

Az úrvacsora/eukarisztia szerepe a közösségi spiritualításban

Az úrvacsorának nagyon különleges szerepe van a keresztyén spiritualításban, hiszen ez az Istennel való találkozás egy minősített alkalmá. Különböző módon, de majd az összes keresztyén felekezet vallja, hogy Krisztus valóságosan jelen van az úrvacsora során.

A klasszikus lutheránus forma pl. úgy mondja, hogy Krisztus „*a kenyér alatt, a kenyérral együtt, a kenyérben jelen van*”. Isten, aki rejtve van, de mégis feltárulkozik

¹⁶ Clapsis, 2007. 196.

¹⁷ i.m. 197.

az olvasott és hirdett igében, hasonló módon rejtett és mégis megtalálható a szentség látható igéjében. Ahogyan az evangélium olvasása és hirdetése arra készíti a hallgatót, hogy választ adjon, úgy a szentségi közösségben résztvevő is megszólítva érezheti magát a szent közösség során, hogy megfogalmazza választát az Úr felismerésére és elköteleződjön mellette, ahogyan az megtörténik a negyedik evangélium tetőpontján, az „*én Uram és én Istenem*” tamási hitvallásában.¹⁸

Ez a belső felismerés az úrvacsora lelkiségének a lényege. Az úrvacsora ünneplése tehát nem csak a találkozást teszi lehetővé, de azt is, hogy az Úr betöltsön bennünket. A Fiú útja így folytatódhat bennünk, és missziója általunk.

Amikor az úrvacsora missziói lelkületét vizsgáljuk, gyakorlatilag arról beszélünk, hogy miként látogat meg bennünket Isten a liturgiában. Az úrvacsora ünneplése, ezen belül az az esemény, amikor az egészen közel jött Isten betölt bennünket, az a lélekben megtapasztalt titokzatos pillanat, amikor szolgálatunkhoz erőt nyerünk.

Az úrvacsorai liturgia nem egy üres színházi előadás. Az élő Isten dolgozik titokzatos módon minden szertartásban. Ez minden keresztény közös tapasztalata, felekezeti határoktól függetlenül. Mi az Ő missziójához kapcsolódunk és Ő a mi kalauzunk lesz misszióink során. Ilyen módon folytatjuk az ő munkáit, emlékezve a kereszten bemutatott egyszeri áldozatára.¹⁹

Ám ez az emlékezés nem csak egyszerűen az események újra felidézését jelenti, mert az igehirdetés és a Lelke által jelen levő Úr jelenvalóvá teszi az egykori események erejét is.

A Galatákhöz írott levél egy fontos része (3,1) is erről a belső erőről tesz tanúbizonyságot. A Protestáns Újfordítású Biblia ezt így írja le: „... *akiknek szeme előtt úgy írtuk le Jézus Krisztust, mintha közöttetek feszítették volna meg*”. A Lélek munkája által nem csak emlékezhetünk az eseményekre, de részt is vehetünk bennük újra.²⁰

Ez rendkívül fontos, hiszen ez az az út, amelyen keresztül a liturgia igazi hasznát megérthetjük. Az Egyház feladata, hogy örömmel ünnepelje az Isten megváltó tettének ajándékát, hogy újra és újra részesei lehessünk annak a csodának, amely új reményt adott az egész emberiségnek.²¹

Az út az Úr asztalához azzal a céllal, hogy részesedjünk a szent közösségben, arra a vándorútra reflektál, amellyel az élő Úr felé haladunk. Abban a pillanatban, amikor kinyújtjuk kezünket a kenyér felé, „*igent*” mondunk Jézusra, és ő betölt bennünket.²²

¹⁸ Pfatteicher, 1997. 199.

¹⁹ Bevans – Schroeder, 2004. 35.

²⁰ Dunn, 1993. 152.

²¹ Gutiérrez, 2001. 148.

²² Chilson, 1987. 83.

Ezzel az örömteli ünnepléssel újra meglelhetjük a húsvét erejét. Ahogyan az egész megváltástörténet fordulópontja Krisztus keresztáldozata és feltámadása, úgy a liturgia központja is a kenyér megtörése, valamint az abban való részesedés.

E vacsora által misztikus közösségbe kerülünk Krisztussal, és ő velünk. Ez egy rendkívül bizalmas részesedés, leginkább olyan, mint két szerelmes kapcsolata. *Ad De Keyzer* a spiritualitást úgy érti, mint az átalakulás folyamatát, amelyben az emberi természet Isten formájára alakul át. Ebben a folyamatban az eukarisztia egy „*spirituális modell*”, amely közvetítőként szolgál. Ez által az ember visszafordulhat Isten képére.²³

Az átalakulás célja elsősorban nem a személyes megszabadulás, hanem sokkal inkább az Isten Országa alapjainak megvetése, ami lényegileg közösségi. Éppen ezért azt is lehet mondani, hogy a liturgiában a mi közös jövőnk alapjait tesszük le, majd építünk rá.

Az Apostoli Hitvallás, többek között az eukarisztiára utalva, „*a szentek közösségéről*” beszél, amely az eredeti latinból leginkább szent emberek egyesülésének fordítható, azaz azok elválaszthatatlan közösségének, akik Krisztusban hisznek. E szentség ugyanis, amelyben részesedünk, eggyé tesz Istennel, de eggyé egymással is.²⁴

Így válhat az úrvacsora (eukarisztia) az egység megtapasztalásának szentségévé.

Mindezek után még arra nagyon fontos figyelni, hogy az úrvacsora soha ne lehessen a történelemből, a realitásból való menekülés eszköze. Könnyen fennáll a veszély ugyanis, hogy az Istennel és az embertársal való közösség mély megélése, vagy egész egyszerűen a liturgia szépsége odaköt bennünket a Találkozás helyszínéhez. A közösség nem önmagáért van, hanem a másik emberért.²⁵

Hasonló módon nem lehet kijátszani egymással szemben az egyházban meglévő misztikus és prófétai tradíciót. A misztikus ugyanis az Isten aktív keresésére koncentrál, míg a próféta mindig Isten akaratát szeretné végrehajtani, de ennek ellenére a kettő nem létezhet egymás nélkül, ugyanis Isten megtapasztalásának (az úrvacsorában is) nincs értelme anélkül, hogy végre ne hajtanánk az ő akaratát, de ugyanakkor nem tudunk a nevében megtenni semmit sem, ha előtte nem történt volna meg a minőségi találkozás.²⁶

²³ De Keyzer, 2000. 77.

²⁴ i.m. 200.

²⁵ Clapsis, 2007. 195.

²⁶ i.m. 204.

Méröldkövek az úrvacsora közösségi lelkiségének történetében

Az úrvacsora alapításának legkorábbi és legbővebb leírását Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levelében, a 11, 23–26-ban találjuk meg. Az úrvacsora felidézésének célja Pálnál a *koinonia* megteremtése, amelyet a korinthusiak bűnös, egymásra nem figyelő magatartásukkal súlyosan megsértettek. A helyes úrvacsora azonban igazabb közösséghez vezethet.

Az, hogy az úrvacsora eredeti jelentése a sakramentális *communio*, az 1Kor 10,16-ból is kiderül: „Az áldás pohara, amelyet megáldunk, nem a Krisztus vérével való közösségünk-e? A kenyér, amelyet megtörünk, nem a Krisztus testével való közösségünk-e?”

E szónoki kérdéseket a 17. v. így erősíti meg: „Mert egy a kenyér, egy test vagyunk mindannyian, akik az egy kenyérből részesedünk”, azaz a sakramentális *communio* a résztvevőket egy testté kapcsolja össze, amely Krisztus testét jelenti. Az ünneplő gyülekezet egységének csak akkor alapja a kenyér egysége, ha az a kenyér (ahogy a 16. v. ki is mondja) Krisztus teste.²⁷

Így teremtődik meg a *koinonia*, amelynek az emberi közösség jelentésén túl mélyebb értelme is van. Pál akkor használta ezt a szót, amikor Jeruzsálem számára gyűjtött adományt, tehát amikor a közösséget valami szent cél kötötte össze (2Kor 8,34; 9,13). Ilyen módon a *koinonia*, ahogyan az imént szó volt róla, a hívők közösségét is jelenti Krisztussal (1Kor 10,16), de egyúttal az Atyával való egységet is (1Ján 1,6). A testvériség bázisa tehát a teljes harmónia a Szentháromság személyeivel.²⁸

Az úrvacsora közösségi természetét a második és harmadik keresztény nemzedékben is egyértelmű. Pl. *Antiochiai Ignác* a filadelfiaiakhoz írt levelében a kehely *koinonia*-teremtő funkciójára mutat rá.

„Arra törekedjétek, hogy eukharisziátok egy legyen. Egy ugyanis a mi Urunk Jézus Krisztus teste, és egy a kehely az ő vérének egységére, egy az áldozati oltár, ahogyan egy a püspök a presbitériummal és a diakónusokkal, hogy Isten szerint cselekedjétek, amit cselekedtek”. (AntIg Fil IV. rész)²⁹

Az úrvacsora *Ignác*nál nem csak hogy szinte azonos a helyi egyházzal, de szinte „teremti” is az egyházat, túl egységesítő szerepén. Ez közvetlenül is rámutat az úrvacsora közösségépítő természetére.³⁰

Az ókeresztény talajon kialakuló, majd meggyökeresedő görög liturgiában szintén jó példáját láthatjuk a szoros kapcsolatnak. A sokszor használt „*Ta Hagia*” (szentek) kifejezés eredeti értelmében az eukarisztiára utal. Következésképpen a „szentek közössége” elsősorban az eukarisztián keresztül, a benne való részesedés közösségét

²⁷ Bultmann, 1998. 129.

²⁸ Gutiérrez, 2001. 150.

²⁹ Vanyó, 1988. 3:152.

³⁰ Vanyó, 1998. 101.

jelenti, azaz a hívek egységét Krisztus testében és vérében. Így válik az eukarisztia az egység jelképévé és fenntartójává.³¹

Ugyanezt tapasztalhatjuk a nyugati tradícióban is, nagyon fontos azonban kiemelni, hogy a IX. századtól kezdődően, de különösen a XIII. századtól jelentős hangsúlybeli eltolódás következett be a misegyakorlatban. A papság számának növekedésével növekedett a misék száma is, amelyeket a papok egyre inkább közösség nélkül végeztek el. Az 1227-es Trieri Zsinatnak pl. határozatot kellett hoznia arra nézve, hogy a papok ne misézhessenek úgy, hogy valaki ne mondja a liturgiában előírt válaszokat. Ebben az időben szaporodott meg az oltárok száma is a templomokban, hiszen a nagyobb számú mise több oltárt igényelt. Szintén általánossá vált az ének nélküli mise, ami az első tizenegy században elképzelhetetlen lett volna. Mindezek a jelenségek egyértelműen a közösségi dimenzió háttérbe szorulását jelzik.

Annak ellenére tehát, hogy gyakorlatilag minden nap minden órájában végeztek miseáldozatokat, a hívek többé nem voltak részesei a szertartásnak. Maga a szentség is valami megközelíthetetlen, titokzatos szimbólummá lett, amely egyre inkább a beavatottak sajátjává vált. Ezért hozta azután az 1215-ös, IV. Lateráni Zsinat azt az azóta is érvényben lévő határozatot, hogy a hívőknek évente legalább egyszer, mégpedig húsvétkor, kötelező az oltárhoz járulniuk. A mai római katolikus hitgyakorlat – nagyon helyesen – azt hangsúlyozza, hogy ez a minimum, de a XIII. század realitásában ez sokkal inkább a maximumot jelentette. A nagy többség egynél többször valóban nem jutott el eukarisztiai szertartásra.³²

Bár természetesen léteztek a középkor során is olyan spirituális megújulási mozgalmak, amelyek a közösségi lelkiség megelevenítését tűzték ki célul, de az általános valóság egészen a reformációig, illetve a XVI. századi római katolikus megújulásig ez maradt.

A protestáns felekezetek új lapot nyitottak a közösségi lelkiség történetében, ám mind az ő gyakorlatukat, mind a barokk idején fellángoló római katolikus lelkiiséget elfojtotta a felvilágosodás szellemi áramlata.

RÓMAI KATOLIKUS TAPASZTALATOK

Ahogy az előző fejezet történeti összefoglalójában is láthattuk, az úrvacsorában rendkívül fontos szerepet kapott a közösségi dimenzió egészen az őskeresztény kortól. Ezt a később háttérbe szorult természetes kapcsolatrendszert a római katolikus egyházon belül, a XIX. században, a romantikával elinduló liturgikus mozgalom, majd hivatalos formában a II. Vatikáni Zsinat domborította ki újra. A ma virágzó megújulási mozgalmak szellemi gyökerei egészen eddig a korig nyúlnak vissza.

³¹ Béky, 2007. 25.

³² Senn, 1997. 222–223.

A közösség felértékelődése az eukarisztia teológiájában a liturgikus mozgalomban és a II. Vatikáni Zsinat után

Ennek a dolgozatnak nem témája a liturgikus mozgalom történetének bemutatása, így itt csak felsorolnám azokat a legfontosabb kezdeményezéseket, amelyek így vagy úgy szerepet kaptak a római katolikus liturgia jelenkori formájának kialakulásában.

Rögtön a francia forradalom és konkrétan Napóleon bukása után virágzott fel az ún. ultramontán mozgalom, ami a pápaság megerősödését hozta a nemzeti egyházakkal szemben. E mozgalom egyik célja a szerzetesi rendházak újraalapítása volt, ami pl. bencés rendház esetében elképzelhetetlen volt a napszakok liturgiájának, a kórusi szolgálatnak vagy éppen a gregorián dallamvilágnak a helyreállítása nélkül. Ennek elméletét és gyakorlatát dolgozta ki *Dom Prosper Guéranger*, a Solemnes-i rendház apátja. Ezzel gyakorlatilag a liturgikus mozgalom elindítójává vált.³³

Amíg a Solemnes-i mozgalom elsősorban a középkori rituálék újra megismerésén és megismertetésén fáradozott, addig a modern liturgikus mozgalom a liturgia közösségi karakterének feltárását végezte el.³⁴ Ez adott azután új lendületet az eukarisztia mint a legfontosabb liturgikus esemény közösségi dimenzióinak kitárulásához is.

A modern liturgikus mozgalom kezdete leginkább az 1911-ben megtartott liturgikus héthez köthető, amelyet a leuveni Mont-César (Kaizersberg) apátságban tartottak. Ez, valamint több más belgiumi apátság, illetve hozzájuk kötődve a Rajna-vidéki Maria Laach apátság vált a liturgikus mozgalom központjává.³⁵ Az itt működő apát, *Odo Casel* fogalmazta meg a modern liturgikus mozgalom egyik legfontosabb elméletét, a misztérium-teológiát, amely a hívek liturgián való részvételére is fontos hangsúlyt helyez, bár ő maga egy sokkal passzívabb jelenlétet javasol, mint ami a liturgikus mozgalom egészére jellemző. E részvétel egy mélyebb, belső kapcsolódás a misztériumhoz, amely mindenképpen minőségében teszi mássá a közösség és a jelen lévő Isten kapcsolatát.³⁶

A XX. század során végzett szerteágazó liturgikai munka eredményeképp az 1962. október 11-én megnyílt II. Vatikáni Zsinat elé egy nagyon jól átgondolt anyag kerülhetett. Nem véletlen, hogy az összes dekrétum közül elsőként, 1962. november 13-án fogadták el a Szent Liturgiáról szóló konstitúciót a zsinati atyák.

³³ i.m. 572.

³⁴ i.m. 612.

³⁵ Uo.

³⁶ i.m. 619.

E dokumentum a legjobb összefoglalása annak, amit a liturgikus mozgalom ötven év alatt az asztalra tett.³⁷

Mivel a Konstitúció nem egyszerűen egy pásztori levél, hanem egy törvényerejű dokumentum az egyház legmagasabb szintű testületétől, ezért óriási jelentősége van, hogy rögtön a szöveg elején úgy kerül bemutatásra a liturgia mint az a szertartás, ami „*minden ember teljes és aktív részvételével*” történik (I. 14.). A liturgikus megújulás egyik legkövetkezetesebb cselekedete, hogy a hívek aktív részvételének kihangsúlyozására újra és újra sor kerül.³⁸

A katolikus megújulási mozgalmak tapasztalatai

A második világháború után, de különösen a II. Vatikáni Zsinat idejét követően a római katolikus egyházban sorra, egymás után alakultak meg a különböző, alulról induló megújulási közösségek (pl. Karizmatikus Megújulás, Neokatekumenátus, Közösség és Felszabadítás etc.). E közösségek különböző szociológiai és eszmei háttérrel indultak, de végeredményben közösek voltak abban, hogy valamiféleképp választ szerettek volna adni az egyre gyorsabban változó világ kérdéseire a látszólag változatlan egyházban.

E mozgalmak majd mindegyikére erősen jellemző a közösség újradefiniálása és annak hangsúlyos megélése. Nem véletlen tehát, hogy amikor az eukarisztia közösségi lelkiségéről beszélünk, érdemes egy kicsit a megújulási mozgalmaknál is elidőzni, hiszen itt olyan tapasztalatokra lelhetünk, amelyek különösen fontosak lehetnek témánk szempontjából.³⁹

A két, példaként választott mozgalom a Taizé és a Fokolár lelkiség. Az első a szó szoros értelmében nem tekinthető római katolikus megújulási mozgalomnak, hiszen mind alapítója, mind pedig tagjai közül nagyon sokan protestáns származásúak. Mégis az a lelki örökség, amit Taizé képvisel, az a lelkesedés, amellyel a római katolikus egyházon belül a taizéi ökumenikus közösségre tekintenek, illetve azok az egyházsociológiai jellegzetességek, melyekkel e közösség bír, egy csoportba helyezi a többi katolikus megújulási mozgalommal.

A Fokolár egy jellegzetesen római katolikus kezdeményezés, ám története során – mintegy felismerve az idők jeleit – az általa oly következetesen gyakorolt „*legyetek mindnyájan egyek*” (Jn 17,21) gondolatát kiterjesztették a nem római katolikus keresztényekre, sőt más vallások képviselőire is. Mindez a Fokolár mozgalmat a vallásközi párbeszéd egyik legfontosabb tagjává emelte. Mindezek mellett, pontosan alapigéje miatt, a közösségi lelkiség megélésében is rengeteg tapasztalata van.

³⁷ i.m. 629.

³⁸ i.m. 630.

³⁹ Melloni, 2003. 16.

Az imádság, a zene és az eukarisztia Taizében

A Taizéi közösség jelenlegi formájában 1949-ben alakult meg laikus, szerzetesi fogalmat tévő „testvérekből”. Alapítója a svájci, protestáns családból származó Roger Schutz. A közösség a kezdetektől fogva erős hangsúlyt helyezett a közösség megélésére és gyakorlására.⁴⁰

Taizé liturgiája nem köthető egyik egyház hivatalos istentiszteleti rendjéhez sem, azonban beépíti az Igére helyezett protestáns, az eukarisztiára helyezett római katolikus és az Isten jelenlétére helyezett ortodox hangsúlyt.

Az imarend tartalmaz napi rendszerességgel egy reggeli, egy déli és egy esti imát. A reggeli ima együtt járhat a szent közösséggel is. Eukarisztiai szertartás – ezen felül – egyszer, vasárnap van. Ennek struktúrája hasonló a római rítushoz. Péntekenként a Kereszt körül szervezik meg az imádságot, a nagypéntek emlékére.⁴¹

A taizéi lelkiség nagyon fontos célkitűzése, hogy láthatóvá tegye a keresztény egységet. Ebben a gondolatában teljesen belesimul a II. Vatikáni Zsinat és a megújulási mozgalmak által képviselt álláspontba.

Erről az egységről így ír Roger testvér:

„Taizében és a különböző találkozókon felfedezhetjük azt, hogy a közösségi ima és ének hozzá tud járulni ahhoz, hogy a fiatalok eljussanak oda, hogy az Isten iránti vágyódás felbuzogjon bennük, és hogy egyúttal belépjenek a szemlélődő várakozás mélységeibe.

Semmi sem vezet jobban közösséghez az élő Istennel, mint a meditatív közös imádság együtt – és ez a legfontosabb – az énekléssel, ami soha nem ér véget és folytatódik minden egyes résztvevő szívében, amikor újra egyedül lesz. Amikor az Isten misztériuma megfoghatóvá válik a szimbólumok egyszerű szépsége által, amikor az nincs elnyomva túlságosan sok szóval, akkor a másokkal együtt, nem monoton és unalmas módon, mondott imádság mennyei örömet ébreszt közöttünk, itt a földön.”⁴²

E közösség megteremtésének eszköze Taizében hangsúlyosan is a zene. Természetesen más közösségekben is nagyon régen felismert igazság, hogy az egyház által képviselt tanok átadásában nagyon fontos szerepet játszik a zene, de Taizében a lelkiség elképzelhetetlen zene nélkül, és a szertartások – az eukarisztia ünneplése is – olyan szinten összekapcsolódott a dalokkal, hogy azt mondhatjuk, itt a zene mint rituális szimbólum az egyház ön-kifejezésének aktív ügynökévé vált.⁴³

A zene a közösség azon tapasztalatát testesíti meg, hogy az összegyülekezés fizikai és pszichológiai értelemben is egységet és harmóniát ad. Nem csak egyszerűen a hallás és a látás érzékein keresztül, de az intellektuális és érzelmi csatornákon

⁴⁰ Kubicki, 1999. 43–44.

⁴¹ i.m. 46.

⁴² Roger testvér, 2006. 61.

⁴³ i.m. 169.

át hat, és az egész test átveszi a zen ritmusát és harmóniáját. A zene tehát úgy jelenik meg, mint a közösség egyfajta megtestesült tapasztalata.⁴⁴

Taizében tehát tipikusan annak példáját láthatjuk, hogy a közösségi spiritualitás hogyan tud hatni az egyén lelkiségére. Taizé a monasztikus tradíciók letéteményese, ezért elsőrendű célként az Istennel való személyes kapcsolat megteremtését tűzi ki. Ezt azonban úgy teszi, hogy abban nem vész el a közösségi dimenzió sem.

Az eukarisztia Taizében a hetente ismétlődő üdvtörténeti körben kapja meg rangját. Bár az egész hét egy folyamatos, vég nélküli imádság, amelynek egyaránt esszenciális része az Ige, a zene és a csend, mégis az egyes napokon ábrázolódnak, és ezzel élővé válnak, Krisztus passiójának állomásai. Amíg a pénteki, kereszt melletti imádság a nagypéntek mélységeibe viszi el az imádkozót, addig a vasárnapi eukarisztiai közösség a húsvét örömébe emeli.

A társadalomban megélt közösség: a Fokolár lelkiség és az eukarisztia

A Fokolár lelkiséget Chiara Lubich alapította Trento-ban a második világháború bombázásai alatt. Chiara és társai a megpróbáltatások alatt a „*Legyetek mindnyájan egy*” (Jn 17,21) igéjének fényében kezdték az életüket élni, megtapasztalva ez által az egységet egymással és a szenvedő környezettel. A mozgalom nevét a kis közösségeiről kapta, amelyek családi tűzhelyhez (olaszul *focolare*) hasonlók.

Életük szerves része a Szentírás olvasása és annak egzisztenciális magyarázata. Nagyon erősen gyakorolják a tanúságtételt, egymás erősítésére elmondják azokat az eseteket, ahogyan módjuk volt Istent szolgálni. A mozgalom az egész világon elterjedt, Magyarországon is nagyon erős jelenléte van, különösen ökumenikus körökben.⁴⁵

Jesús Castellano a lelkiségi teológia ismert professzora a Fokolár lelkiségről értekezve kihangsúlyozza, hogy az eddigi keresztény lelkiségi irányzatok zömében individuális jellegűek voltak, és arra a felismerésre épültek, hogy „*Jézus bennünk van*”. Azután így folytatja:

„*Létezik azonban egy közösségi, egyházas lelkiség. (...) Ezt a lelkiséget általában időszerűnek tartják, az egyház újrafelfedezésének századában korunk lelki áramlatának nevezik. A »többség«, amit a (Fokolár) mozgalom a közösségi lelkiséggel hozzászól ehhez, az, hogy elméletileg és gyakorlatilag is »misztikus testben« látja és valósítja meg a közösséget, az egyházi életet. Ebben jelen van a személyes ajándékozás kölcsönössége és az eggyé válás dimenziója is. Amikor néhány mai szerzőnél megjelenik egy-egy megsejtés a teológia és a lelkiség e szintjéről, akkor sem javasol módszert arra, hogy ez konkrétan megtapasztalható lehessen, hogy életstílussá váljon, mint a Fokoláre Mozgalomban a legegyszerűbb dolgoktól, pl. attól kezdve, hogy*

⁴⁴ i.m. 164.

⁴⁵ Söveges, 2007. 299.

»magunk között tartjuk Jézust« – *ami a maximum és a minimum is egyben –*, egészen *a legnagyobb odaadást kívánó szintig.*²⁴⁶

Mindez tehát azt jelenti, hogy a Fokolár Mozgalom a lelkeségi élet egy új szintjét jelenti, amely pontosan megfelel a közösségi lelkeség elméleti kritériumainak. Az, hogy ez a gyakorlatban is működik, arra kiváló példa az a számtalan kezdeményezés és az a sokszínű jelenlét, amellyel a Mozgalom az ökumené világában megjelenik.

A Lelkeségben az eukarisztiának is kiemelt helye van. Chiara Lubich ezt írja:

„Lehet úgy tekinteni az eukarisztiát – és sok keresztény valóban így látja –, mint egyszerű eledelt, mely lelkiünket táplálja, és ezért jó, ha évente legalább egyszer, illetve ünnep- és vasárnapon, vagy minden vasárnap magunkhoz vesszük. Ő a mi Urunk, aki személyesen jön el hozzánk. Őt imádjuk, Őhöz imádkozunk. De a mozgalomban azt is láttuk, és látjuk benne, hogy Ő az, aki létrehozza az egységet. És ebben áll a »többlet«.

Az eukarisztia ajándéka az a kegyelem, amelyet megkaphatunk, ha éljük az új parancsolatot. Az eukarisztia ajándéka az egység, Jézus jelenlétének megtapasztalása magunk között. (...)

*Az egység az eukarisztia által éri el teljességét. Az egységet csak az eukarisztia révén élhetjük meg teljesen, mely nemcsak a szeretetben egyesít bennünket, hanem egy test, egy vér leszünk Krisztussal és egymással.*²⁴⁷

Ez tehát azt jelenti, hogy ha a Fokolár lelkeségen keresztül tekintünk az eukarisztiára, akkor feltárul egy újabb dimenzió, amely nem más, mint az egység megvalósulásának legmagasabb szintű eszköze. Ha pedig tudjuk azt, hogy ez a megújulási mozgalom elsősorban a társadalomba szeretné beleélni az evangéliumot, akkor láthatjuk azt is, hogy az eukarisztia közösségi dimenziójának közvetlen hatása van a környezet életére is.

EVANGÉLIKUS TAPASZTALATOK

Az úrvacsora, valamint a közösség viszonya az evangélikus szentségban és liturgikában

Az úrvacsora és a közösség evangélikus megközelítése kérdésének vizsgálatát értelemszerűen *Luther* munkásságánál kell kezdenünk. Eltekintve most *Luther* úrvacsoratana dogmatikai jellemzőinek ismertetésétől, fordítsuk figyelmünket az úrvacsorához kötődő ekkleziológiájára, amely a fiatal *Luther*, azaz a korai reformátor munkásságában különösen hangsúlyos. Az egyik legjobb összefoglalása ennek a reformátor „*Krisztus valóságos szent testének sacramentumáról*” szóló *sermo*-ja, amely 1519-ben látott napvilágot.

⁴⁶ Idézi: Lubich, 2003. 14–15.

⁴⁷ i.m. 53–54.

E műben különös hangsúlyt kap az úrvacsora és a közösség kapcsolata. Így ír: „Ez a közösség abban áll, hogy Krisztusnak és szentjeinek minden lelki javában részesül, s ezeket velük együtt birtokolja az, aki ezt a szentséget veszi, viszont minden szenvedés és bűn is velük közössé válik. Ekképpen a szeretet szeretetet ébreszt és eggyé tesz.”⁴⁸

Gondolatait ugyanebben a *sermo*-ban a következőképp illusztrálja:

„Ennek a közösségnek a jelzésére Isten ennek a szentségnek minden tekintetben megfelelő jegyeket rendelt, amelyek már formájukkal is erre a közösségre ösztökélnek és indítanak. Mert amiképpen a kenyér sok összezúzott búzaszeméből készül, s ekképpen a sok búzaszem teste az egy kenyér testévé válik, amelyekben az egyes búzaszemek elvesztvén a saját alakjukat, a bor és ital közös testévé válnak, – ugyanúgy lesz velünk is, ha ezzel a szentséggel helyesen élünk. Krisztus minden szentjével együtt szereteténél fogva, magára veszi a mi alakunkat, velünk együtt küzd a bűn, a halál és minden baj ellen: mi pedig az ő szeretetétől felgyulladva őhöz formálódunk, az ő igazságára, életére és üdvösségére hagyatkozunk, s ekképpen az ő javaival és a mi bajainkkal való közösség révén egy tésztává (kaláccsá), egy kenyérré, egy testté, egy itallá leszünk, úgy, hogy minden közössé lesz.”⁴⁹

Az úrvacsora e közösségcentrikus felfogása *Luther* későbbi munkásságában is megmaradt, és gyakorlatban is megjelent különböző reform-liturgiáiban. Így történt az 1526-ban papírra vetett német misében is.

A *Deutsche Messe* igei részében még megtartotta a középkori miseformát, a változtatás csupán annyi volt, hogy szóhasználatában evangéliumivá tette. Az istentisztelet második felében azonban sok mindent átrendezett. Nemcsak összevont és áthelyezett bizonyos részeket, hanem új összefüggésbe állította a liturgia elemeit. A reformáció koráig az úrvacsorai liturgia központi része az offertórium és a nagy hálaadó imádság volt. *Luther* elképzelésében és gyakorlatában ennek a helyére a gyülekezet kommuniója lépett, azaz az úrvacsorai közösség. Ebben is megfigyelhető a reformátor gyülekezetközponitú gondolkodása: a pap nem kiemelt személy, aki gyülekezet nélkül is „elvégezheti” a liturgiát, hanem szolga, Krisztus szolgálója, akit arra rendeltek, hogy az evangéliumot hirdesse, és a szentséget Krisztus rendelése szerint adja.

A közösségközponitú gondolkodás az ortodoxia korán át a felvilágosodás idejéig egyre inkább háttérbe szorult, komoly félreértés azonban az a széles körben elterjedt nézet, hogy az ortodoxia korában a liturgikus és ezen belül a szentségi élet visszaszorult volna. *Senn* számol be arról, hogy *J. S. Bach* korában (1723–1750) Lipcsében – amely az ortodoxia egyik fellegvára volt – a Szent Miklós és Szent Tamás templomokban a szent közösségben résztvevők száma 14 000 és 18 000 közé volt tehető. Ez a szám azután 1815-re 3000 alá csökkent, és akkor már nem volt

⁴⁸ Luther, 2004. 33.

⁴⁹ i.m. 38.

meglepő az, hogy az úrvacsorai közösséget a belső szentélyben tartották meg azoknak, akik előre regisztráltatták magukat.⁵⁰

Az persze – bizonyos szubjektív szempontok alapján – igaz, hogy a lutheránus ortodoxia liturgiája túlságosan is „sterilen” és „hidegen” működött. Ezzel szemben a pietizmus, legalábbis a liturgikus élet területén, nem adott olyan programot, amely helyettesítette volna az ortodox gyakorlatot. A pietizmus sokkal inkább a személyes hitbéli érettséget hangsúlyozta, és kevésbé volt hangsúlyos az istentiszteleten megélt közösségi élmény. Amiben a pietizmus viszont kétségtelenül maradandót alkotott, és ezzel gyakorlatilag máig ható impulzusokat adott, hogy a korábban objektíven megfogalmazott imák és dalszövegek helyébe étellel teli, őszinte, szívből jövő fohászokat helyezett.⁵¹

Ahogy szó esett róla, a felvilágosodás korában a szent közösségben résztvevők száma erősen visszaesett, főként azért, mert a lelkészek nem hangsúlyozták eléggé ennek fontosságát. Általános gyakorlattá vált, hogy az úrvacsorai közösség kikerült a fő gyülekezeti eseményből, és csak egyéni lelki szükségletek esetén tartották meg. Az egyéni bűnbánat mint a közösség előkészítése teljesen eltűnt.⁵²

A felvilágosodás éveit követően az evangélikus egyházban is hasonló spirituális ébredésnek és ezzel kapcsolatban liturgikus megújulásnak lehetünk tanúi, akárcsak a római katolikus egyházban.

Az első jelentős lépést ezen a téren III. Frigyes-Vilmos porosz császár tette, aki Luther reformációjának 300. évfordulójára egy közös evangélikus–református liturgiát jelentetett meg, ami azonban konfesszionális ellenállás miatt nem ment át a gyakorlatba. Németországban azután több teológus (*Loehe, Schaff, Schmucker* etc.) munkásságán keresztül a spirituális–liturgikus megújulás egyfajta lutheránus hitvallási mozgalomban öltött testet. Ugyanez az Egyesült Államokban még markánsabban jelent meg, míg Skandináviában a népi vallásosság megújulását tapasztalhatjuk.⁵³

Az evangélikus úrvacsorai lelkiség a XX. században egyrészt a tiszta lutheri tradícióhoz való visszatérést hangsúlyozta (pl. *Sevice Book and Hymnal* az Egyesült Államokban, 1962), amely gátat vetett a különböző módon hagyományozott, nem-kanonikus, népi vallásosságnak, másrészt a XX. század második felében fel erősödtek az ökumenikus törekvések, amelyek nyomán elsősorban a liturgiák formájában történt számos közeledés (pl. *Lutheran Book of Worship*, 1978).⁵⁴

Témánk szempontjából a legfontosabb, hogy mindezek a változások egyértelműen a közösség szerepének felértékelődését hozták. *Senn* így fogalmaz:

⁵⁰ Senn, 1997. 501.

⁵¹ i.m. 498.

⁵² i.m. 542.

⁵³ i.m. 580–582.

⁵⁴ Senn, 1986. 26.

„A liturgikus lelkiség... egyértelműen hordozza azt a lehetőséget, hogy az evangélikusok hittal megtapasztalják Isten kegyelmét, és hálaáldozattal, imában való hálaadással, zenével és énekléssel válaszoljanak rá. A lutheránusok a kegyelem által gazdagodtak istentiszteletükben, annak érdekében, hogy hitüket munkába állíthassák a mindennapi élet során. A liturgia formáló ereje lehetett egy igazi laikus spiritualitásnak, amely szintén Luther egyik fő hozzájárulásának tekinthető a protestáns spiritualításban.”⁵⁵

Az evangélikus úrvacsorai spiritualitás ma

Az evangélikus egyházakban valóságos liturgiai reneszánsz van mostanság. Ennek csak részben oka a spiritualitás felé mutatott általános érdeklődés. Sok tekintetben az evangélikus egyház ökumenikus nyitottsága hoz nagyon szép példákat a gazdagodásra. Nem szabad elfeledkezni az Európában történt történelmi jelentőségű egyesületekről sem (pl. Németország, vagy Hollandia), amely egyértelműen teret nyitott az evangélikus spiritualitás előtt.

Sorra jelennek meg a spiritualitással és liturgikával kapcsolatos könyvek és tanulmányok. E tanulmányok nem csak egyszerűen részei „az általános spirituális ébredésnek”, amelyről már szó volt korábban, és amely egyfajta válasz a Felvilágosodás okozta kiüresedésre, de ugyanakkor mai protestáns, spiritualitással foglalkozó teológusoknak az evangélikus hagyományok számára is élő üzenetük van. Ez sok tekintetben egy erőteljes kritikai álláspontot jelent magával a forrásnak számító bibliai beszámolóval szemben.

A tudósok egy jelentős részének számára komoly kérdésként vetődik fel, hogy vajon tényleg a Názáreti Jézusra vezethetők-e vissza a keresztség és az úrvacsora alapításának igéi. Sokak véleménye szerint a „feltámadás utáni” közösség helyezi a „keresztre feszítés előtti” Jézus szájába a szentségek alapításának igéit.

Ezek a tudósok azután megpróbálkoznak egy újfajta metafizikai bázist adni a szentségeknek, a természeti filozófia alapján ragadva meg őket. A „pán-szakramentalizmus” (*pan-sacramentalism*) kifejezés arra a nézetre utal, hogy tulajdonképpen az egész kozmosz egy szentség. A baj ezzel a megközelítéssel csak az, hogy ha általánosságban minden az isteni jelenlét szentségének tekinthető, akkor mik is pontosan a szentségek? Ha mindenütt találkozhatunk Istennel, akkor hogyan lehet vele különleges módon találkozni egy templomi szertartás során?

E kérdés talán ott találhat nyugvópontot, ha a teremtettség bizonyos kiválasztott darabjai válnak Isten jelenléte magtapasztalásának eszközévé, így a szavak, a víz, a kenyér, a bor, az olaj stb. Isten képes ilyen egyszerű eszközökön keresztül is megjeleníteni önmagát saját teremtett világában, és nincs szüksége elkülönített természetfeletti, vallási szférába szorított közvetítőkre.

⁵⁵ i.m. 26.

Ez a vita mindenképp megtermékenyítő hatású a hétköznapi úrvacsorai lelkiségre is. E kevésbé evangéliumi és jóval inkább teológiai–filozófiai koncepcióra alapozott nézetek szerint ugyanis lehetséges az úrvacsorát a Szentháromság személyein keresztül látni. Teremtés, Megváltás és Megszentelés: három személyes út, amelyekben az egy Isten egyfajta szakramentális szintézist teremt természet, történelem és közösség között, amelyen keresztül eszkatológiai távlatokban kibontakozó szabadítása valóságosan is megjelenik a világban.⁵⁶

A protestantizmusban korábban volt egy egyértelmű tendencia, amely arra törekedett, hogy deszakralizálja mind a liturgiát, mind az életet. Amíg a Biblia világában nem volt különbség a szentségi és a hétköznapi étkezés között, addig ma e kettő élesen elválik. Az úrvacsora napjainkban (újra) felfedezett dimenziója lehetőséget nyújt arra, hogy ismét megtapasztaljuk a természettel, az istenséggel és az embertársal való teljes közösség áldásait.⁵⁷

Szép gyakorlati példái olvashatók ennek különböző evangélikus liturgikus könyvek úrvacsorai imádságaiban. Például álljon itt az Egyesült Államokban 1979-ben bevezetett liturgikus könyvből a szerzettési ige és annak bevezetése:

*„Szent Isten, hatalmas Úr, kegyelmes Atyánk:
Végtelen kegyelmed és örökkévaló a te uralmad.
Te töltötted meg az egész teremtettséget fényvel és élettel;
Menny és föld teljes a te dicsőségeddel.
Ábrahámokon keresztül te áldásodat ígérted a nemzeteknek.
Megmentetted Izraelt, a te választottaidat.
A prófétákon keresztül megújítottad ígéretedet;
és végül az idők végén, elküldted a te Fiadat,
aki szavakkal és tettekkel hirdette a te országodat
és engedelmes volt a te akaratodnak és életét adta neked.
Azon az éjszakán, amelyen elárulták
A mi Urunk vette a kenyeret, és hálát adott;
Megtörte, tanítványainak adta, ezt mondva:
Vegyétek és egyétek, ez az én testem, amely értetek adatik.
(...)»⁵⁸*

⁵⁶ Braaten, 2007. 116–117.

⁵⁷ i.m. 131.

⁵⁸ Pfatteicher – Messerli, 1979. 236.

Magyarországi helyzetkép és az új evangélikus istentiszteleti rendtartás

Az evangélikus spirituális megújulás lecsapódását a hazai evangélikus teológiában is jól láthatjuk. A legékezebb példája ennek a végleges formában 2007 adventjére elkészült új Istentiszteleti Rendtartás kötet, illetve az ezt előkészítő, evangélikus sajtóban megjelent sorozatok (pl. Liturgikai Sarok) léte, de ezt a lelkesedést láthatjuk az egyházi folyóiratokban megjelenő, növekvő számú, spiritualitással és liturgikai témákkal foglalkozó tanulmány mögött is.

A magyarországi evangélikuságnak két nagyon fontos történeti jellegzetesége van. Az egyik, hogy gyökerei a Magyarországon élő németek, illetve szlovákok közé nyúlnak vissza, míg a másik az, hogy a magyarországi evangélikusság az ellenreformáció évszázadai alatt sorsközösségben élt a reformátussággal, ami a későbbi évszázadokra is kiható kölcsönös egymásra hatásból vezetett. Ez a liturgiai élet tekintetében egyrészt erős népi hatásokat, másrészt – puritán hatásra – sajnálatos szegényedést jelentett, amely azután a Felvilágosodás következtében, az általános trendeket követve újabb egyszerűsödést hozott. A liturgikus megújulás és az új liturgikus könyv előkészítése ilyen háttérrel történt.

Az új magyar evangélikus liturgikus könyvnek már a neve is jelzi, hogy a megközelítés egészen más, mint korábban. A magyar evangélikus – és meg kell jegyezni, a református – liturgikus könyv tradicionális neve az Agenda volt. Ez – nevéből eredendően – mindig azt jelezte, hogy mi a teendő. Azaz: ez az elvégezendő, a helyes. Az új elnevezés arra utal, hogy nem kötelező anyagot tart a kezében az istentisztelet előkészítő és vezető lelkész, hanem egy lehetőséget.⁵⁹

Az istentiszteleti rendtartás alapvető újítása az, hogy ebben természetessé válik az istentisztelet tradicionális keresztény és hagyományos lutheri felépítése, azaz helyreáll a kétfókuszú istentisztelet (*verbum et sacramentum*).

Ezen az alapvető változáson túl, a korábbi evangélikus liturgiákhoz képest, két döntő újdonsággal találkozhatunk:

- 1) Ősi szokás szerint az *istentisztelet bűnbánattal kezdődik*, tehát nem csupán az úrvacsorára, de az igehallgatásra is bűnbánattal és a bűnbocsánat kérésével, ajándékával készülnek a hívek.
- 2) A hitvallás az igehirdetés után következik, hiszen annak egyik feladata, hogy a gyülekezet válaszoljon Isten megszólító igéjére.⁶⁰

⁵⁹ Hafenscher, 2006, 55–57.

⁶⁰ i.m. 57.

A jelenkori evangélikus liturgia formája és tartalma mint az úrvacsorai lelkiesség háttére

A következőkben az evangélikus istentisztelet úrvacsorai szertartásának liturgiai elemein keresztül próbálom végigkövetni a közösséget erősítő formulákat.

A két, példaként vizsgált evangélikus liturgikus könyvben – egyik az Egyesült Államok Lutheránus Egyházának liturgiás könyve⁶¹, másik az új magyar istentiszteleti rendtartás⁶² – az istentisztelet úrvacsorai részének formája, az egymás után következő liturgiai elemek lényegében megegyeznek. Hasonlóan szoros a formai és sok tekintetben a tartalmi kapcsolat is a római katolikus misekönyvvel. Egyetlen komoly kivétel említhető: az amerikai lutheránus szertartáskönyvben, valószínűleg anglikán hatásra, a békekötés jele az úrvacsorai szertartás legelejére került.⁶³

Felajánlás és ima az ajándékok felett

Magyarországon az úrvacsorai liturgiát egy hálaadó ének vezeti be, ami az egész alkalom hálaadás jellegét hivatott erősíteni, míg az amerikai liturgia szóbeli bevezetést tesz. Mindkét liturgia fontos része a *Sursum Corda*, a szív felemelése, ami a közösség egészének egyetértő szándékából fakad. A gyülekezet válaszaival aktívan bekapcsolódik a liturgiába.

Úrvacsorai imádság

A római katolikus liturgiához hasonlóan itt is több részből áll össze a nagy, hálaadó imádság. A *Prefáció*, majd a *Sanctus*, mint az Istennel való találkozás pillanata, az *Epiklézis*, majd pedig a *Szerzési Igék* itt is egyenként nagyon fontos szerepet játszanak a hálaadó imában. A *Sanctus* közös éneklése újra bevonja az egész gyülekezet közösségét.

Az ezt követő *Anamnézis* (emlékező ima) a közösséget kiterjeszti a szertartás keretein túl, és belevonja az időben és térben távol lévőket is.

⁶¹ *Manual on the Liturgy – Lutheran Book of Worship*, 1979.

⁶² *Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv*, 2007.

⁶³ Ez által a bibliusság még erősebb hangsúlyt kap, hiszen a Mt 5,23-ban ezt olvassuk: „*Ha tehát áldozati ajándékodat az oltárhoz viszed, és ott jut eszedbe, hogy atyádfiának valami panasza van ellened, hagyd ott ajándékodat az oltár előtt, menj el, békülj ki előbb atyádfiával, és csak azután térj vissza, s vidd fel ajándékodat.*” Az Istennel való megbékélés előfeltétele az emberekkel való kiengesztelődés. Az európai kultúrában a kézfogás terjedt el a békesség és üdvözlés jeleként, amelyet gyakorlati szempontból csak a közelünkben állókkal realizálhatunk. A békesség ez által azonban gondolatban minden gyülekezeti tag között megteremtődik. Így bevezetéséként máris egy nagyon komoly közösséget építő szertartási elemet találunk. (A Magyarországon használt rendtartás a katolikus hagyománynak megfelelően az Isten Báránya ének elé helyezi a békekötés mozzanatát).

Az anamnézis ősi keresztény hagyomány, az úrvacsorai imádságok szerves része. A zsoltárokban nem egyszer előforduló kérésre (Emlékezz meg, Uram...) utal. Benne megszólal az üdvösségtörténet döntő eseményeinek sora, a megváltás titka. Ehhez tartozik a kereszténység azon gyakorlata, amely a Krisztus vére árán megváltott egyházra utal. Ezt zárja ismét az adoráció bibliai alapú formája.

Két nagyon szép példát láthatunk erre az egyik jelenkori német szertartáskönyvből:

*„Ahogyan mi egy test vagyunk Krisztusban
az ő testének és vérének szövetsége által,
úgy gyűjtsd össze a híveket a Föld végső határától,
hogy a hívekkel együtt ünnepelhessük a Bárány menyegzőjét
az ő Királyságában.”*

*„E kenyéren keresztül, amelyet megosztunk egymással
add meg számunkra a szövetséget Jézus Krisztussal.
E kelyhen keresztül, amelyből iszunk
egyesíts Övele.
Emlékezzél meg Egyházadról, amely szétszóródott a világban
És gyűjts össze bennünket Királyságodban.”⁶⁴*

A Mi Atyánk közös imádsága, valamint a már említett békekötés jele – amely a magyarországi liturgiában ezen a helyen található – két olyan esemény, melyekben teljességében jelenik meg a közösség fontossága.

Közösség

Az úrvacsora vételének rendje természetesen országonként eltérő. A közösséget egymással és az Úrral sokféleképp ki lehet fejezni. A magyarországi liturgia pl. ajánlja a kisebb csoportokban az oltár elé térdelést, ami bensőségessé teszi az eseményt, és kifejezi az Úr iránt alázatot is. Természetesen más forma is hordozhatja a közösséget építő elemeket.

Hadd zárjam e rövid liturgiai összefoglalót és egyben ezt a fejezetet is *iff. Hafenscher Károly* szavaival, aki az új liturgikus könyv ügyének egyik legfontosabb letéteményese volt. Ezt írja a *communio*-ról:

„A közösség azonban nem csupán az Úr és mi közöttünk alakul, formálódik a szent asztalnál. Egészen máshogy kötődünk ugyanis a mellettünk térdelőhöz, ha találkozunk a Feltámadottal, hiszen átértékelődik minden. Többé nem számítanak társadalmi, gazdasági, kulturális, szokásbeli különbségek. Egy Atya gyermekeiként,

⁶⁴ Idézi: Davies, 1993. 136–137.

*egy Mester tanítványaiként testvérek – nemcsak összetartozók, de »hozzátartozók« is – vagyunk. Mert az úrvacsora nem reprezentációs fogadás, hanem családi étkezés. Az asztalfőn Urunk és Testvérünk, az asztal körül meg a többi testvér, mi, Te és én ülünk. Egymáshoz így őrajta keresztül kapcsolódunk.*⁶⁵

Talán ezek az őszinte szavak írják körül legjobban azt, hogy mi is igazából az úrvacsora közösségi spiritualitása.

ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban az evangélikus és a római katolikus egyház spirituális tapasztalatainak egy szegmenséről, mégpedig az *úrvacsora (eukarisztia) közösség-teremtő erejéről* írtam.

Ehhez *kiindulópontnak* a korunkban tapasztalható *általános spirituális ébredés* rövid bemutatását választottam, amelyen belül lehatároltam a *sajátosan keresztény*, azon belül pedig a jellemzően egyéni, vagy jellemzően *közösségi* spiritualitás fogalomkörét.

A *második fejezetben* a közösségi spiritualitás témakörén belül indultam el, körülrajzolva az *úrvacsorához kötődő* lelkiség legfontosabb jellemzőit először elméleti, majd a nyugati (katolikus) tradícióban belül, vázlatos formában, *történeti síkon* is.

Ezek után érkeztem el dolgozatom tulajdonképpeni témájához, ahol először a sajátosan *római katolikus*, majd pedig az egyedien *evangélikus* eukarisztiai spiritualitás néhány jellegzetességét érintettem.

A fentebb vázolt ív ellenére dolgozatom nagyon sok, látszólag egymáshoz nem kötődő, különféle elemből épült fel, amelynek elsődleges oka az, hogy a téma olyan *szerteágazó*, hogy lehetetlen egyetlen dolgozat keretein belül az összes összefüggést megvilágítani. A felvillantott, részben történeti, részben rendszeres teológiai, részben liturgikai mozaikok azonban véleményem szerint megfelelően érzékeltetik a két testvérközösségben megtapasztalható lelkiség *gazdagságát*.

Következtetéseimet három pontban foglalnám össze.

1. A korunkra oly jellemző spirituális ébredés, amely sok tekintetben a *református egyházban is érzékelteti hatását*, számos, kézzel fogható jelenségként írható le mind a római katolikus, mind az evangélikus egyházak liturgiai életében.
2. Ezek a jelenségek erős bibliai gyökérrel bírnak, és segítik a korunkban oly nehezen megvalósítható lelki közösség kialakulását, más szóval a leírt lelkiségi formák alapvetően arra a bibliai igazságra épülnek, hogy az *úrvacsora gyakorlása elsődlegesen közösségépítő jellegű*.

⁶⁵ Hafenscher, 2003. 2.

3. Tekintve, hogy ezek a jelenségek a két egyháztestben nem egymástól függetlenül, hanem ökumenikus csatornákon keresztül, egymással szoros kapcsolatban bontakoznak ki, *a református tradíció számára is érvényes példák lehetnek.*

Dr. Czagány Gábor
főiskolai docens
Gál Ferenc Főiskola Társadalomismeret Tanszék

IRODALOM

- Béky Gellért S. J.: *Íme, hitünk szent titka*. Kecskemét, Korda, 2007.
- Bevans, Stephen B. – Schroeder, Roger P.: *Constants in Context*. Maryknoll, Orbis, 2004.
- Boross Géza: „*A spiritualitás, mint gyakorlati teológiai probléma*”. In: *Theológiai Szemle*, 43/2. (2000) 94–97.
- Braaten, Carl E.: *Principles of Lutheran Theology*. Minneapolis, Fortress Press, 2007.
- Bultmann, Rudolf: *Az Újszövetség teológiája*. Budapest, Osiris, 1998.
- Chilson, Richard: *Catholic Christianity*. New York, Paulist, 1987.
- Clapsis, Emmanuel: „*Towards a Mystical and Prophetic Spiritual Life*”. In: *The Ecumenical Review*, 59/2–3. (2007 Apr./Jul.) 189–206.
- Davies, Horton: *Bread of Life & Cup of Joy*. Grand Rapids, Eerdmans, 1993.
- De Keyzer, Ad: „*The Spirituality of the Eucharist*”. In: *Studies in Spirituality*, 10. (2000). 77–105.
- Dunn, James D. C.: *The Epistle to the Galatians*. London, Hendrickson, 1993.
- Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv*. Budapest, Luther Kiadó, 2007.
- Gutiérrez, Gustavo: *A Theology of Liberation*. Maryknoll, Orbis, 2001.
- Hafenscher Károly: „*Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv*”. In: *Lelkipásztor*, 81/2. (2006) 55–57.
- Hafenscher Károly: „*Vendégségben az éltető Úrnál*.” In: *Evangélikus élet*, 2003/4. 2.
- Kocsev Miklós: *Ezredvégi színek*. Budapest, KRE HTK Doktori Iskola – L’Harmattan Kiadó, 2006.
- Lubich, Chiara: *Új úton az egység lelkiségében*. Budapest, Új Város, 2003.

Luther Márton: *Krisztus valóságos szent testének sacramentumáról*. In: Luther Márton: *Bűnbánat, keresztség, úrvacsora – három sermo a szentségekről*. Budapest, Magyarországi Luther Szövetség, 2004.

Manual on the Liturgy – Lutheran Book of Worship Minneapolis. Augsburg Publishing House, 1979.

Melloni, Alberto: „*Movements. On the Significance of Words*”. In: *Concilium*, 2003/3. 7–19.

Möller, Christian: „*Mi is a spiritualitás?*” In: *Lelkipásztor*, 80/5. (2005) 162–167.

Pfatteicher, Philip H.: *Liturgical Spirituality*. Valley Forge, Trinity Press, 1997.

Pfatteicher Philip H. – Messerli Carlos R.: *Manual on the Liturgy – Lutheran Book of Worship*. Minneapolis, Augsburg Publishing House, 1979.

Roger testvér: „*God is Love Alone*”. In Brother Roger of Taizé: *Essential Writings*. Maryknoll, Orbis, 2006.

Római miscskönyv. Magyar Katolikus Püspöki Kar megbízásából összeállította az Országos Liturgikus Tanács, CD-ROM kiadás, 1991.

Senn, Frank C.: *Christian Liturgy – Catholic and Evangelical*. Minneapolis, Fortress Press, 1997.

Senn, Frank C.: *Lutheran Spirituality*. In: Frank C. Senn (ed.): *Protestant Spiritual Traditions*. New York – Mahwah, Paulists Press, 1986.

Söveges Dávid: *Fejezetek a lelkiség történetéből*. Pannonhalma, Bencés Kiadó, 2007.

Vanyó László (szerk.): *Apostoli atyák. Ókeresztény írók. III. kötet*. Budapest, Szent István Társulat, 1988.

Vanyó László: *Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe*. Budapest, Szent István Társulat, 1998.

Varga Gyöngyi: „*Evangelikus spiritualitás ma,*” In: *Lelkipásztor*, 81/3. (2006) 99–100.

VÉLEMÉNY AZ AZONOS NEMŰEK „HÁZASSÁGÁRÓL”, A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT SZABÁLYOZÁSÁRÓL AZ ALAPTÖRVÉNY NEGYEDIK MÓDOSÍTÁSA KAPCSÁN

II. rész

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG 154/2008. (XII. 17.) AB HATÁROZATA
A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLATRÓL SZÓLÓ 2007. ÉVI
CLXXXIV. „TÖRVÉNY” * ALKOTMÁNYELLENESSÉGÉRŐL

A határozat lényege

a) Az Alkotmánybíróság 154/2008. (XII. 17.) AB határozatával megállapította, hogy „a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló 2007. évi CLXXXIV. törvény az indokolásban kifejtett okokból alkotmányellenes”, ezért azt a határozat közzétételének napjával megsemmisítette, ennek folytán a „törvény” 2009. január 1-jén nem lépett hatályba.¹ A taláros testület azt is kimondta, hogy „az azonos nemű személyek számára a bejegyzett élettársi kapcsolat jogintézményének létrehozása nem alkotmányellenes.”²

Az Alkotmánybíróság a határozat indokolásában kifejti: az Alkotmány a házasságot és a családot a magyar társadalom egyik alapintézményének tekinti; értelmezésében a házastársak különeműsége fogalmi eleme a házasságnak, amelyből „következően a házasságkötéshez való – az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből levezetett – jog is csak a különböző nemű párokat illeti meg.” – a házasság intézményét egy férfi és egy nő életközösségéként védi az Alkotmány 15. §-a.³ A testület felfogása szerint azonban nemcsak a heteroszexuális, hanem a homoszexuális irányultság is az emberi méltóság lényegéhez tartozik („szétválasztásukra, az érintett személyek méltóságának nem egyenlő kezelésére kivételes indokok szükségesek. Ilyen például a házassághoz való jog tekintetében a homoszexuális irányultság megkülönböztetése...”).⁴

* Az Isten által kinyilatkoztatott törvények és az emberek által hozott törvények megkülönböztetése miatt a továbbiakban a vizsgált törvények említése esetén a Szerző idézőjelet használ. (Szerk.)

¹ Ld.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat. rendelkező rész 2.

² Ld.: uo. 1.

³ Ld.: uo., Indokolás IV. 1.1.

⁴ Ld.: uo.

A határozat tartalmazza: az Alkotmánybíróság gyakorlata és álláspontja „*összhangban áll a legfontosabb emberi jogi nemzetközi egyezmények rendelkezéseivel, amelyek a házasságot szintén férfi és nő életközösségeként fogják fel...*”⁵; a házasságkötés, valamint a családalapítás joga alkotmányos alapjog [vö.: Alkotmány 8. § (2) bekezdés, 15. §, 54. § (1) bekezdés].⁶

Az Alkotmánybíróság megállapította: „*a jogalkotó a házasság intézményét nem szüntetheti meg, a házasságkötést nem teheti lehetetlenné, és a házasság esetleges feltételeit, akadályait is rendkívüli körülményekkel kell meghatározni*”; „*Az Alkotmány 15. §-ában megfogalmazott intézményvédelmi kötelezettségből azonban az is következik, hogy az állam nem teremthet olyan törvényi helyzetet sem, amely a házaspárokat összességében hátrányosabb helyzetbe hozza a nem házas személyekkel, párokkal szemben. Mindezekon túlmenően pedig az, hogy a Magyar Köztársaság védi a házasság intézményét, pozitív viszonyulást, aktivitást és támogatást is feltételez. ...*”⁷

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint azonban az önrendelkezési jogból nem csupán a házasságkötéshez való jog vezethető le, hanem az élettársi kapcsolat létesítése is szorosan e joghoz kötődik. A határozat értelmében „*Az a tény azonban, hogy a magyar Alkotmány – a nemzetközi egyezményekkel összhangban – csak a házasság intézményének biztosít kifejezett alkotmányos védelmet, alapot teremt arra, hogy a törvényhozó a házastársak és a házasságkötést mellőző élettársak jogviszonyát eltérően szabályozza.*”⁸ „*Ugyanakkor az Alkotmánybíróság azt is megállapítja, hogy az Alkotmányból nem a házassági kötelék mint együttélési forma »egyedüli« (kizárólagos), hanem a »különös« (kiemelt, alkotmányos szintű) védelme vezethető le, vagyis az alaptörvény nem zárja ki más, a házasságtól eltérő párkapcsolatok törvényi szintű oltalmát. A jogalkotónak tehát, figyelembe véve a különféle párkapcsolatok jogi rendezettség iránti igényét, lehetősége van a házasságon kívül más együttélési formákat is elismerni és törvényi szintű védelemben részesíteni.*”⁹

A határozat szerint „*nem alkotmányellenes sem az, ha a jogalkotó bizonyos joghatásokat kizárólag a házassághoz kapcsol, sem pedig az, ha a házasságra vonatkozó egyes szabályokat – esetről esetre mérlegelve és azok tartalmát, az esetleges eltéréseket pontosan megjelölve – más együttélési formára is alkalmazni rendel, mindaddig ameddig ezt az együttélési formát tartalmilag nem azonosítja a házassággal.*”¹⁰

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a megsemmisített „*törvénynek*” az örökbefogadásra vonatkozó szabályai különművek vonatkozásában nem

⁵ Ld.: uo. 1.2.

⁶ Ld.: uo. 1.3.

⁷ Ld.: uo.

⁸ Ld.: uo. 1.4.

⁹ Ld.: uo.

¹⁰ Ld.: uo.

elengedőek arra, hogy a „bejegyzett élettársi kapcsolat” és a házasság érdemi különbségét megalapozzák;¹¹ továbbá: „Az a tény, hogy a házastársak összetartozásukat a kívüljár felé házasságkötésük időpontjától kezdve közös név viselésével is kifejezhetik, míg a bejegyzett élettársaknak erre nincs módjuk, nem tekinthető olyan súlyúnak, mint amely a két jogintézmény (a házasság és a BÉK) egyértelmű elhatárolására alkalmas lenne. A névviselés szabályainak különbsége a házasság és a BÉK lényegileg azonos tartalmát és funkcióját nem érinti.”¹²

Az Alkotmánybíróság „a házasság és a BÉK között kifejezetten fenntartott különbségek egyikét sem tudta olyan lényegesnek értékelni, mint amelyből a jogalkotó szándéka egyértelműen igazolható lenne abban a vonatkozásban, hogy a BÉK új jogintézményét a magyar jogrendszerben a házasság intézményétől egyértelműen el kívánta volna határolni.”¹³ A taláros testület következtetése szerint a megsemmisített „törvény” a házassággal ugyan nem minden elemében és részletszabályában, de lényeges jellemzőit tekintve azonos tartalmú és funkciójú jogviszonyt létesít, más elnevezés alatt, a különböző és az azonos nemű párok kapcsolatok számára egységesen, differenciálatlanul. Az Alkotmánybíróság szerint a megkülönböztetés indokolatlan hiánya az Alkotmány 70/A. §-ában deklarált alkotmányos egyenlőség sérelméhez vezet.¹⁴

„A házasságon kívül, de bejegyzett élettársi kapcsolatban együtt élők jogai és kötelezettségei tekintetében azonban az Alkotmánybíróság alapvető különbséget lát a különböző nemű és az azonos nemű személyek vonatkozásában.”¹⁵

„... a BÉK a különneműek számára a házasság mint jogintézmény megkettőzésének tekinthető. [...] E két intézmény elválasztása a különneműek esetében szigorúbb alkotmányossági mércét kíván. A jogalkotó által választott [...] jogi megoldás következtében azonban a férfi és nő házasságának valódi konkurenciát jelentene a BÉK. A BÉK alkotmányossági megítélését ez a veszély alapvetően befolyásolja. Az Alkotmánybíróság szerint a házasságra vonatkozó intézményvédelmi kötelezettség nem pusztán a »házasság« elnevezésre vonatkozik. Az Alkotmány alapján a házasságot tartalmi jellemzői tekintetében is valóságos védelem illeti meg. Ahhoz a tényhez, hogy »a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét«, az Alkotmány ereje és kiemelt jogforrási helye kapcsolódik. Ha az Alkotmány 15. §-ában rögzített intézmény és egy törvénnyel védett intézmény azonos elyet foglalhatna el, akkor az »alkotmányi védelem« azonosná válna a »törvényi védelemmel«. Az Alkotmány azonban a legmagasabb szintű jogforrás a jogrendszerben, törvényi szinten tehát nem lehet

¹¹ Részletesen ld.: uo. 3.1.1.

¹² Ld.: uo. 3.1.2. (BÉK = „bejegyzett élettársi kapcsolat”).

¹³ Ld.: uo.

¹⁴ Ld.: uo. 3.2.

¹⁵ Ld.: uo.

alkotmányos intézményekkel azonos, új intézményeket létrehozni.” „Az Alkotmány 15. §-ában írt védelem magában foglalja továbbá azt a követelményt is, hogy az állam ne csupán a fennálló házasságokat védje, hanem olyan jogi környezetet teremtsen (pl. a házasságban élőknek olyan előnyöket nyújtson), amely arra ösztönzi polgárait, hogy a lehetséges együttélési formák közül a házasságot válasszák, és családot alapítsanak. A házasságot a versengő életmodellekkel szemben csak úgy tudja hatékonyan védeni a jogalkotó, ha az attól eltérő modelleket valóban eltérően is szabályozza. Ilyen értelemben pedig az alkotmányos védelmi kötelezettség kiüresítésének veszélyével jár, továbbá jogbizonytalanságot is okoz, ha a különneműek számára két, jogi tartalmát tekintve azonos, csupán elnevezésében különböző intézmény áll rendelkezésre kapcsolatok állami közreműködéssel történő elismerésére. Egyrészt arról van tehát szó, hogy a különneműek vonatkozásában az azonos funkciójú házasság és BÉK »felcserélhető« jogintézményeknek tekinthetők, másrészt arról is, hogy ez a jogi helyzet, az alkotmányos és a törvényi védelem egy szintre hozása az Alkotmány 15. §-át tartalmában és jelentőségében is sérti. A házasságnak biztosított alkotmányos védelem fenntartása érdekében a házasságkötést tudatosan és akaratlagosan mellőző együttélés nem kaphat egy generális utaló szabály közvetítésével ugyanolyan oltalmat, mint a házasság maga. A házasságot megillető jogok és kötelezettségek teljes spektruma a házasságkötési joggal rendelkező, azonban a házasságkötést mellőző személyek számára nem nyitható meg. Egy ilyen döntés a házasság alkotmányos »leértékelését« eredményezné, társadalmi-intézményi jelentőségének csökkentésével járna, ami alkotmányosan nem elfogadható.”¹⁶

„Az Alkotmánybíróság e körben végezetül hangsúlyozza: A jogalkotónak továbbra is lehetősége van arra, hogy a de facto élettársi kapcsolatok körén belül, esetről esetre mérlegelve, egyes jogi tényekhez (pl. tartós életközösség, az élettársi kapcsolat hatósági nyilvántartásba vétele, teljes vagyonközösség, gyermek születése) speciális joghatásokat fűzzön. Alkotmányosan tehát nem kizárt, hogy a jogalkotó a de facto élettársi viszony és a házasság mellett a különnemű párok más együttélési formáját is törvényi védelemben részesítse, tehát, hogy e két jogintézmény mellett egy – lényegét tekintve – köztes intézményt is létrehozson. Egy ilyen jogintézmény létrehozásának a kötelezettsége azonban sem az általános cselekvési szabadságból, sem az Alkotmány más rendelkezéséből nem következik kényszerítően. Egyes élettársi tényállásokra nézve – ha azok a házasságon belüliekhez hasonlóak – elfogadható a közvetett jogi szabályozás is, azaz egy utaló szabályon keresztül a Csjt., a Ptk., vagy más törvény hasonló (analóg) szabályának a felhívása és alkalmazni rendelése. Az azonban nem fogadható el, hogy egyetlen generális utaló szabállyal a törvényhozó a jogrendszer egészének a házasságra, a házastársakra stb. – tehát a házasság intézményére – vonatkozó összes szabályát felhívja, és »megfelelően« alkalmazni rendelje, rábízva ezzel a jogalkalmazó

¹⁶ Ld.: uo. 3.2.1.

fórumokra, hogy eseti mérlegeléssel kivételesen eltekintsenek egy-egy jogszabályi rendelkezés alkalmazásától. Ez a megoldás még a vagyonjogban is súlyos jogbizonytalansághoz vezethet, a személyi státuszjogokat, a személyállapotot érintő kérdésekben (ahol a szabályozás kogens, sőt imperatív) azonban a jogbiztonság [Alkotmány 2. § (1) bekezdés] követelménye alapján megengedhetetlen.²¹⁷

Az Alkotmánybíróság szerint „A házasság mint alapvető társadalmi intézmény alkotmányi védelmének fentebb kifejtett követelménye azonban értelemszerűen nem érvényesül azok vonatkozásában, akik azonos neműek következtében nem köthetnek egymással házasságot. Míg a különnemű párok esetében a »házasság vagy élettársi kapcsolat« szabad választás kérdése, addig az azonos neműek jogi lehetőség hiányában nem dönthetnek úgy, hogy a házasság kötelékébe lépnek az élettársi viszony helyett. Hangsúlyozva tehát, hogy bár a házasságon kívüli párkapcsolati formák védelmének kötelezettsége sem a különböző neműek, sem pedig az azonos neműek vonatkozásában nem vezethető le az államnak az Alkotmány 15. §-ában foglalt, a házasság és család védelmét előíró »intézményvédelmi kötelezettségéből«, az azonos neműek tartós párkapcsolata számára azonban az elismerés és a védelem igénye – mivel ők házasságra nem léphetnek – az emberi méltósághoz való jogból [Alkotmány 54. § (1) bekezdés], és az abból származtatott önrendelkezési jogból, az általános cselekvési szabadságból, illetve a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogból [8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 45.] levezethető. Ahogyan azt az Alkotmánybíróság korábbi határozatában – az azonos nemű élettársak vonatkozásában – megfogalmazta: »[k]ét személy tartós életközössége megvalósíthat olyan értékeket, hogy az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevétele alapján az együttélő személyek nemétől függetlenül igényt tarthat jogi elismerésre« (14/1995. AB határozat, ABH 1995, 82, 84.). Az azonos neműek számára a bejegyzett élettársi kapcsolat a de facto élettársi viszonyhoz képest valódi – eddig számukra nem biztosított – elismerést és jogi védelmet nyújtana. Egy ilyen – a de facto élettársi kapcsolathoz képest privilegizált – jogintézmény célja egyfelől a regisztráció lehet, ami az élettársi viszony fennállásának bizonyítását könnyíti meg. Másfelől a törvényhozó az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolatát mint jogi keretet lényeges alanyi – személyi és vagyoni – jogosultságokkal és kötelezettségekkel, mint tartalmi elemekkel töltheti ki olyan mértékben, hogy ezáltal számukra új személyi státusz keletkezzen. E körben lehetősége van arra, hogy miután a házastársakra vonatkozó szabályokat részleteiben áttekintette, azok közül a megfelelőket alkalmazni rendelje az azonos nemű bejegyzett élettársakra is, illetve, hogy az egyenlő méltóságú személyként történő kezelés követelményét szem előtt tartva a szexuális irányultságból adódó különbségeket figyelembe vegye...²¹⁸

¹⁷ Ld.: uo.

¹⁸ Ld.: uo. 3.2.2.

Az Alkotmánybíróság kifejtette: „A házasságkötési joggal rendelkező különböző nemű személyek helyzetét az azonos neműek regisztrált élettársi kapcsolata nem befolyásolja, különösen nem sérti, vagy veszélyezteti. A házasság támogatására, védelmére, ösztönzésére vonatkozó – az Alkotmány 15. §-ából következő – állami intézményvédelmi kötelezettség ugyanis kizárólag azok vonatkozásában értelmezhető, akik házasságkötési joggal és lehetőséggel rendelkeznek. Csak az ő esetükben nem lehet alkotmányosan létrehozni egy, a házassággal »majdnem« azonos tartalmú más jogviszonyt. Az azonos nemű személyek számára azonban, akik az Alkotmány alapján házasságot nem köthetnek, a jogalkotónak az Alkotmány korlátai között biztosítania kell egymás irányában a házastársakéhoz hasonló olyan jogállást, amely az egyenlő méltóságú személyként kezelésüket biztosítja [9/1990. (IV. 25.) AB határozat, ABH 1990, 46, 48–49.]. Egy ilyen új jogintézmény nem sérti, nem is veszélyezteti a házasság Alkotmány által kiemelten védett helyzetét (az Alkotmány 15. §-át), illetve a különböző neműeknek szintén az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből levezetett házasságkötéshez való jogát. Az államot terhelő, a házasság és a család védelmére vonatkozó intézményi védelem (elismerés, támogatás) kötelezettsége az Alkotmány alapján az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolatának törvényi elismerésétől függetlenül továbbra is fennáll. A hagyományos forma, a külön-neműek házassága nem kerül hátrányosabb helyzetbe azáltal, hogy az azonos nemű bejegyzett élettársak – az ilyen kapcsolat természetéből adódó különbségek fenntartása mellett – a házastársakéhoz hasonló pozícióba kerülnek.”¹⁹

Az Alkotmánybíróság végül összefoglalóan megállapította: a megsemmisített „törvény” 1. §-a azáltal, hogy „homogén csoportként kezeli a különböző és az azonos nemű személyek párkapcsolatait, továbbá generális utaló szabálya (2. §-a), amely a bejegyzett élettársi közösség jogintézményét a lényeges tartalom (joghatások) tekintetében azonossá teszi a házassággal, sértik az Alkotmány 2. § (1) bekezdését, a 15. §-át, illetve a 70/A. § (1) bekezdését. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a jogalkotónak kötelessége egyértelműen és világosan meghatározni az egyes jogintézmények rendeltetését, a hasonló jogintézményeket egymástól elhatárolni. A jogalkotó e kötelezettségének jelen esetben nem tett eleget, nem differenciált megfelelően, és így nem különítette el felismerhető módon sem a BÉK-et a házasságtól, sem a különböző, illetőleg az azonos neműek BÉK-jét egymástól. Nincs tehát alkotmányos lehetőség arra, hogy törvény a házasság alkotmányosan védett intézményével felcserélhető jogintézményt hozzon létre azok számára, akik házasságkötési joggal rendelkeznek.”²⁰

Az Alkotmánybíróság az egységes „törvényi” szabályozás miatt, a jogbiztonság követelményére tekintettel a „törvény” egészét megsemmisítette: „A BÉK lényegi

¹⁹ Ld.: uo.

²⁰ Ld.: uo. 4.

tartalmát közvetett módon meghatározó §-ok alkotmányellenességének megállapítása és megsemmisítése miatt a jogintézmény egésze kiüresedne, alkalmazhatatlanná válna, ezért a jogbiztonság követelményére tekintettel a törvény egészét meg kellett semmisíteni...²¹ „Mivel az Alkotmánybíróság a Békvt. egészét megsemmisítette, ezért az Alkotmány további rendelkezéseinek az indítványozók által állított sérelmét, illetve a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség fennállásának megállapítására irányuló kérelmet nem vizsgálta.”²²

b) Dr. Kiss László alkotmánybíró párhuzamos indokolásában egyebek mellett rámutatott arra, hogy a „házassággal” azonos vagy hozzá „hasonló” védelem semmilyen más élettársi kapcsolatot sem illethet meg: „A különműek közöttit azért nem, mert konkuráló kapcsolatként jönne szóba, az azonos neműek közöttit pedig azért nem, mert az nem hoz(hat) létre olyan családot, amely »tipikusan közös gyermekek születését és családban való felnevelését célozza.«...”; a szabályozás nem veszélyeztetheti „az állam Alkotmány 15. §-ában írt – házasságvédelmi állami kötelezettségét.”; „... az Alkotmány 15. §-ában a házasság (és a család) védelmére vonatkozó állami intézményvédelmi kötelezettség nem merülhet ki annak pusztán regisztrálásában, hogy a házasság és a család intézménye válságban van, s különösen nem jelentheti azt, hogy ha már válságban van, emeljünk fel hozzá, teremtsünk meg vele azonos, vagy hozzá hasonló (jog)intézményeket. Az állam – Alkotmány 15. §-ából folyó – intézményvédelmi kötelezettsége elsődlegesen abban áll, hogy a házasságot – mint a különmű személyek tartós életközösségén nyugvó »érték«-et – minden rendelkezésre álló eszközzel és módon (akár pozitív diszkriminációval is) segítse és támogassa. Azon kell munkálkodnia, hogy mind a házasság, mind a család a társadalom természetes alapintézményeként újra megtalálja értékhordozó szerepéhez igazodó helyét.”²³

Dr. Kiss László alkotmánybíró véleménye szerint az „azonos nemű személyek bejegyzett élettársi kapcsolatát szabályozó törvény” „csak addig nem tekinthető alkotmányellenesnek, ameddig az az Alkotmány 15. §-ának érvényesülését – az abban »értékként« védett házasságot, s az ilyen házasságra épülő családot – nem veszélyezteti.” „a bejegyzett élettársi kapcsolat jogintézményének létrehozása önmagában nem alkotmányellenes mindaddig, amíg az lényegi tartalmi elemeiben nem válik azonossá, vagy hasonlóvá a házasság intézményével.”²⁴

Dr. Balog Elemér alkotmánybíró párhuzamos indokolásában megfogalmazta: a határozati „indokolás IV. 3.2.1. pontjának azt a részét, amely a házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat elválasztása során szigorúbb alkotmányos mércét kíván, további, az Alkotmány 15. §-ából levezethető indokokkal” látja „alátámasztottnak”,

²¹ Ld.: uo.

²² Ld.: uo. 5.

²³ Ld.: uo., Dr. Kiss László alkotmánybíró párhuzamos indokolása 2.

²⁴ Ld.: uo. 3.

kitérve többek között arra is, hogy „az államnak a bejegyzett élettársi kapcsolat jogintézménye szabályozásakor hangsúlyozottan figyelemmel kell lennie arra, hogy ne csökkentse a házasság alkotmányos jogintézményének már meglévő, a jogrendszer által biztosított védelmi szintjét, így a házasság alkotmányos értéként való védelme továbbra is biztosított maradjon.”, fontosnak tartja azt is, hogy „a házasság (ezen keresztül a házasság felek) és a család, mint alkotmányos védelem alatt álló, és egymással a legszorosabb kapcsolatban álló jogintézmények számára a törvényalkotó által különböző jogterületeken biztosított kedvezmények (pl. adókedvezmények), preferenciás szabályozások (pl. különböző családtámogatási formák) továbbfejlesztése útján továbbra is kifejezze az alkotmányosan védett és az ekként nem védett jogintézmények közötti különbséget.”²⁵

Dr. Bragyova András alkotmánybíró különvéleménye szerint a megsemmisített szabályozás nem alkotmányellenes;²⁶ a „bejegyzett élettársi kapcsolat” a külön-neműek vonatkozásában is alkotmányos: „a különbség elegendő ahhoz, hogy másik intézménynek tekintsük”.²⁷

A határozat értékelése

a) A határozat tartalmát meghatározó legalapvetőbb tétel az, hogy „a homoszexuális irányultság is az emberi méltóság lényegéhez tartozik”;²⁸ az (azonos nemű személyek) élettársi kapcsolat(ának) létesítése (is) szorosan az önrendelkezési joghoz kötődik;²⁹ „az Alkotmányból nem a házassági kötelék mint együttélési forma »egyedüli« (kizárólagos), hanem a »különös« (kiemelt, alkotmányos szintű) védelme vezethető le”, „az alaptörvény nem zárja ki más, a házasságtól eltérő párkapcsolatok törvényi szintű oltalmát.”³⁰

²⁵ Ld.: uo., Dr. Balog Elemér alkotmánybíró párhuzamos indokolása.

²⁶ Ld.: uo., Dr. Bragyova András alkotmánybíró különvéleménye 1–3.

²⁷ Ld.: uo. 3.

²⁸ Ld.: uo., Indokolás IV. 1.1.

²⁹ Ld.: uo. 1.4., vö.: uo. 3.2.2.: „az azonos neműek tartós párkapcsolata számára azonban az elismerés és a védelem igénye – mivel ők házasságra nem léphetnek – az emberi méltósághoz való jogból [Alkotmány 54. § (1) bekezdés], és az abból származtatott önrendelkezési jogból, az általános cselekvési szabadságból, illetve a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogból [8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH, 1990. 42., 45.] levezethető. Ahogyan azt az Alkotmánybíróság korábbi határozatában – az azonos nemű élettársak vonatkozásában – megfogalmazta: »[k]ét személy tartós életközössége megvalósíthat olyan értékeket, hogy az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevétele alapján az együttélő személyek nemétől függetlenül igényt tarthat jogi elismerésre« (14/1995. AB határozat, ABH 1995, 82, 84.).”

³⁰ Ld.: uo. 1.4.

Nézetem szerint azonban az *emberi méltóság* részét – lényegét is – fogalmilag csak az képez(het)i, ami méltó az emberhez, azaz az erkölcsi és ebből következően a jogi értelemben vett jó. Így például, mivel a homoszexuális magatartás – az alábbiakban foglaltak miatt – erkölcsileg rossz, az nem tartozik az emberi méltóság fogalmi körébe, az nem méltó az emberhez, arra nem terjed ki a szabadság. Ennek megfelelően a homoszexuális magatartásra az emberi méltósághoz való jog részét képező (abból származtatott) önrendelkezési jog – általános cselekvési szabadság, személyiség szabad kibontakoztatásához való jog – sem terjed ki, ahhoz nincsen jog. A homoszexuális kapcsolatok (súlyos eltévelyedés) megengedése morális és jogi képtelenség. A szabadság – helyes értelmezés szerint – férfi és nő közötti házasságkötésre terjed ki; ez méltó az emberhez, az emberi méltósághoz, annak tiszteletben tartásához való alkotmányos alapjog [Alkotmány 54. § (1) bekezdés] is ezt védi; az a rendelkezés, ami ellentétes ezzel, eme alapjogot is sérti.³¹

Az élet továbbadásának objektív valósága a nemek egymást kiegészítő voltát, a férfi és a nő (a házastársak) egymáshoz rendeltségét tükrözi (a házasságra szóló meghívás már a férfi és a nő természetében adva van). A homoszexuális aktus nem vezet az egymást kiegészítő egyesüléshez, sem az élet továbbadásához, ezért ellentmond annak a hivatásnak, hogy az ember személy voltát az önjándékozásban élje meg. Az ilyen magatartás rendetlen nemi hajlamot erősít meg (erkölcstelen), amelyet az önző, önmagáért való gyönyör megszerzése jellemez; ellene mond az ember – valós és eredeti értelmében vett – szabadságának és méltóságának, az emberi személyről szóló igazságnak.

A homoszexuális magatartások „*önmagukban rendetlenek*” (erkölcsileg rosszak), ellentétesek a természetes törvénnyel, semmi esetben és semmiféleképpen nem helyeselhetők (nincs olyan eset, amikor jóváhagyhatók lennének). A homoszexuális hajlam objektíve rendetlen. (Ha a magatartás – tárgya miatt – bensőleg rossz, a jó szándék vagy a különös körülmények csökkenthetik a rosszasságot, de nem tudják megszüntetni: a magatartás orvosolhatatlanul rossz, a személy javára nem irányítható, emiatt nem szabad megengedni.)

Az a vélemény, amely szerint a homoszexuális aktus „*azonos értékű*”, vagy legalábbis „*éppen úgy*”, illetve „*hasonlóan*” „*elfogadható*”, mint a házastársi szerelem nemi kifejezése, közvetlenül és rendkívül károsan hat a társadalomban (pl. az ifjúság körében) a család természetéről és jogairól kialakult felfogásra.

A homoszexuális személyeket ért jogtalanságokra (pl. rossz szándékú megszólásokra és erőszakos cselekményekre) adott válasz semmiképpen nem vezethet el addig a felfogásig, hogy a homoszexuális hajlam nem rendetlen állapot. A homoszexuális magatartásra senki sem formálhat semmiféle jogot. A homoszexuális személyek is arra kaptak meghívást, hogy tiszta életet éljenek.

³¹ Vö.: Hámori, 2009. I. fejezet 1. rész.

Egyedül és kizárólag a házasságban lehet jó a nemiséggel járó képességek használata: a szexuális aktus kizárólagos helye a házasság; ezen kívül mindig súlyos bűn. A házasságon kívüli szexuális kapcsolatok súlyosan sértik a házasság méltóságát, lerombolják a család eszméjét, gyöngítik a hűség iránti érzéket; ellentétesek az erkölcsi törvénnyel. A szexualitás a férfi és a nő házastársi szeretetére van rendelve, megmaradva az igaz mértéktartás keretei között. A házassági szövetségben a férfi és a nő az egész élet olyan közösségét hozza létre egymással, amely természeténél fogva a házasfelek javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul; a házastársak kölcsönösen, teljesen és kizárólagosan, visszavonhatatlan végleges elköteleződéssel átadják, odaajándékozzák magukat egymásnak, és elfogadják egymást. Az államnak az alaptörvénye alapján (is) ezt az intézményt kell elismernie, támogatnia és oltalmaznia [Alkotmány 15. §, 54. § (1) bekezdés].

b) Álláspontom szerint az Alkotmánybíróság határozatának koncepcióján belül is alaptalan, hogy az azonos nemű személyek számára „a jogalkotónak az Alkotmány korlátai között biztosítania kell egymás irányában a házastársakéhoz hasonló olyan jogállást, amely az egyenlő méltóságú személyként kezelésüket biztosítja”.³² A testület szerint „Egy ilyen új jogintézmény nem sérti, nem is veszélyezteti a házasság Alkotmány által kiemelten védett helyzetét (az Alkotmány 15. §-át), illetve a különböző neműeknek szintén az Alkotmány 54. § (1) bekezdéséből levezetett házasságkötéshez való jogát. Az államot terhelő, a házasság és a család védelmére vonatkozó intézményi védelem (elismerés, támogatás) kötelezettsége az Alkotmány alapján az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolatának törvényi elismerésétől függetlenül továbbra is fennáll. A hagyományos forma, a különneműek házassága nem kerül hátrányosabb helyzetbe azért, hogy az azonos nemű bejegyzett élettársak – az ilyen kapcsolat természetéből adódó különbségek fenntartása mellett – a házastársakéhoz hasonló pozícióba kerülnek.”³³

A határozat koncepciójához képest jó, hogy a különnemű (házasságkötési joggal rendelkező) személyek „bejegyzett élettársi kapcsolata” – valamelyest – vissza lett szorítva;³⁴ az azonban, hogy az azonos nemű személyek „bejegyzett élettársi kapcsolata” közelebb „lehet” a házassághoz, mint a különneműek élettársi kapcsolata, sőt „biztosítandó” a házassághoz „hasonló” („majdnem” azonos tartalmú) „jogintézmény”, azaz, hogy az azonos neműek „jogintézménye” „értékesebb”, mint a különneműek élettársi kapcsolata („helyesen”: „kevésbé rossz”), erkölcsi és jogi abszurdum. Az élet továbbadására képes házasságon kívüli párkapcsolat nem rosszabb, mint az arra nem képes (a rosszabb a homoszexuális kapcsolat).

³² Ld.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat., Indokolás IV. 3.2.2.

³³ Ld.: uo.

³⁴ Ld.: uo. 3.2.1.

Önellentmondás az, hogy az értéktelenebb (az élet továbbadására nem képes, homoszexuális, „*bejegyzett élettársi kapcsolat*”) értékesebbnek lett elismerve: az élet továbbadására a különneműek kapcsolata bír képességgel, és az azonos neműek kapcsolata – *mint olyan* – a különneműek kapcsolatához képest más vonatkozásban sem rendelkezik értéktöbblettel (a konkrét kapcsolatokban a rossz magatartások megjelennek mindkét eseti körben) – hanem nagyobb értékhiánnyal (ld. pl.: a homoszexuális aktus nem vezet az egymást kiegészítő egyesüléshez); abszurdum a szóban forgó alkotmányi értékhierarchia második fokán elhelyezni az azonos neműek „*bejegyzett élettársi kapcsolatát*”, megelőzve (a harmadik helyre szorítva) az élet továbbadására képes, különnemű élettársi kapcsolatot (a hierarchia csúcán a házasság szerepel); annak (értékesebbnek) mondani valamit, ami nem az, hanem más (értéktelenebb, illetve „*kevésbé értékes*”), objektíve ésszerűtlen (a józan ésszel ellentétes), önkényes, sérti a jogállamiság (jogbiztonság), az emberi méltóság és a diszkrimináció-tilalom alkotmányi követelményét is [Alkotmány 2. § (1) bekezdés, 54. § (1) bekezdés, 70/A. § (1)–(2) bekezdés], ezért alkotmányellenes (vö.: „*az emberi méltóságra hivatkozva sértették az emberi méltóságot*”). Az Alkotmány az Alkotmánybíróságot is kötelezi, az azonos neműek „*bejegyzett élettársi kapcsolata*” sem lehet a házassághoz hasonló, azzal majdnem azonos tartalmú.

Önellentmondás az is, hogy a házasságon alapuló család intézménye (Alkotmány 15. §), amely közös gyermekkel rendelkezik, kiterjed a „*bejegyzett élettársi kapcsolatra*”, ami fogalmilag képtelen közös gyermekkel bírni, mivel két férfi ivarsejtjeiből nem származik utód, és két nő ivarsejtjeiből sem; a „*bejegyzett élettársi kapcsolat*” családjogi intézményként történő megjelenítése amiatt is alkotmányellenes, mert az azonos neműeket a házasság sem illeti meg (tilos egymással házasságot kötniük); márpedig a kevesebbről a többre való következtetés (argumentum a minori ad maius) szerint: ha a jogszabály (Alkotmány 15. §) a kevesebbet tiltja, akkor a többet is tiltja; mivel a család intézménye fogalmilag magában foglalja a közös gyermeket, és az azonos neműek ezzel fogalmilag nem bírnak, miként a család alapját képező házassággal sem, az azonos neműek kapcsolata nem minősülhet családjogi intézménynek, s értelem-szerűen új családjogi státusz sem keletkezhet – az ezzel ellentétes álláspont ellene mond az igazságnak, önkényes, az Alkotmány 15. §-án túl sérti a jogállamiság (jogbiztonság), az emberi méltóság és a diszkrimináció-tilalom alkotmányi követelményét is [Alkotmány 2. § (1) bekezdés, 54. § (1) bekezdés, 70/A. § (1)–(2) bekezdés].

c) Az Alkotmánybíróság „*mindenkire nézve kötelező*” határozata³⁵ az Alkotmánybíróságot is köti; vagyis ha el akar térni a testület korábbi határozatától, gyakorlatától, akkor annak megfelelő indokát kell adnia [Alkotmány 2. § (1) bekezdés]; az Alkotmánybíróság a 154/2008. (XII. 17.) AB határozatával a kifejtettek szerint eltért a 14/1995. (III. 13.) AB határozattól, anélkül, hogy annak indokát adta volna: mind az említett torz,

³⁵ Ld.: régi Abtv. 27. § (2) bek.

önellentmondásos értékhierarchiával, „hasonlósággal”, „majdnem azonos tartalommal”, mind pedig azzal, hogy kimondta: az azonos nemű személyek számára „a jogalkotónak az Alkotmány korlátai között biztosítania kell egymás irányában a házastársakéhoz hasonló olyan jogállást, amely az egyenlő méltóságú személyként kezelésüket biztosítja”,³⁶ kötelezően egyenlővé téve azt, ami nem egyenlő [vö.: Alkotmány 15. §, 54. § (1) bekezdés, 70/A. § (1)–(2) bekezdés]; a 14/1995. (III. 13.) AB határozat indokolásának III. fejezetében csak feltételes mód szerepel: „Két személy tartós életközössége megvalósíthat olyan értékeket, hogy az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevételére alapján az együttélő személyek nemétől függetlenül igényt tarthat jogi elismerésre.”; továbbá: az Alkotmánybíróságot a hatályos magyar Alkotmány köti, s nem egy másik állam alkotmánybírósági határozata („vezérmotívuma”), s nem is egy külföldi (pl. az azonos neműek számára a házasságot „megengedő” spanyol) „törvényhozói” döntés, ami a hatályos magyar Alkotmány alapján is alkotmányellenes lenne (vö.: „csúszos lejtő érv” elfogadhatatlansága), túl azon, hogy a határozat való okait, indokait a határozat indokolásában meg kell jeleníteni [Alkotmány 2. § (1) bekezdés], s nem csak – ismertetve egyes országok vonatkozó szabályozását és alkotmánybírósági gyakorlatát – a nagyfokú magyar állami szabadságot kiemelni.³⁷

d) A jogalkotó a házasságon kívüli együttélési (párkapcsolati) formát tartalmilag nem azonosíthatja a házassággal.³⁸ A házassághoz hasonló, azzal majdnem egyező tartalmú, azonos nemű „bejegyzett élettársi kapcsolat” alkotmányi szintű szabályozást eredményez, ami formai szempontból is alkotmányellenes (Alkotmány 15. §); „... törvényi szinten [...] nem lehet alkotmányos intézményekkel azonos, új intézményeket létrehozni.”³⁹ Az Alkotmánybíróság szerint az azonos neműek „bejegyzett élettársi kapcsolata” a házassághoz hasonló, azzal majdnem azonos tartalmú jogintézmény lehet, és azért „nem alkotmányellenes”, mert „nem konkurál” a házassággal (az azonos neműek nem köthetnek egymással házasságot): ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a „hasonlósággal” („majdnem azonos tartalommal”) „törvényi” szinten jelenik meg új „alkotmányi szintű intézmény”.

e) A házasságkötési joggal rendelkező különböző nemű személyek, a házastársak és a család helyzetét a házassághoz hasonló, azzal majdnem egyező tartalmú, azonos nemű „bejegyzett élettársi kapcsolat” hátrányosan befolyásolja, illetve sérti vagy veszélyezteti, mert a rendelkezések a házasságra vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazását rendelik a „bejegyzett élettársi kapcsolatra”.⁴⁰ A szexuális irányultság

³⁶ Ld.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat., Indokolás IV. 3.2.2.

³⁷ Ld.: uo. 2.1.

³⁸ Ld.: uo. 1.4.

³⁹ Ld.: uo. 3.2.1.

⁴⁰ Ld.: 2007. évi CLXXXIV. tv. 2. § (2) bek. a)–e) pontok; vö.: 2009. évi XXIX. tv. 3. § (1) bek. a)–f) pontok, és tv. 3. §-ához fűzött részletes indokolás (pl. „adójogi, munkajogi, szociális... kedvezmények”).

a nagykorú személyek körében is jelentős mértékben bizonytalan:⁴¹ a „törvény” az ellen hat, hogy a házasságot (a heteroszexuális kapcsolatot) válasszák; a házasságon alapuló család „leértékelődik”.

f) A házassághoz hasonló, azzal majdnem azonos tartalmú „bejegyzett élettársi kapcsolat” különösen és nagy mértékben sérti, illetve veszélyezteti a gyermekeket, akik belefogannak, beleszületnek és belenevelődnek egy olyan társadalomba, környezetbe, amely – élén az állammal – értéknek, ráadásul a házassághoz nagyon hasonló értéknek tünteti fel a homoszexuális kapcsolatot, értékesebbnek beállítva az értéktelenebbet, homofóbiának, diszkriminatívnak, intoleránsnak nevezve a differenciált gondolkodást, a ténylegesen fennálló, természetes különbségek (ld. pl.: a homoszexuális kapcsolat nem képes az élet továbbadására) el nem mosását. Az Alkotmánybíróság nem hagyhatja figyelmen kívül a jog szocializációs funkcióját sem (különösen a kellő érettséggel nem bíró, felelős döntésre nem képes személyek vonatkozásában); így azt sem, hogy egy gyermek, minél kisebb, annál kevésbé képes különbséget tenni a „jogintézmények” között: azt látja, fogja fel, hogy „ez is érték (jó), szabad, meg az is”, és a minimálisra zsugorodott különbség már elveszik (a „nagyon hasonlóság” igen nagy veszélyét az Alkotmánybíróságnak sem szabad alábecsülni, sőt: a rossz, az alkotmányellenesség megszüntetéséhez vennie kell a bátorságot).

A taláros testületnek arra is figyelemmel kell lennie, hogy az orvostudomány szerint a szexuális irányultság mikorra és milyen mértékben rögzül, s ez nem csak az örökbefogadás szabályozása, hanem minden gyermek egészséges fejlődése szempontjából is releváns (vö.: pl. nyilvános, közterületi homoszexuális, „meleg” rendezvény, amit az arra járó, lakó, vagy a televíziós tudósítást néző, hallgató gyermekek, akár tizennegyedik életévüket be nem töltöttek is elszenvedhetnek).

A 21/1996. (V. 17.) AB határozat rendelkező részének 1. pontja kimondja: „A gyermeknek az a joga, hogy az állam részéről a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemben és gondoskodásban részesüljön [Alkotmány 67. § (1) bekezdés] az állam alkotmányos kötelességét alapozza meg a gyermek fejlődésének védelmére. [...] Az Alkotmány 67. §-a értelmében az államnak a gyermeket a fejlődésére káros hatásokon kívül az olyan kockázattvállalásoktól is meg kell óvnia, amelyekkel kapcsolatban életkoránál (az ettől függően feltételezett testi, szellemi, erkölcsi és társadalmi érettségénél) fogva nem képes megismerni és értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig választása következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve.” E határozat indokolása szerint: „... a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga egyszersmint az állam kötelességét alapozza meg a gyermek személyiségfejlődése intézményes védelmére. Az államnak ez a védelmi kötelessége a gyermek alapjogainak korlátozásához is vezethet.” (II. 3.); „Az Alkotmány 67. §-a, amely az állam kötelességévé teszi, hogy

⁴¹ Ld.: 21/1996. (V. 17.) AB hat., Indokolás V. 2.

a gyermek személyiségfejlődéséhez szükséges védelmet és gondoskodást nyújtson, egyrészt vonatkozik az egyértelműen káros hatások távol tartására, másrészt magában foglalja azt is, hogy az állam a személyiségét, s így az egész jövőendő életét meghatározó súlyos kockázatvállalást is elhárítsa a gyermektől.” (III. 2.), „A gyermekek esetében [...] maga az Alkotmány és nemzetközi egyezmények teszik állami kötelességgé a gyermek fejlődési útjának megóvását a veszélyektől és kockázatoktól, éppen annak érdekében, hogy felkészülhessen a felelős és tájékozott döntésekre, míhelyt életkorával vélelmezett érettsége erre képessé teszi.” (uo.); „Az államnak a gyermeket az olyan kockázatvállalásoktól is meg kell óvnia, amelyekkel kapcsolatban életkoránál (az ettől függően feltételezett testi, szellemi, erkölcsi és társadalmi érettségénél) fogva nem képes megismerni és értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig választása következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve.” (III. 4.) – „Nemcsak a serdülőnél, sok felnőttél sem egyértelmű és kizárólagos a homoszexuális beállítottság.” (V. 2.)

Az Alkotmánybíróság a 154/2008. (XII. 17.) AB határozattal megsemmisített – a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló – 2007. évi CLXXXIV. „törvényt” támadó indítványnak a gyermekvédelmi vonatkozásait⁴² nem vizsgálta: „Mivel az Alkotmánybíróság a Békvt. egészét megsemmisítette, ezért az Alkotmány további rendelkezéseinek az indítványozók által állított sérelmét, illetve a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség fennállásának megállapítására irányuló kérelmet nem vizsgálta.”⁴³ ez az Országgyűlés számára is kihirdetésre került; az Alkotmánybíróságot a megkerülhetetlen gyermekvédelmi vonatkozások is új, helyes álláspontra helyezhetik, amelyhez az igazság, a józan ész, a hatályos magyar Alkotmány helyes értelmezése az út, és nem az egyes külföldi országokra hivatkozó csúszos lejtő érv, vagy az állítólagos, „elképzelhetetlenül erőszakos” „meleg szervezetek” által tanúsított „nyomások”. – Az embert az igazság teszi szabaddá, és az vezet az életre.⁴⁴

g) A házasság és a család intézményét – tekintettel a mai világ értékviságára – [az Alkotmány 70/A. §-ának (3) bekezdése alapján is] pozitív diszkrimináció illeti meg, ami szintén kizárja a szóban forgó „hasonlóságot”. Az állam így tud eleget tenni annak az alkotmányi követelménynek, hogy „az állam ne csupán a fennálló házasságokat védje, hanem olyan jogi környezetet teremtsen (pl. a házasságban élőknek olyan előnyöket nyújtson), amely arra ösztönzi polgárait, hogy a lehetséges együttélési formák közül a házasságot válasszák és családot alapítsanak.”⁴⁵

⁴² Ld.: Hámori, 2009. V. fejezet 1. rész, VIII. fejezet 1.2. rész e) pont.

⁴³ Ld.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat., Indokolás IV. 5.

⁴⁴ „[...] a bírói éthosznak minden áron – a bíró élete árán is – az igazságosságra kell törekednie.” – ld.: Radbruch, Gustav: *Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog. 1946.* In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből.* Budapest, SZIT, 2003., 4. kiad. 237. (229–238.).

⁴⁵ Ld.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat., Indokolás IV. 3.2.1.

h) Az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdéséből nem lehet levezetni a házasságon kívül más, alkotmányos, új személyi, családi jogi státust eredményező jogintézményt (pl. a „*bejegyzett élettársi kapcsolatot*”), csak az egyén jogát (mint olyant); különben sérülne az Alkotmány 15. §-ában foglalt intézményvédelmi követelmény [intézményi, intézmény-létesítési jogosultság az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdése alapján csak a házasságra terjed ki, vö.: Alkotmány 15. §]. Az alkotmányozó a házasság és a család intézményének alkotmányi szabályozásával az elismert és támogatott, oltalmazott erkölcsi értékrendet határozta meg. A család mint a házasságon alapuló, gyermekkel megáldott, alapvető és természetes közösség ekként elsőbbséget élvez.

A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLATRÓL, AZ EZZEL ÖSSZEFÜGGŐ, VALAMINT AZ ÉLETTÁRSI VISZONY IGAZOLÁSÁNAK MEGKÖNNYÍTÉSÉHEZ SZÜKSÉGES EGYES TÖRVÉNYEK MÓDOSÍTÁSÁRÓL SZÓLÓ 2009. ÉVI XXIX. „TÖRVÉNY”, A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVRŐL SZÓLÓ 2009. ÉVI CXX. „TÖRVÉNY” SZERINTI SZABÁLYOZÁS ÉS A 32/2010. (III. 25.) AB HATÁROZAT

A 2009. évi XXIX. „törvény”

A „törvény” lényege

a) A „törvény” 1–3. §-ai a „*bejegyzett élettársi kapcsolat*” létrejöttével és joghatásai-val kapcsolatos rendelkezéseket foglalják magukban. E szabályozás értelmében „*bejegyzett élettársi kapcsolat*” akkor jön létre, ha az anyakönyvvezető előtt együttesen jelenlévő két, tizennyolcadik életévét betöltött, azonos nemű személy személyesen kijelenti, hogy egymással bejegyzett élettársi kapcsolatot kíván létesíteni. Kiskorú részére „*bejegyzett élettársi kapcsolat*” létesítése nem engedélyezhető.⁴⁶ A „*bejegyzett élettársi kapcsolat*” létesítése nyilvánosan, két tanú jelenlétében történik.⁴⁷

A „törvény” 3. §-ának (1) bekezdése kimondja, hogy: „*Ha e törvény eltérően nem rendelkezik, vagy e törvény a rendelkezés alkalmazását nem zárja ki, megfelelően alkalmazni kell a) a házasságra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársi kapcsolatra,*

⁴⁶ Ld.: tv. 1. § (1)–(2) bek. „Az anyakönyvvezető a kijelentés megtörténte után a bejegyzett élettársi kapcsolatot az anyakönyvbe bejegyzi.” [uo. 1. § jelenleg hatályos (3) bek. – vö.: egyes törvényeknek az elektronikus anyakönyv kialakításával összefüggésben szükséges módosításáról szóló 2013. évi LXXVI. törvény 103. § a) pont].

⁴⁷ Ld.: uo. (4) bek. „A bejegyzett élettársi kapcsolatot megelőzően a leendő bejegyzett élettársaknak az anyakönyvvezető előtt nyilatkozniuk kell arról, hogy bejegyzett élettársi kapcsolatuknak legjobb tudomásuk szerint nincs törvényes akadálya, valamint igazolniuk kell, hogy bejegyzett élettársi kapcsolatuk törvényes feltételei fennállnak. A felek valamelyikének közeli halállal fenyegető egészségi állapota esetében a felek nyilatkozata a bejegyzett élettársi kapcsolat törvényes feltételeinek igazolását pótolja, és a bejegyzett élettársi kapcsolat a bejelentés után nyomban létesíthető.” [uo. 2. § (1)–(2) bek.].

b) a házastársra vagy házastársakra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársra vagy bejegyzett élettársakra, c) az özvegyre vonatkozó szabályokat az elhunyt bejegyzett élettárs túlélő bejegyzett élettársára, d) az elvált személyre vonatkozó szabályokat arra a személyre, akinek bejegyzett élettársi kapcsolatát megszüntették, e) a hajadonra, nőtlenre vonatkozó szabályokat arra a személyre, aki még nem volt házas, és bejegyzett élettársi kapcsolatot még nem létesített, és f) a házaspárra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársakra.” E § (2) bekezdése alapján: „A bejegyzett élettársakra a házastársak által történő közös gyermekké fogadásra vonatkozó szabályok nem alkalmazhatóak. A bejegyzett élettársi kapcsolat apasági vélelmet nem keletkeztet.”

A „törvény” 3. §-ának (3) bekezdése szerint: a házastársak névviselésére vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatóak a bejegyzett élettársakra; bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése esetén a bejegyzett élettárs volt férje nevét a házasságra utaló toldással nem viselheti tovább, és ez a joga akkor sem éled fel, ha a bejegyzett élettársi kapcsolata megszűnt; ha a leendő bejegyzett élettárs a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítését megelőzően házassági névként volt férje nevét vagy családi nevét viseli a házasságra utaló toldással, és házassági nevét nem módosítja másik házassági névviselési formára, a születési családi nevének viselésére jogosult.

A „törvény” 3. §-ának (4) bekezdése alapján az emberi reprodukcióra irányuló, külön törvény szerinti eljárásoknak a házastársakra vonatkozó rendelkezései a bejegyzett élettársakra nem alkalmazhatóak.

A „törvény” 3. §-ának (5) és jelenleg hatályos (6)⁴⁸ bekezdése kimondja: „(5) Ha e törvény a házasság vagy a bejegyzett élettársi kapcsolat fennállásához, illetve a házasság vagy a bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnéséhez nem állapít meg eltérő jogkövetkezményt, továbbá ha a jogosultság vagy a kötelezettség az özvegyet és az özvegy bejegyzett élettársat megkülönböztetés nélkül megilleti vagy terheli, a családi állapotra vonatkozó nyilatkozat csak olyan formában követhető meg, hogy a »házas« és »bejegyzett élettárs«, az »özvegy« és az »özvegy bejegyzett élettárs«, illetve az »elvált« és az »elvált bejegyzett élettárs« megjelölés együtt szerepeljen. (6) A családi állapotra vonatkozó adatot tartalmazó nyilvántartásban – az anyakönyvi nyilvántartások rendszere, valamint a személyiadat- és lakcímnnyilvántartás kivételével – a családi állapotot úgy kell feltüntetni, hogy a »házas« és a »bejegyzett élettárs«, az »özvegy« és az »özvegy bejegyzett élettárs«, illetve az »elvált« és az »elvált bejegyzett élettárs« megjelölés együtt szerepeljen.”

A „törvény” 4. §-ának (1)–(3) bekezdései a bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnésére vonatkozó szabályokat tartalmazzák: „(1) A bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnik a) az egyik bejegyzett élettárs halálával, b) bírósági felbontással vagy

⁴⁸ Vö.: egyes törvényeknek az elektronikus anyakönyv kialakításával összefüggésben szükséges módosításáról szóló 2013. évi LXXVI. törvény 103. § b) pont.

c) közjegyző általi megszüntetéssel. (2) A bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnésére a házasság megszűnésére vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni kell. (3) A bejegyzett élettársi kapcsolatot a felek közös megegyezése alapján a közjegyző nemperes eljárásban szünteti meg.”

A „törvény” 5. §-ának (1) bekezdése alapján a Csjt. 7. §-ának (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lépett: „(1) Érvénytelen a házasság, ha a felek valamelyikének korábbi házassága vagy bejegyzett élettársi kapcsolata fennáll. Érvénytelen a bejegyzett élettársi kapcsolat, ha a felek valamelyikének korábbi házassága vagy bejegyzett élettársi kapcsolata fennáll.”

A „törvény” 5. §-ának (2) bekezdése szerint: a Csjt. a 26. §-t követően a következő új 26/A. §-sal egészült ki: „26/A. § (1) Ha a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvény a házasság vagy a bejegyzett élettársi kapcsolat fennállásához, illetve a házasság vagy a bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnéséhez nem állapít meg eltérő jogkövetkezményt, továbbá ha a jogosultság vagy a kötelezettség az özvegyet és az özvegy bejegyzett élettársat megkülönböztetés nélkül megilleti vagy terheli, a családi állapotra vonatkozó nyilatkozat csak olyan formában követhető meg, hogy a »házas« és »bejegyzett élettárs«, az »özvegy« és az »özvegy bejegyzett élettárs«, illetve az »elvált« és az »elvált bejegyzett élettárs« megjelölés együtt szerepeljen. (2) A családi állapotra vonatkozó adatot tartalmazó nyilvántartásban – az anyakönyvi nyilvántartás, valamint a személyiadat- és lakcímnnyilvántartás kivételével – a családi állapotot úgy kell feltüntetni, hogy a »házas« és »bejegyzett élettárs«, az »özvegy« és az »özvegy bejegyzett élettárs«, illetve az »elvált« és az »elvált bejegyzett élettárs« megjelölés együtt szerepeljen.”

A „törvény” 5. §-ának (5) bekezdése kimondta: a Csjt. 62. §-ának (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép: „(1) A házastárs vagy bejegyzett élettárs köteles háztartásában eltartani a vele együtt élő házastársának vagy bejegyzett élettársának olyan tartásra szoruló kiskorú gyermekét (mostohagyermek), akit házastársa vagy bejegyzett élettársa az ő beleegyezésével hozott a közös háztartásba. A tartási kötelezettség mindkét házastársat, illetve bejegyzett élettársat egy sorban terheli.”

A „törvény” 5. §-ának (3)–(4) bekezdése és 6. §-a az „élettársi kapcsolat” vonatkozásában tartalmazott szabályokat.

A „törvény” 7. §-ának (1)–(3), (5)–(6) bekezdései a „bejegyzett élettársi kapcsolat” bevezetésével szoros, közvetlen összefüggésben módosították az At. 1. §-ának (2) bekezdését, 2. §-ának (2) bekezdését, 4. §-ának (2) bekezdését, 7. §-ának (1) bekezdését, 11. §-át; a „törvény” 7. §-ának (7) bekezdésével pedig ekként az At. 15/A. §-sal egészült ki. A „törvény” 8. §-ának (1)–(5) bekezdései, 9. §-ának (1) és (3) bekezdése, 10. §-ának (1)–(3) és (5)–(6) bekezdései, 11–14. §-ai, 15. §-ának (1)–(4) bekezdései szintén a „bejegyzett élettársi kapcsolat” bevezetésével szoros, közvetlen összefüggésben tartalmaztak rendelkezéseket; a „törvény” 9. §-ának (2) és (4) bekezdése, 10. §-ának (4) bekezdése az „élettársi kapcsolat” tekintetében

jelentek meg (ld. még: „törvény” 14. §), érintve a „bejegyzett élettársi kapcsolat” szabályozását.

A „jogalkotó” a „törvény” 17. §-ának (1)–(7) és (9) bekezdéseiben foglalt rendelkezésekkel olyan szövegrészbeli módosításokat végzett, amely által – az említettek szerint – a „bejegyzett élettársi kapcsolat” intézménye szintén a házasság és a család jogintézményének szintjére lépett.

b) A „törvény” általános indokolásának 1. pontja a következőket tartalmazza: „... egészen bizonyos, hogy a[z élettársi kapcsolatok számának] növekedés trendje nem fog változni és az együttélés, valamint családalapítás formájává hazánkban is mind nagyobb számban az élettársi kapcsolat válik.” „... a jogalkotónak figyelemmel kell lennie arra is, hogy valamennyi országban erőteljesebben jelentkeznek azok a mozgalmak, amelyek az azonos nemű párok partnerkapcsolatának a különmeműek házasságával való egyenrangúságát kívánják erősíteni.” A „törvény” általános indokolásának 4. pontjában foglaltak szerint: „A bejegyzett élettársi kapcsolat joghatásait illetően is általánosságban a Csjt. házasságra vonatkozó szabályai alkalmazandók. Ezzel a törvény tulajdonképpen elismeri a bejegyzett élettársi kapcsolatot családjogi jogintézményként, és csak a házasságtól eltérő szabályokra utal külön a törvény.” „A jogintézmény [bejegyzett élettársi kapcsolat] a házassággal azonos vagyoni jogi, öröklési jogi joghatásokkal jár. ...” („családjogi jogintézmény” – ld. pl. a „törvény” 3. §-ához fűzött részletes indokolást).⁴⁹

A „törvény” értékelése

Az előző részekben⁵⁰ kifejtettekre figyelemmel; a „törvény” az alábbiak miatt is alkotmányellenes:

a) Az Alkotmánybíróság a 154/2008. (XII. 17.) AB határozatban a „bejegyzett élettársi kapcsolat” bevezetéséhez kötelező feltételként támasztotta, hogy a törvényhozó „a házastársakra vonatkozó szabályokat részleteiben” áttekintse (Indokolás IV. 3.2.2.); a „törvény” szövege és indokolása alapján nem állapítható meg, hogy az Országgyűlés ennek eleget tett.

⁴⁹ Vö.: 14/1995. (III. 13.) AB hat., Indokolás II. [„Az utóbbi évtizedekben kultúrkörünkben általában bekövetkezett a homoszexualitás dekriminalizációja; s mozgalmak indultak a homoszexuálisok hátrányos megkülönböztetése ellen. Másrészt változások tapasztalhatók a hagyományos családmodellben is, elsősorban a házasságok tartósságát tekintve. Mindez azonban nem ok arra, hogy a jog eltérjen a házasságnak attól a jogi fogalmától, amely a mai állapothoz vezető hagyományban mindig is élt, és amely a mai jogokban is általános, továbbá amely a köztudat és köznyelv házasságfogalmával összhangban van. A mai alkotmányok és a házasságra és családra vonatkozó rendelkezései összefüggéséből levezethetően a magyar Alkotmány is, a férfi és nő közötti házasságot tartja értéknek, és azt védi. (Alkotmány 15., 67., 70/J. §)“].

⁵⁰ Ld. még: Hámori, 2009. I. fejezet 1. rész, VII. fejezet, VIII. fejezet 1–3. rész.

b) Az Alkotmánybíróság 154/2008. (XII. 17.) AB határozatában szereplő követelmény szerint „*az, hogy a Magyar Köztársaság védi a házasság intézményét, pozitív viszonyulást, aktivitást és támogatást is feltételez*” (Indokolás IV. 1.3.); a „törvény” rendelkezései között minderről egy szó sem esik, így – a 154/2008. (XII. 17.) AB határozat rendszertani értelmezése alapján – a „törvény” ellentétben áll eme alkotmányi követelménnyel.

c) Az Alkotmánybíróság a 154/2008. (XII. 17.) AB határozatában azt is megfogalmazta, hogy: „*Az Alkotmány 15. §-ában írt védelem magában foglalja továbbá azt a követelményt is, hogy az állam ne csupán a fennálló házasságokat védje, hanem olyan jogi környezetet teremtsen (pl. a házasságban élőknek olyan előnyöket nyújtson), amely arra ösztönzi polgárait, hogy a lehetséges együttélési formák közül a házasságot válasszák és családot alapítsanak.*” (Indokolás IV. 3.2.1.); a „törvény” e követelmény teljesítése érdekében sem tartalmaz rendelkezést, és az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a „törvény” kihirdetését követően is újabb és újabb családalapítást, házasságkötést és gyermekvállalást gátló, nehezítő, illetve ellehetetlenítő kormányzati döntések születtek.

A 2009. évi CXX. „törvény” szerinti szabályozás

Az Alkotmánybíróság határozata⁵¹ kapcsán elfogadott, ismertetett *szabályozás*⁵² és a 2009. évi CXX. „törvény”⁵³ szerint a bejegyzett élettársi kapcsolat intézménye két, tizennyolcadik életévét betöltött, *azonos* nemű személyre terjed ki (kiskorú részére bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése nem engedélyezhető); az említettek szerint megfelelően alkalmazni kell a házasságra, házastársakra, özvegyre, elváltakra stb. vonatkozó szabályokat; a bejegyzett élettársakra a házastársak által történő közös gyermekké fogadásra vonatkozó szabályok nem alkalmazhatóak, a bejegyzett élettársi kapcsolat apasági vélelmet nem keletkeztet; továbbá a házastársak névviselésére vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatóak a bejegyzett élettársakra; bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése esetén a bejegyzett élettárs volt férje nevét a házasságra utaló toldással nem viselheti tovább, és ez a joga akkor sem éled fel, ha a bejegyzett élettársi kapcsolata megszűnt; ha a leendő bejegyzett élettárs a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítését megelőzően házassági névként volt férje nevét vagy családi nevét viseli a házasságra utaló toldással, és házassági nevét nem

⁵¹ Ld.: 154/2008. (XII. 17.) AB hat.

⁵² Ld.: 2009. évi XXIX. tv.

⁵³ Ld.: 2009. évi CXX. tv. 3:87.–3:89. §. Vö.: a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 2010. évi XV. törvény 1. § (2) bek.; 51/2010. (IV. 28.) AB hat.; a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény hatályba nem lépéséről, valamint az ezzel összefüggő törvényt módosításokról szóló 2010. évi LXXIII. törvény 1. §.

módosítja másik házassági névviselési formára, a születési családi nevének viselésére jogosult.⁵⁴ A szabályozás azt is kimondja, hogy az emberi reprodukcióra irányuló, külön törvény szerinti eljárásoknak a házastársakra vonatkozó rendelkezései a bejegyzett élettársakra nem alkalmazhatóak.⁵⁵ Az alkotmánybírák többsége szerint ez a szabályozás nem alkotmányellenes.⁵⁶

A 32/2010. (III. 25.) AB határozat

A 32/2010. (III. 25.) AB határozat szerinti megfogalmazásban: „A Békmtv. az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolatának (BÉK) mint személyi státuszjognak a keletkezését, joghatásait és megszűnését szabályozza, rendezi a házasság jogintézményéhez és a házastársak státuszához való viszonyát, meghatározza az azoktól való eltéréseket, illetve rendelkezik a mindezekkel kapcsolatban szükségessé vált jogszabály-módosításokról.”⁵⁷

A taláros testület – fenntartva a 154/2008. (XII. 17.) AB határozatban szereplő álláspontját – (egyebek mellett) megállapította, hogy a BÉK bevezetése nem okozhat jogbizonytalanságot;⁵⁸ továbbá „a házasság és a BÉK szabályozása között érdemi különbség van arra tekintettel, hogy a közös gyermek vállalását a Békmtv. kizárja.”⁵⁹

Kiemelendő továbbá: „Az Alkotmánybíróság megítélése szerint az a tény, hogy a kiskorúak szocializációjuk során a homoszexualitás elfogadását tükröző jogi szabályozással és várhatóan ennek megfelelő társadalmi magatartással találkoznak, semmiképpen sem minősíthető egész személyiségüket, testi, szellemi vagy erkölcsi

⁵⁴ Ld.: 2009. évi XXIX. tv. 1. § (1)–(2) bek., 3. § (2)–(3) bek.; vö.: uo. 1. § (3)–(4) bek., 2. § (1)–(2) bek.; továbbá uo. 3. § (1) bek.: „Ha e törvény eltérően nem rendelkezik, vagy e törvény a rendelkezés alkalmazását nem zárja ki, megfelelően alkalmazni kell a) a házasságra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársi kapcsolatra, b) a házastársra vagy házastársakra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársra vagy bejegyzett élettársakra, c) az özvegyre vonatkozó szabályokat az elhunyt bejegyzett élettárs túlélő bejegyzett élettársára, d) az elvált személyre vonatkozó szabályokat arra a személyre, akinek bejegyzett élettársi kapcsolatát megszüntették, e) a hajadonra, nőtlenre vonatkozó szabályokat arra a személyre, aki még nem volt házas, és bejegyzett élettársi kapcsolatot még nem létesített, és f) a házaspárra vonatkozó szabályokat a bejegyzett élettársakra.”

⁵⁵ Ld.: uo. 3. § (4) bek. Ld.: még uo. (5)–(6) bek. A bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnésére vonatkozó szabályokat ld.: uo. 4. § (1)–(3) bek. A tv. eme intézménnyel kapcsolatos rendelkezései egyebekben: 5. § (1)–(2), (5) bek., 7. § (1)–(3), (5)–(7) bek., 8. § (1)–(5) bek., 9. § (1), (3) bek., 10. § (1)–(3), (5)–(6) bek., 11–14. §, 15. § (1)–(4) bek., 17. § (1)–(7), (9) bek. Vö.: uo. 5. § (3)–(4) bek., 6. §, 9. § (2), (4) bek., 10. § (4) bek., 14. §: „élettársi kapcsolat”.

⁵⁶ Ld.: 32/2010. (III. 25.) AB hat., amely Dr. Balogh Elemér, Dr. Kiss László és Dr. Kovács Péter alkotmánybírók különvéleményével került meghozatalra.

⁵⁷ Ld.: uo., Indokolás III. 1.

⁵⁸ Részletesen ld.: uo. 5.2.1.

⁵⁹ Ld.: uo. 5.3., vö.: uo. 5.2.2. és 8.1.

fejlődésüket negatívan érintő, jövőjüket meghatározó kárnak vagy veszélynek. Tény, hogy a jogi viszonyulás befolyásolja a társadalmi megítélést, s ennek következtében egyértelműen szerepe van abban az egyéni döntésben, hogy valaki a saját homoszexualitásához hogyan viszonyul (pl. felvállalja-e azt), de arról nincs szó, hogy a Békmtv. kapcsán a gyermek a személyiségfejlődését illetően vagy bármely más vonatkozásban kényszerpályára kerülne [Vö. 21/1996. (V. 17.) AB határozat, ABH 1996, 74, 86.]. Így pedig az sem állapítható meg, hogy a Békmtv. megsértené az Alkotmány 16. §-ában, illetve a 67. § (1) bekezdésében foglalt, a kiskorúakat megillető, alkotmányosan megkövetelt gondoskodási minimumra vonatkozó állami kötelezettséget.⁶⁰ – „A testület [...] »nem minősíti a homoszexualitást erkölcsi szempontból. (...) az Alkotmányt nem úgy értelmezi, mintha a gyermek erkölcsi fejlődését (67. §) a homoszexualitássá válás lehetősége veszélyeztetné, mert a homoszexualitásról az Alkotmány alapján nem formálhat erkölcsi ítéletet.« [21/1996. (V. 17.) AB határozat, ABH 1996, 74, 85–86.]⁶¹

A határozat azt is kimondta, hogy: „a Békmtv. nyomán az anyakönyvvezető nem kerülhet olyan helyzetbe, ami a lelkiismereti- és vallásszabadsághoz való, Alkotmányban biztosított jogát sértené. Nincs alkotmányos ok arra, hogy a közhivatalt viselő anyakönyvvezető pusztán az eléje járuló párok szexuális beállítottsága miatt megtagadhassa az állami elismerésben való közreműködést.”⁶²

Dr. Bragyova András alkotmánybíró párhuzamos indokolásában fenntartja, hogy a házasság alkotmányjogi védelméről más a véleménye, mint a többségnek,⁶³ ugyanakkor – többek között – egyetért azzal, hogy „az anyakönyvvezető az élettársi kapcsolat bejegyzésében való közreműködést lelkiismereti okból – pl. vallási vagy erkölcsi meggyőződése alapján – nem tagadhatja meg.”⁶⁴ szemben Dr. Kiss László alkotmánybíró véleményével⁶⁵ („... előfordulhat olyan szélsőséges helyzet, hogy oly domináns az anyakönyvvezető meggyőződése egy adott területen, hogy azon lelkiismereti vagy egyéb okokból nem tud felülemelkedni. ...”⁶⁶).

Dr. Balogh Elemér alkotmánybíró különvéleményében „a Békmtv.-ben szabályozott azonos neműek BÉK-jével kapcsolatban is fontosnak” tartja „hangsúlyozni azt, hogy az Alkotmány a házasságot, s nem az azonos neműek BÉK-jét részesíti alkotmányi védelemben, a házasságot tekinti alkotmányosan védett értéknek. ...”⁶⁷ „...A különféle

⁶⁰ Ld.: uo. 8.2.

⁶¹ Ld.: uo.

⁶² Ld.: uo. 10.

⁶³ Ld.: uo., Dr. Bragyova András alkotmánybíró párhuzamos indokolása 1.

⁶⁴ Ld.: uo. 2.

⁶⁵ Ld.: uo., Dr. Kiss László alkotmánybíró párhuzamos indokolása.

⁶⁶ Ld.: uo. 2. [Nézetem szerint az anyakönyvvezető megtagadhatja az állami „elismerésben” való közreműködést.].

⁶⁷ Ld.: 32/2010. (III. 25.) AB hat., Dr. Balogh Elemér alkotmánybíró különvéleménye 1.

*élettársi kapcsolatok (így az azonos neműek BÉK-je) nem szerepelnek a nevesített alkotmányos alapjogok (»házasság és család«) között, nem részesülnek alkotmányos intézményi védelemben. E párkapcsolati formák megválasztásának a szabadsága az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében foglalt alapjogból vezethető le.*⁶⁸

Dr. Balogh Elemér álláspontja szerint „Az azonos neműek BÉK-jének a szabályozása során a törvényalkotónak tekintettel kellett volna lennie arra, hogy az Alkotmány – a házasságra és családra vonatkozó rendelkezéseinek (Alkotmány 15. §, 67. §, 70/J. §) összefüggéséből levezethetően – a férfi és nő közötti házasságot tartja alkotmányos értéknek, és azt védi. Ezért a törvényalkotónak az azonos neműek BÉK-je szabályozásakor úgy kellett volna eljárnia, hogy ne csökkentse a házasság alkotmányos jogintézményének már meglévő, az Alkotmány által biztosított intézményi védelmi szintjét, vagyis a házasság alkotmányos értéként való védelme továbbra is változatlanul biztosított maradjon.”⁶⁹

Dr. Balogh Elemér véleménye szerint „Az élettársi kapcsolatok különféle formái (így az azonos neműek BÉK-je)”, alkotmányjogi értelemben nem tekinthetők családnak, kívül esnek a családjogi szabályozás keretein, ezért nem” ért „egyet azzal, hogy a Békmtv. az azonos neműek BÉK-jére vonatkozó jogi szabályozást a családjog jogterületén belül helyezte el. ...”⁷⁰ Nézete „szerint mérlegelési kérdés az, hogy a törvényalkotó – a Békmtv.-ben szabályozott és fent idézett kivételekkel – az egyébként családjogi jogintézményként szabályozott azonos neműek BÉK-jét valóban és érdemben más intézményként szabályozta-e az alkotmányosan védett házassághoz képest.”⁷¹ Megítélése „szerint az említett kivételek a nemek közötti természetszerű különbségekből, és nem az eltérő alkotmányos védelmi szint követelményéből fakadnak, így nem” tudja „elfogadni a többségi határozat azon érvét, hogy a Békmtv. által szabályozott új jogintézmény teljesen eltér a házasságtól, így az Alkotmány 15. §-ának a sérelme – tekintve, hogy ez a házasság és a család jogintézményét védi és szabályozza – fel sem merülhet.”⁷²

Dr. Balogh Elemér kifejti: „A fent említett jogalkotói célt a törvényalkotó továbbra is egy olyan – az Abh.-ban az Alkotmánybíróság által már kifogásolt – szabályozási formával valósítja meg, amely a házasságra vonatkozó szabályokat – egy generális utaló szabályon keresztül – általános érvennyel rendeli alkalmazni az azonos neműek BÉK-jére.”⁷³ „... ez a szabályozási technika alkotmányosan továbbra sem kielégítő, és a jogalkalmazó szervek számára olyan fokú jogbizonytalanságot eredményezhet,

⁶⁸ Ld.: uo.

⁶⁹ Ld.: uo. 2.

⁷⁰ Ld.: uo. 3.

⁷¹ Ld.: uo.

⁷² Ld.: uo.

⁷³ Ld.: uo. 4.

amely esetenként jogalkalmazói jogértelmezéssel már nem oldható fel.” „Mindez [...] az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében foglalt jogállamiság, az ennek részét képező jogbiztonság alkotmányos követelményével sem egyeztethető össze.”⁷⁴

Dr. Balogh Elemér véleménye szerint: „Ha a törvényalkotó egy új, az Alkotmányban nem nevesített (és alkotmányosan nem védett) párkapcsolati formát törvényi szinten kíván szabályozni, akkor köteles az alkotmányosan védett jogintézmény védelmi szintjét a törvényi szabályozás kialakítása során fenntartani. A törvényi szinten létrehozott és ezen a jogforrási szinten szabályozott új jogintézmény nem üresítheti ki az alkotmányosan védett jogintézményt, az azonos neműek BÉK-je nem biztosíthat teljesen vagy lényegileg a házastársakéval azonos státuszt (jogokat és kötelezettségeket) az ezt a párkapcsolati formát választó élettársaknak. Az Alkotmány 15. §-ában megjelenő jogintézményeket (»házasság és család«) az alkotmányozó helyezte el az Alkotmány normaszövegében, melyre tekintettel [...] a törvényalkotó nem emelhet fel ezzel azonos alkotmányos védelmi szintre törvényi szabályozással más párkapcsolati formákat. Az alkotmányos védelem tárgyát, a védett alkotmányos jogintézmények körét a törvényalkotó tetszőlegesen nem bővítheti törvényi szinten...”⁷⁵ „... a Békmtv. szabályozási célja (a házasságéval joghatásában lényegileg azonos, új jogintézmény létrehozása) és annak tartalma (szűk körű, a nemek természetszerű eltéréséből eredő kivétel szabályok mellett generális utaló szabályozás, a házasságra vonatkozó szabályok alkalmazásának elrendelése) egyaránt azt támasztja alá, hogy a törvényalkotó családjogi jogintézményként ismerte el az azonos neműek BÉK-jét, és törvényi szinten az alkotmányos védelem alatt álló házasság alkotmányos védelmi szintjére emelte fel az új jogintézményt.”⁷⁶ Ez Dr. Balogh Elemér álláspontja „szerint egyértelműen csökkenti az alkotmányosan védett jogintézmény eddig már elért alkotmányos védelmi szintjét, mert a házassághoz hasonlító párkapcsolati formát a házassághoz hasonlóan értékes együttélési formaként állítja a társadalom elé.”⁷⁷ „Ebből következően nem” ért „egyét a többségi határozat indokolásában foglalt azon formál logikai érveléssel, hogy a Békmtv. által létrehozott új jogintézmény (az azonos neműek BÉK-je) azzal, hogy lényegében a házastársakéval azonos státuszt (jogokat és kötelezettségeket) biztosít az e párkapcsolati formában élők számára, nem szűkíti a házastársakat eddig is megillető jogokat (illetve nem változtatja meg azok kötelezettségeit). Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése alapjogként oltalmazza a házasságkötéshez való jogot, míg a 15. § intézményi védelmet nyújt a házasság és a család számára. A Békmtv. szabályozása valóban nem érinti a különeműek házasságkötéshez való jogát, ám” véleménye „szerint gyengíti magát az alkotmányosan

⁷⁴ Ld.: uo.

⁷⁵ Ld.: uo. 5. c) pont.

⁷⁶ Ld.: uo. d) pont.

⁷⁷ Ld.: uo.

védett jogintézményt, csökkenti annak alkotmányos intézményi védelmi szintjét.⁷⁷⁸ „... az azonos nemű élettársak BÉK-je nem emelhető fel az alkotmányosan védett jogintézmény védelmi szintjére.⁷⁷⁹ „...A házastársakéval – szűk körű kivételek mellett – lényegében azonos jogi státusz (jogok és kötelezettségek) biztosítása kiüresíti az alkotmányosan védett jogintézmény alkotmányos értéktartalmát azzal, hogy az azonos neműek BÉK-jét felemeli az alkotmányosan védett jogintézmény védelmi szintjére.⁷⁸⁰

Dr. Balogh Elemér véleménye „szerint a Békmtv. megalkotásával a törvényalkotó jelentős mértékben csökkentette a házasság intézményének alkotmányi védelmét; az azonos neműek BÉK-jét továbbra is a házasság analógiájára, az alkotmányosan védett jogintézmény szabályozására visszautalva, annak lényegi vonásaival (formai és szűk körű kivételekkel), tartalmi elemeivel azonos módon szabályozta, ami sérti az Alkotmány 15. §-át.⁷⁸¹

Dr. Kiss László alkotmánybíró különvéleményében kifejti, hogy a Békmtv. „nem küszöbölte ki azokat a szabályozási megoldásokat, amelyek a jogbiztonság sérelmén keresztül az Alkotmány 15. §-ának megsértését idézhetik elő.⁷⁸² „A most elbírált Békmtv.” – nézete „szerint, s szemben a többségi határozattal – ugyanúgy alkotmányellenes, amiképpen a Békvt. is az volt. Változatlanul jelen van a jogbizonytalanságot keletkeztető »ha törvény másként nem rendelkezik«, »megfelelően« kell alkalmazni formula, amely sérti az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében foglalt jogbiztonság követelményét...⁷⁸³ „... azok az új rendelkezések pedig, amelyek elválasztanák a BÉK-et a házasságtól, látszólagosak vagy magától értetődő különbözőségek. »Mondvacsinált« katalógust állított össze a törvényalkotó, amelyek valójában semmit

⁷⁸ Ld.: uo.

⁷⁹ Ld.: uo.

⁸⁰ Ld.: uo.

⁸¹ Ld.: uo. Vö.: uo., Indokolás III. 4.1. („... Az az Alkotmány 15. §-ából levezethető követelmény, hogy az állam ne csupán a fennálló házasságokat védje, hanem olyan jogi környezetet teremtsen [pl. a házasságban élőknek előnyöket nyújtson], amely arra ösztönzi polgárait, hogy a lehetséges együttélési formák közül a házasságot válasszák és családot alapítsanak [Abh., ABH 2008, 1203, 1223.], értelemszerűen szintén csak azokra vonatkozhat, akiknek a házasság választására lehetőségük van. Az azonos neműek vonatkozásában azonban ilyen alternatíva nincs, mivel az Alkotmány alapján a házasságnak a felek különböző neme fogalmi eleme. A jogalkotó a Békmtv.-ben nem a heteroszexuálisoknak ajánl fel egy, a házassághoz formájában, tartalmában hasonló intézményre vonatkozó választási lehetőséget [mint tette volna azt a megsemmisített Békvt.-vel], hanem az azonos neműeknek teszi lehetővé azt, hogy a de facto élettársi viszony helyett az attól joghatásaiban lényegesen eltérő BÉK-et válasszák. Ilyen értelemben tehát a BÉK nem a házasságnak jelent versengő életmodellt, hanem az azonos neműek de facto élettársi kapcsolatának, ezért nem hordozza magában a házasságot megillető alkotmányos védelmi kötelezettség kiüresítésének, a házasság leértékelődésének a veszélyét, nem gátolja továbbá a házasság és a család védelmi szintjének emelését, ezen a téren a házasság és a család, illetőleg a különböző élettársi kapcsolatok közötti jogi távolság növelését...”).

⁸² Ld.: uo., Dr. Kiss László alkotmánybíró különvéleménye I. 1.

⁸³ Ld.: uo. II.

semmitől nem választanak el. [Pl. A közös gyermekké fogadásra vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók (de külön-külön mindkét fél hozhat gyereket a kapcsolatba); »a házastársak névviselésére vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók a bejegyzett élettársakra« (nyilvánvalóan nem, mert pl. eleve a -né toldat nonszensz lenne); »nem alkalmazhatók az emberi reprodukcióra irányuló, külön törvény szerinti eljárások házastársakra vonatkozó rendelkezései« (nyilván nem, ez olyannyira evidencia, hogy be sem lett volna szabad emelni a törvénybe)].⁸⁴ „Mindezekre tekintettel változtatlanul az az” álláspontja, „hogy ez a (törvényalkotó által választott) szabályozási mód és tartalom a Békmtv.-ben is alkotmányellenes, amelyet – szemben a többségi határozatban írtakkal – a bíróságok eseti gyakorlata sem lesz képes feloldani. ...”⁸⁵

Dr. Kiss László alapjaiban egyetért a 14/1995. (III. 13.) AB határozatban foglaltakkal, amely szerint: „Két személy tartós életközössége megvalósíthat olyan értékeket, hogy az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevétele alapján az együttélő személyek nemétől függetlenül igényt tarthat jogi elismerésre.”; s osztja „annak a korábbi AB határozatnak a lényegi mondanivalóját is, amely szerint az Alkotmánybíróság »nem minősíti a homoszexualitást erkölcsi szempontból, ... a homoszexualitásról az Alkotmány alapján nem formálhat erkölcsi ítéletet«. [21/1996. (V. 17.) AB határozat, ABH 1996, 74, 85–86.]”⁸⁶ Mindezekből következően egyetért a többségi határozat azon megállapításával is, hogy a homoszexuális irányultság kialakulásának okairól folyó tudományos vitát nem az Alkotmánybíróságnak a feladata eldönteni. Azt azonban vitatja, hogy „minden – a homoszexuális párkapcsolatokat érintő – kutatási eredményt figyelmen kívül kellene hagyni. Ezt nem lehet megtenni, amiképpen támaszkodni kell a család változó helyére, szerepére vonatkozó tudományos kutatások eredményeire is. Nem arról van szó tehát, hogy az Alkotmánybíróság erkölcsi szempontból kísérelné meg a homoszexualitás megítélését, mindössze arról, hogy a megfelelő szabályozási mód és tartalom kiválasztásakor más tudományágak eredményeire is figyelmet kell fordítani. A többségi határozat maga sem »légüres« térben mozog, amögött is van egyfajta szaktudományos koncepció, amely a témakört átfogó kutatások eredményéből összegeződik. Az elmúlt évtized e tekintetben komoly – a többségi határozatban figyelembevételel eltérő – hozadékkal is járt a homoszexuális kapcsolatok megítélésére nézve.”⁸⁷ – s hivatkozásokkal részletesen idéz egy külföldi szakértői véleményből.⁸⁸

Dr. Kovács Péter alkotmánybíró különvéleményében nem tudja osztani a határozatnak azt a megállapítását, hogy a törvényhozó valóban eleget tett volna mindannak, ami a 154/2008. (XII. 17.) AB határozatból következett. Megítélése szerint „nem

⁸⁴ Ld.: uo.

⁸⁵ Ld.: uo.

⁸⁶ Ld.: uo. I. 2.

⁸⁷ Ld.: uo.

⁸⁸ Ld.: uo.

mondható, hogy a törvényhozó az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolatát illetően valóban azt tette volna, hogy »miután a házastársakra vonatkozó szabályokat részleteiben áttekintette, azok közül a megfelelőket alkalmazni rendelje az azonos nemű bejegyzett élettársakra is, illetve, hogy az egyenlő méltóságú személyként történő kezelés követelményét szem előtt tartva a szexuális irányultságból adódó különbségeket figyelembe vegye.« (ABH 2008, 1203, 1224.)...⁸⁹

Dr. Kovács Péter arra is rámutat: nem hiszi, »hogy ki lehetne mondani, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalma a minden tekintetben azonos elbánást (equal footing) követelné ki európai szinten. Amit az európai joggyakorlat hangsúlyoz, az a kölcsönös jogokat és kötelességeket tartalmazó, a sima együttélésnél szorosabb, stabilabb kapcsolatot jelentő, az állam hivatalos képviselője előtt vállalt elkötelezettség tudomásul vétele: az egyszerű élettársi viszonyhoz képest ott, ahol az indokolt, az ebből fakadó következtetések levonása, jogintézményekbe való beépítése, és annak tudomásul vétele, hogy számos, korábban csak a házassághoz kapcsolódó jogintézmény és preferencia különösebb nehézség nélkül és indokolhatóan alkalmazható a bejegyzett élettársakra. Vannak olyanok, ahol azonban ez az adaptáció nem indokolt vagy még nem időszzerű, és» – megítélése »szerint – ez csak a tételes átvizsgálással állapítható meg.⁹⁰ »... a választott megoldás ütközik azzal, amit az Alkotmánybíróság úgy fogalmazott meg, hogy »a világos, érthető és megfelelően értelmezhető normatartalom a normaszöveggel szemben alkotmányos követelmény. A jogbiztonság – amely az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében deklarált jogállamiság fontos eleme – megköveteli, hogy a jogszabály szövege értelmes és világos, a jogalkalmazás során felismerhető normatartalmat hordozzon.« [26/1992. (IV. 30.) AB határozat, ABH 1992, 135, 142.]⁹¹

Összefoglaló megjegyzések

Az Alkotmánybíróság továbbra is fenntartotta azt az álláspontot, hogy az Alkotmány a házasság intézményét egy férfi és egy nő életközösségeként védi (a házastársak különeműsége a házasság fogalmi eleme), a házasságkötéshez való jog csak a különböző nemű párokat illeti meg;⁹² ugyanakkor elutasította azt az indítványozói véleményt, amely szerint mivel a homoszexuális magatartás erkölcsileg rossz, nem méltó az emberhez, nem tartozik az emberi méltóság fogalmi körébe, arra nem terjed ki az emberi méltósághoz való jog részét képező (abból származtatott) önrendelkezési jog.⁹³

⁸⁹ Ld.: uo., Dr. Kovács Péter alkotmánybíró különvéleménye I.

⁹⁰ Ld.: uo. IV.

⁹¹ Ld.: uo. V.

⁹² Ld.: uo., Indokolás III. 4.1.

⁹³ Ld.: 751/B/2009. szám alatt nyilvántartásba vett indítvány (a továbbiakban: Indítvány) 24–27. oldal (Indokolás III. 2.).

A taláros testület felfogása szerint: „Az Alkotmány a házasságot a család intézményével együtt a társadalmi közösség alapvető építőelemeként tekinti értéknek, mindazonáltal »az Alkotmányból nem a házassági kötelék mint együttélési forma „egyedüli” (kizárólagos), hanem a „különös” (kiemelt, alkotmányos szintű) védelme vezethető le, vagyis az alaptörvény nem zárja ki más, a házasságtól eltérő párkapcsolatok törvényi szintű oltalmát.« (Abh., ABH 2008, 1203, 1214.) »Két személy tartós életközössége megvalósíthat olyan értékeket, hogy az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevétel alapján az együttélő személyek nemétől függetlenül igényt tarthat jogi elismerésre« [14/1995. (III. 13.) AB határozat, ABH 1995, 82, 84.]. Sőt, »az azonos neműek tartós párkapcsolata számára (...) az elismerés és a védelem igénye – mivel ők házasságra nem léphetnek – az emberi méltósághoz való jogból [Alkotmány 54. § (1) bekezdés], és az abból származtatott önrendelkezési jogból, az általános cselekvési szabadságból, illetve a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogból [8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 45.] levezethető« (Abh., ABH 2008, 1203, 1224.).⁹⁴

„Az Alkotmánybíróság álláspontja tehát – az indítványozóéval ellentétben – az, hogy a tartós és zárt párkapcsolat létesítésének a joga a felek nemétől függetlenül része az Alkotmány 54. § (1) bekezdése által védett jognak.”⁹⁵ Kérdés, hogy e szerint a nem „tartós és zárt párkapcsolat létesítésének a joga” nem része az Alkotmány 54. § (1) bekezdése által védett jognak?

Indítványozói vélemény szerint mivel a homoszexuális magatartások „önmagukban rendetlenek”, bensőleg rosszak, a jó szándék vagy a különös körülmények csökkenthetik a rosszaságot, de nem tudják megszüntetni, s emiatt jogi értelemben sem engedhetőek meg.⁹⁶ A rosszaság tartóssága pedig a zártság mellett is súlyosító, s nem megengedést (jogot) keletkeztető körülmény.

Az indítványozói álláspont értelmében az, hogy az azonos nemű személyek „bejegyzett élettársi kapcsolata” közelebb „lehet” a házassághoz, mint a különneműek élettársi kapcsolata, sőt „biztosítandó” a házassághoz „hasonló” („majdnem” azonos tartalmú) „jogintézmény”, azaz, hogy az azonos neműek „jogintézménye” „értékesebb”, mint a különneműek élettársi kapcsolata (helyesen: „kevésbé rossz”), ugyancsak erkölcsi és jogi abszurdum. Az élet továbbadására képes házasságon kívüli párkapcsolat ugyanis nem rosszabb, mint az arra nem képes (a rosszabb a homoszexuális kapcsolat).⁹⁷

„Önellentmondás az, hogy az értéktelenebb (az élet továbbadására nem képes, homoszexuális kapcsolat, »bejegyzett élettársi kapcsolat«) értékesebbnek lett elismerve: az élet továbbadására a különneműek kapcsolata bír képességgel, és az azonos neműek

⁹⁴ Ld.: 32/2010. (III. 25.) AB határozat, Indokolás III. 4.1. és uo. 6.2.

⁹⁵ Ld.: uo. 6.2.

⁹⁶ Részletesen ld.: Indítvány 25. oldal.

⁹⁷ Ld.: uo. 39. oldal (Indokolás III. 4.7.).

kapcsolata – mint olyan – a különeműek kapcsolatához képest más vonatkozásban sem rendelkezik értéktöbblettel (a konkrét kapcsolatokban a rossz magatartások megjelennek mindkét eseti körben) – hanem nagyobb értékhiánnyal (ld. pl.: a homoszexuális aktus nem vezet az egymást kiegészítő egyesüléshez); abszurdum a szóban forgó alkotmányi értékhierarchia második fokán elhelyezni az azonos neműek »bejegyzett élettársi kapcsolatát«, megelőzve (a harmadik helyre szorítva) az élet továbbadására képes, különemű élettársi kapcsolatot (a hierarchia csúcán a házasság szerepel); annak (értékesebbnek) mondani valamit, ami nem az, hanem más (értéktelenebb, illetve »kevésbé értékes«), objektíve ésszerűtlen (a józan ésszel ellentétes), önkényes, sérti a jogállamiság (jogbiztonság), az emberi méltóság és a diszkrimináció-tilalom alkotmányi követelményét is [Alkotmány 2. § (1) bekezdés, 54. § (1) bekezdés, 70/A. § (1)–(2) bekezdés]: „az azonos neműek »bejegyzett élettársi kapcsolata« sem lehet a házassághoz hasonló, azzal majdnem azonos tartalmú.”⁹⁸

Az indítványozói érvelés szerint „Önellentmondás az is, hogy a házasságon alapuló család intézménye (Alkotmány 15. §), amely közös gyermekkel rendelkezik, kiterjed a »bejegyzett élettársi kapcsolat«-ra, ami fogalmilag képtelen közös gyermekkel bírni, mivel két férfi ivarsejtjeiből nem származik utód, és két nő ivarsejtjeiből sem; a »bejegyzett élettársi kapcsolat« családjogi intézményként történő megjelenítése amiatt is alkotmányellenes, mert az azonos neműeket a házasság sem illeti meg (tilos egymással házasságot kötniük); márpedig a kevesebből a többre való következtetés (argumentum a minori ad maius) szerint: ha a jogszabály (Alkotmány 15. §) a kevesebbet tiltja, akkor a többet is tiltja; mivel a család intézménye fogalmilag magában foglalja a közös gyermeket, és az azonos neműek ezzel fogalmilag nem bírnak, miként a család alapját képező házassággal sem, az azonos neműek kapcsolata nem minősülhet családjogi intézménynek, s értelemszerűen új családjogi státus sem keletkezhet – az ezzel ellentétes álláspont ellene mond az igazságnak, önkényes, az Alkotmány 15. §-án túl sérti a jogállamiság (jogbiztonság), az emberi méltóság és a diszkrimináció-tilalom alkotmányi követelményét is [Alkotmány 2. § (1) bekezdés, 54. § (1) bekezdés, 70/A. § (1)–(2) bekezdés].”⁹⁹

Az indítvány – egyebek¹⁰⁰ mellett – a következőket is tartalmazza: „Az Alkotmánybíróság mindenkire nézve kötelező határozata¹⁰¹ az Alkotmánybíróságot is köti; vagyis ha el akar térni a testület korábbi határozatától, gyakorlatától, akkor annak megfelelő

⁹⁸ Ld.: uo. (Indokolás III. 4.8.1.).

⁹⁹ Ld.: uo. (Indokolás III. 4.8.2.). Vö.: 32/2010. (III. 25.) AB határozat, Indokolás III. 11.2.

¹⁰⁰ Ld.: pl. Indítvány 42. oldal (Indokolás III. 4.9.1.): „Az Alkotmánybíróság a 154/2008. (XII. 17.) AB határozatban a »bejegyzett élettársi kapcsolat« bevezetéséhez kötelező feltételként támasztotta, hogy a törvényhozó »a házastársakra vonatkozó szabályokat részleteiben« áttekintse (Indokolás IV. 3.2.2.); a Tv. szövege és indokolása alapján nem állapítható meg, hogy az Országgyűlés ennek eleget tett.”

¹⁰¹ Ld.: Abtv. 27. § (2) bek.

indokát kell adnia [Alkotmány 2. § (1) bekezdés]; az Alkotmánybíróság a 154/2008. (XII. 17.) AB határozatával a kifejtettek szerint eltért a 14/1995. (III. 13.) AB határozattól, anélkül, hogy annak indokát adta volna: mind az említett torz, önellentmondásos értékhierarchiával, »hasonlósággal«, »majdnem azonos tartalommal«, mind pedig azzal, hogy kimondta: az azonos nemű személyek számára »a jogalkotónak az Alkotmány korlátai között biztosítania kell egymás irányában a házastársakéhoz hasonló olyan jogállást, amely az egyenlő méltóságú személyként kezelésüket biztosítja«¹⁰² – kötelezően egyenlővé téve azt, ami nem egyenlő [vö. Alkotmány 15. §, 54. § (1) bekezdés, 70/A. § (1)–(2) bekezdés]; a 14/1995. (III. 13.) AB határozat indokolásának III. fejezetében csak feltételes mód szerepel: »Két személy tartós életközössége megvalósíthat olyan értékeket, hogy az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevétele alapján az együttélő személyek nemétől függetlenül igényt tarthat jogi elismerésre.«; továbbá: az Alkotmánybíróságot a hatályos magyar Alkotmány köti, s nem egy másik állam alkotmánybírósági határozata (»vezérmotívuma«), s nem is egy külföldi (pl. az azonos neműek számára a házasságot megengedő spanyol) törvényhozói döntés, ami a hatályos magyar Alkotmány alapján is alkotmányellenes lenne (vö. »csúszós lejtő érv« elfogadhatatlansága) – túl azon, hogy a határozat való okait, indokait a határozat indokolásában meg kell jeleníteni [Alkotmány 2. § (1) bekezdés], s nem csak – ismertetve egyes országok vonatkozó szabályozását és alkotmánybírósági gyakorlatát – a nagyfokú magyar állami szabadságot kiemelni.¹⁰³¹⁰⁴

Az indítványozói vélemény szerint az említettek túl az alábbiak miatt sem állja meg a helyét a hasonló, majdnem azonos tartalmú bejegyzett élettársi kapcsolat melletti érvelés: »A jogalkotó a házasságon kívüli együttélési (párkapcsolati) formát tartalmilag nem azonosíthatja a házassággal.¹⁰⁵ A házassághoz hasonló, azzal majdnem egyező tartalmú, azonos nemű »bejegyzett élettársi kapcsolat« alkotmányi szintű szabályozást eredményez, ami formai szempontból is alkotmányellenes (Alkotmány 15. §); »... törvényi szinten [...] nem lehet alkotmányos intézményekkel azonos, új intézményeket létrehozni.«¹⁰⁶ Az Alkotmánybíróság szerint az azonos neműek »bejegyzett élettársi kapcsolata« a házassághoz hasonló, azzal majdnem azonos tartalmú jogintézmény lehet, és azért »nem alkotmányellenes«, mert »nem konkurál« a házassággal (az azonos neműek nem köthetnek egymással házasságot): ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a »hasonlóság«-gal (»majdnem azonos tartalom«-mal) törvényi szinten jelenik meg új »alkotmányi szintű intézmény«.¹⁰⁷

¹⁰² Ld.: 154/2008. (XII. 17.) AB határozat, Indokolás IV. 3.2.2.

¹⁰³ Ld.: uo. 2.1.

¹⁰⁴ Ld.: Indítvány 39–40. oldal (Indokolás III. 4.8.3.).

¹⁰⁵ Ld.: uo. (154/2008. [XII. 17.] AB határozat, Indokolás IV.) 1.4.

¹⁰⁶ Ld.: uo. 3.2.1.

¹⁰⁷ Ld.: Indítvány 40. oldal (Indokolás III. 4.8.4.1.).

„Az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdéséből nem lehet levezetni a házasságon kívül más, alkotmányos, új személyi, családi jogi státust eredményező jogintézményt (pl. a »bejegyzett élettársi kapcsolatot«), csak az egyén jogát (mint olyant); különben sérülne az Alkotmány 15. §-ában foglalt intézményvédelmi követelmény [intézményi, intézmény-létesítési jogosultság az Alkotmány 54. §-ának (1) bekezdése alapján csak a házasságra terjed ki – vö. Alkotmány 15. §]. Az alkotmányozó a házasság és a család intézményének alkotmányi szabályozásával az elismert és támogatott, oltalmazott erkölcsi értékrendet határozta meg. A család mint a házasságon alapuló, gyermekkel megáldott, alapvető és természetes közösség ekként elsőbbséget élvez.”¹⁰⁸

„A házassághoz hasonló, azzal majdnem azonos tartalmú »bejegyzett élettársi kapcsolat« különösen és nagy mértékben sérti, illetve veszélyezteti a gyermekeket, akik belefogannak, beleszületnek és belenevelődnek egy olyan társadalomba, környezetbe, amely – élén az állammal – értéknek, ráadásul a házassághoz nagyon hasonló értéknek tünteti fel a homoszexuális kapcsolatot, értékesebbnek beállítva az értéktelenebbet, homofóbiának, diszkriminatívnak, intoleránsnak nevezve a differenciált gondolkodást, a ténylegesen fennálló, természetes különbségek (ld. pl.: a homoszexuális kapcsolat nem képes az élet továbbadására) el nem mosását. Az Alkotmánybíróság nem hagyhatja figyelmen kívül a jog szocializációs funkcióját sem (különösen a kellő érettséggel nem bíró, felelős döntésre nem képes személyek vonatkozásában); így azt sem, hogy egy gyermek, minél kisebb, annál kevésbé képes különbséget tenni a »jogintézmények« között: azt látja, fogja fel, hogy »ez is érték (jó), szabad, meg az is«, és a minimálisra zsugorodott különbség már elveszik (a »nagyon hasonlóság« igen nagy veszélyt az Alkotmánybíróságnak sem szabad alábecsülni – sőt: a rossz, az alkotmányellenesség megszüntetéséhez vennie kell a bátorságot).

A taláros testületnek arra is figyelemmel kell lennie, hogy az orvostudomány szerint a szexuális irányultság mikorra és milyen mértékben rögzül, s ez nem csak az örökbefogadás szabályozása, hanem minden gyermek egészséges fejlődése szempontjából is releváns (vö. pl. nyilvános, közterületi homoszexuális, »meleg« rendezvény, amit az arra járó, lakó, vagy a televíziós tudósítást néző, hallgató gyermekek, akár tizennegyedik életévüket be nem töltöttek is elszenvedhetnek).

A 21/1996. (V. 17.) AB határozat rendelkező részének 1. pontja kimondja: »A gyermeknek az a joga, hogy az állam részéről a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemben és gondoskodásban részesüljön [Alkotmány 67. § (1) bekezdés] az állam alkotmányos köteletségét alapozza meg a gyermek fejlődésének védelmére. [...] Az Alkotmány 67. §-a értelmében az államnak a gyermeket a fejlődésére káros hatásokon kívül az olyan kockázatvállalásoktól is meg kell óvnia, amelyekkel kapcsolatban életkoránál (az ettől függően feltételezett

¹⁰⁸ Ld.: uo. 42. oldal (Indokolás III. 4.8.4.5.).

testi, szellemi, erkölcsi és társadalmi érettségénél) fogva nem képes megismerni és értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig választása következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve.» *E határozat indokolása szerint:* »... a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga egyszersmint az állam kötelességét alapozza meg a gyermek személyiségfejlődése intézményes védelmére. Az államnak ez a védelmi kötelessége a gyermek alapjogainak korlátozásához is vezethet.« (II. 3.); »Az Alkotmány 67. §-a, amely az állam kötelességévé teszi, hogy a gyermek személyiségfejlődéséhez szükséges védelmet és gondoskodást nyújtson, egyrészt vonatkozik az egyértelműen káros hatások távol tartására, másrészt magában foglalja azt is, hogy az állam a személyiségét, s így az egész jövőendő életét meghatározó súlyos kockázatvállalást is elhárítsa a gyermektől.« (III. 2.); »A gyermekek esetében [...] maga az Alkotmány és nemzetközi egyezmények teszik állami kötelességgé a gyermek fejlődési útjának megóvását a veszélyektől és kockázatoktól, éppen annak érdekében, hogy felkészülhessen a felelős és tájékozott döntésekre, mihelyt életkorával vélelmezett érettsége erre képessé teszi.« (uo.); »Az államnak a gyermeket az olyan kockázatvállalásoktól is meg kell óvnia, amelyekkel kapcsolatban életkoránál (az ettől függően feltételezett testi, szellemi, erkölcsi és társadalmi érettségénél) fogva nem képes megismerni és értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig választása következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve.« (III. 4.)¹⁰⁹

Megjegyzem, a tudományos (pl. orvosi, biológiai, pszichológiai, szociológiai) ismeretek alakulása a nemi *erkölccsel* kapcsolatos büntetőjogi megítélésre, s annak alkotmánybíróági felülvizsgálatára is befolyást gyakorol. Dr. Németh János alkotmánybírónak a 37/2002. (IX. 4.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásából kiderül, hogy a taláros testület a *büntető* törvénnyel történő megkülönböztetéshez szükséges kellő súlyú alkotmányos indokot¹¹⁰ a *tudományos* kutatások újabb megállapításait *figyelembe véve* (azok ismeretében) nem talált: „... azok a korábbi tudományos ismereteken alapuló feltételezések, hogy a 18. életévüket be nem töltött fiatal férfiak szexuális orientációja még kialakulófélben van, időközben megdőltek.”; illetve „az eljárásban résztvevők nem szolgáltattak számára elegendő érv, illetőleg ismeretanyagot a *különbségtétel* alkotmányosságának megállapításához.” Ezzel kapcsolatban megemlítem [túl azon, hogy a 21/1996. (V. 17.) AB határozat indokolása tartalmazza: „Nemcsak a serdülőnél, sok felnőttél sem egyértelmű és kizárólagos a homoszexuális beállítottság.”¹¹¹ s nyilvánvalóan van olyan életkor, amikor a szexuális irányultság még nem eléggé rögzült; az Alkotmány 15. §-ában nevesített házasságon alapuló család értéke

¹⁰⁹ Ld.: uo. 40–41. oldal (Indokolás III. 4.8.4.3.).

¹¹⁰ Vö.: 37/2002. (IX. 4.) AB határozat, Indokolás III.

¹¹¹ Ld.: 21/1996. (V. 17.) AB határozat, Indokolás V. 2.

mutatandó fel követendő mintaként (pl. az iskolában)]: az előbbi, megdőltségről szóló állítás azóta is számos orvos, pszichológus véleményével szöges ellentétben áll, akik azonban ezt sem az azonos neműek „házasságkötését” célzó képviselői önálló indítvány¹¹² 2007. szeptember 24-ei előterjesztését megelőzően, sem pedig azt követően nem merték leírni, s így nem szolgáltatnak „elegendő érv, illetőleg ismeretanyagot”; egyikőjük megfogalmazása szerint e hazai „hallgatásnak” az az oka, hogy, aki ezzel a témával foglalkozik, „igen nagy veszélynek teszi ki magát”.

Véleményem szerint az a különbség, hogy „a közös gyermek vállalását a Békmtv. kizárja”,¹¹³ nem elégséges ahhoz, hogy például az Alkotmány 67. § (1) bekezdésében szereplő, a gyermekeket megillető, a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődésükhöz szükséges, a család, az állam és a társadalom részéről biztosítandó védelem és gondoskodás érdekében fennálló jog ne sérüljön.¹¹⁴ Az ilyen kis különbség különösen azok körében okoz(hat) sérelmet (pl. az Alkotmánnyal ellentétes értékrendet), akiknek a „szexuális orientációja még kialakulófélben van” (pl. óvodások, általános iskolások). A gyermek „személyiségfejlődését illetően vagy bármely más vonatkozásban” történő „kényszerpályára” kerülése kérdésének tárgyában pedig a Békmtv. kapcsán is *figyelembe kell venni* a szaktudományok vonatkozó eredményeit: szakértő igénybevétele elengedhetetlen.¹¹⁵

Dr. Németh János említett párhuzamos indokolásából ugyanakkor az is kitűnik, hogy az adott esetben akár a büntető törvénnyel történő megkülönböztetésnek sincsen akadálya: a kellő súlyú alkotmányos indokot adhatja az, hogy a gyermekek „szexuális orientációja még kialakulófélben van”.

A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVRŐL SZÓLÓ T/7971. SZÁMÚ „TÖRVÉNYJAVASLAT” ÉS A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVRŐL SZÓLÓ 2013. ÉVI V. TÖRVÉNY SZERINTI SZABÁLYOZÁS

A fentiekben ismertetett előzmények – és az Alaptörvény hatálybalépése – után, 2012. július 11-én került az Országgyűlés elé a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú „törvényjavaslat”, amely az előterjesztőnek a kodifikációs bizottság AB határozathoz fűződő bátortalan „kötöttségéhez” való kötődését mutatja.¹¹⁶

¹¹² Ld.: T/3832.

¹¹³ Ld.: 32/2010. (III. 25.) AB határozat, Indokolás III. 5.3.

¹¹⁴ Vö.: Alkotmány 16. §.

¹¹⁵ Az Alkotmánybíróság 2/2009. (I. 12.) Tü. határozata 48. §-ának (4) bekezdése kimondta: „A határozat indokolásának tartalmaznia kell a megállapított tényállást az arra vonatkozó bizonyítékok megjelölésével...”. Vö.: uo. 32. § (1)–(2) bek., régi Abtv. 25. § (2) bek.

¹¹⁶ Ld.: <http://www.parlament.hu/iromanyok>

A „törvényjavaslat” Családjog című Negyedik Könyvének – A bejegyzett élettársi kapcsolat című – Negyedik Része, a 2009. évi XXIX. „törvényhez” igazodva a következőket tartalmazta:

„4:102. § [A bejegyzett élettársi kapcsolat létrejötte]

(1) Bejegyzett élettársi kapcsolat akkor jön létre, ha az anyakönyvvezető előtt együttesen jelen lévő két tizennyolcadik életévét betöltött, azonos nemű személy személyesen kijelenti, hogy egymással bejegyzett élettársi kapcsolatot kívánnak létesíteni.

(2) Tizennyolcadik életévét be nem töltött személy bejegyzett élettársi kapcsolatot a gyámhatóság előzetes engedélyével sem létesíthet.¹¹⁷

„4:103. § [A bejegyzett élettársi kapcsolat családjogi hatásai]

(1) Ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a bejegyzett élettársi kapcsolatra a házasság érvénytelenségére, megszűnésére, a házastársak jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell, azzal az eltéréssel, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolatot közös kérelem alapján a közjegyző is megszüntetheti.

(2) Az (1) bekezdésben foglaltaktól eltérően

a) a bejegyzett élettársak névviselésére a házastársak névviselésére vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók;

b) a bejegyzett élettársi kapcsolat apasági vélelmet sem a kapcsolat fennállásának ténye, sem reprodukciós eljárásban való részvétel alapján nem keletkeztet; és

c) a bejegyzett élettársakra a házastársak által történő közös örökbefogadásra vagy az egyik házastárs által a másik házastárs gyermekének örökbefogadására vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók.

(3) Bejegyzett élettársi kapcsolat létesítése esetén a bejegyzett élettárs volt férje nevét a házasságra utaló toldással nem viselheti tovább, és ez a joga akkor sem éled fel, ha a bejegyzett élettársi kapcsolata megszűnt. Ha a leendő bejegyzett élettárs a bejegyzett élettársi kapcsolat létesítését megelőzően házassági névként volt férje nevét vagy családi nevét viseli a házasságra utaló toldással, és házassági nevét nem módosítja másik házassági névviselési formára, a születési családi nevének viselésére jogosult.¹¹⁸

„4:104. § [A bejegyzett élettársi kapcsolat részletes szabályai]

A bejegyzett élettársi kapcsolat létrejöttének és megszűnésének részletes szabályairól törvény rendelkezik.”

Az Országgyűlés azonban a „kötődésnek” ezt a részét végül nem fogadta el, így az nincs benne a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényben, hanem „mindössze” a 2009. évi XXIX. „törvény” érvényesül.

¹¹⁷ Vö.: 2009. évi XXIX. tv. 1. § (1)–(2) bek.

¹¹⁸ Vö.: uo. 3. § (1)–(4) bek., 4. § (1)–(3) bek.

KONKLÚZIÓ A JELENLEGI HELYZETBEN

Az Alaptörvény Nemzeti hitvallásában, L) és R) cikkében, valamint 5. pontjában foglaltakra¹¹⁹ is hivatkozva, a bejegyzett élettársi kapcsolat szabályozásának „hatályon” kívül helyezése, illetve megsemmisítése érdekében a fentiekben ismertetett érveket előadva az Országgyűlésnél, illetve az Alkotmánybíróságnál el kell járni.¹²⁰

Dr. Hámori Antal
egyetemi docens
Budapesti Gazdasági Egyetem

¹¹⁹ Ld.: „Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét. Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait.” „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.” „Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő–gyermek viszony. Magyarország támogatja a gyermekvállalást. A családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.” „Az Alaptörvény Magyarország jogrendszerének alapja. Az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek. Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” „Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.”

¹²⁰ Ld.: 1. rész.

AZ URNATEMETŐK ÉS A SZÓRÁSOS TEMETKEZÉS, MINT VÉGSŐ NYUGALOMRA HELYEZÉS ÚJ DIMENZIÓJA?

URNATEMETŐ

Az emberiség történelmét áthatja a halottak végső nyugalomra helyezésének módja, mely kezdetben kizárólagosan a földbe való temetésre redukálódott, majd kialakult a sírkamrák fölállítása és a bebalzsamozás. A Szentírásban számos helyen találunk utalást a temetkezésre, sőt a bebalzsamozásra is, de a pátriárkák korszakában abszolút nincs szó a halottégetésről.¹ Azonban Mózes törvényeiben találunk megjegyzéseket a megégetésről, mint az akkori halálbüntetés egyik módszeréről. A zsidóság szempontjából nagyon fontos volt az eltemetés, de kivételes esetekben, háborúban vagy járvány idején előfordult, hogy ők is elégették halottaikat. Saulnak és fiainak holttestét is elégették, hogy az ellenség azokat meg ne gyalazza, de hamvaikat, ezt követően eltemették.² Hasonló eset az Ámosz prófétánál történt hamvasztás is.³ A Talmud is elveti a halottégetést, és úgy tekint rá, mint pogány szokásra.

A hamvasztás kezdetben keresztényellenes eredettel és céllal rendelkezett. A római császárok és a pogány uralkodók tiltották és büntették a keresztények katakombákba való temetkezését, ugyanakkor előszeretettel gyakorolták a hamvasztás adta lehetőséget.

A rómaiaknál a kezdeti korokban, miként azt Plinius is megfogalmazza, az elégetés nem volt szokásban.⁴ Az elégetés az ustrinában történt, ahol a tetemet máglyára helyezték, majd égetés után urnába töltötték, és sírkamrába helyezték el. A régészek az ásatások során megállapították, hogy a bronzkorszakból szinte kizárólagosan

¹ Vö.: Mihályfi, 1906. 911.

² I Kir 31,8–13.

³ Ámosz 6,10.

⁴ „*Ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris instituti: terra condebantur. At postquam longuinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum. Et tamen multae familiae priscos servavere ritus, sicut on Cornelia nemo ante Sullam dictatorem traditur crematus, idque voluisse veritum talionem eruto C. Marii cadavere.*” *Osservazioni sopra i cimiterj de' Sancti Martiri, ed antichi cristiani di Roma*, 1720. 44.

urnák és hamvvedrek találhatóak. A kilencedik századra Európa-szerte megszűnik a hamvasztásos temetés, és majdnem kilencszáz évnek kell eltelnie, hogy ismét új kísérletek történjenek a temetés ezen formáinak felelevenítésére.

A reformáció nem csak a szentségek, hanem a katolikus temetés és a keresztény jellegű sírmlékek ellen is protestált.

A XVIII. század szemlélete Franciaországban különös jelleggel hat ki az Egyház szemléletvilágára, különösképp azért is, mert a forradalom merőben megváltoztatja a keresztény eszméket: a keresztény templomokat bezárták vagy lerombolták, a papokat börtönbe zárták, a nyilvános Istentiszteletet megtiltották, és a halottégetés és hamvasztásos temetés szertartását is megkísérelték. 1870 környékén Franciaországból megindul a hamvasztás mozgalma egész Európa-szerte: Olaszországban, Angliában, Németországban, Svájcban, Belgiumban. Ezzel egy időben röpiratokat is felterjesztettek.

A halottégetés kérdésében új korszak kezdődött az I. Vatikáni Zsinattal egy időben.⁵ Hiszen a szabadkőművesség teljes erőbedobással támadva a Katolikus Egyházat, kezébe vette – egyházellenes célzattal – a hamvasztásos temetés kérdését.⁶ Tarabino 1878-ban a következőket fogalmazza meg: *„Mi virágokat szórtunk megholt testvéreink szimbolikus hamvvedreire, akiket nem érintettek a profán világ gyűlölségei és vakbuzgóságai, és akik megmutatván nekünk, hogy határozottan megvetik az előítéleteket s ellenségei minden értéküket vesztett dogmákra alapított vallásnak... mi velük egy új vallásban egyesülünk.”*⁷ Ghisleri pedig a következőket fogalmazza meg: *„A katolikusoknak alapos okuk van ellenszegülni a hullaégetésnek, mert a hulláknak ezen a tűz által megtisztulása alapján ingathatná meg a katolikus uralmat, mely éppen azon a félelmen alapszik, mellyel a halált vette körül. A halál megszűnnék félelmetesnek lenni: pedig a félelem és a borzalom, melyeket a koporsók idéznek elő, azon hathatós és fantasztikus eszközöknek egyike, miket a katolikus szónoklat föl szokott használni, hogy megalázza a híveket.”*⁸ 1882-ben rendezett modenai kongresszus a következőket fogalmazza meg: *„A hullaégetés újjászületése hódolatot jelent a szabadság és a türelem legfőbb elvei iránt, melyek a polgárosodott népek valódi és egyedüli vallását képezik.”*⁹

⁵ Vö.: AAS (1886/87) 46.

⁶ *„Vajon megengedett dolog-e olyan társaságokba lépni, amelyeknek az a célkitűzése, hogy az emberi holttest elhamvasztásának gyakorlatát előmozdítsák? Válasz (a pápa által megerősítve): Nem, és ha a szabadkőműves szekta »leányvállalatairól« van szó, az ellenük érvényben levő büntetések esedékesek. Kérdés: Vajon szabad-e bárkinek saját vagy más holtestének elhamvasztását elrendelő parancsot adni? Válasz: Nem.”* Denzinger – Hünermann, 2004. 613.

⁷ Mihályfi, 1906. 916., valamint vö.: Csippék, 1889. 390–419.

⁸ Mihályfi, 1906. 916.

⁹ Uo. 916.

1887-től megindult a hamvasztásos temetés, crematoriumokat állítottak fel számos országban.¹⁰

A hamvasztást és a hamvasztásos temetést a Katolikus Egyház dogmaként soha nem tiltotta meg, viszont elsősorban azért gátolta, mert vallásellenes céllal lett előterjesztve, és a kereszténység egyik legősibb gyakorlatát, a temetkezés szokásait akarták megszüntetni.¹¹ Ezért az Egyház a következő rendelkezéseket hozta a hamvasztással és a hamvasztásos temetéssel kapcsolatban:

- minden megkeresztelt hívőnek megtiltja, hogy önmagát elhamvasztassa, vagy végrendeletében meghagyja.¹²
- ugyanilyen jelleggel megtiltja, hogy bármilyen társulásba lépjen, mely a hamvasztással szimpatizál, vagy a szabadkőműves mozgalom valamilyen csoportjának¹³ tagja legyen.
- a betegek kenetében nem részesíthetők azok a hívek, akik a hamvasztásos temetést kérték, illetve ily módon szeretnének eltemettetni.
- az ilyen személyeket nem szabad eltemetni, és lelki üdvükért gyászmise sem mutatható be. Viszont olyan halottakat, akiknek tetemét nem saját, hanem hozzátartozóik akaratából égetik el, igenis lehet egyházi temetésben részesíteni, de a temetés szertartását csak a halott vagy a hozzátartozók lakásán, illetve a templomban kell elvégezni, a crematorium területén semmi körülmények között sem megengedett.

„A halottégetés mellett semmi nyomatékos bizonyítékot fölhozni nem lehet, míg ellene szól évezredes hagyomány és kegyelet.”¹⁴ Tehát összességében véve, nem igazán beszélhetünk urnatemetőkről, illetve a hamvak urnafülkébe való elhelyezéséről a Katolikus Egyház joggyakorlatában. Ez a jelenség azonban a XX. századtól meghatározó lesz a halottak temetkezését illetően.

¹⁰ Milánóban állították fel az első crematoriumot 1876-ban. Évente egyre több halottat égettek el, de 1887-ig a halottégetések száma alig érte el az ötszázat, még több mint 800 000 ember halt meg éves szinten. A többi országokban sem tudtak nagyobb sikert elérni. Vö.: uo. 916–918.

¹¹ „Az Egyházi Törvénykönyv (C. I. C.) 1240. can. 1. § 5. számú törvény értelmében nem részesülhetnek egyházi temetésben, akik úgy rendelkeztek, hogy a holttestüket égessék el. Ez a rendelkezés tehát azokra nem vonatkozhat, akiket beleegyezésük nélkül, sőt akaratuk ellenére égettek el. Az ilyenek egyházi temetésben részesülhetnek. Hogy ez részleteiben milyen formában történjék, a plébános a helyi körülményeket figyelembe véve, bölcs belátása szerint döntse el. A nyilvános gyászmenetet el kell hagyni. A temetés a szokásos módon történhetik. *Missa exsequialis megengedett.*” Az Esztergom-Budapesti Érseki Főhatóság Körlevele, 1967. II. 22.

¹² Vö.: AAS 19 (1886/87) 46. 992.

¹³ Vö.: uo. 992.

¹⁴ Uo. 992.

URNATEMETŐ MAI SZEMLÉLETE

Az Egyház a kereszténység kezdetétől fogva egészen az 1960-as évekig a temetkezés egyik formáját gyakorolta szinte kizárólagosan, azaz a földbe való temetést, azt a módot, mint amit a Mi Urunk Jézus Krisztus temetési módjánál is alkalmaztak. A történelem folyamán többször is megkísérelték bevezetni a hamvasztásos temetést és az urnatemetők létesítését, mely főleg a francia felvilágosodás után fejtette ki igazán romboló hatását és a feltámadásba vetett hit ellenességét.

Az Apostoli Szentszék 1963. évi állásfoglalása nyilvánul meg az *Instructio Sancti Officii de cadaverum crematione*, die 5. Julii, 1963-as dokumentumában, melyet 1964-ben hirdetnek ki. Ez a dokumentum lehetővé teszi a Katolikus Anyaszentegyházhoz tartozó hívők számára a hamvasztásos és urnás temetést:

„Piam et constantem christianorum consuetudinem fidelium cadavera humandi Ecclesia semper fovere studuit sive ipsam communiendo opportunis ritibus, quibus inhumationis symbolica et religiosa significatio clarior appareret, sive etiam poenas comminando contra eos qui tam salutarem praxim impeterent; quod praesertim praestitit Ecclesia quoties impugnatio fiebat ex infenso animo adversus christianos mores et ecclesiasticas traditiones ab iis qui, sectario spiritu imbuti, humationi cremationem substituere conabantur in signum violentae negationis christianorum dogmatum, maxime vero mortuorum hominum resurrectionis et humanae animae immortalitatis. Quod vero propositum, uti patet, erat quid subiective inhaerens animo cremationis fautorum, obiective autem ipsi cremationi non adhaerens; corporis enim incineratio, sicut nec animam attingit nec Dei omnipotentiam impedit a corpore restituendo, ita in se non continet illorum dogmatum obiectivam negationem. Non ergo agitur de re intrinsece mala vel christianae religioni ex se infensa; quod semper sensit Ecclesia, quippe quae, in quibusdam adiunctis, scilicet quando certo constabat vel constat cadaverum cremationem fieri honesto animo et gravioribus ex causis, praesertim ordinis publici, tunc incinerationi non obstabat nec obstat. Huius modi animi in melius mutatio et rerum adiuncta inhumationi obstantia iam frequentiora his ultimis temporibus et clariora apparent, unde crebrae porriguntur S. Sedi preces ad obtinendam disciplinae ecclesiasticae mitigationem circa cadaverum cremationem, quam constat multoties hodie promoveri, minime ex odio contra Ecclesiam vel christianos mores, sed tantum ob rationes vel hygienicas, vel oeconomicas, vel alius etiam generis sive publici sive privati ordinis. Quas preces Sancta Mater Ecclesia, spirituali quidem fidelium bono directe intenta, sed aliarum necessitatum non ignara, benigne suscipiendas censet, sequentia statuendo:

1. *curandum omnino ut consuetudo fidelium, defunctorum corpora sepeliendi sancte servetur; quapropter, opportunis instructionibus et suasionibus adhibitis, caveant Ordinarii ut populus christianus a cadaverum crematione absterneatur, nec recedat,*

- nisi necessitate coactus, ab usu inhumationis, quem Ecclesia semper retinuit et sollemnioribus ritibus consecravit;*
2. *ne autem difficultates ex hodiernis rerum adiunctis exsurgentes plus aequo augeantur, et ne frequentior oriatur necessitas dispensandi a legibus in hac re vigentibus, consultius visum est aliquatenus mitigare iuris canonici praescripta, quae cremationem tangunt, ita scilicet ut quae statuuntur in can. 1203, par. 2 (de non exequendo mandato cremationis) et in can. 1240, par. 1, n. 5° (de deneganda sepultura ecclesiastica iis qui mandaverint suum corpus cremationi tradi) non iam universaliter urgeantur, sed tunc tantum quando constiterit cremationem electam fuisse ex negatione christianorum dogmatum, vel ex animo sectario, vel ex odio in catholicam religionem et Ecclesiam;*
 3. *inde etiam sequitur, iis qui elegerint proprii cadaveris cremationem, non esse, ex hoc capite, deneganda sacramenta nec publica suffragia, nisi constet ipsos talem electionem fecisse ex supra indicatis rationibus christianae vitae adversis;*
 4. *ne autem pius christifidelium sensus erga ecclesiasticam traditionem detrimentum patiatur et ut Ecclesiae animus a crematione alienus clare pateat, ritus ecclesiasticae sepulturae et subsequencia suffragia numquam fieri poterunt in ipso loco cremationis, ne per modum quidem simplicis comitatus in translatione cadaveris. Quam Instructionem, ab Emis Patribus rebus fidei et morum tutandis praepositis in plenario conventu diei 8 Maii 1963 recognitam, Ssmus D. N. D. Papa Paulus VI, in Audientia Emo Secretario S. Officii die 5 Iulii eiusdem anni concessa, benigne adprobare dignatus est.*¹⁵

A Magyar Katolikus Püspöki Kar által kiadott Temetési Szertartáskönyv 1977-ben már tartalmaz szövegrészeket mind a hamvasztás előtti, mind pedig a hamvasztás utáni halott beszentelésére nézve. A hívők részéről ennek okán rohamos változás és igény ment végbe a temetési szertartást és a temetés helyét illetően, hogy elhamvasztott szeretteiket urnába, katolikus helyen és szertartás kíséretében helyezték örök nyugalomra. Ezért a Magyar Katolikus Püspöki Kar fontosnak látta, hogy az urnatemetéssel kapcsolatban egyházi szabályzatot állítson össze és adjon ki, mely részletesen tárgyalja és tartalmazza azokat az álláspontokat, melyeket az Egyház elfogad és hisz. A szabályzat kimondja, hogy az urnaelhelyezési rend megtartása annak az illetékes lelkipásztornak a kötelessége, akinek az egyházi ingatlan¹⁶ a jurisdikciója alá tartozik. Az egyházi ingatlanon történő elhelyezést az illetékes

¹⁵ AAS 56 (1964) 822–823.

¹⁶ Egyházi ingatlanok minősülnek azok az ingatlanok, amelyeknek nyilvántartásbeli tulajdoni lapjának második részében bejegyzett tulajdonosa, illetve létesítője, kezelője, használója vagy esetleg bérlője valamely egyházi szerv, mely a Római Katolikus Egyházhoz tartozik, legyen az érsekség, püspökség, egyházközség, plébánia, szerzetesrend... Vö.: *A Magyarországi Katolikus Egyház Urnatemetési Szabályzata*, 1988. 7.

lelkipásztor engedélyezheti. A lelkipásztor feladata ugyanakkor az urna átvétele is, melyről egyidejűleg igazolást állít ki, mely két példányban készül, és az egyházi szerv bélyegzőjével kerül hitelesítésre, az átvevő lelkipásztor aláírásával.¹⁷

Az urna elhelyezésére a következő egyházi ingatlanok a megfelelők:

- altemplomok, amennyiben azok eredetileg is arra a célra lettek építve, illetve abban az esetben, ha alkalmasnak minősülnek, találatnak.
- liturgikus használaton kívüli temetőkápolnák, sírkápolnák, mauzóleumok vagy más, kegyeleti szempontból alkalmas épületek.
- egyházi kezelésben lévő köztemető.

Urnát azonban tilos elhelyezni templomban, kápolnában, amely liturgikus használatban van. Ez a tilalom vonatkozik minden egyéb, az előbbieken fel nem sorolt egyházi ingatlanra, az udvarra, kertre vagy esetleg gyümölcsösre, valamint a használaton kívüli, lezárt temetőkre és minden bérelt ingatlanra. Új templom altemplomában, amennyiben azt már tervezett urnafülkékkel építették, az urnák minden előzetes engedély nélkül nyugodtan eltemethetők, illetve elhelyezhetők.

Itt kell még megemlítenünk a már meglévő sírba való rátemetés lehetőségét is, ugyanakkor pedig a sírboltba vagy urnasírhely részére fenntartott parcellákba, urnasírhelyekbe az urnák közvetlen módon temethetők el. Egy urnasírba legfeljebb négy urna temethető el, de a helyi szokásokat, illetve a temető szabályzatát is figyelembe kell venni.¹⁸ Urnát az erre előírt liturgikus szertartás egyidejű elvégzése

¹⁷ Ilyen igazolás kiállítására csak akkor van szükség, ha az urnát, a szolgáltatást megfizető személy magával hozza. Az urnaelhelyezésről külön nyilvántartást kell vezetni. Ugyanakkor nincs szükség az igazolás kiállítására, ha olyan egyházi temetés megrendeléséről van szó, amelynél a koporsó helyett urnát temetnek el. Ebben az esetben a halott adatait a halotti anyakönyvbe kell felvenni. Vö.: uo. 8–9.

¹⁸ Az egyházi ingatlanokban való temetkezés, illetve urnák elhelyezése, csak a megkeresztelt személyekre vonatkozik, vagyis csak olyan személyek helyezhetők el, akik meg voltak keresztelve. A meg nem keresztelt halottak hamvait tartalmazó urna elhelyezése, illetve eltemetése abban az esetben lehetséges, ha az elhunyt a keresztség szentségének a felvételére készült, vagy megkeresztelték volna pl. ha nem született volna halva a gyermek, vagy hirtelen hunyt el stb. Ugyanakkor a Magyarországi Katolikus Egyház Urnatemetési Szabályzata még kitér arra a lehetőségre is, hogy engedélyezhető az olyan személy hamvainak eltemetése is, aki nem volt megkeresztelve, de életében a Katolikus Egyház érdekében hathatósan tevékenykedett, illetve közbenjár. Engedélyezhető még abban az esetben is a meg nem keresztelt személy urnájának eltemetése, elhelyezése, ha az eltemetést kérő személy meg van keresztelve. Ugyanakkor pedig vannak olyan falvak, városok, ahol mindössze egyetlen temető van, mégpedig katolikus, ezért kérelem esetén az urna eltemetését még meg nem keresztelt halott esetében sem szabad megtagadni. Bizonyos esetekben az urna elhelyezésére vonatkozó kérelem teljesítése megtagadható, még akkor is, ha a hívek megbotránkozását váltaná ki. Az elutasító határozatot írásba kell foglalni, és megfelelő indokkal kell ellátni, továbbá iktatni kell. Fontos követelménye még, hogy a döntés meghozatalánál meg kell kérdezni az egyházközségi képviselőtestület tagjait, és szavazásra kell bocsátani a kérdést.

mellett lehet elhelyezni, ez azonban mellőzhető, ha a temető személy határozott utalást vagy kijelentést tesz a szertartás elhagyását illetően. Az érvényes előírások szerint a szertartáskönyv kitér a szertartás menetére, melyet pontosan kell elvégezni.¹⁹ Amikor az elhunytat nem ravatalozzák, hanem az elhalálozás helyéről, a temetési szertartás végzése nélkül viszik a hamvasztóba, az urnatemetésnél az egész előírt gyászszertartást el kell végezni.²⁰ Előfordulhat, az is, hogy a hamvakat más helységről maga a közvetlen hozzátartozó hozza magával a temetés helyére. Ezért fontos, hogy a lelkipásztor gondosan utánaérdeklődjön annak, hogy a hamvasztás előtti beszentelés megtörtént-e, ha elmaradt, akkor mindkét szertartást el kell végezni. Abban az esetben, ha az elhunyt hamvait, mely már el volt helyezve temetőbe, valamilyen oknál fogva kiemelik, és máshova szeretnék elhelyezni, csak egyszerű áldással lehet az újbóli elhelyezést kegyeletteljessé tenni.

Ha az urnaelhelyezéssel, illetve temetéssel kapcsolatban az illetékes lelkipásztor vagy más egyházi szerv részéről nagyobb nehézség vagy kifogás merülne fel, időben kérje ki az egyházmegyei hatóság véleményét, szükség esetén pedig utasítását is, ám mindig próbáljon figyelni a helyi körülményekre, adottságokra és szokásokra.²¹

COLUMBÁRIUM

Temetkezési hely, mely a pogány világ egyik meghatározó temetkezési helye volt. Az ókori Rómában részben vagy egészen a földbe vájt hely, melynek kiépített falaiba, egymás mellé fülkét készítettek, és ide az elhunytak hamvait tartalmazó urnákat behelyezték. A későbbiekben megszűnt ezen temetkezési gyakorlat, mára pedig a kereszténység integrálva e temetkezési lehetőséget, új tartalommal és szemléletmóddal töltötte meg.

Urnafülkék vagy az urnasírhelyek használati ideje országról országra változik, de ettől függően rögzíteni kell. Általában ez az időintervallum 10 év szokott lenni,

¹⁹ I. állomás: a ravatalnál, vagy II. állomás: a sírnál szertartást kell végezni. Vö.: *Temetési Szertartáskönyv*, 1977. 27–43.

²⁰ „In the Rite of Funerals, norms have been provided for the rite of celebration for those who have chosen to have their bodies cremated. Concerning these norms, the question has been raised as to whether, in addition to the rite performed at the crematory building (and when no other suitable place is available within the crematory hall itself), it is possible to celebrate the funeral in the church, with the urn containing the ashes present. The solution to the question is also found in the Praenotanda where mention is made concerning the rites which are celebrated at the cemetery chapel or at the tomb. From the context of the paragraphs in number 15 it can be deduced that the burial Mass has been celebrated with the body of the deceased present before it was taken to the crematory. At the crematory, either in the chapel or in a room or hall of the crematory, the rite is celebrated which accompanies burial.” Henchal, 1995. 285.

²¹ 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény végrehajtásáról.

de a templomban, altemplomban létesített kolumbáriumok urnafülkéinek használati idejét 10 évnél is hosszabb időre meg lehet állapítani.²²

A kolumbáriumok létesítésének a feltételei közül nem hiányozhat:

- az egyházmegyei hatóság elvi engedélye,
- az adott területen működő vagy területileg illetékes hatóság egészségügyi engedélye, valamint az illetékes építési hatóság építési engedélye,
- műemléki vagy műemlék jellegű épületeknél ezen felül az Országos Műemléki Felügyelőségnek, illetve illetékes kirendeltségének hozzájárulása.

Az urna elhelyezését vállaló egyházi szervnek, a helyi szokásokat figyelembe véve, lehetővé kell tennie a kegyeleti jogok megfelelő gyakorlását. Ide kell sorolni a kolumbáriumok látogatását, virágok elhelyezését, gyertyák gyújtását, a helyi egészség-, tűz- és vagyonvédelmi kívánalmak figyelembevételével, s ezt megfelelően szabályozva, szabályzatba is rögzíteni. Ezt a szabályzatot, illetve hirdetményt mindenki által jól látható és olvasható helyre kell kifüggeszteni, és erről a hozzátartozókat már a kolumbáriumba való temetés megrendelésénél tájékoztatni kell.

SZÓRÁSOS TEMETKEZÉSI HELY

Manapság egyre gyakoribb az a szokás, illetve az elhunytak hamvaival kapcsolatban az a szemlélet, mely vagy nem adja meg a végtisztességet az elhunytak, vagy nem fejez ki semmilyen tiszteletet. Egyre gyakoribb ezért, hogy nem tartanak igényt a hamvakra az elhamvasztás után a hozzátartozók, vagy szétszórják a hamvakat a legbizarrabb helyektől kezdve a természetig, mindenhol. Néha pedig, mint egy dísz tárgyat, a lakásban őrzik. Az Esztergom-Budapesti Érseki Főegyházmegye 2010-ben kiadott egy körlevelet, melyben a hívők körében igyekszik gátat szabni ezen vallás-ellenes cselekményeknek, és megfelelő alternatívát kínálni az elhunytak tisztelete iránt. A körlevél kitér az előbbi probléma okainak felgöngyölítésére, hogy milyen okai vannak ezen szélsőséges megnyilvánulásoknak:

- sokszor ezen cselekmények a feltámadásba vetett hit ellen irányulnak, vagy a hitünkkel összeférhetetlen világnézeti meggondolásból fakadnak.

²² „A (2) bekezdés szerinti urnafülkét az ott említett okmány kiállításától számított 80 évig az adományozó, vagy az általa megjelölt személy (jogosított) részére kell fenntartani. Ha a jogosított ezt 80 éven belül nem veszi igénybe, a használati időt újabb időre megválthatja. Ha ez nem történik meg, az urnafülke feletti rendelkezési jog a templomra száll vissza. Az előző bekezdésben írtakkal azonosképpen kell eljárni akkor, ha a jogosított meghal, de holttestét (hamvait) valamilyen okból nem ebbe az urnafülkébe temették. Az urnafülke feletti rendelkezési jog ez esetben is a templomra száll vissza.” A Magyarországi Katolikus Egyház Urnatemetkezési Szabályzata, 1988. 12.

- sokszor ezek a szokások általában szubjektív, érzelmi okokra vezethetők vissza, néha azonban divatnak tekintik csupán, mely a jövő temetkezési módját testesíti meg a rohanó világban.
- és néha más vallási meggyőződés következményének látszik a hamvak természetbe való elszórása, vagy vízbe való elhintése.

Ezen szemléletek figyelembe vételekor igen elgondolkodtató, ha valaki egyházi szertartást kér szóró parcellás temetéshez. Az Egyházi Törvénykönyvben erre a temetési formára nem is találunk előírásokat, sőt a Temetési Szertartáskönyvben sem találkozunk vele, tehát nincs külön rítus a szórással történő temetkezésre, ezzel ellentétben a földi maradványok végső elhelyezésére igen. A mi kultúránk és közel kétezer éves szokásaink a temetésre és a pontosan behatárolt, megjelölt sírhelyre vonatkozó hagyománnyal rendelkeznek, így segíti a gyászt és a gyászidőszak folyamatát, ápol kapcsolatot az elhunyt és az élő hozzátartozók között, és erősíti a feltámadásba vetett reményt és hitet, hiszen az elhunytak lelke akkor is fennmarad, ha testük elenyészik. Így joggal jelenthetjük ki azt a tényt, hogy épülésünkre szolgál a fizikai hely ismerete és az elhunyt teste iránti tisztelet kifejezése. A II. Vatikáni Zsinat a temetés szertartásáról a következőképpen rendelkezik: „*A temetési szertartás fejezze ki világosabban a keresztény ember halálának húsvéti jellegét, alkalmazkodjék jobban az egyes területek adottságaihoz és hagyományaihoz, még a liturgikus színben is.*”²³

Nem szabad azt a tényt sem figyelmen kívül hagyni, hogy a koporsós temetés sokkal drágább, s a ma élő emberek néha még annyi anyagi fedezettel sem rendelkeznek, hogy a szokásos urnás temetést tisztességes módon megszervezzék. Ezért azoknak a híveknek a számára, akik pusztán anyagi okok miatt részesítik előnyben a szórással történő temetési formát, s mellette egyházi szertartást kérnek, bizonyos helyeken²⁴ biztosított a hamvaknak nagy, közös ciszternában, osszáriumban való elhelyezése.²⁵ Ezekben a helyeken az elhunytak nevét megörökítik, és illő katolikus szertartást végeznek a hamvak temetése során. Ezen szemléletmód azért is megfelelőbb, mint a szórással történő temetés, mert ezzel kifejeződik az a nézet, hogy az oltár közelében nyugodni, ahol mindig megújul Krisztus megváltó áldozata, az Oltáriszentség végtelen közelségét megjelenítve, a legméltóbb dolog a halottak számára.

Amennyiben a hozzátartozók az urnatemetésnél a hamvak szétszórását kérik, a szertartást az eljáró lelképásztor a szétszórás előtt fejezze be, majd a helyszínről távozzék.

²³ A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai, 2000. 72.

²⁴ Pl. Budapesten: Gazdaréti Szent Angyalok Templom, Kelenföldi Szent Gellért Templom, Pestszentlőrinci Árpád-házi Szent Margit Templom.

²⁵ „Ha a szétszórás zárt rendszerbe (pl. medence) történik, gondoskodni kell, hogy a hamvak abból ne kerülhessenek ki. Ha a műtárgy betelt, azt a temető megszűnéséig fenn kell tartani, vagy közös emlékhelyen kell megőrizni. Szétszórásos temetés esetén a hamvakat a szétszórás elvégzésére alkalmas urnába kell helyezni.” Magyar Püspökkari Konferencia, 2001. 90.

ÖSSZEFOGLALÓ

Kétségtelen tény, hogy az urnatemetés a köztudatban mára már egy szinte teljesen hagyományos temetkezési lehetőséget képvisel, akár csak a koporsós temetés. Azonban azt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a temetés ezen fajtáját mindenekelőtt maga a mögöttes szándék határozza meg, hogy milyen céllal is kéri az elhunyt vagy annak hozzátartozói az urnás, szórásos, hamvvedres temetést. A hatályos Kódex csupán érinti az Egyház nézetét e kérdést illetően, viszont a kiegészítő dokumentumok és egyházmegyei sajátos rendelkezések, melyek a helyi körülményeket, szokásokat és kultúrkörnyezetet is igyekeznek figyelembe venni, egy egészen sajátosan jól működő szertartást és liturgiát kölcsönöznek mindennek. Elmondhatjuk azt is, hogy az urnás temetés megjelenése az egyházi temetési szertartáskönyvekben tovább gazdagította azon liturgikus cselekmények sorát, melyek az életállapotok megszentelését, különböző szakaszait és nem utolsó sorban e földi élet befejeztét és az örök élet előkészületeit segítik és készítik elő. Figyelembe kell vennünk, hogy az urnás temetés jóval gazdaságosabb, így a szegényebb rétegbe tartozó emberek számára is elérhetővé válik a tisztességes, méltóságteljes temetés lehetősége és nem utolsó sorban a templomi urnafülkék kialakításának köszönhetően azon szemléletmód, mely szerint újból szent helyre temetkezhetnek a hívek, akik számára nem csak a szent hely válik biztosítottá, hanem azon régi egyházi törekvés is, hogy mindnél közelebb lehessenek a Legméltóságosabb Oltáriszentséghez.

*Ft. Negyela Zoltán
doktorandusz*

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet

RÖVIDÍTÉSEK

AAS – Acta Apostolicae Sedis, Roma (Cittá del Vaticano) 1909kk.

CIC – Az 1983. január 25-én kihirdetett hatályos Egyházi Törvénykönyv rövidítése

CIC (1917) – Az 1917. május 27-én kihirdetett Codex Iuris Canonici rövidítése
can. – canon – kánon

FELHASZNÁLT IRODALOM

AAS 19 (1886/87) 46.

AAS 56 (1964) 822–823.

A Magyarországi Katolikus Egyház Urnatemetési Szabályzata, 1988.

Az Egyházi Törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal (szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta Erdő P.), Budapest, Szent István Társulat, 2015.

Az Esztergom-Budapesti Érseki Főhatóság Körlevele, 1967. II. 22.

Csippék Ferencz: *A halott-égetés (I. rész)*. In: *Katholikus szemle*, 3. sz. (1889). 390–419.

Codex Iuris Canonici. Friburgi Brigoviae B. Herder, 1919.

Constitutio Apostolica, Paenitemini et credite Evangelico, 1966. II. 17., AAS 58 (1966)

Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter: *Hivatalok és az Egyház Tanítóhivatalának Megnyilatkozásai*. Budapest, Szent István Társulat, 2004.

Henchal, Michael J.: *Cremation: canonical Issues*. In: *The Jurist* 55 (1995).

Magyar Püspökkari Konferencia, 2001. 90.

Mihályfi Ákos dr.: *A halottégetés (első közlemény)*. In: *Katholikus Szemle*, 9. sz. (1906). 910–918.

Mihályfi Ákos dr.: *A halottégetés (második közlemény)*. In: *Katholikus Szemle*, 10. sz. (1906). 977–992.

Osservazioni sopra i cimiterj de? Sancti Martiri, ed antichi cristiani di Roma. Libro Primo. Roma 1720. 40–68.

Sacrosanctum Concilium. In: *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*. Budapest, Szent István Társulat, 2000.

Szentírás (Gál F., Gál J., Gyürki L., Kosztolányi I., Rosta F., Szénási S. és Tarjányi B. ford.). Budapest, Szent István Társulat, 2005.

Temetési Szertartáskönyv I. Budapest, A Magyar Katolikus Püspöki Kar, 1977.

145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény végrehajtásáról.

TRADÍCIÓ ÉS KATOLICITÁS

Huszonöt éves a Katolikus Egyház Katekizmusa

2017-ben ünnepeljük a Katolikus Egyház Katekizmusa (KEK) első megjelenésének 25., illetve *editio typica*, azaz hivatalos kiadásának 20. évfordulóját. A fent nevezett dokumentum magában hordozza a katekizmusok nagy hagyományát, melynek ma már külön történelme van. A hitigazságokat és a hitismereteket rendszerezett és egységes keretbe foglaló egyházi tanítás gyökerei visszanyúlnak egészen az ősegyházi időkre. Az első keresztényeket, akik élő szóval és példával neveltek, joggal nevezhetjük egy *catechismus vivendi* közösségnek.¹ Az ókori katekézis a szóbeli tanításra és az igehirdetésre korlátozódik, majd a koraközépkor szociális katekumenátusa után az első millennium környékén megjelennek az első írásba foglalt, rendszerezett magyarázatok a *katekizmusok*.² Történelmi fordulat a Tridenti zsinattal kezdődik, amely a protestantizmus által kiváltott helyzetben hatékony kateketikai válaszra kényszerítette a Katolikus Egyházat. A *Catechismus Romanus* (1566) pótolhatatlan kateketikai és homiletikai segédanyag lett a papok számára, majd azután adták ki a kisebb (regionális, helyi és más sajátos szempontok szerint

¹ A pütkösi missziót követően az apostolok maguk tesznek tanúságot hitükről és adják tovább a Jézus Krisztusban felismert üdvösség örömhírét. A tanítás elbeszélések útján történt, a tanúságtétel élő erejével és a Szentlélekre való teljes ráhagyatkozással. A kialakult egyházi formák segítették elmélyíteni a kezdeti hitet, igyekeztek ápolni a születő Istenkapcsolatot, illetve nevelték és tanították a megtérteket. Az Újszövetség könyveiben találunk olyan formulákat, melyek az ősegyház és az ókeresztény kor hitvallását fogalmazzák meg. Ilyen a 1Kor 15,3; a Gal 4,3–7; Apcsel 10, 37–43 részek tartalma.

² Katekizmusnak nevezzük azt a hitismereteket rendszerben bemutató könyvet, amely rövidebb vagy hosszabb magyarázattal mutatja be a keresztény hitigazságokat. Célja, hogy segítsen elmélyíteni a már megszületett hitet, információt közölni és bemutatni az alapvető hitigazságokat. 1281-ben a lambethi zsinat katekizmussá nyilvánította Aquinoi Szt. Tamás *Opuscula* c. művét, mely a Hitvallás, az Úr imádsága, az Üdvözlőgy, a Tízparancsolat és a Szentségek magyarázatából állt. Az írásos emlékek alapján meg kell említenünk az angolszász *Alcuin* által összeállított kérdés–felelet formájában rendszerezett hitismereti írást (*Disputatio puerorum per interrogationes et responsiones*), valamint *Honorius Augustodunensis* bencés szerzetes-teológust, akinek teológiai ismeretekről szóló összefoglalója 1101-ben *Elucidarium, sive dialogus de summa totius christianae theologiae* címmel íródott. Az első Katekizmusként kiadott mű 1369-ben jelent meg *Catechismus Vauriensis* néven, amely a francia Lavauri zsinat határozatának lett az eredménye. A XVI. század közepén jelenik meg a Katolikus Egyház által kiadott egyetemes érvényű katekizmus, a *Catechismus ad parochos* (1566), az ún. Római vagy Tridenti Katekizmus, majd Bellarmin Szt. Róbert kateketikai művével (1597), a katekizmusok végtelen sora jelenik meg a világegyházban. A XVII–XIX. századokat a történelem a Katekizmus korszakának nevezi. Vö.: Gianetto, 2006. 7–13.; Landon, 1909. 339.

kidolgozott) katekizmusokat. A világegyházban ezt az időszakot (XVII–XIX. sz.) a katekizmus korának is nevezik, melyet leginkább a *pluriformitás* jellemez. A XIX. században már katekizmusok sora volt jelen a világegyházban, ám a hierarchia tagjai arra törekedtek, hogy ezek helyett egységesebb és összehangoltabb katekizmusok szülessenek.³ Jól ismert példái ennek a X. Pius által kiadott *Catechismo della dottrina cristiana* (1912) vagy éppen a német *Katolikus Katekizmus* (1955). A II. Vatikáni Zsinatot követően a katekizmusok belső tartalmi felépítése és nyelvezte megváltozott, így már nem csak a keresztény tanítást bemutató, hanem a keresztény életre elvezető könyvekről beszélhetünk. Mégis, ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy a katekizmusok egyre kevésbé tudták szolgálni a hitébresztés és az evangelizáció ügyét. A harmadik évezred küszöbén a Szentszék kezdeményezésére új katekizmus kidolgozását határozták el, mert megérett a *pasztorál-kateketikai* pillanat egy új, egyetemes szinten megfogalmazott dokumentum összeállításra.

Szent II. János Pál pápa – aki maga kezdeményezte a KEK létrejöttét – azt kívánta, hogy a készülendő dokumentum hivatkozással szolgáljon a katolikus tanítás oktatásában, különösképpen a helyi katekizmusok összeállításában.⁴

A KEK KIALAKULÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

Milyen tendenciák előzték meg a KEK kiadását? Legfontosabb kiemelnünk, hogy egyházunk dokumentuma mélyen kötődik a II. Vatikáni Zsinathoz, és kiadása egybeesik a zsinat megnyitásának harmincadik évfordulójával. A XX. század legmeghatározóbb egyházi eseményeként számon tartott zsinat nem beszél *ex professo* a katekizsáról, és bár a katekizis témájára vonatkozó saját dokumentuma még nem született, mégis megállapíthatjuk, hogy elindította a hitre nevelés folyamatában a mára már ismertté vált pasztorális és kateketikai reformfolyamatokat.⁵ A KEK a zsinati megújulás egyik legkézzelfoghatóbb gyümölcse. Egyszerre jelenti a megújulást és az egyház hagyományának, tanításának összefoglalását, mert minden igazi megújulás forrása az egyház hagyománya.

A zsinati kezdeményezéseket követően a Katolikus Egyház Katekizmusának eredeti, konkrét gondolata az 1985-ben tartott Rendkívüli Szinóduson fogalmazódott

³ Az egységesítés folyamatában 1778-ban megjelenik Ausztria és Magyarország első egységes katekizmusa. 1885-ben az Egyesült Államokban kiadják a *Baltimore Catechism* néven ismert első országosan (és egységesen) használt katekizmust. Hasonló módon Franciaországban és Itáliában is megszületnek az első egységesen használt könyvek. Vö.: Gianetto, 2006. 9.

⁴ FD 4.

⁵ Az előkészület során 160 olyan észrevétel érkezett, melyek a katekizmusok és a katekizis gyakorlatának megújítására tesznek javaslatot. A megújulás óvatos utalást tesz a lélektani szempontok figyelembevételére, valamint az új kommunikációs eszközök és módszerek használatára. A zsinati atyák hangsúlyozzák a katekizis krisztocentrikus és kérügmatikus jellegét. Vö.: Biancardi, é.n.

meg először. A rendkívüli szinódus témája: „A II. Vatikáni Zsinat lezárásának 20. évfordulója”, melynek záró üzenetében a szinódusi atyák kifejezték vágyukat az iránt, hogy az Egyház állítson össze egy, az egész egyház számára érvényes, egyetemes katekizmust vagy kompendiumot. Ez a szinódusi javaslat túlmutat a II. Vatikáni Zsinat *Christus Dominus* dekrétumában megfogalmazott rendelkezésen, melyben ezt olvassuk: „Készüljön az egyes nemzetek vagy vidékek körülményeihez alkalmazkodó különleges Direktórium”.⁶ A konstitúcióból vett idézetből világossá válik, hogy a zsinat csupán egy iránymutató dokumentum kidolgozását sürgette, ám ezzel szemben a szinódusi atyák részéről egy sokkal centrálisabb, konkrétabb és doktrinálisabb javaslat született.

Mi okozta a korábbinál lényegesen határozottabb javaslatot? A 60-as években napvilágot látott katekizmusok, különböző hangsúllyal és módszerrel mutatták be a hitigazságokat. Az ún. *tapasztalati katekézis*, mely arra törekedett, hogy az ember életét az evangélium szavaival alakítsa át, elsődlegesnek tekintette az ember egzisztenciális élményeit, prioritásként tekintett az emberi személyre, annak tapasztalataira és az őt foglalkoztató kérdésekre. Az ezzel kapcsolatos kritikák elsősorban azt fogalmazták meg, hogy miközben az antropológiai szempontok – szükségszerűen – érvényesülnek, a katekizmusok megfelelnek a hitigazságok teljesebb bemutatásáról. Az utóbbiakat pedig nem szabad alávetni a tapasztalati dimenzióknak. A hit ugyanis nem csak egy élményszerű kapcsolódás Istenhez, hanem feltételezi az akarati aktust, vagyis azt a személyes döntést, mellyel az ember igent mond Istenre.⁷ A zsinatot követő első évtizedben több olyan katekizmus is megjelent, melyekkel szemben joggal merülhettek fel tartalmi kritikák. Ezek közé tartozik a *Holland Katekizmus* is, mely az ún. modern ember számára íródott, és inkább az érvek szintjén mutatta be az egyház tanítását, viszont tartalmi hiányosságai és tévedései magában a holland egyházban is felháborodást keltettek. Egy szentszéki bizottság vizsgálatát követően, az említett dokumentum további kiegészítésekre és pontosításokra szorult.⁸ Időközben több fórum, szinódus és dokumentum is napirenden tartotta a katekizmus kérdését, így az első Rendes Püspöki Szinódus (1967) tagjai között is voltak olyan felszólalók, akik az egész Egyház számára kidolgozott kateketikai dokumentum kiadását szorgalmazták.

A különböző szintről indult kezdeményezéseknek köszönhetően rövid időn belül megszületett az Általános Kateketikai Direktórium (1971). A mű célja az volt, hogy a zsinat tanításának tükrében mutassa be azokat az alapvető pasztorál-teológiai alapelveket, melyek elősegíthetik Isten igéjének hatékonyabb szolgálatát.

Az említett Direktórium 1985-ben már csak részben volt válasz a szinódusi atyák javaslatára. Továbbra is igényt tartottak egy olyan referencia dokumentumra,

⁶ CD 44.

⁷ KÁD 130

⁸ Vö.: Gevaert, 1987. 124.

amely alapja és kiindulópontja lehetett volna a világegyházban összeállított kateketikai segédanyagoknak, illetve helyben szerkesztett katekizmusoknak. Ezzel egy időben a Papi Kongregáció is javaslatot tett *A katolikus tanítás rendszere* címet viselő dokumentum előkészítésére. Ennek kidolgozása a COINCAT⁹ feladata lett volna, de a végleges dokumentumot nem fogadták el. A már sokak által sürgetett egyetemes katekizmus kidolgozásában meghatározó szerepet töltött be a Hittani Kongregáció akkori prefektusa Joseph Ratzinger. A bíboros egy párizsi konferencián elmondott beszédében a katekézis két lényeges hiányosságára hívta fel a figyelmet: az első, a katekizmusnak mint rendszerezett hitigazságok gyűjteményének szem elől vesztese, vagyis a hitre nevelés gyakorlatának azon hiányossága, amely egyre kevésbé veszi figyelembe az egyház által megfogalmazott tanítást mint kiindulópontot. Ennek következtében a felnőtt ember a hit tartalmát nem közvetlen forrásból ismerheti meg, csupán különböző kommentárookra és magyarázó írásokra kell hogy hagyatkozzon. A bíboros meglátása szerint a hitre nevelésnek szüksége van arra a szoros értelemben ismert klasszikus katekizmusra is, amely minden esetben biztosítja az egyház tanítása szerint megfogalmazott hitbéli kifejtést. A második kritika a hittartalom egyik fundamentumára, a dogmákra utalt. A dogmák egyértelmű és világos keretbe helyezik az egyház tanítását, ám ennek mellőzése tévutakat nyithat meg.

SZENTSZÉKI ELŐKÉSZÜLETEK

A színódusi rendelkezések, valamint a többszöri próbálkozások után, a tanítóhivatal kritikája oda vezetett, hogy 1986. június 10-én II. János Pál pápa létrehozta azt a 12 fős Bizottságot, melynek feladata volt kidolgozni a Katolikus Egyház egyetemes katekizmusát. A pápa által felállított Bizottság élén Ratzinger bíboros állt. A Bizottság 1986 novemberében kezdte meg munkáját, melynek részeként alakult egy operatív szerkesztőbizottság, titkára pedig a mai bécsi bíboros, Christoph Schönborn lett. A szerkesztéssel hét ország püspökeit bízta meg, akiknek feladata volt a pasztorál-teológiai szempontok felelős összehangolása, de meg kell említeni azt a negyvenfős konzultori testületet is, mely szakmai tanácsokkal látta el az előkészítő bizottság munkáját. A végső cél nem az volt, hogy egy teológiai művet alkossanak, hanem hogy megtalálják és felhasználják azokat a forrásokat és alapokat, amelyekből kiindulva a hit tartalmát tisztán és érthetően a mai ember számára közölni lehet. Egyszerű nyelvezetével alkalmazkodni kívánt korunk kultúrájához, és ezzel továbbépíteni a hit és a kultúra közötti dialógust, melyet

⁹ COINCAT (eredeti rövidítése olasz nyelven) Consiglio Internazionale di Catechesi. A Nemzetközi Kateketikai Tanács, amelyet Boldog VI. Pál pápa 1973-ban hozott létre, igyekszik előmozdítani a különböző Püspöki Konferenciák és az Apostoli Szentszék közötti dialógust és tapasztalatcserét, valamint lehetővé teszi az aktuális kateketikai kérdések és javaslatok megtárgyalását.

már akkor is súlyos törés jellemzett: „*Korunk sajátos drámája, hogy törés állt be az evangélium és a kultúra között*”.¹⁰ A katekizmus és a kultúra kapcsolatáról nyilatkozott Ratzinger bíboros is, aki az előkészítő testület elnökeként egy vissza tekintésében így fogalmaz:

„*Kezdetől fogva világos volt, hogy nem beszélhetünk egy »catechismus minor«-ról, melyet helyi szinten iskolai környezetben vagy plébánián lehet majd használni. A kultúrák közötti különbség óriási, ezért lehetetlen volt olyan dokumentumot írni, melyet az egyetemes egyházban bárhol használni lehet. Mindenki számára teljesen világos volt, hogy a nevelői módszerek a helyi viszonyokhoz kell, hogy igazodjanak. Ezt követően egyértelmű lett tehát, hogy egy »catechismus maior«-ban kell gondolkodnunk.*”¹¹

MUNKAFOLYAMATOK ÉS KRITIKÁK

Az első előkészületi fázis során (1986–1990) közel ezer észrevétel érkezett, melyeket a világegyház püspökei küldtek el Rómába. A 24 000, témára bontott hozzászólás között kritikák is szerepeltek, mint pl. hogy a tervezett dokumentum tekintélyelvű megfogalmazást használ, nincs hangsúlyossá téve benne az üdvösségtörténet, hiányzik a keleti egyházak felé irányuló figyelem, és kritika illette – az akkor még csak hármás – szerkezeti felépítését, valamint a túlzott intellektuális aspektust. A második munkafázisban (1990–1992) a kritikai észrevételek mentén a Bizottság további négy átdolgozott tervezetet készített, majd végül 1992. február 14-én, Szent Cirill és Metód ünnepén a végleges tervezetet a testület elfogadta és felterjesztette a Szentatyának. A II. János Pál pápa által javasolt tartalmi és fogalmazásbeli változtatások után 1992. április 30-án, V. Szent Piusz pápa emléknapiján a Bizottság befejezte munkáját. A KEK francia nyelven összeállított szövegét 1992. június 25-én fogadta el a szentatya, majd ugyanazon év október 11-én, a *Fidei Depositum* apostoli konstitúciót aláírva, megjelent a KEK első kiadása. A KEK elszakíthatatlan a II. Vatikáni zsinattól, hiszen az első szinódusi kezdeményezés a zsinat ünnepélyes bezárásának 20., míg a véglegesített kiadása pedig a zsinat megnyitásának 30. évfordulójára esett. A latin *editio typica*, a katekizmus végleges szövege, egy mintakiadásnak tekinthető, melyet 1997. augusztus 15-én II. János Pál pápa a *Laetamur Magnopere* kezdetű apostoli levéllel hagyott jóvá és tett közzé.

¹⁰ EN 20.

¹¹ Ratzinger, 1994. 16.

A KEK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A „széleskörű együttműködés gyümölcseként”¹² megszerkesztett katekizmus természeténél fogva a hit alapvető és lényeges ismereteit kívánja rendszerezetten összefoglalni és közvetíteni. Nyelvezetében figyel azokra az egyetemes érvényű társadalmi, egyházi és kulturális jellemzőkre, melyek a XX. századi ember életében jelen vannak. Ennél fogva nem hordoz magában inkulturációs elemeket, mert ezeket meghagyta az országos, regionális vagy a sajátos korosztályok számára összeállított katekizmusoknak. Ezen gondolat mentén az elmúlt huszonöt évben számos korosztályi vagy helyi katekizmus született, melyek antropológiai, kulturális, életállapotbeli jellemzőkre és a KEK által ismertetett szerkezetre építve mutatják be a katolikus hitigazságokat.

A dokumentum alapvető forrásai a Szentírás, az ókeresztény irodalom, azon belül az egyházatyák tanításai, a Liturgia, az Egyházjog és az Egyházi Tanítóhivatal dokumentumai. Reflexiók és érvelések helyett a tiszta katolikus tanítást foglalja össze. A KEK kapcsán címzettekről is beszélnünk kell, hiszen egy olyan egyházi dokumentumról van szó, amely katolicitásában nem csak a tanításra, hanem a címzettjeire is figyelni akart. Elsődleges címzettjei a püspökök, „akik a hit hírnökei”¹³ a részegyházban, valamint a katekézis kiemelt és elsőszámú felelősei,¹⁴ de a címzettek között szerepelnek a teológusok, katekéták és rajtuk keresztül Isten egész népe. Tartalmát tekintve négy alapvető részre épül: mindaz, amit Katolikus Egyház hisz (I.), ünnepel (II.), él (III.) és imádkozik (IV). Az első részben a katolikus hitet a *Credo* mentén mutatja be, majd a második részben az ünnepelt hitet és a szentségi életet részletezi. A harmadik egységben Krisztus személyén keresztül vezet el a Szentlélek által táplált új életre, végül az Isten–ember kapcsolatot az imádság útját bejárva tárja fel előttünk.

Ha a jellemzőkről esik szó, akkor még ki kell térnünk a hit továbbadásának módszertanára is. A KEK nem egy didaktikai mű, így nem alkalmas arra, hogy a hitet önmagában, hatékonyan közvetítse, éppen ezért szükség van arra, hogy a mindenkori nevelő mellérendelje a kateketikai módszerek alkalmazásait.¹⁵ Egy olyan eszközről, szintézisről beszélünk, melynek alkalmazásakor mindenképpen szükséges, hogy a kulturális és életkori sajátosságokat a legteljesebb mértékig figyelembe vegyék.

¹² FD

¹³ LG 25

¹⁴ KÁD 222.

¹⁵ KÁD 124.

ÖSSZEGZÉS

A Katolikus Egyház Katekizmusa egyházunk pótolhatatlan kateketikai dokumentuma, mely ún. *multi*-világunkban és a relativista szemléletek kereszttüzében segít megtalálni hitünk biztos támpontjait. A hit igazságainak helyes ismerete hozzájárul a keresztény-katolikus identitás megerősítéséhez, amelyben a katekizmus egyedülálló és hiteles szerepet tölt be. Úgy tekintünk rá, mint *summa fidei*, a keresztény hit tartalmának összefoglalása, amely elénk vetíti mindazt, amit az egyház hisz, valamint úgy tartjuk a kezünkben, mint a hitre nevelés alapvető eszközét. Az újevangelizáció korában továbbra is fontosnak tekintjük az isteni kinyilatkoztatásból megismert *Igazság* hiteles magyarázatát, melynek a katekizmus ad formai keretet. Evangelizációs célját a tartalom, a tanúságtétel és missziós öntudat összhangjában érheti el, ezért minden egyházi tevékenység során biztos alapnak bizonyul. A KEK mint a zsinat gyermeke ma is segíti „*a gondolkodásmód, a cselekvés, az erkölcs, az erkölcsi erő, az öröm és a remény megújulását.*”¹⁶

Ft. Serfőző Levente
teológia tanár

Gál Ferenc Főiskola Gyakorlati Teológia Tanszék

RÖVIDÍTÉSEK

KÁD – Katekézis Általános Direktórium

FD – Fidei Depositum

LG – Lumen Gentium

CD – Christus Dominus

FELHASZNÁLT IRODALOM

VI. Pál: *Evangelii Nuntiandi kezdetű apostoli buzdítása, a Katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz és híveihez az evangelizációról a mai világban.* Budapest, Szent István Társulat, 2012.

A Katolikus Egyház Katekizmusa. Budapest, Szent István Társulat, 1994.

Biancardi, Giuseppe: *Il Catechismo della Chiesa Cattolica. Storia, accoglienza e discussioni a vent'anni dalla sua pubblicazione.* In: Placida Flavio: *Il Catechismo della Chiesa Cattolica a 20 anni dalla sua pubblicazione.* Torino, Elledici, 2013.

¹⁶ FD 1.

Biancardi, Giuseppe: *Storia della catechesi*. é.n.

Diós István: *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*. Budapest, Szent István Társulat, 2000.

Gevaert, Joseph: *Dizionario di Catechetica*. Torino, Elledici, 1987.

Klérus Kongregáció: *A katekézis általános direktórium*. Budapest, Szent István Társulat, 1998.

Ratzinger, Joseph: *Breve introduzione al Catechismo della Chiesa cattolica*. Roma, Citta Nuova, 1994.

Gianetto, Ubaldo: *I catechismi nella storia: nascita e sviluppo del «genere» catechismo e sua attualità*. In: *Credere Oggi*, 26/3. (2006) 7–20.

Landon, Edward: *A Manual of Councils of the Holy Catholic Church*. Edinburg, John Grant, 1909.

JOG, ERKÖLCS, VALLÁS

A címben szereplő fogalmak egymáshoz való viszonyára való reflexió – a „civilizációk harca”, az Európában különbözőképpen értékelt „multikulturalizmus”, a globalizáció és a globalizmus vagy a „kultúrák találkozásaként” aposztrofált korban – egyre fontosabbnak, kikerülhetetlenebbnek, sőt hovatovább létkérdésnek tűnik. Jelen gondolatébresztő tanulmányunkban ennek a viszonyrendszernek néhány alapvonására kívánunk reflektálni, rámutatva arra a nagyon sokrétű és szerteágazó problematikára, ami a címben szereplő valóságok egymáshoz való viszonyában rejlik.

Az Európa nyugati felének kultúrtörténetét sokáig meghatározó római katolikus vallás, erkölcsstan és jogrend egységes keretének kialakításában először az egyházi és a világi hatalom összeütközése, a pápa és a császár konfliktusa, az investitúra harc, majd a reformáció nyomán kialakuló felekezeti háborúságok jártak komoly elméleti és gyakorlati következményekkel. Ennek nyomán vált nyilvánvalóvá, hogy vallási, azaz immár felekezeti alapon nem lehet az államok békéjét még elvi szinten sem garantálni. Így született meg – jobb híján – az „*etsi Deus non daretur*” elv mentén a modern szekuláris jogrend. A felekezeti hovatartozást először a földesúr hovatartozása döntötte el (*cuius regio, eius et religio*). Később a vallás- és lelkiismereti szabadság az emberi jogok alapvető velejárója lett mind a szekuláris államok jogalkotása, mind a katolikus egyház II. Vatikáni zsinati tanítása szerint.

Európában a vallásosságnak egyre inkább a privát szférába való visszaszorulásával a hagyományosnak tartható erkölcsi rend is jelentős megrázkódtatásokon ment keresztül. Két emblematis eseményt említünk csak. A fogamzásgátló tabletták elterjedése révén a terhesség kockázata nélküli nemi élet lehetősége, valamint a '68-as generáció mindenféle tekintély elleni általános lázadása volt a kezdet. Ezt a folyamatot erősítette egyre több ország jogalkotásában a válás egyre könnyebbé váló gyakorlata, az abortusz legalizálása. Korunkban a folyamat az aktív eutanázia, a szexuális orientáció szabad megválasztása, az egynemű párok kapcsolatának a házassággal egyenértékű törvényesítése és ezen párok számára a gyermekek örökbefogadásának lehetősége van napirenden. Intoleráns kisebbségek a tolerancia nevében gyakran immár több helyütt arra is jogot formálnak, hogy a velük ellentétes többségi véleményeket elhallgattassák.

Az európai jogrend előtt álló legnagyobb kihívás az, hogy milyen legitimáció alapján alkosson jogszabályokat a vallás egyre csökkenő befolyásának, valamint az erkölcsi értékrend egyre széttartóbban pluralizálódó kontextusának összefüggésében úgy,

hogy a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy a pusztán parlamenti többség elve alapján Hitler is törvényesen szerezte meg a hatalmat.

Ráadásul a posztkeresztény Európa, a maga vallási, erkölcsi és jogi evolúciójával ma új kihívásokkal szembesül.

Ennek legkomolyabb és legaktuálisabb formája az iszlám társadalom vallási, erkölcsi és jogi kontextusa, amelyben utalásszerűen két alapformát említünk. Az egyik a laikus Török állam, amelyet 1920-ban a svájci polgári törvénykönyv átültetésével hoztak létre. A másik alaptípus a premodern iszlám államok és társadalmak, ahol nem történt meg a vallás, az erkölcs és a jogrend megkülönböztetése és szétválasztása. Ezekben a társadalmakban nincs vallásszabadság, legfeljebb az iszlám hitre térés szabadsága. Az iszlám hitet elhagyók legszigorúbb büntetése a halál.

Tanulmányukban elsősorban a (nyugat-)európai helyzet részletkérdéseivel foglalkozunk. A bevezetőben felvázolt konfliktus bemutatásának a célja a reflexiók folytatására, kiszélesítésére és elmélyítésére való felhívás. A vallás, az erkölcs és a jog Európában önálló, de sokak szerint egymásra valamiként mégiscsak kölcsönösen vonatkozó értelmezési horizontok. Mások azt gondolják, hogy a három terület valamelyike képes a másik kettőt részhalmozéként magába integrálni és lényegi feladatait hiánytalanul ellátni.

Ezt a megfáradt, önelégült és még a saját önvédelmére is lustának tűnő Európát állítja most olyan kulturális, vallási, erkölcsi, jogi és demográfiai kihívás elé az iszlám, amelynek „*többségi üzemmódjában*” a három terület számunkra elképzelhetetlenül szoros egységet képez. Ezért fontos a vallás, az erkölcs és a jog hármának európai hermeneutikájával foglalkozni, hogy e területek egymáshoz való viszonyának jövőbeli, interkulturális jelentőségének távlatai is megnyílhassanak.

AZ EURÓPAI POSZTKERESZTÉNY HELYZET JELLEMZŐI

Nyugat-Európában a vallás, az erkölcs és a jog kellő megkülönböztetés nélküli összemosódása komoly félreértésekhez vezetett a legutóbbi időkben. Egészen addig, amíg a jogot alkalmasnak gondolták arra, hogy a társadalom egészét a maga teljességében irányítsa, nem vetődtek fel az égető kérdések. Napjainkra azonban kiderült, a jog önmagában alkalmatlan arra, hogy a társadalmat teljeskörűen szabályozza. A többkultúrájú társadalmakban egyértelmű, hogy önmagában sem a jog, sem az erkölcs, sem pedig a vallás nem alkalmas arra, hogy modern társadalmakat működtessenek. Ellenben egyre világosabb az is, hogy amelyik társadalomban nincs világos jog-, erkölcs- és vallástudat, az a társadalom képtelen a más kultúrákkal való kommunikációra és kooperációra. Lényeges tehát a fogalmak tisztázása. Az aktuális kulturális, vallási és erkölcsi válságok, a tömegbefolyásolás közvetlenné válása, a politikai élet technikai eszközökkel történő irányíthatósága, továbbá a multinacionális vállalatok sajátos normaalkotása újra felveti a régi kérdést: mi a jog, az erkölcs és a vallás viszonya?

A JOG, AZ ERKÖLCS ÉS A VALLÁS KÜLÖNBÖZŐSÉGÉRŐL

Mióta nyugaton a liberális államok a vallást, pontosabban annak szabad gyakorlását mint alapjogot, emberi jogot, alapvető szabadságjogot értelmezik, továbbá mióta az erkölcsöt valamiféle részleges közmeggyőződésnek tekintik, a vallás és az erkölcs a társadalom által szabályozható és egyre inkább perifériára szoruló valóságként jelenik meg. Az ember vagy az embert megjelenítő ész, ill. a társadalmi/hatalmi rendszerek a saját uralmuk alá próbálják gyúrni mind a vallást, mind pedig az erkölcsöt. A jog egyre markánsabban próbálja magába foglalni vagy helyettesíteni az erkölcsöt és a vallást.

Genealógiájában látszólag mindez megfelelt az általános elvárásnak. A jog legyen igazságos, a vallás normái jelenjenek meg a jogalkotásban, az erkölcsi meggyőződés táplálkozzon a vallásból. Az európai kultúrtörténetben a felvilágosodásig a világ rendje egyértelmű: Isten megteremtette a világot mint természetet, a természetből és az isteni akaratból következnek az erkölcsök, az erkölcsökből pedig a jog. A felvilágosodás óta a legjellemzőbben Immanuel Kant filozófiájában az ész és az erkölcs átveszi az elsőséget a vallástól, majd pedig napjaink jogpozitivizmusa (a vallást teljességgel zárójelbe téve és a magánszférába utalva) az erkölcs szabályozó képességét a jogra, mint eszközre testálja.

Emellett persze különböző meggyőződésű csoportok értelmezési horizontjain megmaradtak a korábbi elképzelések is, melyek szerint a jog az erkölcs és a vallás egymást valamiként bennfoglaló halmazokat képeznek, hol több, hol kevesebb átfedéssel.

Ez a felfogás nem fogadható el, mivel a vallás, az erkölcs és a jog különböző célok szerint működik. Noha mindhárom az ember önértelmezéséért felelős, mégis más-más célra irányultan és más-más módon köti be az egyént a közösségbe és a teremtett világba. Némi leegyszerűsítéssel azt mondhatnánk, hogy a vallás célja elsődlegesen az Isten–ember viszony meghatározása, az erkölcs primer módon az ember–ember viszonyt szabályozza, a jog pedig állam–állampolgár viszonyt rendez. Emiatt is reménytelennek tűnik, hogy a jogot kizárólag az erkölccsel alapozzuk meg, az erkölcsöt pedig csakis a vallással. Ugyanígy nem kellően megalapozott azt gondolni, hogy a jogrend képes lenne kiváltani az erkölcs vagy éppen a vallás szerepét. Nagyon fontos lenne ellenben azt belátni és hangsúlyozni, hogy egészséges ember és egészséges társadalom csak akkor létezhet, ha mind az egyénnek, mind a közösségnek megfelelő vallási, erkölcsi, jogi identitása és céljai vannak. Bármelyik hiányzik, előbb vagy utóbb az egyéni és közösségi lét értelmezhetetlen és fenntarthatatlan lesz.

Nem csak a célját, a kiindulópontját tekintve is különbözik egymástól a jog, az erkölcs és a vallás. Amíg a vallás a hitre mint az Isten és ember kapcsolatát megtapasztaló és kifelé is megélő, belső meggyőződésre épül, addig az erkölcs szabályai leginkább a közösség érdekében felismert észigazságokat tartalmazzák, a jog pedig a közjót is szem előtt tartó emberi akaratra támaszkodik elsődlegesen.

A FOGALMAK ELHATÁROLÁSA

A fogalmak pontosabb meghatározása érdekében mindhárom területet (jog, erkölcs, vallás) két szempontból, az elmélet és gyakorlat felől közelítjük meg. Az elmélet, az ortodoxia szempontjából, a fogalmat mint „*helyes véleményt*” (orthosz és doxa) írjuk le, és a fogalom mögött álló „*ideális*” tartalmat emeljük ki. A másik szempont az ortopraxis (helyes gyakorlat), amelyik az adott terület gyakorlati jelentésére koncentrálna. A fogalmak feltétlenségének ismeretével kapcsolatban utalunk a transzcendentális tapasztalatra.¹ A fogalmak tiszta formájának ismeretét meg kell különböztetni a gyakorlati alkalmazhatóság kérdéseitől.

Egy konkrét példával: attól, hogy adott esetben a gyakorlat szintjén (ortopraxis) nehéz eldönteni, mi a jó és mi a rossz, az ortodoxia szintjén még nem üresedik ki az erkölcsös cselekvésnek az a definíciója, hogy „*tedd a jót és kerülj a rosszat*”. A két kijelentés ugyanis más síkon érvényes. A jó és rossz fogalmának szükségszerű és abszolút különbsége minden emberben adott. Egy ember sem tudja azonban abszolút érvénnyel és minden körülmények között megmondani, hogy az adott cselekmény kizárólagos értelemben jó vagy rossz. Külön kell hát választanunk az ortodoxia és az ortopraxis szintjeit. A szükségszerű ideálist a szükségszerű gyakorlatitól. A kettő közti határ élesen kirajzolódik abban az értelemben, hogy az egyik szinten tett kijelentések nem cáfolják feltétlenül a másik szinten tett kijelentéseket. Attól, hogy valaki Allah nevében öl, még nem biztos, hogy a vallással, mint olyannal van gond. Azért, mert a jogrend megengedi az abortuszt, még nem biztos, hogy a vallásos lelkiismeretű ember számára ez nem minősül emberölésnek, és nem lesz erkölcsileg elfogadható.

Sokak, különösen egyes jogpozitivisták szerint, semmi értelme annak az „*üres bizonyosságnak*”, hogy van igazság, amit az ortodoxia szintjén fogalmazunk meg, azonban a későbbi gyakorlat szempontjából mégiscsak ez a kijelentés lehet minden gyakorlati cselekvésünk viszonyítási pontja, vallási, erkölcsi és jogi értelemben egyaránt.

Akkor is igaz ez a kijelentés, ha elfogadjuk, hogy az ortopraxis szintjén az igazságosság fogalmának nem felel meg a társadalmi valóság, mivel az igazságosság értéksubjektív, szemben a jogi érték objektív jellegével.² Az ortodoxia elemzési szintjén viszont nem fogadható el, hogy az igazságosságról szóló értékítéleteket ne tekintsük jogi értékítéleteknek. A jogot létrehozó és alkalmazó ember ugyanis nem tekinthet el az igazságosság feltétlenül adott háttértapasztalatától. Ha ezt megtenné, a „*törvény az törvény*” norma bármit – akár tömeggyilkosságot is – legitimálhatna.

A következőkben megvizsgáljuk az egyes alapfogalmakat az ortodoxia és az ortopraxis szempontjából.

¹ Weissmahr B.: *Isten léte és mivolta*. Róma, 1980. 24–35.

² Kelsen, H.: *Értékítéletek a jogtudományban*. In: Varga Cs.: *Jog és filozófia*. Budapest, 1998. (A továbbiakban: Varga, 1998.) 186.

VALLÁS

A vallás jelensége egyidős magával az emberrel. Mióta az ember emberként viselkedik, azóta vallásos lényként viselkedik. Nála magasabb erőket tisztel, temetkezik, hisz a túlvilágban. Amennyiben a vallás ópium lenne – ahogy ezt Marx állította –, úgy ezt az ópiumot maga az emberi szervezet termeli, a közösségi túlélés és az egyéni identitás megtalálása érdekében.³ A vallás lényege az embertől független „Szent”⁴ felismerése. A vallás önmagában sem nem jog, sem nem pusztán erkölcs. A vallás közvetlen Teremtő–teremtmény viszony, radikális és megmásíthatatlan alárendeltségben. A vallás célja az ember mint hiánylény teljességigényének betöltése.

Gyakori leegyszerűsítés, hogy a vallási törvényekből eredeztetik az erkölcsi, majd jogi szabályokat. Maga a jelenség egyáltalán nem új keletű, hiszen a szabályozás ilyen jellegű egymásra épülésének feltételezése már az ókori kultúrákban is általános volt. A római jog az első, ahol az elhatárolás megtörténik, a jog, mint önálló entitás – akár az erkölcsötől is függetlenül – meghatározásra kerül. Jézus Krisztus történelmi példájából tudjuk, a római bírónak nem kell feltétlenül tudnia válaszolni arra a kérdésre, hogy mi az igazság.

Ha azonban mélyebben szemügyre vesszük a kérdést, rögvest kiderül, hogy a vallások szent könyveiben szereplő parancsok, „törvények” nem tekinthetők sem pusztán erkölcsi, sem közvetlen jogi szabályoknak. Ezek a parancsok nem alkalmazhatóak direkt módon, azokat a gyakorlati törvénytárgyak teszik ténylegesen érvényesíthető szabályokká. Általánosítva mondhatjuk, hogy a Tízparancsolatot a világ minden vallásos embere elfogadja. De milyen keveset érünk ezzel, amikor a Tízparancsolat gyakorlati megvalósításáról van szó. A „*ne ölj*” parancs látszólag egyértelműnek tűnik. A „*szent*” háborúk során mégis ölnék a parancsot megtartó emberek, és az áldozati állatokat minden további nélkül elpusztítják. Helytelen lenne ebből azt a következtetést levonni, hogy Isten rossz jogalkotó, vagy hogy a vallásos ember Isten nevében bármit megtehet. Egyszerűen csak világosan szét kell választani a vallást, az erkölcsöt és a jogot. Isten parancsának (a vallásnak) a célja elsődlegesen az ember létértelmének a felmutatása, az Isten–ember viszony meghatározása.

Az sem magától értetődő, hogy a vallási szabályok (parancsok, törvények) pusztá megtartását követően bárkinek is joga keletkezne Istennel szemben. A vallásnak általában nem ez a lényege. A kereszténységnek pedig különösen is

³ Kezdetben van a viszony: mint a lényeg kategóriája, mint készenlét, mint befogadásra kész forma, mint lélekmodell; a viszony apriorija; a velünk született Te. Buber, M.: *Én és Te*. Budapest, 1999. (A továbbiakban: Buber, 1999.) 35.

⁴ Otto, R.: *A Szent*. Budapest, 2001.

domináns vonása, hogy az Isten hajol az emberhez, és nem fordítva.⁵ A protestáns bölcselet, Kierkegaard különösen élesen fogalmazza meg ezt: Istennel szemben soha nem lehet igazunk.⁶ Ha ugyanis szeretünk valakit, akkor mindig azt akarjuk, hogy neki legyen igaza velünk szemben, és még fokozottabban van ez így az Istenszeretettel. A vallás mint istenélmény elsődlegesen nem az embertől indul, ilyen értelemben az embernek ebben nincs kezdeményező szerepe.

A vallás ortopraxisa a vallási közösségek gyakorlata, keresztény közegben nevezhetjük ezeket leegyszerűsítve az egyházaknak. Az egyházakban az azonos vallású emberek a maguk emberi módján alakítják ki azokat a szabályokat, amelyek az istenükhöz köti őket. A formális egyházhoz való tartozás, illetve egyházi gyakorlat azonban nem minden további nélkül azonos a vallás tiszta lényegével. Ahogy Szent Ágoston is rámutatott a *De Civitate Dei* című munkájában. Az Isten állama (*civitas Dei*) nem teljesen azonos az egyházzal, és a földi állam (*civitas terrestris*) pedig nem az istentelenek birodalma. Az Istenhez tartozás valódi kritériuma „*az Isten szeretete egészen önmagunk megvetéséig*”, a földi államé pedig „*önmagunk szeretete Isten megvetéséig*”.

Az egyház fordítja le gyakorlatra azt a kötelességet, hogy az egyén ragaszkodjon a Teremtőjéhez, értékesnek fogadja el az életet (akár jelenvaló, akár túlvilági formájában). Pontosan emiatt az egyházaknak és azok vezetőinek fokozott figyelemmel kell lenniük arra, hogy a vallás parancsait hogyan fordítják le a helyes gyakorlat nyelvére. Vagy például a „*ne ölj*” szabályt a maga konkrétságában hogyan értelmezik a hétköznapiakban. A helyes értelmezéshez az egyházaknak (azok képviselőinek) mély és világos istenképpel kell rendelkezniük. Olyan képpel, amely szerint minden ember megismételhetetlen érték az Isten szemében.

⁵ Hogyan lehetne például az alábbi szavakat akár tisztán erkölcsi, akár jogi kategóriaként értelmezni, annak ellenére, hogy szerepel köztük a parancs szó:

„*És most halld, Izrael! Mi más kíván tőled az Úr, a te Istened, mint azt, hogy féld az Urat, a te Istenedet? Járj az Úr útjain, szeresd őt, és szolgálj a te Uradnak, Istenednek teljes szívedből és teljes lelkedből! Tartsd meg az Úr parancsait és rendeléseit, amelyeket ma adok neked, hogy jó dolgod legyen!*”

Nézd, az Úré az ég, a magasságos ég, a föld és minden, ami rajta van! Mégis a ti atyáitokat kedvelte és szerette az Úr. Az ő utódaikat, vagyis titeket választott ki minden nép közül, miként ez ma nyilvánvaló előttetek.

Metéljétek tehát körül szíveteket, és ne keményítsétek meg nyakatokat, mert az Úr, a ti Istenedek a legfelségesebb Isten, a legnagyobb Úr, nagy, hatalmas és félelmetes Isten, aki nem néz sem személyre, sem ajándékra. Igazságot szolgáltat árvának és özvegynek, szereti a jövevényt, élelmet és ruházatot ad nekik. Szeressétek ti is a jövevényeket, mert egykor ti is azok voltatok Egyiptom földjén!

Féld a te Uradat, Istenedet, csak öneki szolgálj, őhózzá ragaszkodjál, és az ő nevére esküdj! Ő a te dicsőség és a te Istened! Ő művelte azokat a nagy és félelmetes dolgokat, amelyeket tulajdon szemed látott.” MTörv 10,12–21.

⁶ Az épületes, mely abban a gondolatban van, hogy Istennel szemben soha nincs igazunk, in: Kierkegaard, S.: *Vagy-Vagy*. Budapest, 1978. 995.

⁷ Szent Ambrusnál hasonló értelemben szerepel a *casta meretrix* fogalma. http://it.cathopedia.org/wiki/Casta_meretrix. Letöltve: 2017. november 8.

ERKÖLCS

Amíg a vallás elsősorban az Isten–ember viszonyban értelmezhető, addig az erkölcs a közösség–egyén viszonyban. Az erkölcs rendeltetése, hogy a társadalmi együttélésnek értelmet adjon (hogyan cselekszem jól a közösségemben?), továbbá hogy a cselekvést az egyén a saját identitásában is értelmezze (mit mond a lelkiismeretem). Az erkölcsben az egyik mozzanat a közösségtől irányul az egyén felé (éthosz), a másik pedig az egyéntől a közösség felé (ethosz, morál). Az erkölcs célja, hogy a közösség élete, beleértve az egyén életét is, minél harmonikusabb, a közösség fenntartására minél alkalmasabb legyen. Az erkölcs célját tekintve olyan evolúciós előny, amelyik a közösség tartós fennmaradását biztosítja. Alapja a bizalom, az egymásra hagyatkozás és a közösségért való felelősségvállalás.

Az emberben a normatív *kell* (erkölcsi apriori) és a tényleges hétköznapi cselekvés (a szabályok szerinti élet) összetartozik, az ember képes az „igazságos” osztozkodásra és annak megértésére egyaránt. A főemlősök csak megszerzik a táplálékot, abból minél többet akarnak biztosítani maguknak, az emberek viszont az egyenlő elosztásra törekednek, sőt ajándékozásra is képesek. Az emberben tehát adott a segítség, informálás, osztozkodás (igazságosság) alapképessége. Kialakulnak azok a közösségek, amelyekben ezek az alapképességek szabályozottan alkalmazhatók, és amely csoportok el is várják a szabályok megtartását. A szabályozáshoz itt hozzátartozik a szankcionálás is, amelynek *ultima ratio*-ja a csoporthoz való tartozás/nem tartozás kimondása.

Az így születő normák még a gyermekek számára sem egyszerű játékszabályok vagy a jutalmazás elérésének eszközei, hanem egyének feletti entitások, amelyeknek társas ereje önmagában meghatározó, nem egyszerűen kapcsolódó instrumentális következmények. A társas normák tehát „*transzcendentálisak*” abban az értelemben, hogy nem a tekintélyhez, félelemhez, a kölcsönösség elvárásához vagy éppen a nyelvhez, közgondolkodáshoz tapadnak (nem normatív etika), hanem egyúttal apriori adottak is (normatív etika). Ez az apriori adottság kapcsolódik az ember „*mi tudatához*”. A „*mi intencionalitás*” teszi lehetővé, hogy az ember áldozatot vállaljon, segítsen. A normák kötelező erejének apriori lényege, hogy „*mi ezt így csináljuk*”.

Az emberi normák megfogalmazódása, a „*mi tudat*” normatív körvonalazása az az evolúciós előny, amelyik az emberi fajt ennyire életképessé tette. A táplálkozásnak, a javak elosztásának, továbbá a szexualitásnak, illetve az incesztkötődések kizárásának a szabályozása volt az az alapvető társas norma, amely a közösség, a „*mi*” továbbélését ennyire sikeressé tette. A „*mi tudat*” egyszerre jelent lehetőséget és kényszert. Lehetőséget a saját érvényesülésre, és kényszert a másik érvényesülésére vagy érvényesülése lehetőségének elfogadására is. Ennek a magasabb

érzelmi szintű megfelelője a felelősségtudat és a szeretet. Az igazi erkölcs nem egy egyszerű „én-te” viszony, hanem komplex „mi” kapcsolat.⁸

Az erkölcs ortopraxisa az erkölcs gyakorlati megvalósulása szokás⁹ formájában. Az „így szoktuk, így van rendjén” magatartás vezet az erkölcsi normák definiálásához, az erkölccsel ellentétes cselekedetek szankcionálásához. A szokásról való diskurzus, a szokások különbözősége lazítja fel az erkölcs eredeti jelentését.¹⁰ Az, hogy a normák szabályozása vagy az élet gyakorlata felől közelítünk, adja a normatív ill. nem normatív etikák közti különbséget, továbbá csábít bennünket arra, hogy az erkölcsöt a jog által kiválthatónak tekintsük. Valójában az erkölcs az emberek közösségi létén alapul. Nagyon jól látja ezt Kant, amikor megállapítja, az egyénnek nem az a feladata az életében, hogy boldog legyen, hanem hogy (másokra is figyelemmel), teljesítve a kötelességét, méltó legyen a boldogságra. Az erkölcs szoros kapcsolatban áll az ember közösségi létével (természetével) és a józan ésszel egyaránt. A gyakorlat során olyan szokásoknak kell kialakulniuk, amelyek egyszerre szolgálják a csoport egységét, és egyúttal lehetővé teszik a más csoportokkal való széleskörű együttműködést, a túlélés érdekében is. A napi gyakorlat során úgy kell az erkölccsel kapcsolatos tudatosságot növelni, hogy a sokféleségből fakadó nyitottság és a csoport érdekét szolgáló zártság megfelelő egyensúlyban legyen, mindig szem előtt tartva, hogy az erkölcsi cselekvés öncélúságán és belső evidenciáján túl fontos célj az egyén és a közösség túlélése is.

JOG MINT IGAZSÁGOS REND

A jog ortodoxia szintjén való definíciójának megtalálása nagyon nehéz feladat, hiszen a „mi a jog” kérdésre nincs egységes válasz. Jelen tanulmányban a jogot mint igazságos rendet értelmezzük. Az igazságos itt tisztán művelési értelemben jelenik meg, azaz igazságos az, ami megfelel a jogrend játékszabályainak. A jog azonban sohasem képes önmagát megalapozni, és így igazságos lenni. A jog alapja nem lehet más, mint a jogot mint társadalmi méretű játékszabályt alkotó ember erkölce és vallása. Ettől függetlenül azonban a jog sem nem pusztán vallási sem nem kizárólag erkölcsi jelenség.

⁸ Birher N.: *Ius, fas, mos: The emergence of Norms*. In: *Deliberationes*, VIII/3. 11–20.

⁹ Fogalmi kiindulópontként úgy foglalthatjuk össze az erkölcs fogalmát, mint a társadalom közösségének bevett meggyőződéseit, normáit és értékeit tagjai viselkedéseit illetően a jó és a rossz, a helyes és helytelen dimenziójában. Pokol B.: *Társadalomtudományi trilógia*. 2008. (A továbbiakban: Pokol, 2008.)45.

¹⁰ Azt a magatartási szabályt, amit egy mai társadalomban kényszerűen követni kell, ma már nem az erkölcsi normák mondják ki, hanem a jog szabályai. Pokol, 2008. 45.

A jogban az akarat nem öncélúan vezeti pórázon az értelmet, hanem azért, hogy a társadalom igazságos legyen. A jog az igazságosságra irányított akarat. Az egyének közössége a kölcsönös igazságosságra (negatívan megközelítve irigységre¹¹) épül, amely lehetővé teszi, hogy az egyén inkább veszítsen, semmint igazságtalan alkut kössön. Ebből fakad a törvényes igazságosság lehetősége, amely létrehozza az államot mint a rend garanciáját, majd ez az állam alkalmassá válik arra, hogy a osztó igazságosságot (*iustitia distributiva*) gyakorolja, és az egyének számára egyre hatékonyabb életfeltételeket biztosítson. Az egyre jobban élő egyének egyre teljesebben valósítják meg a kölcsönös igazságot (*iustitia commutativa*), és ezáltal az állam is egyre erősebb lehet (*iustitia legalis*). Röviden a fentieknek megfelelően hangzik Aquinói Szent Tamás jogi vonatkozású igazságelmélete.

A jogban az akarat elsődlegesen a hatalmon (uralmon¹²) keresztül jelenik meg. A jog az emberek között jelöl ki hatalmi viszonyokat, nevez meg jogosultakat és kötelezetteket. A jog eredeti értelmében igazságos, mindenkinek megadja azt, ami neki jár. Azzal együtt, hogy a jog igazságossága a társadalmi rend alapja, az igazságosság mint erény pedig már nem a jog, hanem az erkölcs értelmezési horizontjába tartozik.¹³ A jog célja a társadalmi rend egyértelmű meghatározása és fenntartása, ha szükséges akár szankciók alkalmazásával is. A modern európai társadalmakban megfigyelhető jelenség, hogy a jogrend egyre differenciáltabb rendszere összefügg a vallás és az erkölcs hatásának visszaszorulásával az adott társadalomban. Ebben a helyzetben a jog gyakran szívesen át is venné a vallás és az erkölcs funkcióját, ez azonban – pontosan a célok különbözősége miatt – lehetetlen.

A rend fenntartásának záloga ebben az esetben a rejtőzködő vagy nyilvánvaló erő alkalmazása. Az erő önmagában azonban nem lehet elégséges. Brentano megfogalmazásában: „... *Arndts pandektákat tartalmazó tankönyve szerint például a jog „az akarat uralma valamely tárgy felett ... a jogi tekintélyek ... nem vetik fel ... hogy az egyedi akarat miképpen működik saját jogkörében... A jog az egyes ember erőinek zavartalanul szabad, jogilag biztosított működése a legfőbb jó szolgálatában.*”¹⁴

Ugyan a definíció nem teljesen ellentmondásmentes, két dologra azonban rávilágít: egyrészt a jognak kötődnie kell valamiféle feltétlen bizonyossághoz, a legfőbb jóhoz, másrészt szükséges, hogy a jogot alkalmazó egyén vagy közösség rendelkezék erkölcsi tudattal.

¹¹ Ha irigylem a másik jelentős előnyét magammal szemben, bizonyos (negatív) értelemben egyenlőségre (igazságos elosztásra) való igényemet fejezem ki.

¹² A továbbiakban a hatalom fogalmát használjuk az uralom fogalmára is. A weberi különbségtételt itt nem tekintjük relevánsnak.

¹³ Lábady T.: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest, 1998. 130–131.

¹⁴ Brentano, F.: *Az erkölcsi ismeret eredete*. Budapest, 1994. 125–126.

Elgondolkodtató Rudolf von Jehring definíciója a jogról, amely szerint a „jog célja a béke, az eszköz, amely a céljához segíti, a küzdelem... A jog élete a küzdelem, a népek, az államhatalom, az osztályok és az egyesek harca.”¹⁵ Ebből a definícióból is jól látszik, hogy az ortodoxia szintjén a jog, ahogy a vallás és az erkölcs is, a békét célozza. Az ortopraxis viszont már arról beszél, hogy minden jog küzdelem árán jön létre.

A kérdés pontosításában komoly eredményeket ért el Alexandre P. d'Entrèves, aki megállapítja, hogy a jogszabály erkölcs alá rendelése meghaladott és elfogadhatatlan, rámutat arra, hogy magának a jognak is van az erkölcsi kötelezettségtől eltérő, de attól nem elszakított jellege.¹⁶ Ez a jelleg pedig természetjogi jelleg, amelyik magából az emberből, mint a jog és erkölcs igazi céljából fakad.

A jog ortopraxisa a jog fogalmát nem feltétlenül az igazságosság, hanem gyakran inkább a hatalom irányából értelmezi. A jog így könnyen politikává alakul.¹⁷ A politikai harcban talpon maradt tekintélyek határozzák meg, hogy mi a jog, és rendelnek erőt a jog végrehajtásához. Az már csak technikai kérdés, hogy a politika az általa kijelölt jogalkotó tekintélyt az isteni akarat, az erkölcsi legitimitáció vagy éppen a demokrácia szavakhoz köti-e. Az igazságosság szerepét átveheti a hatalom kérdésének kódja. A jog értelmezése a gyakorlatban attól a természetjogi formulától, miszerint a jog természetjogi része az államhatalomtól független, eljut oda, amit a jogpozitivizmus állít, hogy ilyen független tartalom bizonyítható módon nincs. Új bizonyosságként az ész ad szilárd kapaszkodót a jognak, majd napjainkra eljutunk a tiszta akarat, a hatalom, a kényszeríthetőség fogalmaihoz. „A jog gondolata ezzel szemben nem más, mint az akarat feltétlenül lehetséges módjainak szükségszerű kifejtése.”¹⁸ – Stammler definíciója szerint.

A jognak ez a tisztán technikai értelme nemcsak komoly elméleti aggályokra ad okot, hanem a gyakorlatban is nehezen tartható. A társadalomnak ugyanis szüksége van arra, hogy az együttélés közösségi akarata megalapozott, értelmes és emberi legyen. A jognak, hogy fennmaradjon, szüksége van a szabad döntés eredményeként megszülető igazságosságra, ezzel együtt pedig alapként az erkölcsre és a vallásra egyaránt.¹⁹

¹⁵ Jehring, R.: *Küzdelem a jogért*. In: Varga, 1998. 1.

¹⁶ d'Entrèves: *A természetjog*. In: Varga, 1998. 197.

¹⁷ Anzenbacher, A.: *Keresztény társadalometika*. Budapest, 2001.

¹⁸ Stammler, R.: *A jogtudomány elmélete*. In: Varga, 1998. 98.

¹⁹ Vö.: Kant, transzcendentális dialektika transzcendentális ideái.

KÖVETKEZTETÉSEK

Európai kontextusunkban a vallás, erkölcs, jog alapfogalmainak közelebbi meghatározása után egyértelmű, hogy mindhárom fogalom a „találkozásról”, az egyéni és közösségi emberi életről szól, azonban mindhárom terület – relatív autonómiája folytán – világosan megkülönböztethető egymástól. Ez az distinkció azonban semmiképpen sem jelentheti az egyik vagy másik fogalom egyeduralmát a hatalmi térben, hanem pontosan a megfelelő együttműködés lehetőségének megalapozását kívánja. A találkozás, a személyek közötti viszony a közös alap, amely minden élet forrása. Szellemi és biológiai értelemben egyaránt. Minden valóságos élet találkozás.²⁰ Ez a közös alap kell, hogy meghatározza a jog, erkölcs és vallás együttműködését is.

Mindez azonban nem azt jelenti, hogy az ortopraxis szintjén, éppen a „találkozás” miatt ne kapcsolódnának egymáshoz a fogalmak. Az egyház, a „jó szokások” megteremtésének igénye és a politika gyakran kapcsolódnak össze közvetlenül is. A demokratikus rendnek szüksége van olyan értékekre, amelyeket ez a rend önmagában nem tud előállítani. A politika, a társadalom és az egyház együttműködésének szükségszerűsége a közjó érdekében ezen a szinten nyilvánvaló. Az együttműködés során azonban el kell kerülni egymás instrumentalizálásának kísértéseit, hiszen ennek komoly veszélyei is vannak. Mégis fontos hangsúlyozni, hogy a gyakorlatban megjelenő kapcsolódási felületek esetleges konfliktusai és kísértései nem szüntetik meg a jog, az erkölcs és a vallás relatív autonómiáját, azt a tényt, hogy egyik társadalmi jelenség sem kényszerítheti maga alá a másikat. A kapcsolatuk azért nem egyszerű alá vagy fölé rendeltség, nem is egyszerűen közös bennfoglaltság, mert a keresztény alapokból kifejlődő európai vallás, erkölcs és a jogértelmezés az igazság elégséges, biztos ismeretének, az emberi szabadság és a személyi méltóság tiszteletének alapján, valamint az egyén és a közösség legalább egy bizonyos mértékű szolidaritásának a talaján áll. Ebből következik a békés párbeszédre való törekvés, a kommunikáció és a kooperáció.

Az európai keresztény kultúrkör embere számára tehát lényeges a világos megkülönböztetés: az ember nem tud vallás, erkölcs és jog nélkül teljes emberként élni. De sohasem gondolhatja azt sem, hogy az Isten majd minden részletében szabályozott erkölcsöt vagy explicit jogot ad közvetlenül, vagy éppen hogy az erkölcs kiváltja az Istent, esetleg a jogrend feleslegessé teszi az erkölcsöt vagy a vallást. Mindegyik fogalom a maga eredeti valóságában a „találkozás” alapkategóriája. Találkozás a „teljesen mással” találkozás a Másikkal, találkozás a jogosulttal/kötelezettel.

Ha ezt a világos distinkciót nem értik, vagy nem veszik figyelembe, akkor keletkeznek olyan elképzelések, hogy egy isten valakit szent vagy nem szent háborúba küld, vagy pusztán azért, mert erkölcsös vagyok, a mennybe kerülök. Vagy éppenséggel, miért lenne erkölcsi kötelességem a jog megtartása?

²⁰ Buber, 1999. 15.

Ezek olyan fogalmak, amelyek között a leegyszerűsítő összekapcsolás inkább csak rövidzárlatot eredményez. Ezzel együtt viszont az is teljesen világos, hogy a három fogalom csak együtt adja a „találkozás”, a valóságos élet teljességét. A vallás az erkölcs és a jog megvalósítása folyamatos kölcsönhatásban van a gyakorlatban. Az egyház alakítja a társadalmat, a társadalom a politikát, és viszont. A szokások hatással vannak a közéletre. Az ezeken a területeken tapasztalható, egyébként természetes konfliktusok viszont soha nem vezethetnek oda, hogy a vallás, az erkölcs vagy a jog létét kérdőjelezzük meg. Az ortodoxia szintjén elemzett fogalmakat meg kell hagyni a maguk tisztaságában, elkerülve ezzel az olyan leegyszerűsítő és ezért hamis kijelentéseket, hogy a vallások a háború forrásai, az erkölcs relatív, vagy nincs igazság.²¹

Hans Kelsen úgy véli, hogy a jog és az erkölcs között az egyetlen közös vonás az lehet, hogy mindkettő norma, azonban tartalmilag nem lehetnek azonosak, mivel szerinte több morál ill. abszolút igazságosság létezhet. Csak egy vallás közbejötté abszolutizálhatná végérvényesen az erkölcsöt és a jogot.²² Egy vallás abszolutizálása viszont nem várható el a modern társadalomban. Mivel nincs abszolút érvényű kapaszkodó, Kelsen elismeri, hogy minden mérce relatív. Az ember feladata pedig, hogy együtt tudjon élni ezzel a relativitással. Ezzel a gondolattal egészen addig nem is volt semmi baj, amíg nem diktátorok állították fel abszolútként saját relatív erkölcsi mércéjüket, például a II. világháború alatt faji kérdésekben. Valamiféle kölcsönös kontroll megőrzéséhez feltétlenül fontos a vallási, erkölcsi, jogi identitás világos kijelölése és megőrzése. Ha gyengül az ortodoxia, egyre gyengébb lábakon fog állni az ortopraxis értelmi megalapozása, és a gyakorlat is gyengül vagy célját téveszti.

A keresztények hite szerint a kereszténység győzelemre rendeltetett. Ehhez a győzelemhez a kereszten és nem a harcon át vezet az út. A kereszt Krisztus szolgáló, önátadó és önfeláldozó szeretetének a foglalatja. Úgy tűnik azonban, mintha Európa jóllakott és megfáradt fele kényelemből és félelemből már rég lemondott volna hitéről, nemcsak a kereszt kiszolgáltatottságáról, és nemcsak

²¹ Így tehát azt, ami más erények cselekedeteiben helyes, amire az erény mint sajátos tárgyára irányul, kizárólag a cselekvőhöz viszonyítva kapjuk meg. Azt pedig, ami az igazságos cselekedetben helyes, a cselekvőhöz való viszonyítás nélkül, máshoz viszonyítva állapíthatjuk meg: azt mondjuk ugyanis igazságos cselekvésnek, ami valamilyen egyenlőség szerint megfelel a másiknak, például a jogos bér kifizetése a nyújtott szolgáltatásért. Így tehát azt mondjuk igazságosnak, mintegy az igazságosság helyességét tartalmazónak, amire az igazságos cselekedet irányul, nem véve figyelembe, hogy miképpen jön létre a cselekvőtől. De más erények esetében a helyes csak annak alapján állapítható meg, hogy miképpen ered a cselekvőtől.² Ezért az igazságosság tárgya, amit igazságosnak mondunk, sajátosan, más erényeknél jobban önmaga szerint határozható meg. Ez pedig a jog. Tehát nyilvánvaló, hogy a jog az igazságosság tárgya. Aquinói Szent Tamás: *A Summa Theologiae kérdései a jogról*. Varga Cs. (szerk.). Budapest, 2011. 214.

²² Karácsony A.: *Jogfilozófia és társadalomelmélet*. 2000, 41. Sajátos, hogy az 1900-as évek első felében a jog és erkölcs elválasztását látták a jogpozitívizmus vívmányának, valójában nem elválasztásról volt szó, hanem arról, hogy a jog maga alá próbálta gyúrni az erkölcsöt, elvéve ezen utóbbinak a társadalomformáló jelentőségét. Horváth B.: *Az erkölcsi norma természete*. Máriabesnyő, 2005. 143–144.

a harcról, de a pillanatnyi jólét bűvöletében még a kritikus gondolkodásról és az önvédelemről is. Ha Európa nem újíttja meg keresztény identitását, ha az élet helyett továbbra is a halál kultúráját választja, ha nem lesznek utódai, és a demográfiai tél demográfiai jégkorszakká válik, akkor egy olyan vákuumot hoz létre a saját területén, amely ide vonzza azokat, akik számára az élet, a család, az utódok, a közösség, az erkölcs, a vallás annyira fontos, amennyire ezt sok kortársunk még elképzelni sem képes.

Az, hogy világos célképzet nélkül nincs túlélés, olyan empirikus tény, amelyet semmilyen társadalmi diskurzusban nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Hermann Kantorowicz 1906-ban álnéven megjelent *Der Kampf um die Rechtswissenschaft* című munkájában már felismeri, hogy a jurisprudenciának, jogtudománynak, amely „*oly sok rosszat tanult mesterétől a teológiától*” jó útra kell térnie, ugyanúgy, ahogy maga a teológia is kezd jó útra térni, azaz szakít a fikciókkal, és a vallás igazi lényegére koncentrál, ugyanúgy a jognak is meg kell találnia az igazi lényegét, az igazságosságot. „*A mozgalom tehát minden erejével egyetlen célra törekszik, mely az összes említettet magába zárja: az igazságosságra, mely minden jogi ténykedés legmagasabb célja.*”²³

ÖSSZEZÉS

A keresztény ihletésű európai kultúra összefüggésében egy hosszú fejlődés mai álláspontja szerint a jognak, az erkölcsnek és a vallásnak együtt kell működni, anélkül, hogy egymás területére közvetlenül be kívánnának avatkozni. Le kell leplezni azokat a téveszméket, amelyek szerint a vallás vagy éppen az erkölcs lenne a konfliktusok forrása. A konfliktusok jellemzően abból fakadnak, hogy etnikai, gazdasági, jogi problémákat vallási, erkölcsi mázzal kennek be, elfedve a problémák lényegi forrását. A tisztánlátás a problémák megoldásának első mozzanata. Ha Európa végre hajlandó lesz saját vallási, erkölcsi és jogi identitásának történelmi előfeltételeivel őszintén szembenézni, ezek elméleti implikációit megérteni és a gyakorlatban ezek megvalósítására törekedni, akkor lesz képes más kultúrák tőle eltérő vallási, erkölcsi és jogi alapstruktúráinak megismerésére, az adott esetben szükséges mértékű önvédelemre, a párbeszédre és a segítségre, az egész ember és minden ember fejlődésének békés előmozdítására.

Dr. habil. Birher Nándor
főiskolai tanár
Gál Ferenc Főiskola
Társadalomismeret Tanszék

Ft. Dr. Janka Ferenc
főiskolai docens
Gál Ferenc Főiskola
Filozófia Kar

²³ Kantorowicz, H.: *Küzdelem a jogtudományért*. In: Varga, 1998. 65., 70.

A CSALÁD SZEREPÉNEK ALAKULÁSA A 21. SZÁZADBAN

A gyermekek szerepének változása a családban

BEVEZETÉS

„A szociológia a családot elsődleges csoportnak tekinti. Olyan közösségnek, amelyben elsőként találkozunk az egyén a közösségi léttel. Ez a közösség az együttélés, gazdálkodás, munka, általában a szocializálódás első, legjelentősebb gyakorlótere. A család azonban nemcsak olyan értelemben elsődleges közössége az embernek, hogy az emberélet során időben ezzel az együttélési formával ismerkedik meg elsőként, hanem úgy is, hogy ez az első közösség, amely egész életen át végigkíséri az egyént, legalábbis a családi szocializáció során kialakított értékek, szokások, hagyományok révén. Ezáltal az individuuum viselkedésének, magatartásának értékelését is végső soron a család végzi: társadalmi rétegének értékrendje szerint esetenként dicséri vagy elmarasztalja.”¹

1979 óta tanítok; kezdetben általános iskolában, majd 1989-től főiskolán. Az eltelt időszakban nagyon sok gyermekkel találkoztam; óvodásokkal, alsó és felső tagozatos iskolásokkal. Közülük sokan már felnőttek, és néhányan már családot is alapítottak. Néhányuknak sikerült végigkísérni a fejlődését, másokat évekig nem láttam. Mire újra találkozom velük, van, akit már meg sem ismerek. Előfordul, hogy csak akkor tudatosul bennem, ki ő valójában, amikor szülővel együtt látom valahol. Ilyenkor érdeklődöm tanulmányairól, terveiről, elképzeléseiről. Mindig nagy örömmel tölt el, ha azt tapasztalom, lám ő is felnőtt, és határozott tervekkel, célokkal igyekszik útján előre haladni. Tervez, küzd, és nem hátrál meg, ha akadályokba ütközik.

Éppen a minap találkoztam az egyik óvodásommal, aki büszkén mesélte, hogy a 6 évi egyetemi tanulmányai után most ősztől munkába áll mint rezidens orvos. Szereti a munkáját, jól kijön a kollégáival, és nagyon örül, hogy dolgozhat. Nagy öröm ezt hallani, hiszen a fiataloktól manapság inkább a „*Majd kimegyek külföldre dolgozni, mert itthon nem lehet megélni*” – kifejezés az általános. Munkám során a családi szintér után ott voltam, és segítettem a gyermekeket az első közösségükben, az óvodában. Azt láttam, hogy a szülőknek már akkor is voltak problémáik a gyermekek helyes nevelésével, de abban az időszakban általában még több saját

¹ Utasi, 1989. 8.

tapasztalattal rendelkeztek a gyermeknevelés terén, amit valószínűleg a saját családjukból hoztak. Valahogy minden egyszerűbbnek és magától értetődőbbnek tűnt. Ugyanakkor a szülők szívesen vették, és legtöbbször meg is fogadták azokat a tanácsokat, segítséget, amit az intézménybe járó gyermekük helyes fejlődésében adódó problémákkal kapcsolatban kaptak. A pedagógus és a szülő együttesen igyekezett a gyermekek jellemének helyes alakulását biztosítani.

Az azóta eltelt időszakban számtalan változás zajlott le, ami nagymértékben átalakította a társadalmi szemléletet. Az életkörülmények, a munkalehetőségek, a családi struktúrák is sokat változtak, ami kihatott a gyermekek nevelésére, a velük szemben tanúsított családi magatartásra is. A családi háttérben, a munkakörülményekben és a társadalmi szemléletben végbemenő változások megnehezítették a gyermeknevelést. Egyre gyakrabban fordul elő, hogy a szülők nem találnak problémáikra megfelelő megoldást. Családi tapasztalat híján a szülő nem tud nevelni, hagyja, hogy a gyermek azt tegyen, ami szeretne. Ezzel a szerepek részben felcserélődnek, így a gyermek már kicsi korától irányítja a családot. Hova vezet az ilyen szerepfelosztás, vajon milyen hatással lesz ez a gyermek későbbi fejlődésére, jellemének alakulására?

Az általános létbizonytalanság nem csupán a felnőtteket, hanem rajtuk keresztül a gyermekeket is halmozottan érinti. Otthon, a családi fészekben tapasztalható szerepmódosulások, a határok túl laza, más esetben pedig túl szoros meghúzása a gyermekekben is az individualizálódás felerősödését eredményezi. A családtól való érzelmi eltávolodás sok esetben alapjaiban rengeti meg látásmódjukat, életfelfogásukat. Gyakorta magányosak, elveszettek, így a kor fiataljait egyre inkább a perspektívanélküliség, céltalanság érzése jellemzi. Ugyanakkor a túl engedékeny szülői magatartás következtében gyakran gondolják úgy, hogy a társadalomban sem kapják meg az idősebb nemzedéktől azt, ami nekik járna, ami szintén egyéni utak keresésére ösztönzi őket.

Az ezredfordulót és az azt követő időszakot tehát mindenképpen egy erkölcsi válságkorszak, az értékek és értékrendek elbizonytalanodása, a család szerepének és funkcióinak átértékelődése, és esetenként, jelentős módosulása jellemzi.

A témával behatóbban foglalkozva azt szeretném megtudni, hogy milyen történelmi és milyen szemléleti változások, körülmények vezettek oda, hogy a gyermekek száma hazánkban is folyamatosan csökken, míg a gyermekek között tapasztalható devianciák száma folyamatosan nő. Egyre kevesebb családban vállalnak gyermeket, és a családonkénti gyermeklétszám is jelentősen esik.

Mi az oka, hogy sok házaspár nem szeretne gyermeket, holott anyagi és egzisztenciális háttere bőven kínálna erre lehetőséget?

Mi vezetett oda, hogy a családok egyre nehezebben tudnak megbirkózni a gyermeknevelés során adódó problémákkal?

Miért van az, hogy míg ezelőtt 40–50 évvel természetes dolognak tartották, hogy a tanulmányok befejezése után a gyermekek munkába állnak, és önálló életet kezdenek, addig napjainkban egyre több családban okoz problémát a gyermekek leválása, függetlenedése, és egyre több gyermek kerül ki úgy családból, hogy nem találja a helyét a világban, nincsenek tervei, életcéljai?

TÖRTÉNETI HÁTTÉR

A gyermekek szerepének változása egy hosszan tartó fejlődési folyamat része. A történelem különböző korszakaiban a szülők más-más gondolkodásmóddal, másfajta attitűddel fordultak gyermekeik felé, amelyben természetesen nagy szerepe volt az adott kor szemléletének és a társadalmi elvárásoknak is.

Az ókori közel-keleti kultúrák

Az egyiptomiak életében a társadalom minden rétegében fontos szerepe volt a gyermeknek, a családi élet aktív tagjai voltak, őket tekintették a jövő zálogának. Szükségesnek tartották gyarapodásuk szempontjából, elárasztották őket szeretettel, és arra törekedtek, hogy minden megszületett gyermek felnevelkedjen. Az egyiptomi anyák általában három éves korukig szoptatták gyermekeiket, valószínűleg az első két-három évben testükön hordozták őket, hosszú kendőszerűségben, közel az anya melléhez.²

A mezopotámiai kultúrákban szintén fontos szerepet játszott a gyermek, jelentős volt a családban és a társadalomban betöltött helyük. A szülők akkor látták biztosítva öreg korukban az ellátásukat, ha legalább 4-5 gyermekük született. Tudásuktól, műveltségüktől várták a város fennmaradását. Hittek abban, hogy a gyermekek fejlődésre képesek, amely a tanulás által valósulhat meg. Ezt szigorú nevelés és oktatás által kívánták elérni, aminek gyakran a testi fenyítés is része volt.³

A karthágói társadalomban is különleges jelentőséget tulajdonítottak a gyermeknek, bár ennek a megnyilvánulása számunkra barbárnak és teljességgel érthetetlennek tűnik. Háborús fenyegetettség esetén, a pun vallási hiedelmek szerint, a nemesi családoknak a legdrágább kincsüket, a gyermekeiket kellett rituális áldozatként felajánlani az isteneknek. Rendkívüli erő szimbólumát látták a kisgyermekekben.

A héber hagyomány szerint is kijelölt helye van a gyermeknek, főleg a fiúgyermeknek, akit a családi örökség őrzőjének, továbbvivőjének tekintettek. A kisgyermek gyakran a héberek jövőbe vetett reményét fejezi ki. Az apa-gyermek kapcsolat az Isten és a héberek kapcsolatát jelképezte.

² Pukánszky, 2001. 36. 1. bek.

³ Pukánszky, 2001. 36. 2. bek.

Az ókori közel-keleti kultúrák többségében tehát elismerték a gyermekek fontosságát, szerették, figyelembe vették eltérő testi szükségleteiket. Bizonyos mértékig érzelmi szükségleteiket is felismerték, gyengéden, szeretettel bántak velük. A gyermekkor alatt jogi képviselőtüket biztosították. Iskolarendszerükben hangsúlyozták a fegyelmezés szükségességét, de a családi életben is fontosnak tartották a megfelelő nevelést és a személyes példaadás jelentőségét.

A görögök gyermekképe

Már a homéroszi korban is azt vallották a görögök, hogy gyermek nélkül nem teljes a család, hozzátartozik a háztartás egészéhez. A gyermekekben látták a görög kultúra és civilizáció továbbélését.

A görög nevelés központi gondolata a „*kalokagathia*”. Hittek abban, hogy egészséges testben tud ép lélek kialakulni, ezért a múzsai nevelés mellett a gyermekek gimnasztikai nevelésben is részesültek. A nevelés a családban kezdődött, majd magánoktatásban folytatódott azoknak, akik meg tudták fizetni a tandíjat, bár elvileg mindenki számára elérhető lett volna. A fiúkat többre tartották a lányoknál. A gyermeknek a görögök által legfontosabbnak vélt szükséglete a fegyelmezés, de ebben is hangsúlyozták a mértékletességet, hogy a fegyelmezés ne legyen túlságosan durva és kemény. Szerintük minden gyermek nevelhető, csak adottságaitól függően eltérő mértékben.⁴

A rómaiak gyermekfelfogása

A rómaiakat is foglalkoztatta gyermekeik felnevelése. A gyermekek hét éves korukig anyjuk gondjaira voltak bízva, ő dajkálta, etette, ő volt első nevelőjük. Megtanulták tőle a helyes viselkedést, az ősi hagyományokat és a vallási tanokat. A fiúk nevelését innentől az apák vették át, akiktől az írást, olvasást, számolást megtanulták, majd velük mentek el a Fórumokra is; 17 éves korukban be kellett állniuk katonának.

A lányok férjhezmenetelükig az anyjukra voltak bízva, aki a ház körüli munkákra oktatta őket. Nevelési elméletük és gyakorlatuk alapjának a tabula rasa (tisza tábla) elméletét tekintették.⁵

⁴ Pukánszky, 2001. 42.

⁵ Pukánszky, 2001. 45.

A korai keresztények gyermekszemlélete

A korai kereszténység idején óvták a gyermekek tiszta lelkét a káros hatásoktól. A nevelés első és legfontosabb eszközének a mesét tartották, és csak serdülőkorban tanácsolták a Biblia forgatását. Figyeltek a gyermek nevelőjének megválasztására, nehogy kártékonyan hasson a gyermek lelkivilágára.

A verést nem tartották megfelelő büntetési eszköznek, hittek abban, hogy enyhébb módszerekkel is célravezető lehet a nevelés.

A korszak gyermekképét az ambivalencia jellemezte. Szent Ágoston szerint minden gyermek bűnben születik, hiszen öröklí Ádám és Éva bűnét. Fontos feladata tehát a nevelőnek, hogy a rossz hajlamokat jó irányba fordítsa. Mivel a gyermek nem tudja elkülöníteni, mi a jó, és mi a rossz, feltétlen engedelmességgel tartozik a felnőttnek, aki megmutatja a helyes irányt.⁶

A középkori gyermekfelfogás

A középkori felfogást szintén az ambivalencia jellemezte. Az aszketizmust tartották a legkeresztényibb életmódnak. Ők azok, akik lemondtak a családi életről, és akik Isten szolgálatának rendelték alá egész életüket, a papok, a szerzetesek és az apácák.

A prédikátorok és a morális művek szerzői is az önmegtartóztatást tekintették a legfőbb értéknek, és elítélték azokat a szülőket, akik kényeztették gyermekeiket, és akik a gyermekek nevében a kevélység bűnébe estek. A gyermekeket a baj és szenvedés forrásainak tekintették, akik akadályozták szüleiket jótettek végrehajtásában, és időnként bűnre is csábítottak, akinek ugyanis nem voltak utódaik, az egyháznak adományozták vagyonukat, és jótékonykodtak a szegényekkel. A középkor a gyermekort az emberi élet egy szakaszának, a gyermeket kicsinyített felnőttnek tekintette.

A reneszánsz és a humanizmus gyermekképe

A 15–16. századtól kezdett egy új típusú gyermekideál kialakulni, a jól nevelt gyermeké. Igyekeztek őket egyfajta „*burokban*” tartani, megóvni a felnőtt világ károsító tényezőitől, elszigetelni a való élet rossz hatású eseményeitől. A reneszánsz és a humanizmus korában a polgárság körében egyre inkább elterjedt, hogy iskolába küldték gyermekeiket, mivel csak itt tudták megszerezni az alapműveltséget. A tanítás fokozatosan kezdett átalakulni, és már nem csak az oktatás céljait szolgálta, hanem igyekezett felkészíteni a gyermekeket a helyes felnőtt viselkedésre. A kor családjai elsősorban a közvélemény hatására vállaltak és neveltek gyermekeket, nem magáért a gyermekért. Voltak azonban a kornak haladóbb szellemű gondolkodói is,

⁶ Pukánszky, 2001. 52.

akik újfajta oktatási szemlélettel fordultak a gyerekek felé. A humanista szerzők korukat megelőzve kezdték átértékelni a gyermeki nevelés fontosságát.

Erasmus a gyermekek nevelhetőségét és a nevelési hatások fontosságát hangsúlyozta; Montaigne meg akarta szüntetni a tekintélyelvű oktatást, Rabelais kiemelte a természetben szerzett konkrét tapasztalatok jelentőségét, de elméleteik nem hódítottak meg nagyobb tömegeket.

A reformáció és az újkor gyermekekről alkotott nézetei

Az új hit, a reformáció nagy változásokat hozott a gyermekkép alakulása és a gyermeknevelés területén. Legnagyobb képviselőjének, Luther Mártonnak sikerült szinte az egész társadalom szemléletmódját átalakítani. Sok gondot fordított a gyermekekre, akiket „*pompás örök kincznek*” tartott, és rendkívüli jelentőséget tulajdonított helyes nevelésüknek, ami által megóvják őket Isten számára. A gyermekek nevelését tekintette az egyik legnagyobb keresztényi cselekedetnek, amely segít az örök üdvösség elérésében. Comenius az emberi életet felkészülésnek tekintette az örökkévalóságra. Szerinte a földi létnek három feladata van: megfelelő képzettségre, erkölcsi fejlettségre és vallásos érzületre kell szert tenni. Hangsúlyozta a szülők felelősségét, de a nyilvános iskolai oktatás mellett foglalt állást.⁷

A 18. századi gyermekkép

A 18. században tovább erősödik az a szemlélet, amely egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít a gyermekek képzésének. Több gyermeknél igényelték a szülők az alapvető műveltség elsajátítását, és az iskolarendszer is átalakulóban volt. A körülmények következtében a családokban általában kevesebb gyerek született, a szülők nagyobb gondot fordítottak gyermekeik felnevelésére, jobban odafigyeltek egyéni fejlődésükre. Az embereket ismét kezdte foglalkoztatni a gyermekekben való továbbélés gondolata.

A gyermekekkel kapcsolatos attitűd is átalakult, egyre nagyobb gondot fordítottak oktatásukra, igyekeztek a nevelés által a család és a társadalom számára hasznos felnőttekké formálni őket.

Fokozatosan átalakult a kor közép- és felsőosztálybeli tagjainak gyermekszemlélete is, amelyben a humanista gondolatok egyre nagyobb szerepet kaptak. A korszak nagy polihisztorának, Jean-Jacques Rousseau-nak a gyermekneveléssel kapcsolatos munkái a társadalom széles körének változtatták meg a gyermekekkel kapcsolatos attitűdjét. Rousseau alapján véve a családi nevelés híve volt. Az iskolákat nem tekintette a gyermekek számára alkalmas nevelési közegnek, mivel itt nyilvánul meg a legtöbb, a gyermek lelkét romboló, káros külső tényező.

⁷ Pukánszky, 2001. 85.

A 19. századi gyermekszemlélet

A 19. század olyan változásokat eredményezett, amelyekben a gyermekek a fokozottabb érdeklődés középpontjába kerültek. Felerősödött a családi élet intimitása, amelyben a háziasszonyok legfontosabb feladata a mindennapi élet gondos megszervezése, a családi otthon rendjének, nyugalmanak, bensőséges légkörének fenntartása és a gyermeknevelési feladatok ellátása volt.

Kialakult a nukleáris család. A nők szerepe egyre inkább az otthon köré csoportosult, ahol a mindennapi teendők mellett a gyermekek gondozására, ellátására, nevelésére is több időt tudtak fordítani. A társadalmi szemléletben is felértékelődött az anyaság, a gyermeklétszám a 20. század fordulójáig emelkedést mutatott. Az édesanyák egyre tudatosabban vállalták anyaszerepüket, készültek a gyermek jövetelére, melegséggel fordultak feléjük, aggódtak értük. Megjelentek a gyerekszobák.

A gyermekek szerepe a 20. században

A 20. század fordulója jelentős változásokat idézett elő a gyermekkép alakulásában. A gyermeket önálló individuummként létező, saját gondolatokat, szemléletmódot képviselő, egyéni nézőponttal, értékekkel és tapasztalatokkal rendelkező egyének kezdték tekinteni. A 20. század elején tovább élt az a 19. században kialakult családmódel, amelyben a családfő, a családfenntartó az apa, és az ő feltétlen támasza az édesanya, aki a családi otthon vezetője, és a mindennapi gyermeknevelési feladatok ellátása is az ő hatásköre. A gyermekek tisztelettel, feltétlen engedelmességgel és hálával tartoztak szüleiknek.

A második világháború utáni nyugodtabb időszak kedvezően hatott a gyermekekkel kapcsolatos társadalmi szemlélet alakulására. Kezdték elismerni, hogy a gyermek egy szeretetet, törődést igénylő emberke, akinek segítségre, támogatásra van szüksége, hogy a megfelelő testi–lelki fejlődés által önmagát megvalósítani képes felnőtté válhasson.

A gyermekek szerepe megnőtt, és a családon belül is egy újfajta felfogás kezdett kibontakozni, amelyben a szülők elfogadó, segítő, a gyermek képességeit, szükségleteit figyelembe vevő attitűddel fordulhatnak gyermekük felé. A liberálisabb gyermekszemlélet lehetőséget teremtett, hogy bátran kimutassák gyermekük fel áradó szeretetüket; örömeiket leljék a közös együttlétekekben. A társadalom szemében is jelentős értéket képviselt a család, és ezen belül a gyermekvállalás, így ebben az időszakban fellendült a gyermekvállalási kedv.

A hatvanas évektől jelentkező gazdasági–társadalmi változások magukkal hozták a családi élet átalakulását is. A kétkeresős családmódelre épülő társadalmi struktúra megváltoztatta a gyermekek családon belüli szerepét is, így a gyermek „évszázadának” kikiáltott 20. század a jelentős szemléletbeli változások ellenére is a gyermekek számának csökkenését eredményezte.

A GYERMEKEK SZEREPÉNEK VÁLTOZÁSA A 21. SZÁZADBAN

Ranschburg tanár úr szerint azért mások ma a gyerekek, mint régen voltak, mert közben a családok is megváltoztak. A családok szerkezetében és funkcióiban zajló változások tehát a gyermekek helyzetére is jelentős hatással voltak és vannak. Nem biztos, hogy tudatosan, vagy előre tervezetten, de a környezeti hatások függvényében a gyermekek szerepe a családban sok esetben módosult. A technika fejlődésével a szülő–gyermek viszonyban egy újfajta érintkezési mód is kibontakozott. A mobiltelefon használatával a fizikai kapcsolattartás részben „virtuálissá” vált, ami egyrészt segíti az információcserét, másrészt viszont csökkenti a hatásgyakorlás lehetőségét, ezáltal az érintkezés minőségét is.

A kemény munkapiaci verseny lerövidíti az otthon töltött időt, nehezíti a családon belüli érzelmi kapcsolatok megfelelő alakítását, az egymásra való odafigyelést és az egymással való törődést, ami miatt a családtagok könnyen eltávolodnak egymástól. A családon belüli értékek, tapasztalatok átadása is egyre nehezebben valósul meg. A gyermekek érzelmi és/vagy fizikai magára hagyása a családok egy részében a gyermekek korai leválását eredményezi, ugyanakkor a hosszan tartó tanulás a szülőktől való függés kitolódását és leválási, függetlenedési nehézségeket okozhat. Napjainkban megfigyelhető annak a szemléletnek a terjedése, amely az iskoláztatást a gyerekekbe való üzleti befektetésnek tekinti, amellyel a jól fizető pályák felé terelik őket. Némely esetben szülők a gyermeket használják kapaszkodónak, időnként társukat helyettesítik vele, vagy alárendelik magukat a gyermek kívánságainak, ami által érzelmileg kiszolgáltatottá válnak. Esetenként a szülő azért vonja be gyermekét a hobbijába, hogy ezáltal elfogadottá tegye saját szórakozását.

A tradicionális értékrend felbomlása, a családokon belüli hagyományos szerepek módosulása a szülő–gyermek viszonyban is jelentős változásokat okozott. A korábbi szülő- és gyerekszerepeket meghatározó értékrend módosulása, az individualizáltabb kapcsolat újfajta nevelési módszerek alkalmazását igényelné, de sok esetben a szülők a megfelelő nevelési technikák hiányában és az ultraliberális pedagógiai eszmények hatására nem tudnak megfelelően igazodni az új helyzetekhez. A túl engedékeny, más esetben viszont túl szigorú nevelési módszerek a gyermekekben értékrendi elbizonytalanodást és a nemzedékek eltávolodását okozhatja. Egyre kevésbé akarnak, és egyre kevésbé tudnak alkalmazkodni egymáshoz és a társadalmi–közösségi normákhoz, ami a gyermekkori neurózisok növekvő számát is eredményezi. A családi nevelés által megjelenő különböző értékrendek gátolhatják a gyermekek társadalmi érvényesülését, más alkalmakkor viszont az emberi kapcsolatok működésének zavaraihoz vagy éppen az erkölcsi értékek hiányához vezethetnek.

Természetesen vannak olyan családok is, ahol a szülők sikeresen alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez, és megtalálták a gyermekeiknek megfelelő újfajta nevelési módszereket. Más helyeken a szülők tudatosan próbálnak

a régi gyermeknevelési technikákhoz visszatérni, és gyermekeikkel kicsi koruktól kezdve szorosabb személyes kapcsolat kialakítására, a tradicionális értékek átadására törekedve megvalósítani a család hagyományos szerepeinek megerősítését.

De vajon képes-e a család olyan mértékű változásra, átalakulásra, ami biztosíthatja, hogy továbbra is a gyermek legerősebb bázisa, életének legfontosabb kiindulópontja és biztos háttere legyen, ahonnan bátran elindulhat, és ahová baj esetén bármikor visszatérhet?

Dr. Fest Sarolta
tanszékvezető főiskolai tanár
Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Kar

FELHASZNÁLT IRODALOM

Pukánszky Béla: *A gyermekkor története*. Műszaki Kiadó, Budapest, 2001.

Utasi Ágnes: *Családok és életstílusok*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest, 1989.

FIATAL NYELVTANULÓK ANGOL MINT IDEGEN NYELV SZÓKINCSET MÉRŐ SZÓKINCSTESZT EREDMÉNYEINEK ÖSSZEVETÉSE EGY KORÁBBI NAGYMINTÁS VIZSGÁLATTAL

BEVEZETÉS

Az 1990-es években jelentős számú, az idegennyelvi szótudás kutatásáról beszámoló tanulmány látott napvilágot, és a terület szakirodalma azóta is folyamatosan bővül olyan területeken, mint például az idegen nyelvi szókinccs mérése,¹ a mentális lexikon,² korpusznyelvészeti kutatások³ és szótanulási stratégiák.⁴ További kutatások pedig azt is megerősítették, hogy a szótudás prognosztizálja a szövegértési képességet⁵ és az általános nyelvtudást.⁶ A kutatók korábban úgy vélték, hogy a receptív szókinccs előrejelzi a produktív szótudást.⁷

A szókinccs tanulása és tanítása népszerű kutatási terület az idegen nyelv (a továbbiakban: L2) tanulás szakirodalmában. A kutatók és a tanárok figyelmének középpontjában ez a két folyamat áll. A pedagógusokat számos kutató arra biztatta, hogy a tanteremi eljárások során segítsék a szókinccs szándékolt tanulását. Az 1990-es évektől kezdődően a tankönyvírók és tantervírók különös figyelmet szenteltek annak, hogy a szókinccskutatás eredményeit integrálják a tantervbe,⁸ mivel a sikeres nyelvtanulást az angol mint idegen nyelvi szótudás nagyban meghatározza.

¹ Nation, 2001; Laufer – Elder – Congdon – Hill, 2004.

² Zareva, 2007.

³ Horváth, 2001.; Kilgarriff, 1997.; Nation – Macalister, 2010.

⁴ Chostelidou – Griva – Ioannidis – Panitsidou, 2012.; Nation, 1990.; Schmitt, 2000.

⁵ Nassaji, 2003.

⁶ Boers – Demecheleer – Coxhead – Webb, 2014.; Henriksen, 1999.; Zimmerman, 2004.

⁷ Laufer – Nation, 1999.

⁸ Fitzpatrick – Al-Qarni – Meara, 2008.

A KUTATÁS CÉLJAI

A legtöbb validált, diagnosztikus szókinccstesztet eredendően „*papír-ceruza*” tesztként használták. Ugyanakkor az online környezetben elvégzett szókinccsmérések még csak kis számban állnak rendelkezésre. Annak ellenére, hogy a *papír-ceruza* szókinccsteszteket már alkalmazták számítógépes környezetre Tom Cobb honlapján (www.lex tutor.ca), alig néhány olyan tanulmányról tudunk, amelyek online környezetben lezajlott angol mint idegen nyelv szókinccsmérésről számolnak be.⁹

Éppen ezért szükségesnek látszott, hogy fiatal nyelvtanulók receptív és produktív angol szókinccsét online környezetben mérjük fel. A felméréshez egy online komplex szókinccstesztet¹⁰ fejlesztettem ki. Ennek megfelelően a tanulmánynak az a célja, hogy a doktori értekezésemben bemutatott eredményeket fél évvel később egy új, ezúttal *papír-ceruza* alapú adatfelvétellel összevegyem.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az utóbbi időben a növekvő szókinccset vizsgáló kutatásokban egyetértenek abban, hogy a lexikai tudás a fő előjelzője a beszédkézség mértékének, legyen szó bármely nyelvről.¹¹ A szókinccs központi szerepének felismerése számos tanulmányt eredményezett annak vizsgálatára, hogy mi is a szükséges minimális szókinccs. Több kutatás is azt találta, hogy a szavak 95%-át érteni kell ahhoz, hogy akadálytalanul meg lehessen érteni a szöveget.¹²

A szókinccs konstruktumát több szempont szerint szokták vizsgálni: hogyan kell tanítani a szavakat a tanteremben, hogyan fejlődik a szókinccs a nyelvtanulási folyamat során, milyen stratégiákat érdemes használni azért, hogy hatékonyan meg lehessen tanulni a szavakat, milyen szélesnek és mélynek kell lennie a szótudásnak ahhoz, hogy angol szövegeket meg lehessen érteni, és hogyan kell a szókinccset mérni.

Egy szó ismerete összetett és többdimenziós fogalom. Számos szempontot kell figyelembe vennünk, amikor szótudásról beszélünk. A szókinccsterjedelem azt jelenti, hogy mennyi szót ismer a tanuló, míg a szókinccs mélysége pedig a különböző dimenziókra utal: szinonimák, antonimák, kontextuális használat stb. A szótudás mérése más kutató szerint is¹³ komplex feladat, hiszen a tanulók szóismerete természetszerűleg nem fekete-fehér és nem is egy mindent vagy semmit típusú jelenség.

⁹ Vidákovich – Vígh – Hrebik – Thékes, 2013.

¹⁰ Thékes, 2016.

¹¹ Laufer, 2009.; Webb – Sassao, 2013.

¹² Laufer, 2009.

¹³ Mukarto, 2005.

Jó néhány olyan dimenziót azonosítottak, amelyek arról informálják a kutatókat és a tanárokat, hogy mennyire komplex feladat meghatározni, hogy mit is jelent a szó ismerete.¹⁴ Mikor fiatal nyelvtanulók tudásának mérésére kerül sor, fontos figyelembe venni, hogy a szótudás járulékos folyamat, ami sokszoros és ismétlődő szóbeli és írásbeli inputokat foglal magában¹⁵. A szótudás több dimenzióból áll össze, mivel sok szónak különböző a jelentése. Végezetül a szótudást relációkban kell értelmezni, hiszen egy lexikai elem ismerete egy másikhoz kapcsolódik.¹⁶

A szótudás elsősorban járulékos, változó szövegkörnyezetekben megvalósuló kimondott és leírt szóval való sok találkozást foglal magában.¹⁷ Másrészt a szótudás szerintünk is többdimenziós, mert sok szónak többes jelentése van, és különböző szövegkörnyezetekben más-más funkciót töltenek be. Harmadsorban a szótudást összefüggésben kell vizsgálni, ugyanis egy szó ismerete más szavak ismeretéhez kötődik.

A szótudás fejlődése több dimenzió mentén értelmeződik, s két fontos aspektusát különböztetik meg:¹⁸ a szóterjedelmet és a szókincs mélységét. A szóterjedelem a szókincs kvantitatív, míg a mélység annak kvalitatív jellemzője. A mélységet a szavak szintagmatikus kapcsolatai és belső struktúrái írják le. Ugyanakkor a kutatók abban egyet értenek, hogy a mélységet nehéz meghatározni. Az egyén szókincsének terjedelme és mélysége nagymértékben meghatározza azt, hogy a tanulók mennyit képesek megérteni a szövegből.¹⁹ A receptív szókincs azt jelenti, hogy a diák képes kimondott, leírt és hallott szavakat megérteni, míg a produktív tudás az a képesség, hogy miként használjuk a szavakat beszélt és írott kommunikációban.

Nyolc fontos kitételel kell aláhúznunk, ami a gyerekek anyanyelvi (a továbbiakban: L1) szóelsajátítására vonatkozik, mind a produktum, mind pedig a folyamat szempontjából. Ezek a kitételek minden L1 szóelsajátítására vonatkoznak. (1) a szókincs hozzájárul a szövegértés hatékonyságához;²⁰ (2) a gyerekek szókinccse erősen korrelál a szövegértéssel;²¹ (3) a szótudásban levő hiányosság az iskolaévek során is fennáll;²² (4) a küszködő és a jó képességű olvasók közti különbség minden évben nő;²³ (5) a korlátozott szókinccsel rendelkező gyerekek gyenge

¹⁴ Doró, 2013.; Nation, 2001.; Schmitt, 2008.

¹⁵ Nagy és mtsai., 1987.

¹⁶ Scott – de la Fuente, 2008.

¹⁷ Nagy – Anderson – Herman, 1987.

¹⁸ Laufer – Nation, 2001.; Read, 2000.

¹⁹ Nagy, 2004.

²⁰ Clark, 2009.

²¹ Dickinson – Tabors, 2001.

²² White – Graves – Slater, 1990.

²³ Cunningham – Stanovich, 1997.

olvasott és hallott szövegértési képességgel rendelkeznek;²⁴ (6) a szókincs hozzájárul a fonéma tudatosság fejlődéséhez;²⁵ (7) a szülői beszéd és szókincsfejlődés közti kapcsolat inkább hat a gyerekre, mint az öröklött tényezők;²⁶ és (8) az L1-et beszélő gyerekek szótudása erősen hat a sikeres beszédre.²⁷ Mindezen állítások arra a fontos elvre mutatnak rá, hogy az L1 szókincs kiemelt jelentőségű több szempontból is.

FIATAL NYELVTANULÓK SZÓTUDÁSA

Mikor a fiatal nyelvtanulók elérik a hatéves kort, átlagosan és megközelítőleg 1500 szavas produktív szótudással rendelkeznek anyanyelvükön. Emellett egy gyerek átlagosan 14 000 szóból álló receptív szókinccsel rendelkezik, és naponta tíz új szót tanul meg.²⁸ Ez azt jelenti, hogy minden ébren töltött órában egy új szót sajátítanak el.

Számos kutatás vizsgálta, hogy saját anyanyelvén mennyi szót ismer egy anyanyelvi beszélő. Az anyanyelvi szókincs tekintetében nagy különbség van az egyének között, és az elsősorban a beszélő iskolai végzettségétől függ. Egy 17-18 éves tanuló hozzávetőlegesen 10 000-12 000 szót tud felismerni, az egyetemi hallgatók pedig 12 000-17 000 szót ismernek, míg a felnőtteknek átlagosan 17 000 szavas a szókincsük angolul, de ezek a számok nem vonatkoznak egy az egyben minden nyelvre.²⁹

A szakirodalomban fellelhető olyan elmélet,³⁰ hogy két létező folyamat megy végbe a szavak tanulásakor: szándékos és véletlenszerű. Széles körben elfogadott elv, hogy annak érdekében, hogy a tanulók elsajátítsanak egy nyelvet, elkerülhetetlen a jókora méretű szókincs megtanulása.³¹

A szakirodalom szerint a gyerekek elsősorban véletlenszerűen tanulnak szavakat az anyanyelvükön. A gyerekek évente 3000 szót tanulnak meg.³² Ez kiterjeszhető az angol mint idegen nyelv tanulására³³ is, és számos kutató azon az állásponton van, hogy a legtöbb szónak az elsajátítása, melyeket a fiatal nyelvtanulók megtanulnak, nem direkt tanítás eredménye, hanem véletlenszerű.

²⁴ Chall – acobs – Baldwin, 1990.

²⁵ Anthony – Lonigan, 2004.

²⁶ Huttenlocher – Haight – Bryk – Seltzer – Lyons, 1991.

²⁷ Clark, 2009.

²⁸ Butzkamm, 2003.

²⁹ Zechmeister – Chronis – Cull – D'Anna – Healy, 1995.

³⁰ Daskalovska, 2014.

³¹ de Groot, 2006.

³² Nagy – Anderson – Herman, 1987.

³³ Krashen, 1989.

A fiatal nyelvtanulók szempontjából legfontosabbnak tartott tevékenységeket kilenc pontban sorolta fel: (1) növelt input gyakoriság; (2) a szavakra irányuló fokozott figyelem; (3) a lexikai elemre való nagyobb figyelemfelhívás; (4) a lexikai elemek megtanulásának határozottabb szándéka; (5) a lexikai elem megtanulásának megkövetelése; (6) annak szükségessége, hogy megtanuljuk és használjuk a lexikai elemet; (7) a lexikai elem és tulajdonságainak manipulációja; (8) a lexikai elemmel töltött idő növelése; és (9) a lexikai elemmel töltött interakciók mennyisége. Ebből az összegzésből tisztán látszik, hogy a szótanulás hatékonyabban valósul meg, ha a tanulók, s kifejezetten a fiatal nyelvtanulók, nagymértékben ki vannak téve a lexikai elemekkel való ismételt találkozásoknak.

Ami a fiatal nyelvtanulók leglényegesebb szótanulási jellemzőit illeti, kijelenthető, hogy általában szótömbökben (chunk) tanulják meg a szavakat, ellentétben a felnőttekkel, akik sokkal analitikusabbak az angol mint idegen nyelv szótanulásban. Az fiatal nyelvtanulók egy jól értelmezhető utat járnak be a szókincsfejlődés tekintetében. Amint fentebb már említettük, az első lépés ezen az úton az angol mint idegen nyelv szavainak megtanulása szótömbökben.³⁴ Ezeket a szótömböket, mint különálló lexikai elemeket tanulják meg.³⁵ Ez egyébként az anyanyelvi szókincs fejlődést is jellemzi.

Mióta az idegennyelv-tanulási kutatások egyik központi részévé vált a szókincs, a szótudás mérése, a szókincstesztetek fejlesztése és validálása ennek a területnek lényegi témájává vált. A bemutatandó tesztek kapcsán különös figyelmet fordítunk a következő szempontokra: (1) milyen számítógépes változata létezik a teszteknek, mivel a 21. századi diagnosztikus méréseket túlnyomórészt már online médiumon végzik és (2) a teszteknek fiatal nyelvtanulókra adaptált változatait kifejlesztették-e már. Az is hangsúlyozandó, hogy a tudósok egyetértenek abban, hogy az egyes elemek tesztelésének többfajta modalitását kell figyelembe venni. Ezek szerint a szavak tudását két szempont alapján kell vizsgálni: (1) a szavak alakjára fókuszáló szempont, ami szerint a vizsgáló képes a szavak alakját előhívni, így bizonyítva a produktív szótudást; (2) jelentésre fókuszáló szempont, amely magában foglalja, hogy az adatközlő képes a szó jelentését felidézni, ezzel bizonyítva a receptív tudást.³⁶ A dichotómiára épülő megkülönböztetés alapján négy fajta tudást különböztethetünk meg:³⁷ a szó alakjának és a szó jelentésének megadása közötti megkülönböztetés és a felidézés, valamint a felismerés közötti megkülönböztetés. Ez a különbségtétel a következő négy modalitást foglalja magába: (1) passzív felismerés: ekkor egy feleletválasztós

³⁴ Wray, 2002.

³⁵ Webb – Kagimoto, 2012.

³⁶ Laufer és mtsai., 2004.

³⁷ Laufer és mtsai., 2004.

kérdéssorban a vizsgázónak fel kell ismernie az elemet; (2) aktív felismerés: ekkor egy adott definíciót kell párosítania a vizsgázónak több elem közül az egyikkel; (3) passzív felidézés, mely magában foglal egy mondatot és a mondatban levő egyik elemnek a szinonimáját kell a vizsgázónak kiválasztania több lehetőségből, és (4) aktív felidézés: ekkor a vizsgázónak egy mondatban levő elem kezdőbetűje alapján kell leírnia a szót.

Annak érdekében, hogy egy komplex szókinccsteszt kerüljön kifejlesztésre fiatal nyelvtanulók számára, mindegyik korábban validált, szótudást mérő tesztet (N = 6) figyelembe vettük. A hat eszköz a következő volt: (1) Vocabulary Levels Test (VLT), amely egy diszkrét pontos receptív szókinccs teszt;³⁸ (2) Productive Vocabulary Levels Test (PVLТ)³⁹ produktív szótudást mér; (3) Vocabulary Knowledge Scale (VKS), mely a szókinccs mélységet méri;⁴⁰ (4) Vocabulary Size Test (VST)⁴¹ validált. Ez a teszt a 14 000 leggyakoribb angol szó tudását méri. A VLT-hez hasonlóan a VST jelentés-felismerést vár el a tesztben résztvevőktől; (5) a diagnosztikus online angol és német receptív szótudást mérő teszt, melyet a Szegedi Tudományegyetem munkatársai fejlesztettek és validáltak.⁴² A mérőeszközt 5. és 6. évfolyamos nyelvtanulók szókinccsének diagnosztikus mérésére fejlesztették ki angol és német változatban. Az elemek kiválasztása gyakorisági listák és korpuszok alapján történt. A teszt feleletválasztós feladatokból áll, melyekben a tanuló négy szót és egy képet lát a képernyőn, és arról kell döntést hoznia, hogy mely szavak illenek a képre. A teszt résztvevői a válaszokat a szavak melletti rádiógombokra való kattintással adják meg; és (6) az X_Lex Teszt, ami egy hagyományos és online receptív szókinccsmérő eszköz, amelynek a fejlesztése az 1980-as évekre nyúlik vissza. A Cardiffi Egyetemen Meara és Buxton 1987-ben a legjobb diagnosztikus eszközt igyekezett megtalálni a szókinccs mérésére, amikor is egy „igen-nem” teszttel kísérleteztek, amit pár évvel később X_Lex tesztnak neveztek el.⁴³ Az X_Lex Test 50 szót tartalmaz, melyek 70-80%-a létező angol szó, 20-30%-a pedig nem létező elem. A résztvevőknek alapvetően azt kell jelezniük, hogy ismerik-e vagy nem a szót, azzal, hogy a megfelelő gombra kattintanak. Abban az esetben, ha nem létező szót ismertnek jelölnek, a tanulót mínusz ponttal büntetik a végső értékelésnél.

³⁸ Nation, 2001.

³⁹ Laufer – Nation, 1995.

⁴⁰ Paribakht – Wechse, 1999.

⁴¹ Nation – Beglar, 2007.

⁴² Vidákovich és mtsai., 2013.

⁴³ Meara, 2009.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

Az empirikus kutatást megelőzően a következő kérdéseket fogalmaztam meg:

- 1) A szókinccsteszt mely feladata bizonyul a legkönnyebbnek és melyik a legnehezebbnek?
- 2) A különböző itemek hogyan működnek a szókinccsteszten?
- 3) A fiatal nyelvtanulók hogyan teljesítenek a papír–ceruza szókinccsteszten?
- 4) Hogyan korrelálnak egymással a szókinccsteszt különböző feladatai?
- 5) A jó eredményt elérők hogyan teljesítenek a szókinccsteszt produktív feladatán?

A KUTATÁS RÉSZTVEVŐI ÉS AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Szegeden négy általános iskola hatodik évfolyamos tanulóit vontam be a vizsgálatba, akik heti három órában tanulják az angolt mint első idegen nyelvet. A mintába 76 diák került be, akik közül 52 lány és 18 fiú. Az adatfelvétel nyomtatott tesztlapokon zajlott 2017 márciusában, ezt követően az adatfeldolgozást SPSS 17 verziójú szoftver segítségével végeztük el.

MÉRŐESZKÖZÖK

A hat feladatot tartalmazó mérőeszköz pilot vizsgálata 2013 novemberében történt 103 hatodik évfolyamos diák részvételével. A mérőeszköz fejlesztése a következő pillérek alapján történt: szógyakorisági rangskálák, tantervek és szakértői javaslat. A mérőeszközt itemanalízisnek vetettük alá és az itemkorrelációs értékek alapján kerültek módosításra a validálás során. A nem megfelelően működő elemeket eltávolítottuk a mérőeszközökből, és a véglegesítés után az online eDia nevű platformra töltöttük fel.⁴⁴ A nagymintás online mérést 2014 novemberében végeztük el.

A szókinccsteszten az itemeket három kategóriába soroltuk. A 1-es kategóriájú szavakat tekintettük a legkönnyebbeknek és a 3-as kategóriájú szavakat pedig a legnehezebbeknek. A besorolást korpusz rangsori adatok, a 6. évfolyamosok által használt tankönyvekben fellelhető gyakoriságok és szakértői javaslatok alapján határoztuk meg. Az itembank meghatározását követően a szavakat kategóriákra bontottuk. A 1-es kategóriájú szavakat tekintettük a legkönnyebbeknek, míg a 2-es kategóriájú szavak közepes, a 3-as kategóriájú szavak pedig nagy nehézségű itemként kerültek besorolásra. A kategóriákba való besorolást szógyakorisági rangsor, a gyerekek által használt tankönyvek tartalma és szakértői javaslat alapján döntöttük el. A kilenc jó megoldást eredményező szavak kategória szerinti eloszlása az egyes feladatoknak megfelelően a következő volt: négy-öt 1-es kategóriájú szó, kettő vagy három 2-es kategóriájú szó és egy vagy kettő 3-as kategóriájú szó.

⁴⁴ Molnár, 2015.

Egyes szavaknál a gyakorisági rangsor szerinti „előkelő” helyezés nem garantálta automatikusan az 1-es kategóriába való besorolást. Ugyanakkor a kevésbé gyakori szavak is kerülhettek 1-es kategóriába, amennyiben a szakértőkkel, tanárokkal történt konzultáció és a tankönyvek tartalma alapján úgy ítéltük meg, hogy a gyerekek nagyobb valószínűséggel ismerik az adott szót. A hat feladat hat különböző témakörből vett szavakból lett összeállítva. Például az 5. feladatban háztartásbeli tevékenységeket és tárgyakat leíró szavakat, míg a 6. feladatban ételeket jelentő szavakat kellett tudni. A szókincsteszt összesen 79 itemet tartalmazott. A hat különböző feladatból ötben 11 item volt. Egy item példaként, egy nem helyes megoldást adó itemként szerepelt. A 3. feladat a kivétel, melyben 6 példa és kilenc nem helyes megoldást adó elem volt. Minden feladatban kilenc szónak a tudását kellett bizonyítani a résztvevő diáknak, így a maximálisan elérhető pontszám 54 volt.

EREDMÉNYEK ÉS ÁLTALÁNOS DISZKUSSZIÓ

A teszt elfogadható megbízhatósággal működött (Cronbach-alfa = 0,88), összehasonlítva 2014 novemberében kapott értékkel (0,86), ami magas értéknek számít. Laufer és mtsai. (2004) A szóalak felismerés, azaz az aktív felismerés nehezebb, mint a jelentésfelismerés, vagyis passzív felismerés.⁴⁵ A két olvasott szövegértés-feladatnál ez az érvelés tévesnek bizonyult, megerősítve a 2014 novemberében kapott adatokat. Az 5. feladatban (M = 2,81) az adatközlők jobb eredményt értek el, mint a 4. feladatban (M = 2,72), cáfolva azt a hipotézist, hogy a szóalak felismerése könnyebb, mint a jelentés felismerése.

Ami az 1. kutatási kérdést illeti, kijelenthető, hogy megegyezően az online teszttel, a résztvevők az 1. feladaton teljesítettek a legjobban. A korábbi, 2013-as vizsgálatban a 3. feladat bizonyult a legkönnyebbnek. Mindazonáltal ez a két feladat volt mind „*papír-ceruza*” alapon, mind pedig online felületen a legkönnyebb. Mindkét feladat jelentésfelismerést követel meg az adatközlőtől, ami a legkönnyebb modalitás.⁴⁶ Vizsgálatunk során egy másik fontos eredmény, hogy a két olvasott szövegértés-feladat bizonyult a legnehezebbnek, csakúgy, mint a 2014 novemberében mért adatoknál. A 4. feladat, mely jelentésfelismerést várt el a résztvevőktől, bizonyult a legnehezebbnek, míg az 5. feladaton, amikor szóalak felismerés volt a követelmény, a tanulók valamivel jobb eredményt értek el. Ennek a két feladatnak a tükrében igazolódott a hipotézis, hogy a szóalakfelismerés eredményesebb lehet a jelentésfelismerésnél. Azt is fontos megállapítani, hogy a 6. feladatnál, amely jelentésfelidézést várt el a tanulóktól, azaz nehezebb lett volna, mint a 4. és az 5. feladat, gyengébben teljesítettek a diákok a mostani „*papír-ceruza*” teszten, mint az említett

⁴⁵ Laufer és mtsai., 2004.

⁴⁶ Schmitt, 2014.

két feladatnál. A t-próbát elvégezve ez a 2014-ben felvett online mérés adatainak ellentmond, azonban nem szignifikáns a különbség ($t = 1,81$; $p = 0,07$).

A 2. kutatási kérdés megválaszolására, az itemkorrelációs értékeket is megvizsgáltuk, ami az inkonzisztensen működő itemek ellenőrzésére szolgál. Hangsúlyozandó, hogy az itemkorrelációs értékek minden item esetében elfogadhatóak, azaz a 0,194-es határ feletti (Everitt, 2002). Megjegyzendő, hogy az online mérésen az „icecream” (jégkrém) item ez alatt az érték alatt volt. Azt is érdemes kiemelni, hogy néhány item ennek a kritikus értéknek a közelségében volt, mégis a teljes mérőeszköz valid eredményeket biztosított. Néhány nagyon alacsony értékkel bíró itemet tártunk fel. Például a legtöbb diák által ismert elem a „clean” (tiszt) csupán 0,21-es értékkel rendelkezett. A „lion” (oroszlán) is a kritikus határ közelében volt 0,27-es értékkel. Egy 54 itemből álló mérőeszköznél elfogadható lehet, hogy egyetlen item működése nem konzisztens a többivel.

A 3. kutatási kérdésre válaszolva, mint ahogy egy jól működő és jól differenciáló mérőeszköz esetében várható, a legtöbb diák a 40%–60% tartományban teljesített. A maximálisan elérhető pontszám 50%-a 27, így a középtartomány a 26–30 pontszámot elérőkből alakul ki. Ebben a tartományban 21 tanuló található és 23 tanuló esik a 31–35 pontos tartományba, ami azt is jelenti egyben, hogy majdnem a minta fele a 26–35 közötti átlagos teljesítményt megjelenítő tartományban helyezkedik el.

Annak érdekében, hogy a szókinccsteszttel eredményeit mélyebben is megvizsgálhassuk, a mintát felosztottuk és ANOVA-t⁴⁷ végeztünk. A mintát először három almintára bontottuk (kimagaslóan teljesítők, átlagosan teljesítők, gyengén teljesítők). Ezt követően rámutattunk, hogy a kimagaslóan teljesítők minden feladaton magasabb pontszámot értek el, mint a második és a harmadik alminták. Továbbá a kimagaslóan és az átlagosan teljesítők közötti különbség szembeötlő volt. Mindazonáltal hangsúlyt helyeztünk arra a tényre, hogy az utolsó három feladaton még a kimagaslóan teljesítők is általában 50% körüli eredményt értek csak el.

Azt a következtetést is levonhatjuk, hogy mind az átlagosan, mind a gyengén teljesítők almintája jobb eredményt ért el egy korábban nehezebbnek gondolt szóalakfelidéző feladaton (6. feladat), mint egy szóalakfelismerő feladaton (5. feladat). Ez annak a jele volt, hogy a gyenge szókinccsel rendelkező diákok gyengébb teljesítményt nyújtottak egy jelentés és egy szóalak felismerő feladaton, mint egy szóalak felidéző feladaton.

Ami a 4. kutatási kérdést illeti, a hat feladat szignifikáns összefüggést mutatott egymással az 5. és a 6. feladat kivételével. Az 1. feladat és a 2. feladat, a két hallott szövegértéses feladat szignifikánsan korrelál egymással ($r = 0,49$; $p < 0,01$), ami azt jelenti, hogy akár szóalak-, akár jelentésfelismerés az elvárás, a két feladat ugyanazt a hallottszövegértés-képességet méri. A két, olvasást megkövetelő feladat, a 4. és

⁴⁷ Nahalka, 2000.

az 5. feladat szintén szignifikánsan korrelál egymással, némileg alacsonyabb erejű kapcsolattal ($r = 0,41$; $p < 0,05$). Két olyan feladat, amelyek képek szavakkal való párosítását kívánták meg a résztvevőktől (1. és 4. feladat), szintén szignifikánsan összefügg ($r = 0,38$; $p < 0,01$), ugyanakkor a két feladat, amelynél definíciókat kellett párosítani szavakkal (2. és 5. feladat), nem mutat szignifikáns összefüggést. Továbbá az is leszögezendő, hogy nincsen birtokunkban olyan információ, mely szerint korábbi kutatások eredményeire támaszkodhatnánk ennek a problémának a megoldásában, mivel korábban fiatal nyelvtanulók idegen nyelvi szókincsét, tudomásunk szerint, nem mérték komplex, több feladatból álló mérőeszközzel. Ekképp nincsen összehasonlítási alapunk.

Azáltal, hogy a 6. feladatnak más feladatokkal való korrelációit vizsgálja a tanulmány, fontos információk szűrhetők le. A 6. feladat gyenge kapcsolatot mutat az 1. feladattal ($r = 0,13$; $p < 0,05$). A 6. feladat az 5. feladattal mutat még szignifikáns összefüggést ($r = 0,46$; $p < 0,01$). Az 1. feladattal való szignifikáns összefüggésből az a következtetés vonható le, hogy a felolvasott szavak alakjának felismerését megkívánó feladat erősebb kapcsolatot mutat egy produktív, jelentésfelidézést megkövetelő feladattal, mint egy hallott definíciók felismerését és két, olvasást megkövetelő feladattal. Az 5. feladattal való erős kapcsolat azzal magyarázható, hogy a két feladat szavainak témakörei igen közel állnak egymáshoz. Az 5. feladatban háztartásbeli tevékenységeket és tárgyakat leíró szavakat, míg a 6. feladatban ételeket jelentő szavakat kellett tudni. A két témakört általában a tankönyvek és a tantervek alapján is időben egymáshoz elég közel tanulják a fiatal tanulók.

Az 5. kutatási kérdést illetően azt vártam, hogy a produktív feladat szóalakfelidézéssel szemben a legnehezebb feladat, és mint olyan nagy differenciáló tényező lesz a különböző szótudású résztvevő között. Kiderült, hogy nem a 6. feladat bizonyult a legnagyobb kihívást jelentő feladatnak. Azonban, annak érdekében, hogy jobb betekintést nyerjek a kimagaslóan teljesítők szókincsének szerveződésébe, megvizsgáltam ezen almintá eredményeit. A kimagaslóan teljesítők 4,72-es átlagot értek el a produktív feladaton, ami azt jelenti, hogy majdnem 50%-osan teljesítettek ezen a feladaton. Ez egy alacsony érték az 1. és a 2. feladaton elért eredményekhez képest. Egyikőjük sem érte el a maximum megszerezhető kilenc pontot, és az egyik kimagaslóan teljesítőnek mindösszesen két pontja volt.

A KUTATÁS KORLÁTAI ÉS TOVÁBBI LEHETŐSÉGEI

Elkerülhetetlenül számos korlátot állapíthatunk meg. Először is, a minta nem volt reprezentatív, és egy nagyobb résztvevőszám jobban emelte volna a szókincseszt megbízhatóságát. Ez a hátrány helyenként csökkentheti kutatásom jelentőségét, ezért a teljes populációra történő általánosítás problémás lehet. Másrésztől a 76 résztvevő azért mégsem annyira alacsony, mint a korábbi, fiatal nyelvtanulókat vizsgáló

kutatásokban, így tudományos következtetések és tantermi implikációk is levonhatók a tanulmányból. Megállapítható, hogy a 2014 novemberében több mint 200 fős elemszámmal elvégzett online szókinccsteszten kapott eredmények hasonlóak a mostani, alacsonyabb elemszámmal felvett „papír-ceruza” alapú teszthez.

Dr. Thékes István
adjunktus
Gál Ferenc Főiskola Társadalompedagógia Tanszék

FELHASZNÁLT IRODALOM

Anthony, J. L. – Lonigan, C. J.: *The nature of phonological awareness: Converging evidence from four studies of preschool and early grade school children*. In: *Journal of Educational Psychology*, 9/1. (2004) 43–55.

Boers, F. – Demecheleer, M. – Coxhead, A. – Webb, S.: *Gauging the effectiveness of exercises on verb-noun collocations*. In: *Language Teaching Research*, 18/1. (2014) 50–70.

Butzkamm, W.: *We only learn language once. The role of the mother tongue in FL classrooms. Death of a dogma*. In: *The Language Learning Journal*, 28. (2003) 29–39.

Chall, J. S. – Jacobs, V. A. – Baldwin, L. E.: *The reading crisis: Why poor children fall behind*. Cambridge, MA.: Harvard University Press, 1990.

Clark, E. V.: *First language acquisition*. Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

Cunningham, A. E. – Stanovich, K. E.: *Early reading acquisition and its relation to reading experience and ability 10 years later*. In: *Developmental Psychology*, 33/4. (1997) 934–945.

Daskalovska, N.: *Incidental vocabulary learning through reading*. In: *Journal of Linguistics and Language Teaching*, 5/1. (2014) 10–14.

Dickinson, D. K. – Tabors, P. O.: *Beginning literacy with language: young children learning at home and school*. Baltimore, Paul H. Brookes, 2001.

Doró, K.: *Role of lexical knowledge and its testing in an L2 academic context*. Saarbrücken, LAP Lambert Academic Publishing, 2013.

Doró, K. – Habók, A.: *Language learning strategies in elementary school: The effect of age and gender in an EFL context*. In: *Journal of Linguistics and Language Teaching*, 4/2. (2013) 25–37.

- Everitt, B. S.: *The Cambridge dictionary of statistics*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- Horváth, J.: *Advanced writing in EFL. A corpus-based study of processes and products*. Pécs, Lingua Franca Csoport, 2001.
- Huttenlocher, J. – Haight, W. – Bryk, A. – Seltzer, M. – Lyons, T.: *Early vocabulary growth: Relation to language input and gender*. In: *Developmental Psychology*, 27/2. (1991) 236–248.
- Kilgarriff, A.: *Putting frequencies in the dictionary*. In: *International Journal of Lexicography*, 10/2. (1997) 135–155.
- Krashen, S. D.: *We acquire vocabulary and spelling by reading: Additional evidence for the Input Hypothesis*. In: *The Modern Language Journal*, 73/4. (1989) 440–464.
- Laufer, B. – Nation, I. S. P.: *A vocabulary size test of controlled productive ability*. In: *Language Testing*, 16/1. (1999) 33–51.
- Laufer, B. – Nation, I. S. P.: *Passive vocabulary size and speed of recognition*. In: *EUROSLA Yearbook*, 1. (2001) 7–28.
- Laufer, B. – Elder, C. – Hill, K. – Congdon, P.: *Size and strength: do we need both to measure vocabulary knowledge?* In: *Language Testing*, 21/2. (2004) 202–226.
- Meara, P. – Buxton, B.: *An alternative to multiple choice vocabulary tests*. In: *Language Testing*, 4/2. (1987) 142–154.
- Molnár, Gy.: *A képességmérés dilemmái: a diagnosztikus mérések (eDia) szerepe és helye a magyar közoktatásban*. Génusz Műhely Kiadványok, 2. (2015) 16–29.
- Nagy, W. – Anderson, R. – Hermann, P.: *Learning word meanings from context during normal reading*. In: *American Educational Research Journal* 24/2. (1987) 237–270.
- Nahalka, I.: *A statisztikai módszerek pedagógiai alkalmazásának indokai, statisztikai alapfogalmak*. In: Falus I. (szerk.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Budapest, Műszaki Kiadó, 2000. 343–357.
- Nation, I. S. P.: *Learning vocabulary in another language*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Nation, I. S. P. – Macalister, J.: *Language Curriculum Design*. New York, Routledge, 2010.
- Paribakht, T.S. – Wechse, M.: *Reading and incidental English as L2 vocabulary acquisition. An introspective study of lexical inferencing*. In: *Studies in Second Language Acquisition*, 21/2. (1999) 195–224.
- Read, J.: *Assessing vocabulary*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

Schmitt, N.: *Instructed Second Language Vocabulary Learning*. In: *Language Teaching Research*, 12/3. (2008) 329–363.

Schmitt, N. – Schmitt, D.: *A reassessment of frequency and vocabulary size in English as L2 teaching*. In: *Language Teaching*, 47/4. (2014) 484–503.

Schmitt, N. – Schmitt, D. – Clapham, C.: *Developing and exploring the behavior of two new versions of the Vocabulary Levels Test*. In: *Language Testing*, 18/1. (2001) 55–88.

Vidákovich T. – Vigh T. – Sominé Hrebik O. – Thékes I.: *Az angol és német nyelvi szókinccs online diagnosztikus tesztelése a 6. évfolyamon. (Diagnostic assessment of English and German as a foreign language vocabulary amongst 6th graders)*. In: *Iskolakultúra*, 23/11. (2013) 117–131.

Webb, S. – Sasao, Y.: *New directions in vocabulary testing*. In: *RELC Journal*, 44/3. (2013) 263–278.

White, T. G. – Graves, M. F. – Slater, W. H.: *Growth of reading vocabulary in diverse elementary schools: decoding and word meaning*. In: *Journal of Educational Psychology*, 82/2. (1990) 281–290.

Wray, A.: *Formulaic language and the lexicon*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002.

Zareva, A.: *Structure of the L2 mental lexicon: How does it compare to native speakers' lexical organization?* In: *Second Language Research*, 23/2. (2007) 123–153.

Zechmeister, E. B. – Chronis, A. M. – Cull, W. L. – D'Anna, C. A. – Healy, N. A.: *Growth of a functionally important lexicon*. In: *Journal of Reading Behavior*, 6/1. (1995) 201–212.

ENDRE HAMVAS

THE PHILOSOPHICAL HERMETICA IN CRACOW: HANNIBAL ROSSELI AND JAKUBUS VITELLIUS

Hannibal Rosseli, a Calabrian monk wrote a huge, six volumes-commentary to the famous translation of Hermetic Corpus made by Marsilio Ficino. He wrote this opus magnum in Italy, in Todi but it appeared in print only later when he was a famous lecturer and priest in the Bernardinum, in Cracow. In spite of the facts that he wrote this great work and that he was a well-known person in his time, his personal and scientific achievement have not got the attention of scholars that he deserves. In my study, I demonstrate the facts that make his personality important in the contemporaneous Cracow and I analyze his work's main objects. According to my views, his Pymander is not only a commentary to the Hermetic corpus but also a scholastic theological work based on the Hermetic texts. My conclusion is that in fact, Rosseli wrote a Catholic theological work that presents all the fundamental doctrines of Christianity and that according to his opinion the truth of the revealed Catholic teachings was known also by some pagan sages. Finally, I outline Rosseli's influence through the case of John Dee and Jakobus Vitellius.

GÁBOR HORVÁTH

IDEA, BONTÀ, FORZA, PROTEZIONE. IL PENSIERO DEL REGNO APOSTOLICO SECONDO L'INTERPRETAZIONE DEL VESCOVO DI CSANÁD GYULA GLATTFELDER

In questo articolo ci siamo occupati delle iscrizioni murali del santuario del Duomo di Szeged: eszme – idea, jószág – bontà, erő – forza, oltalom – protezione. L'idea (un serpente, il libro della Vita – il Vangelo e l'Eucaristia), bontà (la tavola di pietra di Mosè, un bilancio con una corona stilizzata ed un cappello con una piuma ed un falce), forza (una lancia e una spada con uno scudo), protezione (una rosa con un turibolo). Il Duomo di Szeged fu costruito per volontà del vescovo Gyula Glattfelder nel 1930, e da allora non esiste uno studio che presenti una descrizione dettagliata della chiesa. Abbiamo soltanto due brevi articoli sulle iscrizioni murali del santuario ma senza approfondimenti soddisfacenti. In base alle predicazioni su Santo Stefano, primo re d'Ungheria, scritte dal vescovo di Csanád, Gyula Glattfelder, abbiamo dimostrato che questi quattro concetti sono le virtù del regno apostolico d'Ungheria. Il Duomo di Szeged ha anche il titolo della chiesa votiva del Diluvio, perché la città di Szeged fu distrutta dal diluvio nel 1879. Dopo le perdite della Prima Guerra Mondiale ed il trattato di pace di Trianon (1920), il Duomo diventò il simbolo della rinascita del paese. Sono questi gli eventi con cui abbiamo cercato di spiegare le decorazioni del santuario.

ISTVÁN KÄFER

THE TRUTH OF THE KING OF BUDA

King Matthias I. was not considered to be a Slovak national king even by the former Slovak nationalist thinking. Scientific research data prove that the King had an understanding of the language of his Slovak subjects. In the Slovak culture, there is a rich heritage of Matthias-tradition through folk-poetry, prose works, and historical songs. The Slovak literature also often calls him „*The Just*” and his figure is always positive. As the reign of Matthias I. is a mutual heritage of the history of Hungary and the Slovak Republic, the present study is aimed at offering an interpretation from a Hungarian–Slovak point of view.

GÁBOR CZAGÁNY

THE COMMUNITY SPIRITUAL TRAITS OF THE EUCHARIST THROUGH SOME ECUMENICAL EXAMPLES

In this article, we describe the connection between the Eucharist (Lord's Supper) and some aspects of community building. While in biblical times and in the age of early Christianity the daily life used to be based on the values of „*community*”, later we can observe an individualist tendency, which is getting stronger and stronger. However, the liturgical and devotional heritage of some Christian movements (Taizé, Focolare Movement, and Lutheran liturgical renewal) still demonstrate the close connection between the practice of the Eucharist and the building of communities.

ANTAL HAMORI

**OPINION ON SAME-SEX „MARRIAGE”,
THE REGULATION OF REGISTERED PARTNERSHIP
IN CONNECTION WITH THE FOURTH AMENDMENT
OF THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES PART II**

The introductory part of the study is about the topic's actuality to the Fundamental Law. The chapters introduce „*bill*” No. T/3832 on the creation of the „*legal*” conditions for same-sex „*marriage*”, the „*Act*” CLXXXIV of 2007 on Registered Partnership, the Constitutional Court's Decision No. 154/2008. (XII. 17.) on Unconstitutionality, and „*Act*” XXIX of 2009 on Registered Partnership, and certain laws necessary to be amended in relation to this and to facilitate the verification of the relationship between registered partners; the regulations under the „*Act*” CXX of 2009 on the Civil Code; the Constitutional Court's Decision No. 32/2010. (III. 25.); and finally,

the present writer's conclusion stated in the current, new situation warranted by the Fourth Amendment of the Fundamental Law, touching on the „bill” No. T/7971 on the Civil Code and the regulations under Act V of 2013 on the Civil Code. The essence of this, also in reference to the provisions of Sections L and R, as well as Article 5 and National Creed of the Fundamental Law, is that action must be taken to influence the National Assembly and the Constitutional Court in order to „repeal” or to annul the regulation of registered partnerships, based on the arguments presented in this study.

ZOLTAN NEGYELA

URN GARDENS AND SCATTERING ASHES: A NEW DIMENSION OF BURIALS?

It is without a doubt that urns, just like coffins, represent a traditional way of burial nowadays. However, we shouldn't forget that this type of burial is defined by the intention itself, that is for what purpose the deceased or the relatives want an urn burial or the scattering of the ashes. The Codex in force only touches upon the Church's views on this matter, but complementary documents and diocesan provisions, which take into account the circumstances, customs, and culture, offer a specific, well-working rite and liturgy. We can say that the appearance of urn burials in ecclesiastical funeral books has further enriched the liturgical activities that help and prepare the consecration of different stages of life, the end of this life and the preparations for eternal life. We should also take into account that urn burials are more economical, so less wealthy people have access to dignified burials, too. Thanks to the creation of urn vaults, worshippers have the opportunity to be buried in sacred places, and thus be as close as possible to the Most Holy Eucharist.

NÁNDOR BIRHER – FERENC JANKA

RECHT, MORAL, RELIGION

Die Analyse der Frage ob, und wenn ja, was für eine Kontakt zwischen Recht, Ethik (Moral) und Religion besteht ist heute wichtiger als je vorher. Die Autoren versuchen zuerst die Begriffe getrennt zu klären auf der Ebene der sogenannten „gesellschaftliche Ortodoxie” und danach beschreiben die Möglichkeit und Nützlichkeit die Kooperation zwischen Recht, Ethik, Religion auf der Ebene der „gesellschaftlichen Ortopraxis”.

SAROLTA FÉST

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE 21ST CENTURY**CHANGING THE ROLE OF THE CHILD IN THE FAMILY**

In recent years, many changes have taken place in the lives of families, which greatly changed the social approach. Living conditions, job opportunities, and family structures have also changed a lot, affecting the child's upbringing and family attitudes. Changes in family backgrounds, working conditions, and social attitudes made it difficult to educate children. More and more often parents find no solution to their problems.

Without a family experience, the parent cannot educate, and let the child guide the family from a small age.

Where does this division of roles lead, how will it affect the future development and character of the child?

ISTVÁN THÉKES

**COMPARISON OF THE RESULTS OF AN ENGLISH
AS A FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY TEST WITH
THOSE OF A PREVIOUS LARGE-SAMPLE STUDY**

The 1990s saw an increasing number of studies focusing on foreign language (FL) vocabulary learning and the literature has been growing ever since then by extending the knowledge on such areas as FL vocabulary assessment the FL mental lexicon and vocabulary learning strategies (VLS). In order to develop a complex vocabulary test adapted for YLs, all the major previously validated vocabulary tests (N = 6) were taken into consideration. The six instruments were the following: (1) vocabulary levels test (VLT); (2) Productive Vocabulary Levels Test (PVLTL); (3) the Vocabulary Knowledge Scale (VKS); (4) the Vocabulary Size Test (VST); (5) the diagnostic online English and German receptive vocabulary size test for YLs that has been developed and validated by the researchers of the University of Szeged and (6) the X_Lex Test which is both a traditional and an online receptive vocabulary assessment tool whose origins stem from the 1980s. Prior to the empirical research, I was mainly curious to find which task of my instrument proves the easiest and how the different items function on the vocabulary test. I also wanted to see the differences in findings between the online test taken in 2014 and those of the current assessment. Seventy-six 6th graders in Szeged were involved in the study who study English as a foreign language in three lessons a week. The research was conducted in March

2017. The vocabulary test consisted of six tasks. Task 1 and Task 2 included listening tasks; Task 3 involved a picture-recognition task. In Task 4 and Task 5 participants had to perform a reading-based task, whereas in Task 6 students had to write the words next to pictures. To analyze data SPSS 17 software was applied. The major finding of the study was that similar results were noticed to the ones gained in 2014 on an online large-sample assessment. Thus, this current off-line test serves as a validation to the complex instrument measuring foreign language word knowledge. Further findings are discussed. Conclusions are drawn and limitations are pointed out in the article.

A *Deliberationes* címlapján lévő kép az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legelismertebb, világhírű üvegfestő- és mozaikművészenek, Róth Miksának (1865–1944) a szegedi Székesegyház számára készített munkája. A művész Glattfelder Gyula (1874–1943) csanádi püspök megrendelésére már Temesváron is dolgozott. A nyolc boldogságot ábrázoló képek az 1910-es években épült szemináriumi kápolna ablakait díszítették. A művész a Székesegyház kivitelezési munkálataiban is részt vett az 1920-as években. A címlapon látható kép témája a Szent Lászlót ábrázoló ablak részlete: *Szent László testét a kocsi Váradra viszi*. 2017 a lovagkirály trónra lépésének és szentté avatásának tiszteletére, Szent László emlékévé volt. A *Deliberationes* szerkesztősége ezzel a képpel kíván megemlékezni és tisztelni a Szent király és a nagyszerű művész emléke előtt.

Dr. Horváth Gábor
tanszékvezető, főiskolai docens
Gál Ferenc Főiskola Egyháztörténet Tanszék